

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

І. В. БЕЗП'ЯТА

**ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ**

Монографія

**Миколаїв
2016**

УДК 330.322:338.43
ББК 65.262.5+65.32
Б 40

Автор: І.В. Безп'ята

Друкується за рішенням вченої ради Миколаївського національного аграрного університету (протокол №2 від 06 вересня 2016 р.)

Рецензенти:

Кирилюк Є.М. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

Охріменко І.В. – доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права;

Червен І.І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління виробництвом та інноваційною діяльністю підприємств Миколаївського національного аграрного університету.

Безп'ята І.В.

Б 40 Інвестиційне забезпечення аграрного сектора економіки : монографія / І.В. Безп'ята. – Миколаїв : МНАУ, 2016. – 337 с.

ISBN 978-617-7149-24-7

У монографії досліджено теоретико-методологічні та практичні аспекти інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки. Обґрунтовано основні засади підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектора України у сучасних умовах шляхом розвитку системи маркетингу, зовнішньоекономічної діяльності та підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Проведено кластеризацію областей в Україні на основі оцінки основних складових інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки країни, що базується на визначенні рейтингу його конкретних регіонів і здійснюється за допомогою економіко-математичних розрахунків та експертного діагностування.

Видання призначене для науковців, здобувачів вищої освіти, фахівців-економістів, працівників органів влади та всіх тих, хто цікавиться проблемами залучення інвестицій в аграрний сектор економіки.

УДК 330.322:338.43
ББК 65.262.5+65.32

ISBN 978-617-7149-24-7

© Миколаївський НАУ, 2016
© Безп'ята І.В., 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ОСНОВИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ.....	8
1.1. Економічна сутність інвестицій, їх властивості, класифікація та значення для розвитку аграрного сектора.....	8
1.2. Чинники формування ефективної системи інвестиційного забезпечення аграрного сектора.....	19
1.3. Інвестиційна політика держави та механізм її реалізації в аграрному секторі.....	39
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ.....	52
2.1. Науково-методичне забезпечення оцінки інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості аграрного сектора.....	52
2.2. Методичні підходи до оцінки соціально-економічної результативності інвестиційного забезпечення аграрного сектора.....	77
2.3. Концептуальні засади формування та оцінка розвитку інституціонального забезпечення системи інвестування аграрного сектора.....	92
РОЗДІЛ 3. ДІАГНОСТИКА ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ.....	104
3.1. Сучасний стан розвитку та ресурсне забезпечення аграрного сектора.....	104
3.2. Джерела формування інвестиційних ресурсів аграрного сектора....	115
3.3. Соціально-економічна результативність інвестиційного забезпечення аграрного сектора.....	127
3.4. Зарубіжний досвід формування та розвитку інвестиційного забезпечення аграрного сектора.....	141
РОЗДІЛ 4. ОСНОВОПОЛОЖНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	157
4.1. Розвиток системи маркетингу як чинника формування інвестиційної привабливості аграрного сектора.....	157
4.2. Посилення зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектора.....	173
4.3. Підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.....	186

РОЗДІЛ 5. ОСНОВНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	198
5.1. Удосконалення механізму державного регулювання інвестування інноваційного розвитку аграрного сектора.....	198
5.2. Удосконалення механізму реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі.....	209
5.3. Довгострокове прогнозування розвитку аграрного сектора на інвестиційній основі.....	224
5.4. Моделювання інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектора на основі кластерного аналізу.....	258
ВИСНОВКИ.....	276
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	284
ДОДАТКИ.....	314

ВСТУП

Перехід на інноваційну модель розвитку аграрного сектора економіки безпосередньо залежить від інвестицій – їх обсягів, структури та напрямів застосування. В умовах економічної глобалізації інвестиції виступають у ролі фундаменту для забезпечення високої конкурентоспроможності українських агротоваровиробників, важливої передумови успішної інтеграції України в світовий економічний простір, досягнення високого життєвого рівня сільського населення та продовольчої безпеки держави. Завдяки інвестиціям створюються можливості для модернізації агропродовольчого комплексу, впровадження інновацій, підвищення якісних і кількісних показників виробничо-соціальної та екологічної діяльності на загальнодержавному і регіональному рівнях та конкретних суб'єктів господарювання.

Беззаперечна актуальність проблеми інвестиційного забезпечення аграрного сегмента національної економіки зумовлює підвищену увагу до себе з боку науковців та практиків. Нині науково-прикладні дослідження у цій сфері зосереджені, переважно, на питаннях розвитку наукових засад інвестиційного забезпечення сільського господарства, вдосконалення теоретико-методологічних та методичних підходів до оцінки соціально-економічної та екологічної результативності інвестицій, розробки концептуальних основ формування адекватного інституціонального забезпечення системи інвестування аграрного сектора, формування ефективної інвестиційної політики держави та створення належних механізмів її реалізації в сучасних умовах господарювання.

Посилює потребу наукового опрацювання теоретичних і прикладних аспектів інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки також задекларований на найвищому рівні курс України на поступову інтеграцію з Європейським співтовариством та зміцнення позицій держави на світових і регіональних агросировинних і агропродовольчих ринках. У цьому зв'язку суттєво зростає значення наукового супроводу зовнішньоекономічної діяльності та прогнозування соціального й економічного розвитку аграрного сектора в цілому та окремих його суб'єктів, зокрема.

В Україні науково-практична діяльність у сфері інвестиційного забезпечення здійснюється в руслі загальносвітових особливостей і тенденцій розвитку цього процесу, а тому основні завдання наукового супроводу формування і функціонування ефективної системи інвестування аграрного сектора економіки, як правило, збігаються з аналогічними зарубіжними – інвестиції покликані стати каталізатором впровадження у виробництво найсучасніших досягнень науки, техніки і технологій. На даний час у країні

така система поки що знаходиться на стадії створення, але соціально-економічна та екологічна ситуація як на макро,- так і на мікрорівнях розвивається таким чином, що шлях до практичного вирішення цієї проблеми необхідно подолати за якомога коротший проміжок часу.

Теоретико-методологічні, методичні та практичні напрацювання у сфері інвестування економіки в цілому та окремих її галузей завжди перебували у центрі уваги науковців. Вагомий внесок у розвиток дослідження інвестиційної складової в ринковому середовищі зробили такі відомі іноземні вчені, як Александер Г., Бейлі Дж., Веблен Т., Гітман Л., Джонк М., Друкер П., Кейнс Д., Майєр Г., Норт Д., Самуельсон П., Хайнрикс В., Хейне П., Шарп У. та інші. Основні їх праці розвивають теоретичні засади та визначають роль інвестицій в економічному відтворенні, досліджують інституціональні зміни в системі інвестування національних економік та їх вплив на інвестиційні процеси, обґрунтовують різні підходи до управління інвестиціями. Слід відмітити також внесок у розвиток теорії і практики інвестування економіки таких відомих у науковому світі радянських та пострадянських вчених, як Іноземцев В.Л., Лукінов І.І., Сергєєв С.С., Струмлінін С.Г., Ушачов І.І., Хачатуров Т.С., Шепотько Л.О. У дослідженнях цих учених основний акцент робився на питаннях ефективності відтворення в різних галузях економіки, і особливо ролі в цьому капітальних вкладень.

Що стосується наукового супроводу інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки в сучасних умовах, то в цій сфері нині плідно працюють як представники країн ближнього зарубіжжя (Павлов К.В., Пітерська Л.Ю., Русак Н.А., Слушкіна Ю.Ю., Староверова Г.С., Богатін Ю.В., Швандар В.А.), так і вітчизняні науковці. В Україні розробленням наукових і практичних засад формування і функціонування системи інвестування аграрного сектора займаються такі відомі фахівці, як Андрійчук В.В., Балян А.В., Борисова В.А., Вініченко І.І., Геєць В.М., Герасимчук С.В., Гуткевич С.О., Дем'яненко М.Я., Єрмаков О.Ю., Збарський В.К., Калашнікова Т.В., Катан Л.І., Кісіль М.І., Коденська М.Ю., Кожем'якіна М.Ю., Левандівський О.Т., Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Мацибора Т.В., Непочатенко О.О., Саблук П.Т., Червен І.І., Шобанін В.С., Шобаніна О.В., Юрчишин В.В., Ястремська О.М., Яценко В.М. та багато інших.

Значна кількість вітчизняних наукових розробок у цій сфері виконана на рівні світових досягнень, а інколи й перевершує їх. Проте нинішня, без перебільшення, складна ситуація з інвестиційним забезпеченням аграрного сектора економіки України та наявність серед науковців різних, навіть діаметрально протилежних, підходів щодо вирішення її засвідчують високу

актуальність порушеної в даній роботі проблеми, а разом з тим і необхідність продовження наукових досліджень у цьому напрямі.

У контексті сказаного, в даній монографії розкрито теоретико-методологічні засади й обґрунтовано ряд практичних пропозицій щодо покращення інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки як одного з найбільш дієвих механізмів забезпечення переходу галузі на інноваційну модель розвитку. Зроблено певний науковий внесок у вирішення питань розвитку інвестиційної політики держави та механізму її реалізації в сучасних умовах; формування інституціонального середовища, адекватного цілям інвестування аграрного сектора; удосконалення механізму державного регулювання інвестування інноваційного розвитку аграрного сектора; розвитку науково-методичного забезпечення до оцінки інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості аграрного сектора, оцінки соціально-економічної та екологічної результативності інвестицій; довгострокового прогнозування розвитку аграрного сектора на інвестиційній основі та інше.

Автор має надію, що матеріал монографії буде корисним як для науковців, так і практичних фахівців, сфера інтересів і діяльності яких торкається проблеми інвестування в аграрний сектор економіки. Певний інтерес робота може представляти також для керівників і менеджерів аграрних формувань, фермерів, викладачів і здобувачів вищої освіти, які цікавляться даною проблемою.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ОСНОВИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

1.1. Економічна сутність інвестицій, їх властивості, класифікація та значення для розвитку аграрного сектора

Ефективний розвиток економіки країни, її структурна модернізація з якісним оновленням виробництва, розвитком ринкової та соціальної інфраструктури потребують відповідних матеріальних, фінансових та інтелектуальних вкладень, тобто належного інвестування. В сучасних умовах інвестиції виступають у ролі фундаменту для забезпечення конкурентоспроможності національного товаровиробника, передумови успішної інтеграції України в Європейське співтовариство, досягнення високого рівня добробуту населення. За допомогою інвестицій створюються умови для модернізації господарського комплексу, впровадження винаходів, пов'язаних з технічним прогресом, підвищення якісних та кількісних показників господарської діяльності як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях і конкретних суб'єктів, зокрема.

Становлення ринкових відносин в Україні зумовило появу нових форм забезпечення потреб суб'єктів господарювання необхідними для їх розвитку ресурсами. Це, в свою чергу, сприяло появі нових ринкових інститутів, одним з яких є інститут інвестиційного забезпечення. Терміни «інвестиції», «інвестування», «інвестиційний процес», «інвестиційна діяльність», «інвестиційна політика», «інвестиційне забезпечення» стали повсякденними. Проте поняття та сутність цих термінів трактується по-різному, що потребує відповідного наукового опрацювання з метою ідентифікації понятійно-категоріального апарату.

Термін «інвестиції» походить від латинського слова «invest», що означає вкладення коштів. У той же час поняття інвестицій є надзвичайно широким, а його зміст має свої особливості в різних розділах економічної науки та галузях практичної діяльності. Останнє пояснюється значним спектром сутнісних рис цієї складної економічної категорії.

Основними центрами, які визначають природу терміна «інвестиції», являються законодавча база, наукові інститути та корпоративні інвестиційні центри (рис. 1.1).

Так, у Господарському кодексі України визначено, що «інвестиціями у сфері господарювання визнаються довгострокові вкладення різних видів майна, інтелектуальних цінностей та майнових прав в об'єкти господарської діяльності

з метою одержання доходу (прибутку) або досягнення іншого соціального ефекту» [88].

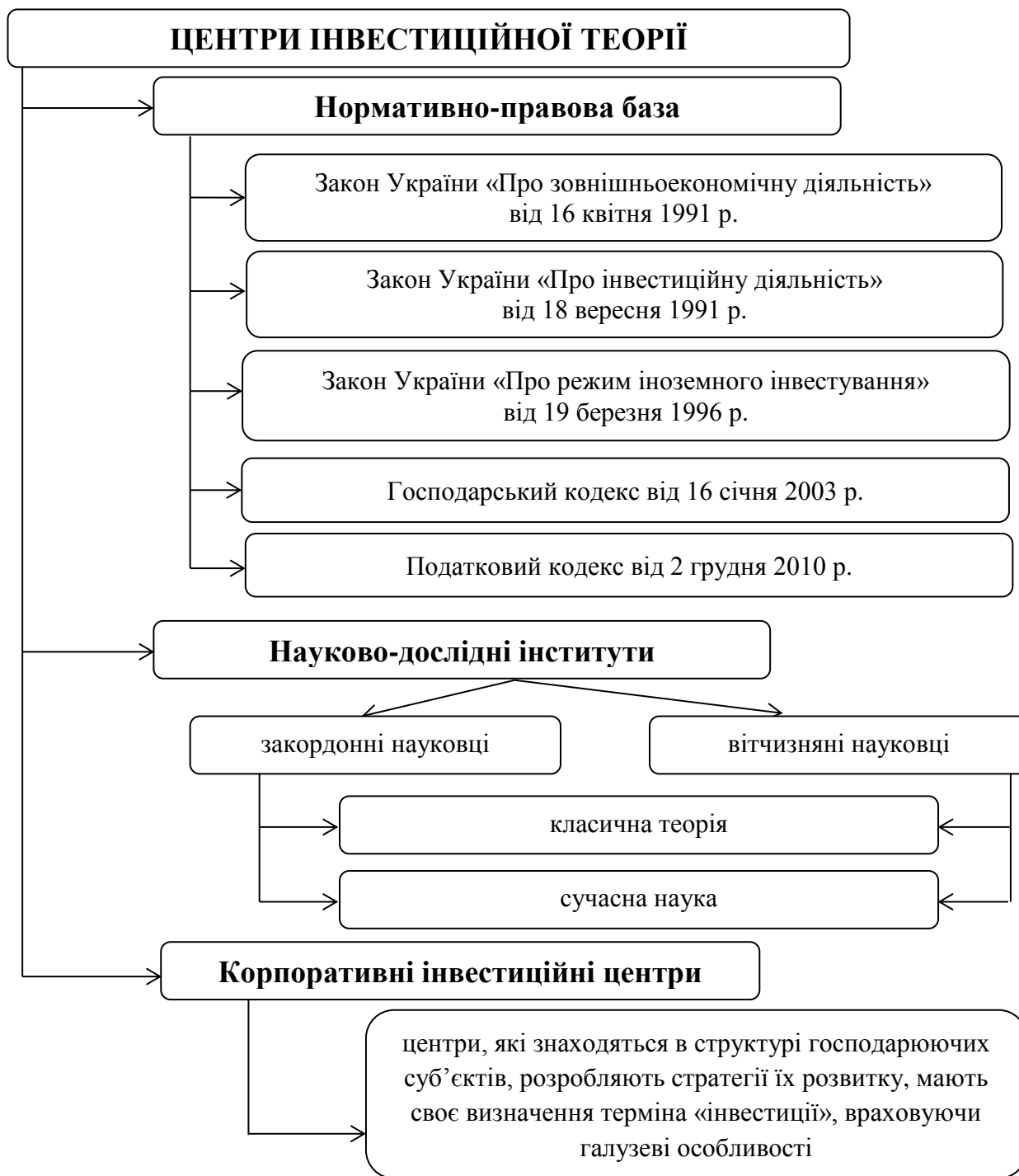

Рисунок 1.1 – Основні центри інвестиційної теорії в економіці та практичній діяльності

Розроблено автором

Згідно з останньою редакцією Податкового кодексу, «інвестиції – це господарські операції, які передбачають придбання основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав та/або цінних паперів в обмін на

кошти або майно» [225]. Подібне за суттю, але більш широке за змістом визначення містить Закон України «Про інвестиційну діяльність», в якому зазначено, що «інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект». Такими цінностями визначаються: грошові кошти, цільові банківські внески, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів); рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності); майнові права інтелектуальної власності; сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»); права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права; інші цінності. У Законі зазначено, що інвестиції у відтворення основних фондів і на приріст матеріально-виробничих запасів здійснюються у формі капітальних вкладень» [231].

У Законах України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [230] та «Про режим іноземного інвестування» [232] дається визначення іноземних інвестицій. Так, у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» іноземні інвестиції трактуються як усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються іноземними суб'єктами господарської діяльності в Україні, в результаті чого утворюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект. У Законі України «Про режим іноземного інвестування» поняття «іноземні інвестиції» тлумачиться як цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту. Ці трактування у цілому відповідають міжнародному підходу до інвестиційної діяльності як процесу вкладення ресурсів (благ, майнових та інтелектуальних цінностей) з метою отримання прибутку, доходу, дивідендів (соціального ефекту) у майбутньому. Тобто інвестор відмовляється від задоволення своїх поточних потреб з надією на очікуване задоволення їх у майбутньому, але вже у більшому розмірі.

У науковій літературі, у тому числі зарубіжній, зустрічається велика кількість спроб дати чітке тлумачення категорії «інвестиції», що зумовлено складністю їх змісту і наявністю багатьох форм та видів інвестування.

Класичним визначенням категорії «інвестиції» можна вважати позицію Д. Кейнса, що трактує інвестиції як «поточний приріст цінності капітального майна в результаті виробничої діяльності даного періоду» або як «ту частину доходу за попередній період, яка не була використана для споживання»

[136, с. 64]. Таким чином, дане визначення відзначається досить чітким виділенням двох сторін інвестицій: ресурсів (акумуляованих з метою накопичення доходу) та вкладень (використання ресурсів), що забезпечують приріст капітального майна.

Л. Гітман та М. Джонк визначають інвестиції як «будь-який інструмент, в який можна вкласти гроші, розраховуючи зберегти або примножити їх вартість, забезпечивши позитивну величину доходу» [84, с. 10].

Згідно з П. Самуельсоном, багато людей мають на увазі інвестиції, коли купують ділянку землі, цінні папери або інші атрибути приватної власності. Але в економіці це лише фінансові операції або зміни в портфелях власників, бо коли одна особа купує, то якась інша продає. Інвестиції мають місце лише тоді, коли створюється реальний капітал [258].

Багато вітчизняних авторів інтерпретують інвестиції як різні види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються інвестором в об'єкти підприємницької діяльності з метою отримання прибутку. У широкому розумінні, інвестиції, за визначенням Бочарова В.В., відображають вкладення капіталу з метою його подальшого зростання. При цьому нарощення капіталу повинно бути достатнім для того, щоб компенсувати інвестору відмову від використання власних коштів на власні потреби у поточному періоді, забезпечити винагороду за ризик та повернути втрати від інфляції у майбутньому невизначеному періоді [68, с. 3].

Всебічним й ілюстративним уявляється сучасне визначення економічної сутності інвестицій, запропоноване Бланком І.О.: «... Інвестиції являють собою вкладення капіталу в усіх його формах у різноманітні об'єкти (інструменти) господарської діяльності з метою отримання прибутку, а також досягнення іншого економічного чи позаекономічного ефекту, здійснення якого базується на ринкових принципах і пов'язане з факторами часу, ризику та ліквідності» [60, с. 17-18].

Федоренко В.Г. пропонує таке тлумачення інвестицій: «Інвестиції – витрати на будівництво нових заводів, на обладнання з тривалим терміном використання. Їм притаманні два головних фактори: норма чистого прибутку, яку підприємці розраховують отримати від витрат на інвестиції, і ставка процента» [285, с. 210].

Вивчаючи інвестиції з фінансового боку, Шевчук О.М. стверджує, що «інвестиції – це активи, кошти, що вкладаються в господарську діяльність з метою отримання доходу, а з економічної – це видатки на створення, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння основного та оборотного капіталу» [300, с. 6].

Таким чином, можна зробити висновок, що численні визначення категорії «інвестиції», які притаманні нормативно-правовій базі, та якими оперують зарубіжні й вітчизняні вчені, часто носять загальний характер, не виявляючи сутності інвестицій у всьому їх різноманітті.

Що стосується корпоративних інвестиційних центрів (центрів, які знаходяться в структурі суб'єктів господарювання, розробляють стратегії їх розвитку) то, як правило, вони мають власне визначення терміна «інвестиції», враховуючи при цьому галузеву специфіку, особливо це стосується сільськогосподарського виробництва. Розгляд даного питання на основі конкретних матеріалів окремих корпоративних структур аграрного сектора економіки, дозволив зробити висновок, що згідно їх баченням інвестиції в сільське господарство – це фінансові та матеріальні вкладення, які спрямовуються на: відтворення основних фондів, приріст матеріально-виробничих запасів, розвиток сільськогосподарського виробництва, забезпечення енергетичними ресурсами, засобами захисту рослин і тварин, підвищення родючості ґрунтів, меліорацію, зберігання готової сільськогосподарської продукції та її реалізацію на внутрішньому і зовнішньому ринках з метою отримання прибутку. За напрямками використання ці інвестиції спрямовуються в сільське господарство в цілому як в основну галузь агропромислового виробництва або в його окремі структурні складові: виробництво рослинницької і тваринницької продукції, її первинну переробку, підвищення якості; транспортування, зберігання і реалізацію; забезпечення виробництва новими технологіями, селекційними досягненнями, сільськогосподарською технікою, пально-мастильними, енергетичними, матеріально-технічними і трудовими ресурсами; в організацію виробництва і надання маркетингових, управлінських, інформаційних послуг та інше.

Узагальнення наведених вище тлумачень терміна «інвестиції» дозволяє виокремити певні ознаки даної економічної категорії:

- по-перше, інвестиції можливі лише при наявності «капіталу», необхідного для «вкладення»;
- по-друге, інвестиції вимагають певної послідовності практичних дій щодо вкладення капіталу, яка отримала назву «інвестиційного процесу»;
- по-третє, як всяке економічне явище в житті суспільства, інвестиційний процес має потребу у правовій регламентації.

Таким чином, категорія «інвестиції» віддзеркалює вкладення фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів на перспективу в необоротні активи та приріст оборотних активів з метою отримання в подальшому доходів (прибутку) або досягнення іншого значимого для інвестора ефекту, в тому числі соціального.

Внаслідок інтеграції України до Європейського Союзу для успішної реалізації цієї мети потрібно мати чітко сформовану та загальноприйнятну доктрину, яка б давала можливість користатися перевагами, які отримає держава внаслідок такої інтеграції. До таких переваг, перш за все, потрібно віднести можливість наповнити економіку інвестиційними проектами, реалізація яких здатна значно покращити її стан та стратегічні перспективи. Значного покращення внаслідок такої інтеграції отримає й регіональний розвиток, перед регіонами України відкриється новий інвестиційний напрямок фінансових переваг від співпраці з країнами Європи.

Досягнутий рівень наукових напрацювань, які стосуються розуміння понятійного апарату, що використовується при розгляді основних процесів, пов'язаних з інвестиціями, потребує певної їх систематизації, що дозволяє виокремити найбільш вагомні властивості досліджуваного явища. Особливу увагу слід приділити класифікації інвестицій, адже від цього залежить вдалий вибір конкретного виду інвестиції для конкретного об'єкта інвестування. Отримавши загальну систематизовану картину класифікації інвестицій, кожен зацікавлений в інвестуванні представник бізнесової структури матиме можливість вибрати найбільш дієвого виду інвестиції, здатні забезпечити найбільшу ефективність у разі їх застосування.

У науковому світі існують істотні розходження щодо класифікації інвестицій. Під час дослідження даної проблематики нами було встановлено, що вчені-економісти виділяють кілька основних класифікаційних ознак інвестицій. Загальна схема основних видів класифікації, які зустрічаються в наукових дослідженнях як у вітчизняних, так і в зарубіжних авторів, наведена на рисунку 1.2.

Дослідниками найбільша увага приділяється класифікації інвестицій за об'єктами вкладення. За цією ознакою в зарубіжній економічній теорії інвестиції поділяють на реальні – спрямування ресурсів у матеріальні та нематеріальні активи, що забезпечують розвиток підприємства (це основні та оборотні засоби, патенти, ліцензії, «ноу-хау» тощо, у результаті використання яких з'являються нові товари і послуги, а інвестор отримує прибуток), та фінансові – вкладення коштів у різні фінансові інструменти інвестування (придбання фондових цінних паперів, цільові банківські вкладення, депозити та інші інструменти) [165, с. 31].

Розвиваючи такий підхід, Марголін А.М. пропонує поділяти інвестиції за напрямками інвестування: на інвестиції в нефінансові активи та фінансові інвестиції. У свою чергу, інвестиції у нефінансові активи поділити на реальні інвестиції (інвестиції в основний капітал, інвестиції у приріст запасів

матеріальних оборотних засобів) та інвестиції в нематеріальні активи [182, с. 198].

Рисунок 1.2 – Основні види класифікації інвестицій

Розроблено автором

Деякі вітчизняні вчені економісти, зокрема Пересада А.А., інвестиції в нематеріальні активи поділяють на інноваційні та інтелектуальні. «Інноваційні інвестиції – це вкладення в нововведення». За умов стабільності економіки всі інвестиції повинні бути інноваціями. Інноваційна форма здебільшого складається з інтелектуальних інвестицій. «Інтелектуальні інвестиції – це вкладення в об'єкти інтелектуальної власності, що впливають з авторського права, винахідницького права, права на промислові зразки і корисні моделі» [215, с. 134]. Іваночко С.С., Свінцов О.М., поділяючи точку зору Пересади А.А., вважають, що до запропонованого поділу необхідно додати ще два підпункти: соціальні – інвестування, спрямоване на вирішення проблем суспільства, та екологічні – фінансування у проблеми навколишнього середовища [124, с. 183].

Яковлева І.О. наголошує на тому, що фінансові інвестиції повинні базуватися на використанні інвестиційного портфеля, який являє собою цілеспрямовану сукупність фінансових інструментів, призначених для здійснення фінансового інвестування відповідно до розробленої інвестиційної політики [310, с. 125]. Зазначимо, що основоположниками сучасної портфельної теорії є Марковіц Г., Тобін Д., Шарп В. Дана теорія заснована на статистичних методах формування механізму оптимізації параметрів інвестиційного портфеля за заданими критеріями співвідношення рівня його прибутковості та ризику.

Класифікація інвестицій за національною ознакою їх походження також привертає увагу багатьох науковців. Розрізняють інвестиції в державі та поза її межами. Внутрішні інвестиції здійснюють в об'єкти інвестування в межах держави, а іноземні – поза її межами. До іноземних інвестицій належить також придбання різних фінансових інструментів інших держав – акцій іноземних компаній, облігацій інших держав тощо.

Леус М.М. за ознаками походження поділяє інвестиції на внутрішні – вкладення капіталу суб'єктами господарської діяльності держави; закордонні – вкладення коштів в об'єкти інвестування за межами території держави (придбання цінних паперів закордонних компаній, майна і т.ін.); іноземні – вкладення капіталу іноземними юридичними і фізичними особами, іноземними державами, міжнародними урядовими і неурядовими організаціями [172, с. 135].

Завдяки існуванню різних форм власності відбувається поділ інвестицій на такі види: державні, приватні, іноземні, колективні та спільні. Цей критерій дає змогу оцінити рівень економічного розвитку та визначити вплив держави на суб'єктів господарювання. Що стосується дослідження поділу інвестицій за формами власності, то варто зазначити, що існують відмінності у видах цієї ознаки. Федоренко В.Г., Щукін Б.М. виділяють державні, приватні, іноземні, спільні, Бланк І.А. – лише два види – державні та приватні, Стадницький Ю.І. – три види – державні, приватні та спільні, Пересада А.А. – три види – державні, приватні та колективні [215, с. 134].

За ступенем ризику є безризикові та ризикові інвестиції. Безризиковими інвестиціями вважають вкладення в короткострокові державні облігації провідних країн світу. Ризикові інвестиції – це такі, які мають певний ступінь ризику. Пересада А.А. пропонує такі критерії оцінки ступеня ризику: ризик допустимий, коли існує ймовірність втратити всю суму очікуваного прибутку; ризик критичний – втрата очікуваного валового доходу після реалізації проекту; катастрофічний ризик – втрата всіх активів і банкрутство інвестора [215, с. 135].

У характеристиках інвестицій за ступенем ризику спірним постає підхід, що передбачає безризиковість інвестування як процесу. Адже тим самим

заперечується істотна властивість інвестиції, якою є ризиковість. Остання завжди має місце через постійний розвиток внутрішнього та зовнішнього середовища. Безризиковість інвестування можлива лише за умови наявності середовища, яке не змінюється, що не є реальним.

За періодом інвестування одні автори пропонують поділяти інвестиції на короткострокові й довгострокові, інші – на три види: короткострокові, середньострокові та довгострокові. Згідно з методологією Національного банку України, необхідно застосувати таку класифікацію інвестицій за періодом вкладення: короткострокові (до 1 року), середньострокові (від 1 до 3 років) та довгострокові (більше 3 років). Основне правило ефективного інвестування полягає в тому, що інвестиції повинні бути довгостроковими (у світовій практиці – більше одного року), однак через несприятливі умови інвестиційного клімату, нестабільність політичних обставин і високі темпи інфляції інвестори вимушені шукати об'єкти середньострокових та короткострокових вкладень.

За характером участі є прямі та портфельні інвестиції. Прямі інвестиції – це такі, що передбачають внесення коштів або майна до статутного капіталу юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою. Портфельні інвестиції – операції, які передбачають придбання цінних паперів, їх похідних та інших фінансових активів за кошти на фондовому ринку (до одного року) та довгострокові (більше одного року) інвестиції.

За метою інвестування інвестиції поділяються на такі види: вимушені, викликані такими обов'язковими обставинами, як підвищення надійності та техніки безпеки на виробництві, екологія тощо; ринкові, тобто підприємство інвестує у вдосконалення продукції або ж диверсифікацію виробництва з метою збереження позицій на ринку; протизатратні – такі інвестиції дають змогу підвищити продуктивність праці й прибутковість підприємства; дохідні, що покликані забезпечити зростання доходів переважно за рахунок розширення традиційних напрямів діяльності підприємства.

За відтворювальним спрямуванням Пересада А.А., Федоренко В.Г., Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В., Мозговий О.М. виділяють валові та чисті інвестиції. За цією класифікацією, валовими інвестиціями вважають обсяг інвестованих коштів, спрямований на відтворення у певному періоді; фонд відновлення, за рахунок якого формуються нові виробничі фонди, є джерелом чистих інвестицій [215, с. 134].

За критерієм спрямованості дій, на думку Леус М.М., можна виділити: нетто-інвестиції – початкові інвестиції, які спрямовуються на заснування проекту; екстенсивні інвестиції, напрямком їх спрямування є збільшення виробничого потенціалу; реінвестиції – прибуток, спрямований на розширення

виробництва. Виділяють реальні реінвестиції – вкладення в основний і обіговий капітали підприємств та фінансові реінвестиції – вкладення в цінні папери [172, с. 135].

Горбатюк Л.М. за джерелами фінансування інвестиційної діяльності інвестиції поділяє на такі, що здійснюються за рахунок:

- власних фінансових ресурсів інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо);

- запозичені (державний кредит, кредит комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ);

- залучених фінансових ресурсів інвестора (кошти інших інвесторів і вкладників) [87, с. 203].

Згідно із Законом України «Про інвестиційну діяльність» (стаття 10) [231], передбачено, що інвестиційна діяльність може здійснюватися за рахунок: власних фінансових ресурсів інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо); позичкових фінансових коштів інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити); залучених фінансових коштів інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб); бюджетних інвестиційних асигнувань; безоплатних та благодійних внесків, пожертв організацій, підприємств і громадян.

За характером формування інвестицій Борщ Л.М. та Герасимова С.В. поділяють інвестиції на автономні та індуковані. До автономних вони пропонують віднести інвестиції, які формуються незалежно від утворення національного доходу, а до індукованих – ті, що формуються внаслідок збільшення споживчих витрат [124, с. 184].

За інституційною ознакою інвестиції доцільно поділяти на банківські, інвестиції небанківських фінансових установ (страхових, інвестиційних компаній, пенсійних фондів тощо), інвестиції міжнародних фінансових організацій, інвестиції державних органів та інвестиції транснаціональних корпорацій [101, с. 157].

За ступенем залежності від прибутку виділяють автономні та похідні інвестиції. Похідні взаємозалежні з динамікою обсягу чистого прибутку через механізм його розподілу на споживання і заощадження. Автономні характеризують вкладення капіталу, зумовлене дією чинників, які не пов'язані з формуванням і розподілом чистого прибутку (наприклад, природоохоронними заходами) [172, с. 135-136].

Павлов К.В. пропонує до загальної класифікації додати інвестиції інтенсивного або екстенсивного типу в залежності від того, сприяють результати їх впровадження інтенсифікації чи, навпаки, процесу екстенсифікації [210].

Варто звернути увагу на дослідження Денисенка М.П., в яких автором пропонується поділ інвестицій відповідно до рівня економіки на такі види: макроекономічні, галузеві, регіональні та мікроекономічні. Така градація дає змогу оцінити глобальний рівень інвестиційного процесу і визначити масштабність інвестиційного проекту [124, с. 184].

Окремі дослідники, наприклад Пашова С.М., пропонують свої підходи до класифікації інвестицій: за ступенем мобілізації (централізовані, децентралізовані); за масштабом виробництва (макро- та мікроінвестиції); за місією інвестування (комерційні, соціальні); за матеріально-речовинною формою (активи, деривативи); за відповідністю чинному законодавству (легальні, тіньові) [285, с. 152]. При цьому варто зазначити, що дослідниками також наголошується на такій властивості інвестицій, як їх цільове призначення.

На нашу думку, наведений діапазон класифікації інвестицій відображає найбільш істотні їх ознаки і, за необхідності, може бути уточнений та розширений залежно від наукових, дослідницьких, підприємницьких або інших цілей. Отже, всі вищевикладені підходи класифікації інвестицій мають право на існування і дуже корисні для розуміння економічної сутності інвестицій.

Останнім часом усе більшого значення набуває необхідність наукового супроводу формування ефективної системи інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки країни. Практичне вирішення цієї проблеми неможливе без детального розкриття сутнісного змісту категорії «інвестиційне забезпечення». Під час дослідження було виявлено багато різних визначень. Тут, як і у випадку з тлумаченням змісту категорії «інвестиції», погляди вчених не співпадають.

Так, у роботах Кісіля М.І. зазначається, що «інвестиційне забезпечення – це сукупність різноманітних умов, ресурсів, економічних механізмів, важелів і заходів, необхідних для забезпечення нормального (заданого) перебігу інвестиційних процесів» [143]. У той же час Кожем'якіна М.Ю. зауважує, що «під інвестиційним забезпеченням розуміють інвестиційні ресурси в сільському господарстві, що формуються під впливом макроекономічного становища галузі, фінансового стану товаровиробників, надходжень від експорту продукції та інших факторів» [151, с. 69].

Коденська М.Ю. визначає інвестиційне забезпечення як «організаційно-економічні умови, засоби, заходи та економічні взаємовідносини, що проявляються в процесі руху вартості, авансованої у капітал з метою формування, нагромадження і використання інвестиційних ресурсів для

розвитку аграрно-промислового виробництва й людини – головної продуктивної сили суспільства» [150]. А Параконний С.В. у своєму визначенні інвестиційне забезпечення розшифровує як «... Види майнових і інтелектуальних цінностей, що вкладаються в підприємницьку та інші види діяльності, в результаті якої створюється дохід або досягається соціальний ефект» [213].

На думку О.О. Липченко, «економічна сутність інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства полягає у сукупності заходів та засобів, що сприяють задоволенню в повному обсязі господарюючих суб'єктів в інвестиційних ресурсах» [173, с. 5]. При цьому ключовим є формування інвестиційного забезпечення за допомогою складових: інвестиційного потенціалу, інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості. Даний теоретико-методичний підхід дозволяє формувати оптимальну структуру відтворення засобами оновлення факторів виробництва, орієнтуючи при цьому господарюючих суб'єктів на комплексність та ефективність прийняття інвестиційних рішень.

Узагальнення різноманітних поглядів щодо визначення сутності інвестиційного забезпечення показує, що при трактуванні поняття «інвестиційне забезпечення» вченими застосовується як ресурсний, так і процесний підхід системного характеру, що стосується різних за масштабами об'єктів інвестування, якими є макро-, мезо- та мікрорівні. Таким чином, інвестиційне забезпечення аграрного сектора являє собою складну динамічну систему, цільове призначення якої полягає в сприянні прогресивному розвитку сільського господарства й господарського комплексу в цілому шляхом пошуку залучення, розподілу і вкладення грошових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів різних джерел походження з урахуванням сукупного впливу факторів макро- та мікросередовища для досягнення перспективних соціально-економічних цілей.

1.2. Чинники формування ефективної системи інвестиційного забезпечення аграрного сектора

Стан та динаміка розвитку інвестиційного середовища аграрного сектора країни визначається сукупністю чинників, до числа базових з яких слід віднести: існуючі умови функціонування досліджуваного об'єкта та його ресурсне забезпечення, наявні та перспективні джерела формування галузевих інвестиційних ресурсів, набута соціально-економічна результативність здійснюваної інвестиційної політики держави щодо сільського господарства. При цьому макроекономічне та мікроекономічне середовище, в якому відбувається виробничо-господарська діяльність господарюючих суб'єктів

аграрного сектора, належить до найбільш суттєвих факторів впливу на інвестиційне забезпечення аграрного сектора. Адже, будучи учасником світового поділу праці, кожна країна намагається реалізувати власні переваги, що склалися в процесі становлення та утвердження конкретних галузевих поєднань національного господарського комплексу.

Інвестиційне забезпечення аграрного сектора виступає як відкрита соціально-економічна система та значною мірою залежить від дії чинників різного характеру. Водночас безпосередньо на інвестиційні процеси в аграрному секторі суттєво впливають, з одного боку, умови здійснення конкретної виробничо-господарської діяльності на рівні суб'єктів господарювання з належними їм ресурсами, соціумом, внутрішньогосподарськими структурами та соціально-економічними цілями, а з іншого – фактори, що відбивають існуючі на регіональному рівні інфраструктурні складові ринкового та інституціонального середовища (постачальники ресурсів, ринкові посередники, споживачі-клієнти, конкуренти, органи місцевого самоврядування та інші контактні аудиторії).

Інвестиційне забезпечення стосовно аграрного сектора покликано узгоджувати дію макроекономічних та мікроекономічних чинників на основі системності та збалансованості всіх сфер життєдіяльності суспільства з урахуванням існуючих факторів природно-кліматичного, суспільно-політичного, культурно-історичного, інституціонального, техніко-технологічного, правового, економічного, демографічного, міжнародного та інформаційного характеру (рис. 1.3).

Рисунок 1.3 – Чинники макроекономічного середовища щодо інвестиційного забезпечення аграрного сектора України

Розроблено автором

Вертикальний зріз макроекономічних та мікроекономічних чинників наведено в таблиці 1.1.

Оцінювання природного довкілля спричинене залежністю виробничо-господарської діяльності аграрного сектора економіки від природно-кліматичних факторів, що накладає певний відбиток на галузевий інвестиційний процес. Адже при інвестуванні в сільське господарство вирішального значення набувають дві умови: рівень невизначеності, що зумовлено особливостями галузі (нині кошти вкладаються з очікуванням доходу в майбутньому, на розмір якого впливають внутрішні та зовнішні фактори); ризики повернення інвестицій, що пов'язані з діяльністю живих організмів у рослинництві і тваринництві та життєдіяльністю сільського соціуму. Характерні особливості інвестування в сільськогосподарське виробництво проявляються в тому, що разом з об'єктами – результатами праці людини (як і в інших галузях економіки) – у сільському господарстві інвестиції вкладаються ще й в об'єкти природи, що за інших однакових умов робить цю інвестиційну діяльність більш капіталомісткою, з тривалим терміном окупності та високими ризиками [259]. При аналізі інвестиційного процесу в сільському господарстві варто виходити з того, що Україна є провідною аграрною державою Європи із значними можливостями для подальшого розвитку вискоєфективного, експортоспроможного виробництва сільськогосподарської продукції.

Першочерговість оцінки земельних угідь у контексті розвитку інвестиційної політики зумовлена тим, що сільське господарство як галузь матеріального виробництва принципово відрізняється від інших галузей економіки, що пов'язано з використанням землі як її головного засобу виробництва. На відміну від промислових засобів виробництва, які морально та фізично зношуються, земля за умови правильного її використання не лише не знижує свою продуктивність, а й підвищує її, що безпосередньо впливає на ринкову ціну земельної ділянки за наявності рентного доходу і ринкового попиту.

Аграрний сектор економіки безпосередньо використовує земельні ресурси для здійснення сільськогосподарського виробництва. На Україну припадає майже третина запасів чорнозему та 27% орних земель у Європі (на одну особу в Україні припадає 0,68 га орних земель, тоді як у Європі цей показник становить у цілому 0,25 га, зокрема у Польщі – 0,30 і Франції – 0,31 га).

Аналіз природно-кліматичних умов ведення сільського господарства показує, що більша частина території України розташована у західній частині Східноєвропейської рівнини, на південному заході країни знаходяться Карпати. На півдні Україна омивається водами Чорного та Азовського морів, її берегова лінія становить 1758 км. В Україні добре розвинена річкова система, яку складають 73 тис. великих і малих річок та близько 20 тис. озер.

Таблиця 1.1 Вертикальний зріз чинників, які впливають на інвестиційне забезпечення аграрного сектора економіки України

Основні чинники	Макроекономічне середовище		Мікроекономічне середовище	
	Світовий рівень	Загальнодержавний рівень	Регіональний рівень	Рівень аграрних суб'єктів господарювання
1	2	3	4	5
Природно-кліматичні	Сприятливі природно-кліматичні умови для виробництва сільськогосподарської продукції, експортний потенціал країни	Вигідне географічне розташування країни, наявність родючих земель, сприятливий клімат для вирощування сільськогосподарських культур	Основні особливості (температурний режим, ґрунти) природно-кліматичних зон відповідно до широтного зонування території України	Використання наявного ресурсного потенціалу окремих суб'єктів господарювання для виробництва сільськогосподарської продукції
Суспільно-політичні	Значення України на світовій арені як постачальника продовольства, політична ситуація, тенденції міжнародної інвестиційної діяльності щодо аграрного сектора	Політична ситуація в країні, інвестиційна та аграрна політика держави, національні тенденції інвестування аграрного сектора економіки	Політична ситуація в регіоні, регіональна інвестиційна та аграрна політика	Проведення аграрної та інвестиційної політики на рівні окремого аграрного суб'єкта господарювання відповідно до політичної ситуації в країні
Культурно-історичні	Формування іміджу країни з великою історією, самобутньою культурою та як виробника високоякісної, екологічно чистої продукції	Збереження та відтворення на національному рівні здорового населення, рекреація, туризм, самобутня культура	Розвиток зеленого туризму, здійснення контролю над територіями, виробництво екологічно чистої продукції	Рівень забезпеченості та соціальний захист сільського населення при виробництві сільськогосподарської продукції
Інституційно-аналітичні	Вплив міжнародних інвестиційних інститутів на економіку країни, в тому числі і сільське господарство	Організація, управління та контроль на національному рівні за інвестиційними потоками в аграрний сектор економіки, їх господарська інфраструктура	Організація, управління та контроль на регіональному рівні за інвестиційними потоками в аграрний сектор економіки, їх господарська інфраструктура	Управління інвестиційними процесами на рівні окремого суб'єкта господарювання та його господарська інфраструктура
Техніко-технологічні	Упровадження закордонних інноваційних технологій та використання новітньої техніки для підвищення продуктивності агропромислового виробництва	Реалізація на національному рівні державних програм щодо забезпечення аграрних товаровиробників сучасними технологіями, машинами і знаряддями, а також забезпечення висококваліфікованими кадрами	Рішення на рівні регіонів проблем щодо оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства, підвищення рівня кваліфікації робітників	Забезпеченість матеріально-технічною базою окремих суб'єктів господарювання та проблеми її оновлення

1	2	3	4	5
Правові	Запровадження міжнародного законодавства щодо забезпечення системи гарантій і системи захисту іноземних інвестицій у країні	Удосконалення законодавчо-нормативної бази інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки та приведення її до світових стандартів	Законодавчо-нормативна база інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки в межах конкретного регіону	Нормативно-правові засади функціонування аграрних суб'єктів господарювання та здійснення ними інвестиційної діяльності
Економічні	Глобалізація і лібералізація світової економіки в галузі сільського господарства та тенденції інвестування аграрного сектора в світі	Загальна характеристика економіки й стабільність національної валюти, темпи росту ВВП, оподаткування, кредитування, тарифи, пільги в аграрному секторі, характеристика банківської системи та її послуг в економіці країни, валютні та фінансові ризики	Загальна характеристика аграрної економіки в регіоні, темпи зростання ВРП, вивчення потреб та ресурсів галузей сільського господарства регіону	Амортизаційна політика, диверсифікація джерел фінансування, формування та напрями використання коштів на рівні аграрних суб'єктів господарювання
Демографічні	Престижність і суспільне визнання праці селян	Соціальний статус та рівень доходів сільського населення, соціальна структура та соціальне розшарування, міграційні потоки	Демографічні характеристики сільського населення регіону, стан зайнятості та безробіття сільського населення в регіоні	Зайнятість і забезпеченість трудовими ресурсами, рівень кваліфікації і підготовки робітників
Міжнародні	Інвестиційна привабливість держави на світовому ринку, міжнародний розподіл праці, міжнародні інвестиційні інститути та фінансово-інвестиційні фонди	Співпраця держави з міжнародними інвестиційними інститутами та фінансово-інвестиційними фондами щодо інвестування аграрного сектора країни, формування позитивного інвестиційного клімату	Зовнішньоекономічна діяльність у сільському господарстві регіону	Міжнародні зв'язки та зовнішньоекономічна діяльність на рівні окремого суб'єкта господарювання
Інформаційні	Впровадження сучасних інформаційних технологій, розширення доступу до міжнародних інформаційних ресурсів розвитку світового сільського господарства	Збільшення впливу частки інформаційно-комунікаційної складової в аграрному секторі економіки країни, системи моніторингу інвестиційних ресурсів, а також консультативно-інформаційна підтримка сільського господарства на рівні держави	Обмін, взаємодія та співробітництво між суб'єктами господарювання в аграрному секторі окремих регіонів, системи моніторингу інвестиційних ресурсів, а також консультативно-інформаційна підтримка сільського господарства на рівні окремих регіонів	Вертикальні та горизонтальні потоки інформації, внутрішньогосподарські системи моніторингу та аудиту інвестиційних ресурсів аграрних суб'єктів господарювання

Розроблено автором

У силу просторової розосередженості сільськогосподарського виробництва природно-кліматичні відмінності конкретних регіонів можуть впливати на інвестування в аграрний сектор. Зокрема, це істотні відмінності у рельєфі території, розмірах і конфігурації полів, родючості ґрунтів, забезпеченості теплом, опадами та інші природні фактори, які значною мірою визначають економічні результати сільськогосподарського виробництва. Тому інвестування його окремих видів залежить від сукупності вказаних факторів, що поєднуються на певній території, та підприємницьких цілей аграрних товаровиробників. У сільському господарстві виробництво продукції здійснюється на основі біологічних процесів, тому результати його істотно коливаються за роками, залежно від природно-кліматичних умов. Найважливішими з них є рівень середньорічних температур, кількість і розподіл опадів, а також якість ґрунтів. Температурні умови і тип ґрунтів як незмінні характеристики здебільшого визначають урожайність сільськогосподарських культур і природних угідь.

Рельєф України є переважно рівнинним: 95% території України займають рівнини і лише 5% – гори. Перспективність інвестування аграрного сектора зумовлюється в Україні надзвичайно сприятливими умовами для сільськогосподарського виробництва: рельєф близько 60% сільськогосподарських угідь є рівнинний, а ще 35% мають кут нахилу в діапазоні між 1° та 3°.

Відповідно до широтного зонування, вся територія України поділена на три основні природно-кліматичні зони. Рівнинні частини країни складаються з трьох географічних поясів – Полісся, Лісостепу та Степу, кожен з яких має кліматичні відмінності та різну рослинність. Відповідно, інвестиційна діяльність у них щодо забезпечення коштами конкретних виробництв буде різною за масштабами, змістом та цільовою спрямованістю.

Так, болотиста лісова місцевість і карпатська зона (Полісся) – Івано-Франківська, Чернігівська, Львівська, Рівненська, Волинська, Закарпатська і Житомирська області (північна зона) – це зона змішаних лісів; вона займає північну частину України. Загальна площа Полісся становить 113 500 кв. км, або близько 19% усієї території України. Характерною рисою природних умов цієї зони є здебільшого мозаїчний характер природних комплексів з низинним рельєфом, якому притаманні широкі та здебільшого заболочені низини.

Клімат Полісся континентальний з теплим і вологим літом та м'якою зимою. Середня температура повітря в липні становить +17 – +19°C, у січні вона знижується до -4,5 – -7,8°C. Період із середньодобовими температурами понад +15°C триває приблизно 95-125 днів. Річна сума температур, які перевищують +10°C, становить близько 2600°C. Середньорічний рівень опадів

становить 550-650 мм. Найбільша кількість опадів, на рівні 400-450 мм, випадає в зоні торф'яно-підзолистих ґрунтів, домінуючих у верхніх шарах ґрунту, які займають близько 75% території Полісся. Середній рівень лісистості зони становить 30%. Рілля займає 33% всієї території зони, або понад 4 млн га, сінокоси – 1,2 млн га і пасовища – 0,7 млн га. Ця територія є просторовою базою для інвестування масштабного товарного виробництва продукції зернових (жита, вівса і гречки), технічних культур, льону, хмелю, цукрового буряка та картоплі, а також для переробки льону, м'яса і молочних продуктів [264].

Лісостепова зона (Лісостеп) – Черкаська, Чернівецька, Харківська, Хмельницька, Київська, Полтавська, Сумська, Тернопільська і Вінницька області (центральна зона) – розташована між Поліссям і Степом. Клімат зони помірно-континентальний, середня температура липня в північно-західній частині становить +18°C, а на півдні вона сягає +22°C. Середня температура січня – в межах від -5 до -8°C. Період, коли середня добова температура перевищує +15°C, на заході складає приблизно 100 днів, а на південному сході – приблизно 120 днів. Річна сума температур, які перевищують +10°C, на півночі становить 2500-2600°C, а на півдні – приблизно 2800°C. Період без легких заморозків на поверхні ґрунту триває приблизно 135-140 днів. У західній частині зони випадає в середньому близько 550-700 мм опадів, у центральній частині – 500-550 мм, а на південному сході – 450 мм. Найбільша кількість опадів, близько 75%, випадає від квітня до вересня.

Верхні шари ґрунту є досить різноманітними за складом, від підзолистих ґрунтів до типових чорноземів. Лісистість території незначна – близько 12%. Сільськогосподарські угіддя займають 70% території, у т.ч. 66% – це рілля. Спеціалізація сільського господарства Лісостепу, а відтак масштабне інвестування – здійснюється у буряківництво та зерновиробництво, а також в молочне та м'ясне тваринництво і відгодівлю свиней. У структурі посівних площ озима пшениця займає понад 30%, кукурудза – 10%, близько 8% – ячмінь та бобові. Більше 10% посівних площ зайнято цукровим буряком та соняшником [264].

Степова зона (Степ) – Дніпропетровська, Донецька, Херсонська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська та Запорізька області (південна зона) –включає всю південну та східну частини України, від Чорного та Азовського морів на півдні до зони Лісостепу на півночі. Площа становить близько 240 200 кв. км, рельєф здебільшого рівнинний.

Клімат зони помірно-континентальний із спекотним літом і холодною зимою. Середня температура січня становить від -5 до -7°C, у липні – +21 – +23°C. Тривалість періоду вегетації, як правило, становить 210-245 днів, а періоду із середньою температурою понад +15°C – 120-140 днів. Річна сума

температур, які перевищують 10°C, становить від 2800°C до 3600°C. Середньорічна кількість опадів становить від 350 мм на півдні до 500 мм на півночі. Більшість опадів випадає в літні місяці, часто бувають зливи. Коефіцієнт зволоження на півдні зони становить 0,8, на півночі – 1,3. У південній частині часто бувають пилові бурі та суховії. Чорноземи (займають приблизно 90% площі зони) переважають у верхньому шарі ґрунтів. Темні каштанові чорноземи є типовими для південної частини. Зона Степу є найбільш розораною в Україні, і приблизно 48% ріллі країни знаходиться тут [264]. Інвестиції в сільському господарстві цієї зони концентруються на вирощування продукції зернових, фруктів і овочів, а також на виноградарстві. Основними зерновими є озима пшениця, кукурудза, ячмінь і технічні культури, соняшник. Значно поширене овочівництво, особливо в приміських зонах великих міст і промислових центрів.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що дійсно потік інвестиційного капіталу в аграрний сектор характеризується досить високою залежністю від природно-кліматичних умов та потенціалу земельних ресурсів України. Подальше посилення земельного потенціалу пов'язано з ефективним формуванням та реалізацією інвестиційної аграрної політики держави. Адже природно-кліматичні умови ведення сільського господарства в країні загалом сприятливі та привабливі для інвестування в різні види агровиробництв.

Процес формування та реалізації інвестиційної політики в аграрному секторі значною мірою визначається суспільно-політичними чинниками. При цьому суспільна ситуація в аграрному секторі України оцінюється з позиції діючих та існуючих інституціональних підходів щодо розв'язання проблем громадян. Серед перших – загальна конфігурація ключових соціальних систем у державі, а також вплив зовнішніх обставин. Економічні негаразди, корупція, низька ефективність влади – переважно таким чином оцінюється поточна ситуація в державі. Перед Україною стоять серйозні виклики, подолання яких належить до першочергових пріоритетів. Серед них – оптимізація політичної системи: налагодження спільної роботи гілок влади, утвердження конституційних принципів, забезпечення політичної стабільності та дотримання принципів демократії [155].

Українському суспільству бракує ефективних засобів відстоювання власних інтересів, від дієвих профспілок до громадянських інститутів. Розвиток останніх став би альтернативою насильству та конструктивною формою розв'язання суспільних протиріч. Додає складнощів неефективність судової системи, яка потребує реформування для того, щоб стати надійним інструментом захисту прав власників землі та майна в аграрному секторі як об'єктивної основи для активізації інвестиційних процесів.

Під час переходу до системи ринкових відносин в Україні склалася складна політична та соціальна ситуація, за якої нагальною потребою стає залучення інвестицій як в економіку країни, так і в аграрний сектор зокрема. В Україні залишається високою вірогідність політичних ризиків, що не сприяє залученню інвестицій. Ці ризики, крім іншого, обумовлені певною непослідовністю щодо напрямів і моделей міжнародної інтеграції України, зміною законодавства у сфері інвестицій і підприємництва тощо. Постійна політична боротьба за владу і, як наслідок, зміна керівництва країни призводить до постійної зміни «правил гри», у томі числі у сфері інвестування. За таких нестабільних умов ризиковість інвестицій зростає [155].

Сьогоднішні суспільні настрої багато в чому визначаються економічними очікуваннями. Джерелом суспільного невдоволення при цьому залишається економічна ситуація. Нерозв'язаність структурних проблем української економіки дається взнаки на тлі світової економічної кризи, яка множить ризики. Економічні проблеми загострюють суспільні конфлікти, підсилюють розшарування суспільства, сприяючи зростанню нестабільності.

Отже, оцінка суспільно-політичних чинників щодо їх впливу на інвестиційну політику є неоднозначною: якщо існуючі суспільні очікування стосовно перспектив зростання добробуту населення позитивно впливають на інвестування аграрного сектора, то політичні негаразди мають негативний вплив на розвиток даного процесу.

Культурно-історична особливість сільського господарства України полягає в тому, що ця галузь виходить за межі суто виробничо-господарської сфери постачання продовольства. Тут ідеться також про такі життєво важливі функції, як рекреація, туризм, самобутня культура, здійснення контролю над територіями, відтворення здорового населення, виробництво екологічно чистої продукції й лікарських рослин, збереження джерел чистої питної води і т. д. Як зазначає Третяк А.М., «... Ці блага не можна оцінювати тільки з позиції ринку (окремі з них просто безцінні), адже вони відіграють виняткову роль у розвитку країни, її майбутньому. Тому необхідно формувати нове ставлення до сільської місцевості та сільськогосподарської діяльності. Сільськогосподарські території становлять ареал традиційних занять і традиційної культури для більшості населення України, а їхнє скорочення загрожує знищенням власного автентичного соціально-генетичного й культурного коду, що складався століттями» [280, с. 6].

Оцінка культурно-історичного чинника, що має місце у форматі розвитку інвестиційної політики держави щодо аграрного сектора економіки, показує наявність конкретної бази для подальшого прогресу сільського господарства як сфери збереження національної ідентичності Українського народу та зайняття

ним достойного місця в цивілізаційному русі людства як постачальника продовольства та культурних і духовних цінностей.

У сучасних умовах особливого значення набуває оцінка інституціональної структури аграрної економіки з позиції її впливу на підвищення ефективності інвестиційного забезпечення аграрного сектора. Необхідність урахування інституційних чинників пов'язана з тим, що вони визначають рівень і додаткові можливості прискорення соціально-економічного розвитку. Гальцова О.Л. відмічає, що «... Аналіз стану та динаміки інституціонального середовища стає невід'ємною складовою управління економічними системами та набуває актуальності в сільському господарстві внаслідок високої значущості інституціонального середовища для розвитку сільської місцевості та аграрного сектора економіки» [81, с. 3].

Інституціональна складова входить до числа основних передумов становлення і розвитку інвестиційної політики в аграрному секторі економіки. І це закономірно, адже прикладний характер залучення інвестицій проявляється через взаємодію цілком конкретних об'єктів – інститутів, якими виступають, з одного боку, аграрні товаровиробники – сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті селянські господарства, агрофірми, агрохолдинги тощо, а з іншого – державні установи, організації, наукові та освітянські заклади, фінансові і комерційні структури та інші. Відносини між ними у процесі здійснення інвестиційної діяльності складаються під впливом економічних, організаційних, правових та інших факторів макросередовища. Безпосередній перебіг здійснюваних заходів відбувається через реалізацію економічних відносин між зацікавленими сторонами в контексті існуючих у суспільстві традицій, правил, норм, законів, менталітету, світоглядних позицій людей тощо. Узагальнююча оцінка полягає в тому, що сукупність наявних інститутів та інституцій загалом сприятлива для подальшого прогресу державної інвестиційної політики щодо аграрного сектора.

Масштаби, продуктивність, ефективність та конкурентоспроможність аграрного виробництва визначають численні умови й фактори. Пріоритетне серед них місце належить оцінці матеріально-технічної і технологічної базам. Сучасна аграрна економіка, як показує світовий досвід, має будуватися за принципом інновацій, який в однаковій мірі має торкатися практично всіх факторів виробництва: техніки, технології, сортів рослин і порід тварин, менеджменту, інвестицій та інше. «... Не можна розраховувати на виробництво конкурентоздатної продукції як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, якщо вона вироблятиметься застарілими технологіями та ручною працею» [181, с. 224]. Тому оцінка техніко-технологічних чинників при формуванні та

реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі має велике значення.

У наукових працях Федорчука О.М. та Щасливої Г.П. [287] зазначається про подальший розвиток аграрного сектора економіки України, який тісно пов'язаний, насамперед, з нарощуванням інвестицій в основний капітал. Тільки на основі суттєвого збільшення капітальних вкладень у розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства, її оновлення новітніми високопродуктивними машинами і знаряддями, розширення впровадження науково-технологічних досягнень в аграрне виробництво дасть новий поштовх у його розвитку, а інтенсифікація сільського господарства набуде реального змісту.

За даними Державної служби статистики України (табл. 1.2), у 2014 р. в розвиток сільського господарства та мисливства було вкладено 18388 млн грн капітальних інвестицій, що становить 8,38% загального обсягу інвестицій в Україні. Приріст обсягу вкладень у сільське господарство, з урахуванням його переоцінки порівняно з 2010 р., склав 7077 млн грн, або 62,57%.

Таблиця 1.2 Інвестиції в основний капітал (капітальні вкладення) економіки України, у фактичних цінах

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Всього, млн грн	189061	259932	293692	267728	219420	116,06
у т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг, млн грн	11311	16703	19086	18640	18388	162,57
Частка сільського господарства, %	5,98	6,43	6,50	6,96	8,38	+ 2,40 в.п.

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Виходячи з того, що фінансування сільгоспвиробництва має забезпечувати відповідний рівень його розвитку, необхідно застосовувати ефективний фінансовий механізм забезпечення оновлення матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарського виробництва. Цей механізм складається з двох рівнів, а саме – максимізації власного та оптимізації залученого капіталу, де внутрішні та зовнішні ресурси виступають при цьому з рівновеликим значенням.

Слід відмітити, що у галузі сільського господарства одержується чистий прибуток не тільки від реалізації сільгосппродукції, а тому «... Сума чистого прибутку від усієї діяльності в середньому на 5-10% вища порівняно з

прибутком від сільськогосподарського виробництва» [62, с. 173]. Однак для кардинального вирішення проблеми із забезпеченістю аграрних виробників достатньою кількістю якісної сільськогосподарської техніки тільки даного рівня прибутковості недостатньо. Така ситуація свідчить про високу залежність сільськогосподарських товаровиробників від зовнішнього інвестування та низький рівень ділової активності, що, в свою чергу, має прямий вплив на зростання рівня внутрішніх та зовнішніх ризиків. Недостатність інвестування аграріїв мінімізує можливості у напрямку відновлення матеріально-технічної бази, підвищення рівня кваліфікації робітників, вирішення соціальних питань та загального розвитку окремих сільських територій.

Але зазначимо, що оцінка залучення додаткових ресурсів зі сторони та визначення ступеня ризику неповернення цих коштів при інвестуванні сільськогосподарського виробництва є важливими та необхідними для подальшого розвитку. Адже, як стверджують Вишневська О.М. та Бабенко М.Д. «... В сільське господарство можна і необхідно вкладати кошти, це буде прибутковим і для інвестора, і для товаровиробника. А умови, що склалися на світовому ринку продовольства, та пріоритетність у мінімізації продовольчої кризи надають реальні можливості залучення та отримання інвестиційних коштів для розвитку та ефективного функціонування вітчизняних аграрних товаровиробників, навіть в умовах загострення кризових явищ» [74, с. 73].

Тільки за рахунок значно більших інвестиційних вкладень можна протягом наступних років досягти позитивного балансу щодо кількісного складу машинно-тракторного парку. Для вирішення проблеми інвестиційного забезпечення сталого розвитку та інтенсифікації сільського господарства України необхідне чітке визначення основних складових механізму реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі економіки, що дасть можливість переважну частину інвестицій в основний капітал, здійснюваних за рахунок усіх джерел фінансування, спрямовувати на оновлення машинно-тракторного парку аграрних підприємств, відновлення, технічне переозброєння, реконструкцію, модернізацію та раціональне використання виробничих потужностей. Тому оцінка техніко-технологічних чинників формування та реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі економіки має важливе значення.

Оцінка правових чинників передбачає вивчення інвестиційного законодавства, що визначає нормативно-правові умови реалізації інвестиційної політики в аграрному секторі як на рівні держави, окремих регіонів, так і на рівні окремих сільськогосподарських товаровиробників, розвиненість інституційної інвестиційної структури, наявність системи гарантій і системи

захисту приватних та іноземних інвестицій, наявність інформаційної системи, що забезпечує інвестиційний процес і є складовою частиною інвестиційної політики держави.

Як зазначають вітчизняні експерти Третяк А.М. та Кот О.О. [280; 159], залучення іноземних інвестицій упродовж багатьох років є пріоритетним напрямом розвитку економіки України, який в умовах економічної кризи потребує особливої уваги з боку держави. Кожному іноземному інвестору важливо знати, що держава, в економіку якої він вкладає свої кошти, здатна забезпечити достатній механізм здійснення інвестування та гарантувати належний захист його прав. Першим кроком на шляху до забезпечення такого механізму є формування необхідної законодавчої бази. Із цією метою в Україні ще у 1991 р. було прийнято Закон «Про інвестиційну діяльність» [231], яким визначено загальні правові, економічні та соціальні засади інвестиційної діяльності на території України. У цьому ж році було прийнято Закон «Про захист іноземних інвестицій» [233], яким передбачено, що іноземні інвестиції в Україні захищаються, а права інвесторів гарантуються. Водночас у 1996 р. було прийнято Закон «Про режим іноземного інвестування» [232], яким встановлюється порядок і умови здійснення іноземного інвестування, права іноземних інвесторів та гарантії захисту цих прав. Зокрема, цим Законом передбачено такі гарантії захисту прав іноземних інвесторів: гарантії забезпечення рівноправного режиму; гарантії недопустимості примусового вилучення іноземних інвестицій; гарантії компенсації і відшкодування збитків іноземним інвесторам; гарантії у разі припинення інвестиційної діяльності; гарантії безперешкодного переведення за кордон прибутків, отриманих від здійснення інвестиційної діяльності в Україні. Важливою умовою збереження цих гарантій є норма ст. 8 вказаного Закону, згідно з якою, якщо в подальшому спеціальним законодавством України про іноземні інвестиції будуть змінюватися зазначені гарантії захисту іноземних інвестицій, то протягом 10 років з дня набрання чинності таким законодавством на вимогу іноземного інвестора застосовуються державні гарантії захисту іноземних інвестицій, зазначені в цьому Законі.

Верховною Радою України підписано та ратифіковано міжурядові угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій з більш як 70 країнами світу. Для сприяння іноземним інвесторам у питаннях взаємодії з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування утворено Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України. Усунуто адміністративний бар'єр для входження іноземного капіталу в Україну щодо обов'язковості реєстрації іноземних інвестицій, який було запроваджено наприкінці 2009 р. Законом України «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо стимулювання іноземних інвестицій та кредитування» [234], знято обов'язковість реєстрації іноземних інвестицій та необхідність реєстрації інвестиції за двома різними процедурами. З 1 січня 2012 р. набув чинності Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна». Цей Закон [235] визначає правові та організаційні засади відносин, пов'язаних із підготовкою та реалізацією інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна». Ухвалено Закон України «Про державно-приватне партнерство» [236], що визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державно-приватного партнерства в Україні, зокрема для регулювання відносин, які виникають при реалізації проектів в окремих сферах економічної діяльності. Закон визначає основною ознакою державно-приватного партнерства забезпечення вищих техніко-економічних показників ефективності діяльності, ніж при здійсненні такої діяльності державним партнером без залучення приватного. Також ознаками державно-приватного партнерства є довготривалість взаємовідносин (від 5 до 50 років), передача приватному партнеру частини ризиків, внесення приватних інвестицій, незмінність терміну дії договору цільового призначення та форми власності об'єкта державно-приватного партнерства.

З метою сприяння залученню й ефективному використанню вітчизняних та іноземних інвестицій для забезпечення розвитку економіки України, прискорення її інтеграції в європейську і світову економічні системи, забезпечення права приватної власності і права на підприємницьку діяльність створено Раду вітчизняних та іноземних інвесторів на чолі з Президентом України. Також для систематизації податкового законодавства Верховна Рада України 2 грудня 2010 р. ухвалила Податковий кодекс, що став першим в Україні кодифікованим законодавчим актом, який буде спрямований на комплексне регулювання питань, пов'язаних з оподаткуванням. Із 1 січня 2013 р. набув чинності Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» [237], який визначає основи державної політики в інвестиційній сфері протягом 2013-2032 рр. щодо стимулювання залучення інвестицій у пріоритетні галузі економіки та спрямований на створення умов для активізації інвестиційної діяльності шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках розвитку економіки з метою створення нових робочих місць, розвитку регіонів. У червні 2012 р. Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про індустриальні парки» [238], яким визначено правові та організаційні засади створення і функціонування індустриальних парків на території України. Залученню іноземних інвестицій сприятимуть положення Митного кодексу України [190], який набув чинності з 01 червня 2012 р.

Зазначені заходи сприятимуть покращенню інвестиційного іміджу України та збільшенню обсягів залучення іноземних інвестицій і капітальних інвестицій в її економіку. Але, попри це, сьогодні інвестиційний клімат в Україні є несприятливим. Це означає, що Україна поки що не готова до жорсткої конкурентної боротьби за інвестиції на світових ринках капіталу і це безпосереднім чином позначається на розвитку економіки нашої країни.

Європейська Бізнес Асоціація у своєму щорічному звіті назвала серед найбільших перешкод для інвестування проблеми із поверненням податку на додану вартість, відсутність хеджування валютних ризиків (що є нормою у європейських країнах) та проблеми, пов'язані з розрахунком обґрунтування роялті. Однак, на нашу думку, вагомою проблемою, яка супроводжує всі кроки по залученню інвестицій, є непослідовна політика, відповідно до якої інвестору спочатку надаються пільги і гарантується захист його інвестицій, а через декілька років усі пільги скасовуються, а самі інвестиції стають заручниками нововведень у податковій чи регуляторній політиці [159].

Тому оцінка правових чинників при реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі засвідчує, що важливим кроком, який повинен зробити український уряд для покращення інвестиційного клімату в аграрному секторі, є встановлення чітких та стабільних «правил гри» щодо залучення інвестицій в сільське господарство країни. Головною проблемою для потенційного інвестора в Україні сьогодні є неможливість спрогнозувати та оцінити ризики при здійсненні інвестицій.

Оцінка основних економічних чинників для залучення інвестицій в економіку країни є базисом для функціонування галузей народного господарства, які створюють картину розподілу ресурсів на всіх рівнях економіки. Одним із найкритичніших із групи економічних факторів є несприятливість інвестиційного клімату, що ставить під загрозу реалізацію інвестиційної стратегії в цілому, в тому числі і в аграрному секторі економіки. Основні макроекономічні показники виступають базовими індикаторами поточної ситуації, яка склалася в країні (табл. 1.3). У 2014 р. зростання ВВП склало близько 7% порівняно з 2013 р. та 45% – порівняно з 2010 р. За останні роки також зростає ВНД, що відповідає середнім темпам зростання країн із динамічними економіками й являє собою значно кращий показник у порівнянні з майже 15% падіння у 2009 р. У той же час за рівнем ВВП на душу населення Україна залишається на одному з найнижчих місць в Європі з показником, що не перевищує 5000 доларів США.

Модернізація та підвищення конкурентоздатності української економіки – надзвичайно складні завдання, які потребують комплексних зусиль та великих інвестиційних ресурсів, і їх виконання є життєво важливим. Тільки

конкурентоздатна економіка може забезпечити європейські стандарти суспільного життя, в тому числі й сприяти всебічному задоволенню потреб та захисту прав людини.

Таблиця 1.3 Основні макроекономічні показники розвитку економіки України

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млрд грн	1079,3	1300,0	1404,7	1465,2	1566,7	145,16
у розрахунку на одну особу, грн	24798	29980	32480	33965	36435	146,93
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах) у сільському, лісовому та рибному господарстві, млрд грн	80,4	106,6	109,8	128,7	160,5	199,63
Валовий національний дохід (у фактичних цінах), млрд грн	1078,9	1282,8	1443,2	1500,4	1549,1	143,58
у розрахунку на одну особу, грн	23474	28022	31626	32937	34102	145,28

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Щодо економічних чинників, то високі податки в аграрному секторі економіки не приваблюють інвесторів. Недостатнє бюджетне фінансування та нестача коштів у аграрних підприємств змушують їх шукати іноземних інвесторів із «свіжими» інвестиціями. Для ефективного розвитку економіки держави потрібно залучати якомога більшу кількість саме довгострокових інвестицій в аграрний сектор економіки. Внаслідок цього буде збільшуватися сільськогосподарське виробництво в країні, а також значно зросте кількість робочих місць. У зв'язку з цим, необхідно захистити такі інвестиції на державному рівні, тобто гарантувати їх стабільність та повернення у разі необхідності. Для цього слід удосконалити відповідну нормативно-правову базу. Зокрема, Податковий кодекс, який зробить податкову систему нашої країни більш прозорою та зрозумілою. Крім того, слід спростити порядок повернення суб'єктам господарювання податку на додану вартість державою та гарантувати його повернення. Також високий ступінь інфляції відлякує потенційних інвесторів вкладати свої кошти в розвиток сільського господарства.

Крім того, як зазначає Мельниченко О.А. [187], ще одним важливим фактором для формування сприятливого інвестиційного клімату в країні є

стабільна банківська система. На жаль, на даний час в Україні банківська система переживає дуже скрутні часи. Українські банки втратили довіру іноземних кредиторів, а також, що найголовніше, – довіру населення. Саме тому сьогодні мізерним є кредитування юридичних та фізичних осіб банками, так само значно зменшився обсяг депозитів, які знаходяться на рахунках українських банків. Для стабілізації банківської системи потрібно провести цілий комплекс різноманітних заходів, серед яких і формування належної та чіткої правової бази їх діяльності, проведення гнучкої та ефективної політики Національним банком України з метою належного контролю діяльності банків та мінімізації втручання в таку діяльність інших суб'єктів та інше. Слід зазначити, що стан банківської системи є своєрідним дзеркалом політичної ситуації в країні, тому, окрім усього іншого, важливим є також політична стабільність у державі.

Отже, оцінка економічних чинників при формуванні та реалізації інвестиційної політики є важливим завданням, що з боку Уряду потребує проведення низки заходів, спрямованих на зростання інвестиційної привабливості аграрного сектора України. Позитивна динаміка макропоказників, стабілізація курсу національної валюти, ефективна інвестиційна політика вказують на можливість позитивних зрушень у цьому питанні.

Важливу роль у забезпеченні сільськогосподарського виробництва інвестиційними ресурсами також відіграє оцінка демографічних чинників. Населення є основним споживачем сільськогосподарської продукції, а також існують регіональні особливості структури споживання цієї продукції. На спеціалізацію сільського господарства впливає співвідношення між міським і сільським населенням. Крім того, населення забезпечує відтворення трудових ресурсів даної галузі. Залежно від забезпеченості трудовими ресурсами (з урахуванням трудових навичок населення) розвивається те чи інше виробництво сільськогосподарської продукції, що характеризується неоднаковою її трудомісткістю. Використання спеціалізованих кваліфікованих кадрів сприяє зростанню продуктивності праці, зменшенню витрат праці на виробництво даної продукції. Але підвищена міграція населення в ряді регіонів у часі обмежує виробництво трудомістких видів продукції. Важливим фактором розміщення і спеціалізації є також інтереси місцевого населення, які в минулому недостатньо враховувалися, що значною мірою впливає на формування та проведення інвестиційної діяльності у сільському господарстві.

Несприятливі тенденції щодо погіршення рівня та якості життя в сільській місцевості спостерігаються у різних сферах. У демографічній відбувається зменшення чисельності населення в сільській місцевості, що веде

до поступового зменшення частки сільського та зростання частки міського населення України (табл. 1.4).

Таблиця 1.4 Основні показники демографічної ситуації та ринку праці в Україні

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Чисельність наявного населення на кінець року – всього, тис. осіб	45778,5	45633,6	45553,0	45426,2	42929,3	93,78
у тому числі сільське населення	14336,9	14252,7	14174,4	14089,6	13256,2	92,46
Питома вага сільського населення в загальній кількості, %	31,32	31,23	31,12	31,02	30,88	-0,44 в.п.
Кількість зайнятого населення в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, тис. осіб	3115,6	3410,3	3308,5	3389,0	3091,4	99,22
Кількість зареєстрованих безробітних у сільській місцевості на кінець року, тис. осіб	236,1	211,0	217,7	208,5	207,2	87,76
Рівень зайнятості сільського населення, %	62,7	63,0	62,7	63,5	55,9	-6,80 в.п.
Рівень безробіття сільського населення (за методологією МОП), %	7,1	7,5	7,4	7,3	9,5	+2,40 в.п.
Середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві на одного працівника, грн	1422	1786	2024	2269	2476	174,12

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Так, на кінець 2014 р. чисельність сільського населення становила 13256,2 тис. осіб, що на 1080,7 тис. осіб менше, ніж у 2010 р., питома вага сільського населення – 30,88%, що становить лише третину всього наявного населення в Україні. Причому цей процес відбувається з причин як природного скорочення за рахунок дисбалансу народжуваності та смертності, так і міграції. Хоча останнім часом у сільській місцевості фіксується деяке поліпшення ситуації з народжуваністю, проте високий рівень смертності, що перевищує рівень народжуваності в усіх регіонах України (за виключенням Рівненської та Закарпатської області), вказує на від’ємний природний приріст населення й залишається однією з основних причин депопуляції сільського населення нашої держави. Скорочення сільської частини населення за рахунок вищенаведених

факторів призводить до збільшення демографічного навантаження в сільській місцевості, що посилює ресурсні потреби для вирішення економічних і соціальних проблем, пов'язаних із соціальним забезпеченням непрацездатної частини населення.

Зайнятість населення є одним з найважливіших макроекономічних показників, що разом з обсягом ВВП та рівнем цін визначає економічну кон'юнктуру національного ринку, впливає на рівень життя населення, забезпечує добробут громадян країни. Сільський ринок праці на сучасному етапі перебуває у досить скрутному становищі.

Аналіз кількості зайнятого та безробітного населення (в сільській місцевості) свідчить про зменшення економічної активності населення, що характеризується зниженням рівня зайнятості і підвищенням рівня безробіття у 2014 р. порівняно з 2010 р. Головною причиною зниження рівня зайнятості в Україні є світова фінансово-економічна криза, що сталася восени 2008 р., та нарощування другої її хвилі, а також нестабільна політична ситуація та воєнні дії, які стають усе більш негативними в сучасних умовах розвитку української економіки.

Оцінка демографічних чинників щодо формування та реалізації інвестиційної політики в аграрному секторі свідчить, що позитивними моментами при залученні інвестицій для потенційних інвесторів є порівняно дешева робоча сила в сільській місцевості, але при цьому виникає багато проблем, що пов'язані з наявністю значної частки населення непрацездатного віку, яка не в змозі підняти економіку села; дуже низький рівень заробітної плати; вкрай низька питома вага інноваційних, наукоємних галузей агропромислового виробництва, що відповідали б вимогам часу; невизначеність прогнозних потреб ринку праці у фахівцях певних професій і кваліфікації; наявність переважно тимчасового або сезонного характеру праці в сільському господарстві, відсутність розвиненої інфраструктури – все це негативно впливає на формування інвестиційної привабливості сільського господарства як галузі взагалі, а також гальмує розвиток сільських територій.

У зв'язку з нерівномірністю розвитку економік країн світу та їх окремих галузей в окремих економічно розвинених країнах спостерігається надлишок капіталу, який не може бути задіяний у національних господарчих комплексах через відсутність «прибуткового розміщення». У зв'язку з цим, надлишковий капітал спрямовується в інші країни, які через його використання інтегруються в світову систему господарювання, що є важливим і для України. У ринкових умовах господарювання інвестиції відіграють важливу роль при стимулюванні інноваційного розвитку, підвищенні конкурентоспроможності національного товаровиробника, подоланні регіональних і галузевих диспропорцій в

економічному просторі загалом. Інвестиційна діяльність є одним із головних чинників міжнародної економічної інтеграції України в світовий економічний простір.

В умовах ринкової трансформації економічної системи України відчувається гострий дефіцит капіталовкладень і необхідність суттєвого залучення зовнішніх фінансових ресурсів майже в усіх галузях народного господарства, в тому числі і в сільському господарстві [156]. Подолати цю негативну тенденцію можна за допомогою достатньої кількості іноземних прямих та портфельних інвестицій, адже привабливими сторонами України для іноземних інвесторів є достатньо великий внутрішній ринок, аграрний потенціал, вигідне геополітичне розташування щодо торговельних шляхів Європи та Азії.

Тому при формуванні та реалізації інвестиційної політики держави щодо залучення іноземних інвестицій у сільське господарство країни необхідно обов'язково враховувати міжнародні чинники. При оцінці міжнародних чинників потрібно виділити інвестиційну привабливість держави на світовому ринку; міжнародний розподіл праці; міжнародні інвестиційні інститути та фінансово-інвестиційні фонди; діючу систему міжнародних розрахунків; розвиток міжнародної торгівлі та інше.

У сучасних умовах в Україні необхідно проводити політику сприяння іноземним інвестиціям, обов'язкову для усіх державних установ, яка сприятиме зростанню довіри інвесторів і покращанню умов для процесу інвестування.

Як свідчить досвід західних країн [177], при врахуванні та оцінці міжнародних чинників надходження іноземних інвестицій повинні сприяти розвитку економіки країни в цілому, так і окремих галузей, у тому числі і сільського господарства, оздоровленню платіжного балансу за рахунок поточних операцій, технологічному оздоровленню аграрної економіки, запровадженню досягнень науково-технічного прогресу в аграрний сектор економіки. Для створення сприятливого інвестиційного клімату та його стабілізації потрібен тривалий період часу, що сприятиме розвитку міжнародної інвестиційної співпраці, збільшенню надходження інвестицій із-за кордону та їх ефективному використанню.

Отже, виходячи з вищевикладеного, можна констатувати, що формування та реалізація повноцінного інвестиційного процесу в аграрному секторі економіки України потребує удосконалення механізму державного регулювання інвестиційної діяльності, який залежить від оцінки багатьох чинників природно-кліматичного, суспільно-політичного, культурно-історичного, правового, техніко-технологічного, інституціонального, міжнародного, інформаційного, економічного та демографічного характеру, що

прямо чи обернено впливають на інвестиційне забезпечення аграрного сектора економіки.

1.3. Інвестиційна політика держави та механізм її реалізації в аграрному секторі

Однією з актуальних проблем розвитку аграрного сектора економіки України в сучасних умовах є забезпечення сільського господарства необхідними фінансовими та матеріальними ресурсами, основним джерелом яких є інвестиції. На даний час Україна перебуває в інвестиційній кризі, яка характеризується зниженням інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання та низьким рівнем активності інвесторів. Причиною цього є несприятливий інвестиційний клімат в Україні, що, в свою чергу, виник через нестабільне та надто ризиковане економічне становище країни.

В аграрному секторі економіки України в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів та обмежених можливостей державної підтримки інвестування, наявності високого рівня ризиків для проведення інвестиційної діяльності інвестиційна політика держави має бути спрямована на впровадження дієвих механізмів стимулювання залучення як вітчизняного, так й іноземного капіталу, створення ефективної системи управління інвестиційними процесами.

У сучасній науковій літературі [127; 222, с. 85] значна увага приділяється дослідженню різних підходів до формування інвестиційної політики. Проте практично всі дослідники єдині у тому, що повна відмова від державного інвестиційного забезпечення сільськогосподарського товаровиробника неможлива через його галузеві особливості. Разом з тим, мають місце різні точки зору на ступінь державної інвестиційної підтримки аграрного сектора, коли йдеться про його основні складові, їх залежність та пріоритетність розвитку на кожному етапі.

Ми поділяємо точку зору вчених, які стверджують, що аграрний сектор належить до сектора економіки, де державне регулювання є швидше закономірністю, ніж винятком [9; 80; 149]. Для цього існує багато причин. Специфічні причини державного втручання в аграрне виробництво з часом змінюються, так само як і природа політичних, соціальних та економічних середовищ, у межах яких функціонує аграрна галузь. Такі дії держави називаються політикою, що характеризується цілеспрямованими, послідовними заходами, на відміну від випадкових і непостійних кроків, які здебільшого притаманні приватній фірмі або індивідууму. Згідно з визначенням Кваші С.М., політика включає планування, що базується на певних звичаях, цінностях та цілях, а також на порівнянні витрат і прибутків, пов'язаних з прийняттям того

чи іншого плану дій. Елементи політики – цілі, які можуть бути встановлені, засоби для досягнення цих цілей, виконавчі органи, такі як агенти чи агенції, що активізують та контролюють згадані засоби, а також обмежувальні фактори, які існують при виконанні заданого плану чи програми [135, с. 5].

Економічна політика – це послідовні державні заходи у процесі регулювання й досягнення національних інтересів. Вона є продуктом як економістів, так і політиків. Економічна політика впроваджується законодавчими державними програмами, що приймаються представниками політичної еліти, які діють в інтересах громадян країни і були обрані ними шляхом голосування. Державна політика, на відміну від приватних дій індивідуума, сім'ї чи організації, включає окремих осіб як громадян країни; групи та організації з політичними цілями, а також державні структури на районному, національному і міжнародному рівнях.

Одним з важливих напрямів економічної політики держави є інвестиційна політика, яка, на погляд Черепа О.Г., повинна враховувати загальний стан економіки на даному етапі розвитку та на перспективу, включати оцінку можливих джерел формування інвестиційних ресурсів на всіх рівнях господарювання, визначати пріоритети в інвестиційній сфері й передбачати методи їх реалізації [290, с. 312]. Визначення її ключових засад та змісту пов'язане, в свою чергу, з формуванням узгодженої системи законодавства про інвестиційну діяльність, чітким окресленням завдань для органів державної влади та місцевого самоврядування в цій сфері, створенням дієвих механізмів та господарсько-правових засобів державного регулювання інвестиційних відносин [127].

Отже, інвестиційна політика – це сукупність соціально-економічних, правових, інституціональних, екологічних і методологічних рішень, що визначають джерела, розміри, структуру, основні напрями інвестицій, заходи по їх концентрації на найважливіших ділянках економічного розвитку і ефективному використанню. Доцільно розрізняти інвестиційну політику держави (макрорівень) та інвестиційну політику інвестора (мікрорівень). Обидва рівні тісно пов'язані між собою. Проте реалізуються вони самостійно в залежності від форми власності та мети інвестиційної діяльності.

В економічній і правовій літературі, інвестиційна політика держави часто трактується здебільшого як комплекс урядових рішень, що визначають основні напрямки використання капіталовкладень в економіку, різні її сфери та галузі [67; 164; 228; 290]. Інвестиційна політика держави формується під впливом стану економіки; основних завдань народного господарства у сфері виробництва та соціального розвитку; рівня науково-технічного забезпечення країни. Отже, об'єктами інвестиційної політики держави є галузі народного

господарства, які забезпечують відтворювальний процес і науково-технічний розвиток у країні.

На нашу думку, такий підхід, будучи цілком прийнятним, потребує певного уточнення. По-перше, об'єктами інвестиційної політики держави виступає господарський комплекс у цілому, тоді як кожна конкретна галузь віддзеркалює пріоритетність такої політики. По-друге, інвестиційна політика держави передбачає вплив як на виробництво, так і на використання та споживання виробленого. По-третє, в силу розвитку економіки на ринкових засадах з домінуванням у них приватної форми власності не зовсім коректно відносити господарський комплекс до народного господарства. По-четверте, об'єктом інвестиційної політики держави є як суто економічні, так і інші сфери життєдіяльності суспільства (соціальні, інституціональні, екологічні, військові тощо).

На практиці державна інвестиційна політика реалізується у двох основних формах – прямому й непрямому регулюванні інвестиційної діяльності. Державне регулювання розвитку виробництва й соціальної сфери, що реалізується через фінансування капітальних витрат бюджетом, розглядається і як інвестиційна діяльність держави, що забезпечує йому поступальний розвиток. Основною метою інвестиційної політики держави є створення привабливого інвестиційного клімату і розвиток інфраструктури інвестиційної діяльності для забезпечення сталого економічного зростання та підвищення життєвого рівня населення. Оскільки мета інвестиційної політики не є постійною, а може змінюватися залежно від умов економічного розвитку країни, то, відповідно, трансформуються і її завдання. За визначенням багатьох учених [67; 126; 127; 164; 228; 299] до основних завдань інвестиційної політики належать:

- вибір і підтримка розвитку окремих галузей господарського комплексу;
- забезпечення конкурентоспроможності сучасної продукції;
- підтримка розвитку малого і середнього бізнесу;
- забезпечення збалансованості в розвитку всіх галузей економіки України.

На думку цих учених, розроблена і прийнята інвестиційна політика має бути виконана з урахуванням чіткого механізму її реалізації, що включає в себе:

- вибір надійних джерел і методів фінансування інвестицій;
- визначення термінів і вибір органів, відповідальних за реалізацію інвестиційної політики;
- створення необхідної нормативно-правової бази для функціонування ринку інвестицій;

- створення сприятливих умов для залучення інвестицій.

Формуючи та запроваджуючи інвестиційну політику, визначаючи обсяг, структуру та напрями вкладення інвестицій, зростання основного капіталу та його відновлення на основі досягнень науки і техніки, держава реалізує свої функції щодо регулювання інвестиційного процесу у сфері інвестування через правове, організаційне та інформаційне забезпечення й моніторинг. Інформаційне забезпечення і моніторинг відбивають стан капіталу галузей економіки, залучення інвестицій і здійснення інвестиційної діяльності, стан інвестиційного потенціалу, а також діяльність суб'єктів та об'єктів інвестування. Організаційне забезпечення полягає у формуванні державних органів регулювання в інвестиційній сфері. Воно також містить у собі організацію і технологію розробки та реалізації державних програм інвестування й забезпечення страхування інвестицій. Успіх інвестиційної політики визначається певним правовим забезпеченням [127].

Механізм державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні визначається законами «Про інвестиційну діяльність», «Про режим іноземного інвестування», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про загальні засади створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», «Про підприємництво», «Про господарські товариства», Господарським та Податковим кодексами тощо. Крім того, діє низка указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, які формують політику та механізм державного регулювання інвестиційної діяльності в нашій країні.

Розгляд процесу інвестиційного забезпечення в аграрному секторі економіки як сукупності взаємопов'язаних елементів дає можливість охарактеризувати його як цілісний механізм реалізації інвестиційної політики держави в цій галузі. У цьому зв'язку слід відмітити, що «... Механізм як економічний термін має в загальному вигляді виражати сутність категорій, які лежать у його основі, і являє собою спосіб організації конкретних форм і методів управління відповідними економічними процесами» [94, с. 4]. Вважаємо, що механізм реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі економіки доцільно визначити як спосіб організації управління рухом інвестиційних ресурсів для забезпечення продовольчої безпеки, нарощування експортного потенціалу, підвищення життєвого рівня сільського населення, що в цілому сприятиме досягненню національних загальноекономічних і соціальних цілей. Такий механізм мусить включати як мету, так і форми та важелі регулювання організації інвестиційних відносин і інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки (рис. 1.4).

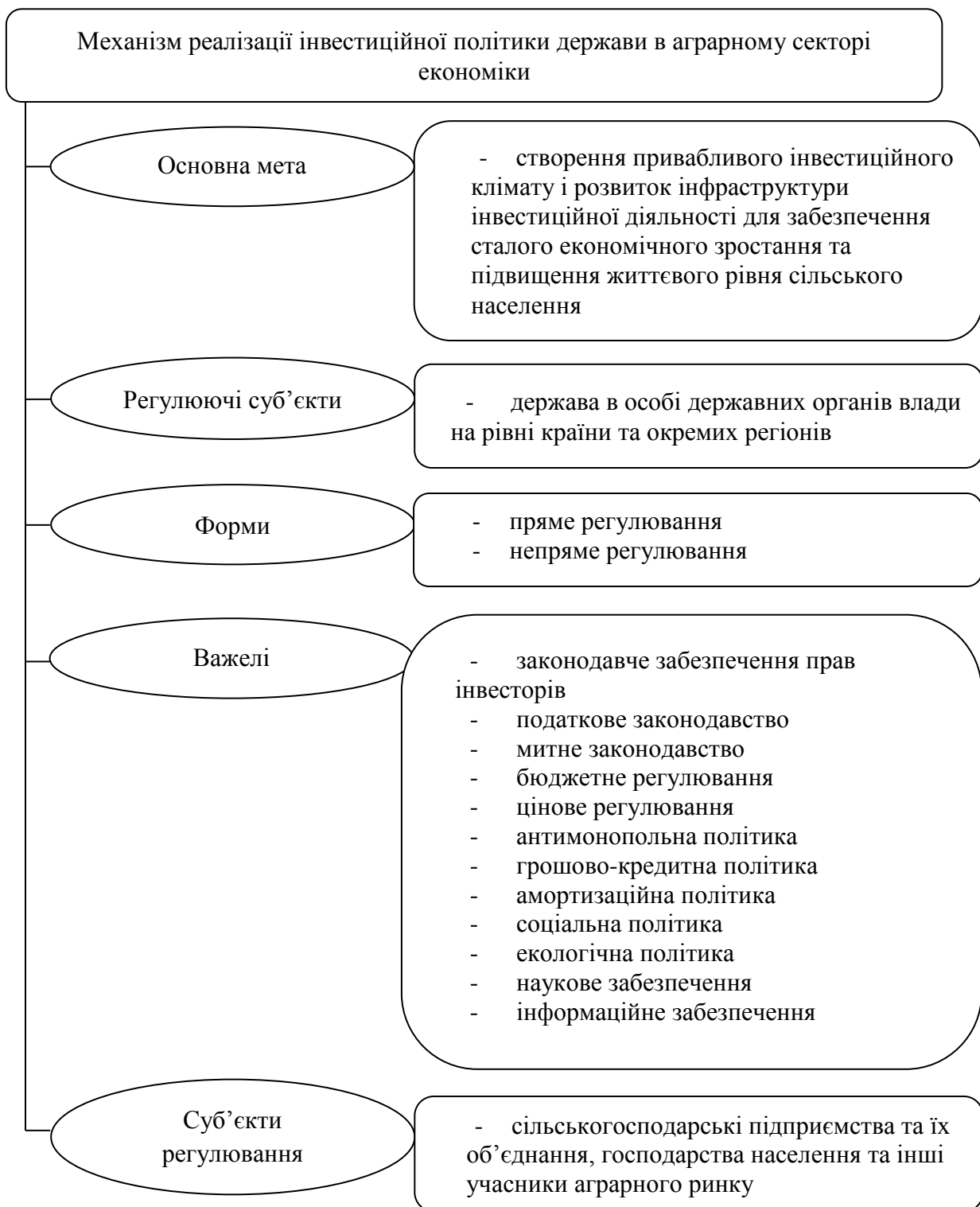

Рисунок 1.4 – Основні складові механізму реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі економіки

Розроблено автором

Саме розуміння механізму реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі економіки дало змогу визначити його структуру в системі економічної діяльності суспільства [130, с. 29]:

- усі зв'язки та залежності, характерні для інвестиційного забезпечення аграрного сектора, розкриваються в системі організаційно-економічних форм, тобто у механізмі реалізації інвестиційної політики держави;

- утворюючи певний пласт економічної діяльності та економічних відносин у сільськогосподарському виробництві, механізм реалізації інвестиційної політики об'єднує усі фази інвестиційного циклу в одне ціле: від формування умов і джерел інвестування до отримання прибутку суб'єктами інвестування;

- виступаючи формою економічних відносин, механізм реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі забезпечує єдність у системі економічних інтересів у інвестиційній сфері й розв'язання суперечностей, що між ними виникають в аграрному секторі економіки.

Рамки державного регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки визначаються станом економічного і соціального розвитку України, національними і регіональними програмами розвитку господарського комплексу, передбачуваними в державному і місцевих бюджетах обсягами фінансування інвестиційної діяльності. При цьому передбачаються стимули у формі пільгових умов інвесторам, що здійснюють інвестиційну діяльність у найбільш важливих для задоволення суспільних потреб напрямках, насамперед у соціальній сфері, технічному і технологічному вдосконаленні виробництва, створенні нових робочих місць, впровадженні відкриттів і винаходів в агропромисловому виробництві тощо.

Основою для прийняття рішення про інвестування за рахунок бюджетних коштів є: прогнози економічного і соціального розвитку України; схеми розвитку і розміщення продуктивних сил; цільові науково-технічні і комплексні програми; техніко-економічні обґрунтування доцільності таких інвестицій.

Прийняття рішення про інвестиції з коштів загальнодержавного бюджету потребує системного підходу до визначення пріоритетів. На даний час вибір пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності в Україні пов'язаний з першочерговими завданнями стабілізації економіки, довготерміновими завданнями, спрямованими на її перебудову, підвищення рівня життя населення.

Курило С.В. відмічає, що загальний обсяг бюджетних асигнувань спрямовують не лише на виконання цільових комплексних програм, а й на розвиток соціальної інфраструктури загальнодержавного значення з посиленням на конкретні об'єкти. Для пріоритетних об'єктів інвестування у соціальній сфері передбачено дві форми інвестування – з коштів державного бюджету і з коштів державного кредиту [164].

Держава може брати участь в інвестиційному процесі як безпосередньо, вкладаючи свої бюджетні кошти (централізовані бюджетні інвестиції), розвиваючи підприємства державного сектора економіки, так і опосередковано, впливаючи на інвестиційне середовище шляхом створення сприятливого макроекономічного інвестиційного клімату, розвитку грошово-кредитної сфери, стимулювання бюджетними витратами сукупного попиту, розвитку і регулювання банківської діяльності, а також діяльності інвестиційних посередників, фінансування і стимулювання академічної науки, діяльності дослідницьких науково-технічних і проектних організацій, регламентування умов фінансової та господарської діяльності підприємств (податки, норми амортизації, охорона праці, екологічні нормативи, стандартизація продукції тощо).

Як відомо, інвестиційна діяльність базується переважно на вільних фінансових ресурсах у потенційних інвесторів. Обсяги інвестування будуть більшими, коли в інвесторів зростають вільні кошти. Цьому може сприяти (або протидіяти) державна грошово-кредитна політика. Це здійснюється через вплив на інвестиційні умови, банківську систему та регулювання грошового обігу.

Система регулювання умов інвестиційної діяльності не є стабільною і коригується залежно від економічної політики держави у кожний конкретний період, ступеня інвестиційної активності суб'єктів господарювання тощо. Для активізації або стримування інвестиційного попиту держава може використовувати традиційні, відпрацьовані світовою практикою методи: фіскальну політику, стимулювання інвестицій, втручання в ринок цінних паперів та інше.

Викладене вище дає всі підстави для узагальненого розуміння сутності поняття «інвестиційна політика держави». Отже, на наш погляд, інвестиційна політика держави щодо аграрного сектора економіки являє собою комплекс заходів соціального, економічного, політичного та організаційного характеру прямого та опосередкованого впливу на залучення інвестицій у виробничо-господарську діяльність, що здійснюється в сільському господарстві для гарантування продовольчої безпеки, нарощування експортного потенціалу та виведення добробуту сільського населення на рівень сучасних світових стандартів.

Звернемо увагу на те, що головна функція держави у ринковій економіці – не здійснення капітальних вкладень у виробництво (окрім галузей, пов'язаних з національною безпекою або з наслідками кризи), а створення сприятливих умов для залучення інвестицій, виконання ролі гаранта стабільності вкладень та отримання доходів. Держава мусить регулювати інвестиційний процес на правовій основі. В контексті сказаного цілком слушно є наукова позиція

Ланченка Є.О., який стверджує, що державна політика повинна стати одним із вирішальних чинників економічного регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі. Визначальним тут має стати підхід, згідно з яким за макроекономічне сприяння інвестиційної діяльності відповідає система органів державної влади, у розпорядженні якої є важелі як прямої дії у вигляді централізованих державних капітальних вкладень в об'єкти загальнодержавного значення, розвиток державного сектора економіки, так і непрямі засоби регулювання інвестиційного середовища за рахунок грошово-кредитної, бюджетної (фінансування окремих загальнодержавних програм стратегічного характеру, дотації, субсидії тощо), антимонопольної та амортизаційної політики [168].

Загальну схему важелів державного регулювання умов інвестування в аграрному секторі представлено на рисунку 1.5. Розглянемо окремі з них.

Грошово-кредитна політика держави впливає на інвестиційні умови, регулюючи грошовий обіг і роботу банківської системи, яка, по суті, репродукує збільшення коштів в економічній системі не завжди на еквівалентній основі щодо сільськогосподарської галузі.

Касич А.О. [132] до основних інструментів грошово-кредитного регулювання відносить: норми страхових резервів, які зобов'язані мати комерційні банки й тим самим відволікати певну частину своїх коштів від активного використання для кредитування та інвестування; облікову ставку Національного банку, за якою останній продає кредитні ресурси комерційним банкам, збільшуючи чи зменшуючи обсяги кредитних джерел для фінансування інвестицій; операції із державними цінними паперами на відкритому ринку.

Встановлюючи вигідні умови (у вигляді ціни чи дивідендів) для своїх цінних паперів, держава стимулює їх купівлю юридичними та фізичними особами і цим зменшує кількість вільних грошей, які можуть бути використані для фінансування інвестицій через банківську систему.

Слід зазначити, що особливості поточної нестабільної (кризової) економічної ситуації обмежують масштаби участі комерційних банків в інвестиційній діяльності. Як відзначає Непочатенко О.О., «... На цей процес впливає низка чинників: протиріччя між ставками процента і ризиками надання позик, відсутність достатніх резервів під зростаючі кредитні ризики. У світовій практиці довгострокові кредити, як найбільш надійні мають ставки процента нижчі, а в Україні вони належать до найбільш ризикових. У банків існує високодохідна альтернатива вкладень у державні короткострокові облігації, а також можливість використання їх в інших прибутковіших короткострокових операціях. Ринок корпоративних цінних паперів України розвинений недостатньо, і вкладення в акції та облігації акціонерних товариств, зокрема

сільськогосподарських, на нинішньому етапі розвитку економіки вважаються банками неліквідними» [200, с. 97].

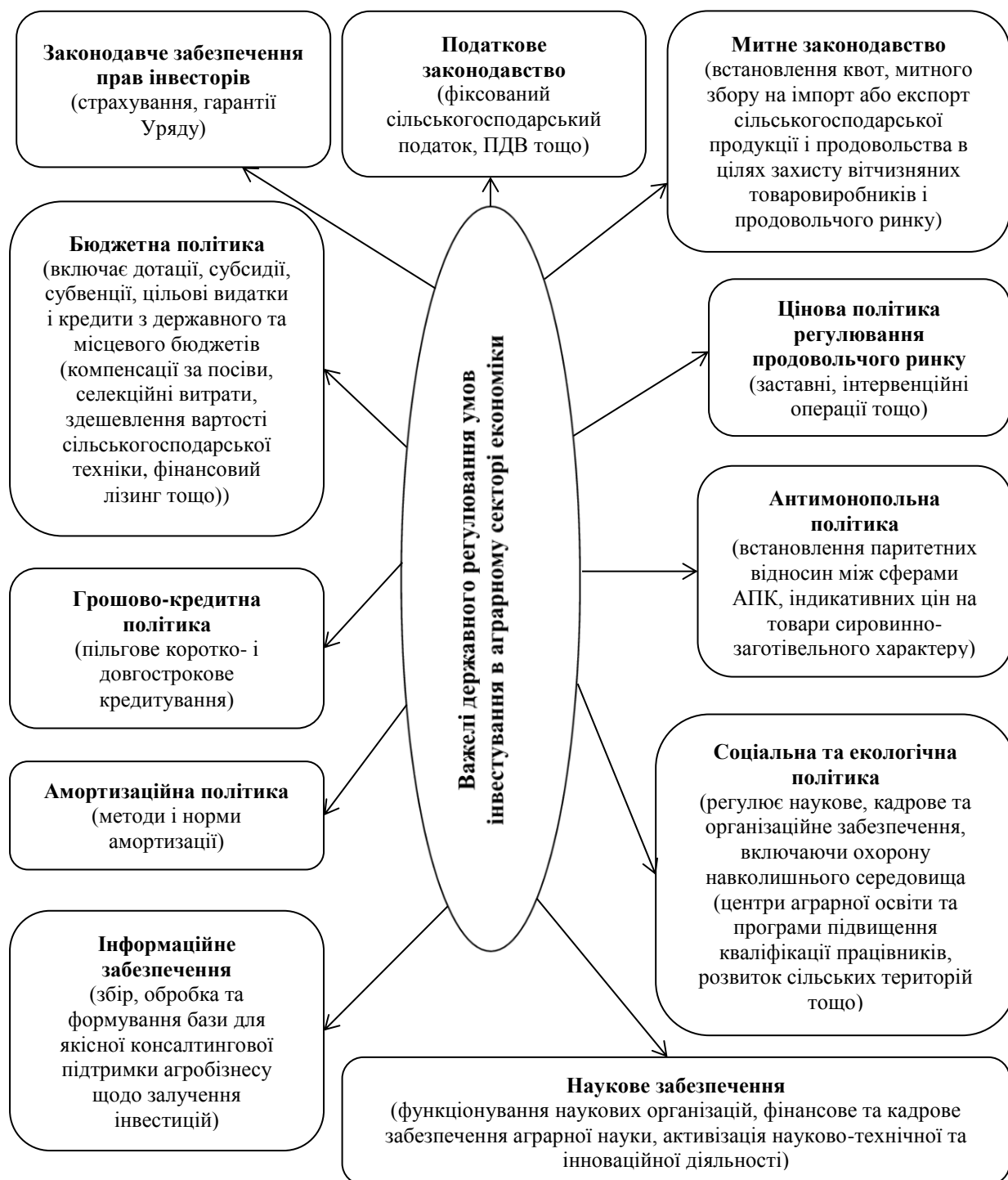

Рисунок 1.5 – Важелі державного регулювання умов інвестування в аграрному секторі економіки

Розроблено автором з використанням джерела [80]

Враховуючи досвід різних країн щодо організації кредитування сільськогосподарських товаровиробників, вважаємо, що кредитна політика для

підприємств цієї сфери повинна включати: пільгове кредитування сільськогосподарських виробників, яке передбачає збільшення частки довгострокових кредитів, з відсотковими ставками, що стимулюють інвестиційну діяльність, розвиток заставних операцій як однієї з форм державного пільгового кредитування; розвиток аграрного кредиту шляхом кредитування виробників безпосередньо із державних джерел через механізм заставних операцій; розвиток іпотечного кредитування у комерційній системі банків через створення селянських кооперативних кредитних установ, приватно-державних інтегрованих структур.

Бюджетні важелі – це встановлена державою система різних видів податків, пільг, що практично створюють таку систему перерозподілу доходів підприємств і громадян країни, яку держава вважає оптимальною для формування прибуткової частини бюджету та збереження у підприємств і підприємців ринкових стимулів до роботи та отримання прибутків. Видатки і витрати бюджету, а також бюджетні кредити є вагомим засобом формування сукупного попиту, а через нього – стимулювання інвестицій взагалі та їх міжгалузевої структури. Навіть система соціальних бюджетних програм, що включає прямі бюджетні інвестиції у державний сектор, впливає на структуру попиту. Адже соціальні виплати із бюджету отримують люди, які мають витратити їх на ринку споживчих товарів, а це, у свою чергу, стимулює виробництво, торгівлю та відповідні інвестиції для цього [132].

Одним із важелів активізації інвестиційної діяльності у сільському господарстві розвинених країн є стимулюючий механізм оподаткування, який включає податки на прибуток (чистий дохід) корпорацій; нерухомість, зокрема землю; капітал, що інвестується, або приріст основного капіталу; додану вартість; соціальне страхування найманої робочої сили та акцизи. В роботах Касич А.О. відмічено, що «... Незважаючи на такий широкий перелік, сумарно ці податки складають від 2,5 до 6% усіх фермерських витрат, із яких близько половини припадає на два податки: з прибутку і на нерухомість. Багато у чому це пояснюється наданням податкових пільг, завдяки яким фіскальні функції податків зведені до мінімуму. Проведення реформ податкової системи, що передбачають пільги у розвинених країнах, сприяє активному податковому стимулюванню розвитку науково-технічного прогресу, що вимагає додаткових капітальних вкладень» [132, с. 147].

Поширеним інструментом захисту національного товаровиробника, в тому числі й сільськогосподарського, є мито, економічна сутність якого проявляється у зниженні конкурентоспроможності імпорту. Як відомо, переважно митом оподатковується імпорт, експорт товарів регулюється митом у слаборозвинених економіках, до яких належить і Україна, із практикою

застосування експортного мита. В Україні мито залишається одним з інструментів регулювання зовнішньої торгівлі з переважанням адвалерних ставок і застосуванням специфічних та комбінованих ставок до окремих груп аграрних товарів [191, с. 72]. На даний час митна політика України загалом відповідає вимогам СОТ із характеристиками виваженості та спрямованості як на лібералізацію зовнішньої торгівлі та легалізацію тіньових потоків імпорту, так і на захист національного товаровиробника. Але, як вважають вітчизняні науковці Кизим М.О. та Мокій А.І. [138, с. 11; 191, с. 72], відносини між Україною та СОТ мають асиметричний характер, який щодо імпортного мита проявляється у наступному: більш низькі ставки імпортних мит на більшість інших товарів, ніж ставки у країнах-засновниках та у більшості країн-членів СОТ; диспропорція у використанні адвалерної та неадвалерної форм митного тарифу; не закладено значної ескалації митного тарифу за рівнем переробки товару, не застосовуються пікові ставки на окремі товарні позиції, орієнтовані на фактичну заборону їхнього імпорту, та інше. Асиметричність проявляється й у використанні нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі.

Але попри те, що мито дійсно ефективно захищає аграрну галузь у країні, воно має внутрішню суперечливість: при його запровадженні найбільше втрачає вітчизняний споживач, тому ефективність застосування мита для захисту вітчизняного сільськогосподарського виробника можлива до певної межі. Вітчизняний виробник за таких умов повинен підвищувати свою конкурентоспроможність не лише за допомогою державного захисту, а й власної економічної політики на сільськогосподарському підприємстві.

Важливу роль у системі державного регулювання інвестиційних процесів у сільському господарстві має зіграти механізм установа мінімальних гарантованих цін, державних заставних та інтервенційних операцій на продовольчому ринку. Як справедливо зазначає Плеханов Д.О. [222], в Україні має місце недосконалість механізму ціноутворення в аграрному секторі. Разом з тим, на переконання вченого, ціна як важливий елемент економічного механізму виконує функцію фінансового регулятора і повинна забезпечувати еквівалентність обміну між аграрним та іншими секторами економіки. Тому необхідно підтримувати ціни на рівні нижньої межі коливань середніх ринкових цін із метою захисту ринку від передбачених кон'юктурних цінових коливань.

У сучасних умовах великого значення набуває проведення антимонопольної політики, яка доцільна не тільки у галузях, які є природними монополіями, а також відносно галузевих і локальних монополістів, що постачають продукцію для сільськогосподарських підприємств, і тих, що купують продукцію у них. На нашу думку, в умовах України антимонопольна

політика повинна запобігати подальшій монополізації в суміжних з аграрним виробництвом галузях. У цій ситуації доцільні тактичні заходи з реального обмеження прибутковості підприємств-монополістів (зокрема сировинного і заготівельного характеру) через встановлення ними справедливих максимальних відпускних і мінімальних закупівельних цін. Тут, звичайно, слід розробити критерії віднесення посередницьких і переробних підприємств до категорії монополістів, а також розрахувати обґрунтоване співвідношення між закупівельними і відпускними цінами у кожному окремому випадку.

Окремим напрямом державного регулювання інвестиційної політики в аграрному секторі потрібно виділити інформаційне забезпечення умов інвестування. Наявність достовірної інформації, обізнаність про стан справ і перебіг процесів у сільськогосподарському виробництві завжди є необхідною умовою для прийняття рішень щодо вкладення інвестиційних ресурсів у розвиток аграрного сектора. Для прийняття рішення про інвестування потенційним інвесторам вкрай необхідно чітко орієнтуватися не лише у відповідному законодавчому полі України, але й отримувати економічну, наукову, кон'юнктурну інформацію, а також інформацію про умови виробництва та збуту сільськогосподарської продукції в різних природно-кліматичних зонах України. Сучасні інформаційні технології забезпечують зв'язок між ринковими, науковими та інформаційними центрами, міжнародними, національними та регіональними інформаційними мережами, банками та базами даних. Однак в Україні інформаційні структури в аграрному секторі зараз розпорошені і базуються, головним чином, на застарілих технологіях збору, систематизації, обробки і розповсюдження інформації, що особливо стосується регіональних та місцевих інформаційних центрів. Як зазначено в проекті «Аграрна політика для людського розвитку» [126], нині як внутрішні, так і зовнішні чинники вимагають невідкладно реструктурувати систему інформаційного забезпечення аграрного сектора. Практично відсутні норми, присвячені обміну інформацією економічного характеру, що має для інвесторів значення не менше, ніж правові гарантії капіталовкладень. Для стимулювання залучення іноземних інвестицій в аграрний сектор України необхідне закріплення в міжнародних договорах і угодах комплексу норм, що регламентують механізм і гарантії одержання інформації про об'єкти капіталовкладень, гласності і відкритості при застосуванні мір державної підтримки окремих інвестиційних проектів з іноземною участю. У цьому випадку можна буде очікувати збільшення інтересу до аграрного сектора з боку закордонних інвесторів.

Важливою стороною державного регулювання інвестиційної діяльності є експертиза інвестиційних проектів. Згідно з українським законодавством [126],

обов'язковій державній експертизі підлягають державні, міждержавні й регіональні інвестиційні проекти та програми, які реалізуються за рахунок бюджетних і позабюджетних коштів. Інвестиції, що здійснюються за рахунок інших джерел фінансування, підлягають державній експертизі з питань дотримання екологічних, санітарно-гігієнічних вимог, пожежної безпеки, а також архітектурних вимог. Особливі вимоги ставляться до експертизи інвестиційних проектів із залученням іноземних інвестицій, коли інвестори претендують на отримання певних податкових, митних та інших пільг. Такі інвестиційні проекти мають належати до пріоритетних сфер економіки, сприяти створенню нових робочих місць на сільськогосподарських підприємствах, передбачати впровадження сучасних чи перспективних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних видів технологій, сприяти зниженню енергозатрат на одиницю продукції, орієнтуватися на найбільш раціональне використання сировинної бази України, бути конкурентоспроможними на міжнародних ринках.

Отже, в основу інвестиційного забезпечення в аграрному секторі економіки мають бути покладені принципи активно-пасивного державного регулювання, вираженого в основному в державній фінансовій підтримці підприємств сільського господарства і машинобудування для аграрного сектора, ціновій, антимонопольній, податковій, митній, амортизаційній, соціальній та екологічній політиці, розвитку інфраструктури аграрного ринку, становленні іпотечних відносин тощо. Відповідно, в умовах сучасної ринкової економіки роль державного регулювання інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектора зростає, потребуючи від органів державної влади системності, науковості, соціальної спрямованості, ефективності та відповідальності за кінцеві результати розвитку аграрного сектора економіки.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

2.1. Науково-методичне забезпечення оцінки інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості аграрного сектора

Актуальність науково-методичного забезпечення оцінки інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості аграрного сектора зумовлена необхідністю кількісного виміру стану та тенденцій, що протікають у досліджуваному явищі, адже аграрний сектор має важливе значення для української економіки. Він забезпечує близько 15% ВВП та значний рівень працевлаштування в сільській місцевості. Україна має всі необхідні передумови – природні ресурси, сприятливий клімат, землю, морські порти та багату історію успішного господарювання в сільській місцевості – для того, щоб стати провідним світовим виробником та експортером сільськогосподарської продукції.

За умов обмеженості внутрішніх ресурсів найбільш привабливим джерелом матеріально-технічного та фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств є інвестиції. Проте на сьогодні їх обсяг та рівень ефективності залишаються вкрай недостатніми через наявність низки чинників: нестабільності законодавчої бази, відсутності належного захисту інвесторів та недостатньої прибутковості інвестицій. Отже, основним завданням держави в цьому плані є створення сприятливого інвестиційного клімату та стимулювання інвестиційних процесів.

Для забезпечення сталого розвитку аграрного сектора економіки необхідно постійно активізувати процес залучення інвестицій, кількісне зростання обсягу яких та їх оптимальне використання залежать від державної політики. Якісний рівень і кількісні показники обсягів інвестицій дають уявлення про проведення державою інвестиційної політики в аграрному секторі економіки, метою якої є пошук оптимального регулювання інвестиційної діяльності як національних, так і іноземних інвесторів.

В умовах глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки набуває важливості поняття «інвестиційна привабливість» та «інвестиційний клімат», які повинні відповідати певному переліку характеристик. У ході проведення дослідження було встановлено, що в економічній літературі немає однозначного визначення даних категорій та їх виміру.

Так, відповідно до визначення Всесвітнього банку, інвестиційний клімат являє собою сукупність характерних для кожної території факторів, які визначають можливості компаній та створюваних у них стимулів до здійснення продуктивних інвестицій, утворення робочих місць, розширення діяльності [341]. Але в даному визначенні не уточнюється, які саме фактори впливають. В економічній енциклопедії за редакцією Мочерного С.В. інвестиційний клімат визначається як сукупність об'єктивних та суб'єктивних умов, які сприяють (гальмують) процес інвестування народного господарства (на макрорівні) та окремих підприємств, компаній, галузей (на мікрорівні) [103].

Досліджуючи дану проблему, Гончаров А.Б. зазначає, що інвестиційний клімат – це сукупність політичних, правових, економічних і соціальних умов, що забезпечують і сприяють інвестиційній діяльності вітчизняних та зарубіжних інвесторів [86]. Карпінський Б.А. визначає інвестиційний клімат як комплекс політичних, соціальних, інноваційних, інфраструктурних елементів, які наявні на певній території та дають у своєму сумарному прояві синергетичний ефект [131]. А Пересада А.А. характеризує інвестиційний клімат держави як сукупність політичних, правових, економічних та соціальних умов, що забезпечують та сприяють інвестиційній діяльності вітчизняних та закордонних інвесторів [215].

У свою чергу, вчені П. Глаголев та С. Белогур наводять такі тлумачення даної категорії, як інвестиційний клімат: це узагальнена характеристика сукупності економічних, соціальних, політичних та державно-правових умов, які створюють певний рівень привабливості фінансових вкладень [57]. А. Фолом'єва зазначає, що «інвестиційний клімат – це узагальнена характеристика сукупності соціальних, економічних, організаційних, правових, політичних, соціокультурних передумов, які передбачають привабливість та доцільність інвестування в ту чи іншу господарюючу систему (економіку країни, регіону, окремого підприємства)» [288].

Узагальнивши погляди вчених, приходимо до висновку, що найточніше змістовну сутність даного поняття відображає таке його тлумачення: «інвестиційний клімат» – це сукупність політичних, економічних, правових, географічних, соціально-культурних умов, які у своїй взаємодії забезпечують і впливають на інвестиційну діяльність вітчизняних та іноземних інвесторів на окремо взятій території. Причому інвестиційний клімат доречно розглядати на макрорівні (держава, об'єднання держав) та мезорівні (окремий регіон у державі, область).

При дослідженні питання інвестиційного клімату доцільно звернути увагу і на таке поняття, як інвестиційна привабливість. Інвестиційна привабливість обумовлена станом інвестиційного клімату на макро- та мікрорівнях.

Інвестиційна привабливість може бути представлена як на рівні національної економіки, регіону, області, так і на рівні галузі та підприємства. Поняттю «інвестиційна привабливість» як економічній категорії також даються різні визначення, серед яких, насамперед, відмітимо тлумачення Пилипяка О. [219]. Автор визначає інвестиційну привабливість як інтегральну характеристику окремих підприємств – об'єктів майбутнього інвестування – з позиції перспективності розвитку виробництва й обсягів збуту продукції, ефективності використання активів, їх ліквідності, стану платоспроможності та фінансової стійкості. Дане трактування є більш суттєвим, тому що інтегральна характеристика підприємства дає змогу інвестору зіставити її із власними інвестиційними цілями та зробити висновок про доцільність вкладення коштів.

Рейтингове агентство «Експерт-РА» на своєму офіційному сайті наводить наступне тлумачення: «Інвестиційна привабливість тотожна поняттю «інвестиційний клімат» і включає в себе інвестиційний потенціал (об'єктивні можливості країн) та інвестиційний ризик (умови діяльності інвестора)» [265]. Ймовірно, такий підхід заснований на міжнародній інвестиційній практиці портфельних інвестицій, коли під інвестиційною привабливістю або інвестиційним кліматом об'єкта (території, регіону, організації) зазвичай розуміється лише сукупність некомерційних ризиків «входження» інвестора в даний регіон. Разом з тим, слід відзначити, що таке трактування даного поняття дозволяє виявити критерії, керуючись якими, інвестор приймає рішення при інвестуванні. Будь-який інвестор, розглядаючи наявний об'єкт інвестування, оцінює його потенційну дохідність і ризик. Порівнюючи реальне співвідношення дохідності та ризику по кожному об'єкту вкладень з необхідним для досягнення цілей інвестування, інвестор робить висновок про доцільність вкладень конкретно для нього в даний момент часу. Можна погодитися з аналітиками рейтингового агентства «Експерт-РА», що інвестиційний клімат, як і інвестиційна привабливість, дійсно може визначатися через інвестиційний потенціал та інвестиційний ризик. Однак, як зазначає Слушкіна Ю.Ю., дані терміни не можна ототожнювати, оскільки інвестиційний клімат – більш ємне поняття, ніж інвестиційна привабливість [265].

Бланк І.О. [61, с. 59], Загородній А.Г., Вознюк Г.А., Партин Г.О. [114, с. 392-393] вважають, що інвестиційна привабливість – це узагальнена характеристика переваг і недоліків інвестування окремих напрямів і об'єктів із позиції конкретного інвестора.

Згідно з «Методикою інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств і організацій», інвестиційна привабливість визначається як рівень задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог чи

інтересів інвестора щодо конкретного підприємства, що може визначатися чи оцінюватися значеннями відповідних показників, у тому числі інтегральної оцінки [188, с. 19].

Білоруські вчені Русак Н.А. і Русак В.А. під інвестиційною привабливістю об'єкта (країни, регіону, галузі, підприємства або проекту) розуміють доцільність вкладення в нього вільних коштів [255, с. 89].

Вивчення й узагальнення поглядів учених щодо сутнісного змісту категорії «інвестиційна привабливість» дозволяє зробити висновок, що інвестиційна привабливість – це збалансована система суб'єктивних інтегральних та комплексних показників доцільності вкладення капіталу інвестором в об'єкт інвестування, яка відображає сукупність об'єктивних та суб'єктивних умов, що сприяють або перешкоджають процесу інвестування.

Ефективність інвестиційних процесів у сучасних умовах господарювання тісно пов'язана з оцінкою поточного стану та виявлення основних тенденцій розвитку інвестиційного ринку. Процес вивчення інвестиційного ринку містить оцінку інвестиційної привабливості країни, регіону, галузі, а особлива увага приділяється саме вивченню інвестиційної привабливості підприємств. З цією метою Бланк І.О. [61] пропонує використовувати західні та вітчизняні методи оцінки і прогнозування інвестиційної привабливості окремих суб'єктів господарювання. Вчений рекомендує спочатку визначати стадію життєвого циклу підприємства, що дозволить оцінити його інвестиційну привабливість. Життєвий цикл підприємства складається з етапів його руху, індивідуального відтворення: створення підприємства, його становлення і розвиток, можливість кризового стану, санація, банкрутство, відродження. Ефективне проходження підприємством етапів його життєвого циклу водночас забезпечує економічну безпеку підприємства, тобто ефективне використання речових та людських ресурсів і забезпечення стабільного функціонування та суспільного відтворення. На жаль, сучасний стан економічного розвитку України не надає оптимізму щодо можливості забезпечення умов ефективного життєвого циклу підприємства та його економічної безпеки. Існує загроза життєвому циклу підприємств в Україні.

При проведенні оцінки інвестиційної привабливості підприємства можна використовувати «Методику інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств і організацій», затверджену наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій, яка базується на визначенні інтегральної оцінки інвестиційної привабливості або показника, у якому відтворюються значення інших показників. Основна мета цієї методики – оцінити інвестиційну привабливість підприємств за допомогою економіко-математичного аналізу даних річного балансу та звіту про фінансові результати

діяльності підприємств. Ця методика дозволяє інвестору комплексно оцінити теперішнє становище підприємства, але не враховує майбутніх перспектив розвитку суб'єкта господарювання.

Згідно з цією методикою, основними групами показників для визначення інвестиційної привабливості підприємств є показники оцінки майнового стану інвестованого об'єкта, оцінка фінансової стійкості (платоспроможності) підприємства, оцінка ліквідності активів інвестованого об'єкта, оцінка прибутковості підприємства, показники оцінки ділової активності та показники ринкової активності інвестованого об'єкта [188, с. 19].

Для оцінки інвестиційної привабливості регіону доцільно застосовувати експертно-рейтингову систему, яка передбачає складання рейтингу регіону на основі експертних оцінок та визначення інвестиційної привабливості регіону на базі показника «дистанції віддалення від еталону». Експертно-рейтингова система враховує інтереси різних груп інвесторів: експортно-орієнтованих підприємств, місцевих ринково-орієнтованих підприємств, транснаціональних корпорацій, малих підприємств, іноземних інвесторів, місцевих інвесторів.

Проте слід зауважити, що експертно-рейтингові системи оцінки інвестиційної привабливості регіону є економічно цікавими, але вони важко пристосовуються для оцінки інвестиційної привабливості одного підприємства. Для підприємства при оцінці його інвестиційної привабливості вони будуть мати тільки інформативний характер: характеристика інвестиційної привабливості регіону не дає точного уявлення про інвестиційну привабливість одного підприємства. Як зазначає Брюховецька Н.Ю. [70, с. 114], використання експертних оцінок може спричинити велику вірогідність неточності оцінки інвестиційної привабливості підприємства, тому що рейтинг розраховується як середньозважена експертних оцінок регіону.

Найбільш відомими західними системами оцінки інвестиційної привабливості та ризику є рейтинги Institutional Investor, Euromoney, Business Environment Risk Index (BERI) [70, с. 114].

З усього викладеного вище випливає, що проблема оцінки інвестиційної привабливості може бути вирішена лише після виявлення усіх факторів, що впливають на її рівень як ззовні, тобто з боку держави, регіону, галузі, так і зсередини, з боку самого підприємства.

Необхідно відмітити, що при вивченні зв'язку понять «інвестиційна привабливість» та «інвестиційний клімат» виникає ще більше дискусій. У науковій літературі найчастіше зустрічаються наступні підходи:

- 1) інвестиційний клімат та інвестиційна привабливість – тотожні поняття;
- 2) інвестиційний клімат – більш широке та ємне поняття, ніж інвестиційна привабливість;

3) інвестиційна привабливість – один із результативних показників оцінки інвестиційного клімату.

На думку Кірюхіна В.В. [141], Боярко І.М. [69] та інших науковців, існують інвестиційний потенціал і відомий ступінь інвестиційного ризику; вони формують інвестиційну привабливість країни, регіону, галузі, окремого підприємства. Відповідно, інвестиційний клімат визначається інвестиційною активністю та інвестиційною привабливістю (рис. 2.1).

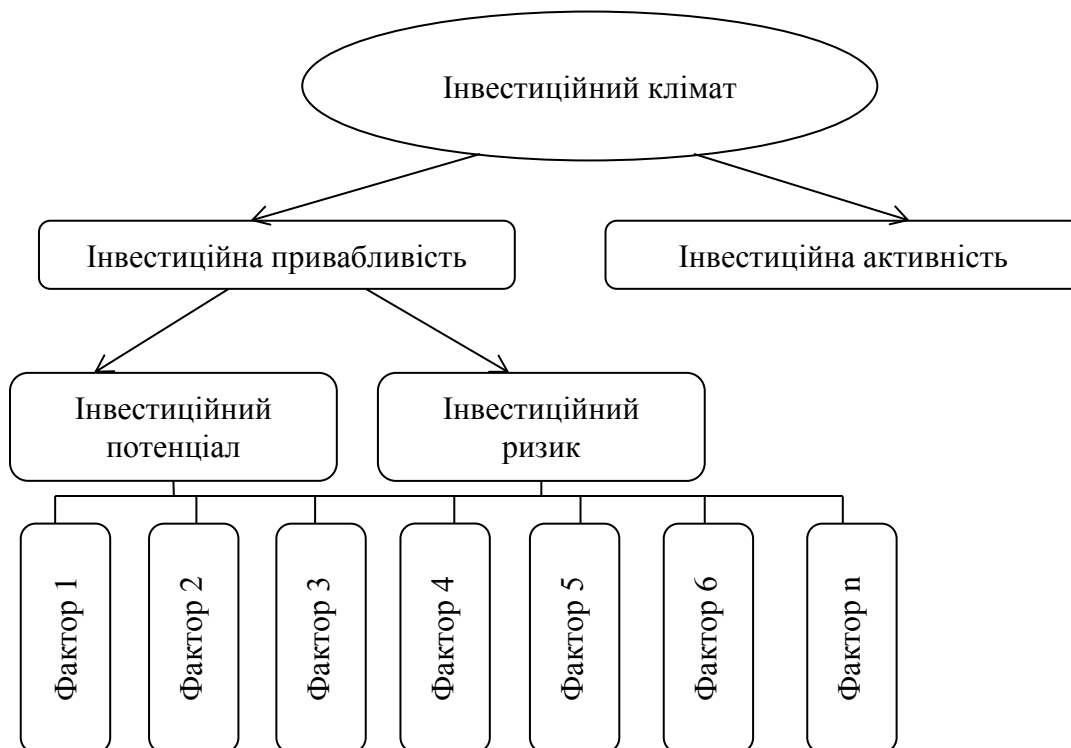

Рисунок 2.1 – Структурно-логічна модель інвестиційного клімату

Використано з джерела [69]

Автори стверджують, що відмітна особливість категорії «інвестиційна привабливість» полягає в тому, що вона містить суб'єктивну оцінку потенційним інвестором умов інвестиційного клімату. У свою чергу, інвестиційна активність є матеріалізацією інвестиційних рішень інвесторів як результат їх суб'єктивної оцінки привабливості умов інвестиційного клімату. Тому інвестиційний клімат (країни, регіону, галузі) є поєднанням інвестиційної привабливості та інвестиційної активності, яке формує платоспроможний попит на інвестиції.

Дослідивши існуючі підходи до співвідношення понять інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату, можна зробити висновок про те, що не зовсім коректно ототожнювати їх. Інвестиційна привабливість – це скоріше суб'єктивне поняття, тому що вона сильно залежить від типу інвестора і його

цілей, а інвестиційний клімат – швидше об'єктивне, бо відображає стан та тенденції розвитку господарського комплексу, що заохочує чи стримує бізнесових учасників щодо здійснення інвестиційного процесу.

Створення сприятливого інвестиційного клімату аграрного сектора залежить від дії низки факторів. Під фактором будь-якого процесу розуміють рушійну силу цього процесу. Отже, рушійні сили, які формують інвестиційний клімат у країні, можна назвати факторами інвестиційного клімату.

Для інвесторів особливе значення має визначення пріоритетів інвестиційної діяльності та вибір її найбільш ефективного спрямування. Практика світового досвіду показує, що іноземні інвестиції надходять, насамперед, у ті країни, де створена стабільна й ефективна законодавча база щодо режиму залучення та використання іноземних інвестицій.

В останні роки поліпшення інвестиційного клімату у вітчизняному аграрному секторі, за оцінками більшості інвесторів, не відбулося. Це зумовлено, з одного боку, проблемами макрорівня (відсутність сталої законодавчої бази, стратегії розвитку економіки, інфляційні процеси, високі банківські відсотки), а з іншого – внутрішніми проблемами підприємств, які займаються виробництвом та наданням послуг у сільському господарстві (низький рівень ефективності їх бізнесу, відсутність належної інфраструктури у сільській місцевості та достатнього рівня менеджменту їх керівників тощо). Переконані, що поліпшення інвестиційного клімату як на національному рівні, так і на рівні окремих регіонів значною мірою можливе за рахунок удосконалення інформаційної складової та застосування маркетингових методів щодо нарощування інвестиційних можливостей територій.

Щоб дати оцінку інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки, треба більш докладніше охарактеризувати основні чинники, що формують його:

- 1) рівень розвитку продуктивних сил та стан інвестиційного ринку;
- 2) політичні та правові чинники;
- 3) стан фінансово-кредитної системи та діяльність фінансових посередників;
- 4) статус іноземного інвестора;
- 5) інвестиційна активність населення.

Рівень розвитку продуктивних сил та стан інвестиційного ринку повинен враховувати стан та структуру виробництва, рівень кваліфікації робочої сили, стан ринку інвестиційних товарів та послуг тощо.

Політичні та правові чинники – створення відповідного законодавчого та нормативного поля, яке залежить від політичної волі законодавчої та виконавчої гілок влади, заходи з державної підтримки та стимулювання

інвестиційної діяльності, досягнення стабільності національної грошової одиниці, валютне регулювання, забезпечення привабливості об'єктів інвестування.

Стан фінансово-кредитної системи та діяльність фінансових посередників враховує рівень розвитку та функціонування фінансового ринку, інвестиційну діяльність банків, інвестиційну політику НБУ.

Статус іноземного інвестора – режим іноземного інвестування, діяльність міжнародних фінансово-кредитних інституцій, наявність вільних економічних та офшорних зон.

Інвестиційна активність населення – це відносини власності в державі, стан ринку нерухомості, стабільність національної валюти тощо.

Основними індикаторами інвестиційного клімату є макроекономічні та фінансові показники інвестицій. Статистичні дані по Україні дають можливість підрахувати валові інвестиції та інвестиції в основний капітал, а також окремо ведеться облік іноземних інвестицій. На жаль, у ході дослідження виявилось, що немає розрахунків інвестицій в інтелектуальний капітал.

Методичні підходи до оцінки інвестиційного клімату різні залежно від передбачуваного рівня інвестиційної діяльності – країна, регіон, галузь. При цьому важливим моментом у процесі ухвалення інвестиційного рішення є територіальний аспект, приуроченість прямих інвестицій до певної країни, регіону. Від правильності вибору території залежить подальший економічний розвиток як інвестора, так і регіону в цілому.

Перші спроби по дослідженню інвестиційного клімату були зроблені в середині 60-х років ХХ століття Гарвардською школою бізнесу [339]. Відповідно до пропонованої вченими цієї школи методики, для оцінки інвестиційної привабливості використовуються наступні параметри:

- законодавчі умови для іноземних і національних інвесторів;
- можливість вивезення капіталу;
- стан національної валюти;
- політична ситуація в країні;
- рівень інфляції;
- можливість використання національного капіталу.

Однак використовувана система показників оцінки інвестиційного клімату території недостатньо детальна для адекватного відображення всього комплексу умов, які беруться до уваги інвесторами. Дослідження таких вчених, як Хельберт Х., Котлер Ф та інші, розвинули апарат порівняльної оцінки інвестиційного клімату країн і ввели ряд кількісних показників [331].

Ними використовувалися наступні параметри і показники:

- макроекономічні показники (обсяг ВВП, структура економіки та інші);

- забезпеченість природними ресурсами, стан інфраструктури, умови;
- розвиток зовнішньої торгівлі, участь держави в економіці.

У Великобританії фінансові аналітики використовують десять показників, що характеризують інвестиційний клімат: економічну ефективність, політичний ризик, рівень заборгованості, доступність банківського кредиту, доступність короткострокового фінансування, доступність довгострокового фінансування, ймовірність форс-мажорних обставин, кредитоспроможність, невиконання зобов'язань з виплати боргу та інтегральний показник надійності регіону.

Наприкінці 80-х років ХХ століття Тулліс М., Борін О., Бергер М., Орлов А. та інші для країн з перехідною економікою та специфічними умовами розробили спрощені методики порівняльної оцінки інвестиційної привабливості [340].

Згідно з цими методиками, до оцінки інвестиційної привабливості додавалися не тільки умови, а й результати інвестування:

- близькість території до світових економічних центрів;
- масштаби інституційних перетворень;
- рівень демократизації суспільства;
- якість трудових ресурсів;
- стан та перспективи проведених реформ.

Сучасні зарубіжні методики оцінки інвестиційної привабливості територій використовують наступну групу показників:

- ефективність економіки;
- рівень політичного ризику;
- стан заборгованості і кредитоспроможність;
- доступність банківського кредитування, використання довгострокового позичкового капіталу;
- ймовірність виникнення форс-мажорних обставин та інше.

Найбільш відомою комплексною оцінкою інвестиційної привабливості країн світу є методика, яка використовується журналом «Euromoney», на основі якої двічі на рік проводиться оцінка інвестиційного ризику і надійності країн. Для оцінки застосовуються дев'ять показників, значення яких визначається як експертним, так і розрахунково-аналітичним шляхом. Вони вимірюються 10-бальною шкалою і потім зважуються у відповідності зі значимістю того чи іншого показника в підсумкову оцінку [220].

Близькими за підходом є методики оцінки конкурентоспроможності країн світу, що розробляються протягом 20 років групою експертів Світового економічного форуму, а також щорічні доповіді Світового банку [341].

При прийнятті рішень інвестори орієнтуються на спеціальні фінансові або кредитні рейтинги країн. На розробці таких рейтингів спеціалізуються

найбільш відомі агентства: Moody's, Arthur Andersen, Standart & Poor's, IBCA та інші.

Актуальність дослідження питання оцінки інвестиційного клімату для України обумовлена появою широкого кола інвесторів як вітчизняного, так і зарубіжного походження (раніше в умовах командно-адміністративної економіки в ролі єдиного інвестора виступала держава). Відображенням даної обставини стало розроблення цілого ряду різних методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості регіонів, проведених як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками.

Відомим є підхід, заснований на ранжируванні регіонів з наступною процедурою складання підсумкового рейтингу. У ряді зарубіжних країн, наприклад, в Японії, переважають описові способи інвестиційної привабливості без будь-якої кількісної оцінки. У США застосовують методичний підхід обліку різних чинників інвестиційної привабливості, на основі якого згодом публікується «Щорічна статистична карта» по всіх штатах. Даний метод заснований на використанні чотирьох узагальнених показників інвестиційного клімату: економічної ефективності інвестицій, ділової життєздатності, потенціалу розвитку територій, складових податкової політики.

У даний час серед вітчизняних вчених і фахівців існують розбіжності не тільки в тому, за допомогою яких підходів оцінювати інвестиційний клімат, а й у тому, що визначає саме поняття «інвестиційний клімат». У ряді випадків оцінка інвестиційного клімату проводиться за обмеженого набору або за одним домінуючим показником. У рамках протилежного підходу використовуються десятки і навіть, у ряді випадків, сотні показників, що характеризують регіональну інвестиційну привабливість.

Основною проблемою при використанні різних підходів є відсутність чіткого взаємозв'язку між мінливістю зовнішнього середовища і системою індикаторів для оцінки інвестиційного клімату. Зокрема, йдеться про відсутність у рамках застосовуваних показників та індикаторів тих, які б відображали сучасні тенденції і процеси у зовнішньому середовищі. Серед таких нами розглядаються, в першу чергу, техногенна та природно-кліматична складові. Крім цього, багато сучасних підходів відрізняє значна громіздкість розрахунків, пов'язана з використанням великої кількості показників, що, на наш погляд, знижує наукову значущість методичних підходів, оскільки у ряді випадків втрачається взаємозв'язок між використовуваними індикаторами і результатом оцінки інвестиційної привабливості.

Одним із суттєвих недоліків наявних методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості регіонів, на думку експертів в Україні, з чим, на наш погляд, слід погодитися, є аналіз переважно макроекономічних параметрів.

На теперішній час оцінка інвестиційного клімату й інвестиційної привабливості України та її регіонів проводиться Європейською Бізнес Асоціацією за допомогою індексу інвестиційної привабливості і ґрунтується на регулярному моніторингу бізнес-клімату першими особами компаній-членів Асоціації. Індекс інвестиційної привабливості розраховується як середнє арифметичне оцінок п'яти аспектів інвестиційного клімату. Він ураховує оцінку роботи органів влади, відкритості суспільства, підготовки і проведення реформ, антикорупційних дій влади, а також включає оцінку судової системи, процесів у податковій і митній сферах, земельних відносин і валютного регулювання. Респонденти відповідають на запитання, обираючи одну із запропонованих відповідей, після чого відповіді аналізуються, використовуючи п'ятибальну систему. Респондентами виступають керівники компаній-членів Асоціації, які представляють найбільших іноземних та вітчизняних інвесторів. Таке опитування компаній-членів Асоціації відбувається щоквартально, що надає можливість відстежити Індекс у динаміці [89]. На нашу думку, такий підхід до визначення інвестиційної привабливості України та її регіонів має значний суб'єктивний характер і ризик помилкового вибору об'єкта залишається великим.

Отже, існують різні методики оцінки інвестиційного клімату регіону. На нашу думку, найбільш обґрунтованими з них є методики, запропоновані науковцями Пітерською Л.Ю., Погодаєвою І.В., Шияновим С.Є. [220]. Ці методики базуються на трьох можливих підходах:

Перший – класичний. Він базується на оцінці динаміки валового внутрішнього продукту, національного доходу і обсягів виробництва промислової продукції; динаміки розподілу національного доходу, пропорцій нагромадження і споживання; стану законодавчого регулювання інвестиційної діяльності; розвитку окремих інвестиційних ринків, у тому числі фондового і грошового.

Другий – розширений, факторний. Ґрунтується на оцінці набору факторів, що впливають на інвестиційний клімат. Серед них:

- характеристика економічного потенціалу (забезпеченість регіону ресурсами, біокліматичний потенціал, наявність вільних земель для виробничого інвестування, рівень забезпеченості енерго- і трудовими ресурсами, розвиненість науково-технічного потенціалу та інфраструктури);

- загальні умови господарювання (екологічна безпека, розвиток галузей матеріального виробництва, обсяги незавершеного будівництва, ступінь зношеності основних виробничих фондів, розвиток будівельної бази);

- зрілість ринкового середовища в регіоні (розвиненість ринкової інфраструктури, ступінь залученості населення в інвестиційний процес,

розвиненість конкурентного середовища підприємництва, ємність місцевого ринку збуту, інтенсивність міжгосподарських зв'язків, експортні можливості, присутність іноземного капіталу, інфляція і її вплив на інвестиційну діяльність);

- політичні чинники (ступінь довіри населення до регіональної влади, взаємовідносини центру і влади регіону, рівень соціальної стабільності, стан національно-релігійних відносин);

- соціальні та соціокультурні чинники (рівень життя населення, житлово-побутові умови, розвиненість медичного обслуговування, рівень злочинності, величина реальної заробітної плати, вплив міграції на інвестиційний процес, ставлення населення до вітчизняних та іноземних підприємців, умови роботи для іноземних фахівців);

- організаційно-правові чинники (дотримання законодавства владними органами, рівень оперативності при прийнятті рішень про реєстрацію підприємств, доступність інформації, рівень професіоналізму місцевої адміністрації, ефективність діяльності правоохоронних органів, умови переміщення товарів, капіталів і робочої сили, ділові якості й етика місцевих підприємців);

- фінансові умови (доходи бюджету, а також забезпеченість коштами позабюджетних фондів на душу населення, доступність фінансових ресурсів із державного і регіонального бюджетів, доступність кредиту в іноземній валюті, рівень банківського відсотка, розвиненість міжбанківського співробітництва, питома вага довгострокових кредитів, сума вкладів на душу населення, частка збиткових підприємств).

При факторному підході до оцінки інвестиційного клімату господарських систем різного рівня зведеним показником виступає сума безлічі середньозважених оцінок за всіма чинниками. При цьому активно використовується метод експертних оцінок, який сам по собі не може бути об'єктивним. У цьому зв'язку, на нашу думку, зведений показник оцінки інвестиційного клімату не може служити однозначним критерієм привабливості тієї чи іншої господарської системи для вкладення інвестицій. Його слід доповнювати інформацією про розвиненість тих чи інших факторів, які безпосередньо впливають на стан і динаміку інвестиційного клімату. І при ухваленні рішення про об'єкт вкладення коштів кожен інвестор має право орієнтуватися на свій набір факторів.

Третій підхід – комплексний. При цьому складовими інвестиційного клімату розглядаються два основних варіанти: інвестиційний потенціал та інвестиційні ризики.

Інвестиційний потенціал – характеристика кількісна, враховує основні макроекономічні характеристики, насиченість території факторами виробництва (природними ресурсами, робочою силою, основними фондами, інфраструктурою тощо), споживчий попит населення та інші показники. Його розрахунок заснований на абсолютних статистичних показниках.

Сукупний інвестиційний потенціал країни, регіону включає наступні інтегровані його види:

- 1) ресурсно-сировинний;
- 2) виробничий;
- 3) споживчий;
- 4) інфраструктурний;
- 5) інноваційний;
- 6) трудовий;
- 7) інституційний;
- 8) фінансовий.

Інвестиційний ризик оцінює ймовірність втрати інвестицій і доходу від них. Ризик – характеристика імовірнісна, якісна. Стосовно до регіону можна виділити наступні види ризику:

- 1) політичний;
- 2) економічний;
- 3) соціальний;
- 4) кримінальний;
- 5) екологічний;
- 6) фінансовий;
- 7) законодавчий.

Для складання рейтингу використовується методика, заснована на поєднанні статистичного й експертного підходів. На першому етапі з усіх статистичних показників, що належать до того чи іншого виду ризику і потенціалу, за допомогою кореляційного аналізу виділяються найбільш індикативні показники. Потім методом факторного аналізу визначається внесок кожного індикативного показника у величину відповідного потенціалу або ризику. На останньому етапі роботи за допомогою методу кластерного аналізу регіони, проранжовані за інтегральним інвестиційним потенціалом і інтегральним інвестиційним ризиком, належать до різних типів законодавчого клімату й об'єднуються в групи за характером інвестиційного клімату.

Оцінка ваги внеску кожного виду потенціалу та ризику в сукупний потенціал і сукупний ризик, також формується експертним шляхом. Інтегральний рейтинг кожного регіону за інвестиційним потенціалом розраховується як середньозважене за експертними вагами значення питомої

ваги кожного регіону в Україні за показниками, які належать до кожного з перерахованих вище видів (складових) потенціалу. Значення рейтингу «1» отримує регіон, який має найбільший потенціал. Інтегральний рейтинг кожного регіону за рівнем інвестиційного ризику розраховується на основі середньозважених відхилень значень обраних показників ризику кожного регіону від середніх по країні. Значення рейтингу «1» за ризиком отримує регіон, що має найменший ризик. У випадках, коли фактичні значення статистичних показників у кількох регіонів рівні, всій групі присвоюється середнє значення рейтингу.

Одним із статистичних методів дослідження інвестиційного клімату є проведення канонічного аналізу. Його опис як одного з напрямків факторного аналізу в широкому розумінні цього терміна було зроблено С. Рао у 1955 р. Однак у сучасній математико-статистичній літературі небагато можна знайти прикладів, що характеризують його практичне використання. Проте нові задачі та питання, які виникають при вивченні інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки країни, потребують проведення канонічної кореляції при поглибленні вивчення взаємозв'язків між ознаками.

Метод канонічних кореляцій являє собою поєднання методів факторного та кореляційно-регресійного аналізу з використанням перевірки статистичних гіпотез. Для знаходження канонічних коефіцієнтів кореляції та відповідних ним канонічних змінних необхідно визначити характеристичні корені та характеристичні вектори певної матриці \mathbf{P} , яка утворена на базі матриць коефіцієнтів парної кореляції між вихідними ознаками. Основні етапи методу канонічної кореляції представлені на рисунку 2.2.

Перші три етапи процедури канонічного аналізу по суті співпадають з першими трьома етапами попереднього дослідження та оброблення вихідних даних при проведенні множинного кореляційно-регресійного аналізу.

Основна відмінність даного дослідження від дослідження, яке проводиться під час кореляційно-регресійного аналізу, полягає в тому, що під час проведення канонічного аналізу вивчається зміна не одного, а декількох результативних показників Y_1, Y_2, \dots, Y_s . При цьому головною вимогою утворення середовища моделювання як факторних, так і результативних змінних є недопустимість дублювання досліджуваних показників. Дана вимога впливає з особливостей п'ятого етапу канонічного аналізу, на якому здійснюється перетворення відповідних кореляційних матриць. Другий, третій, четвертий етапи процедури є стандартними для більшої кількості багатовимірних статистичних методів.

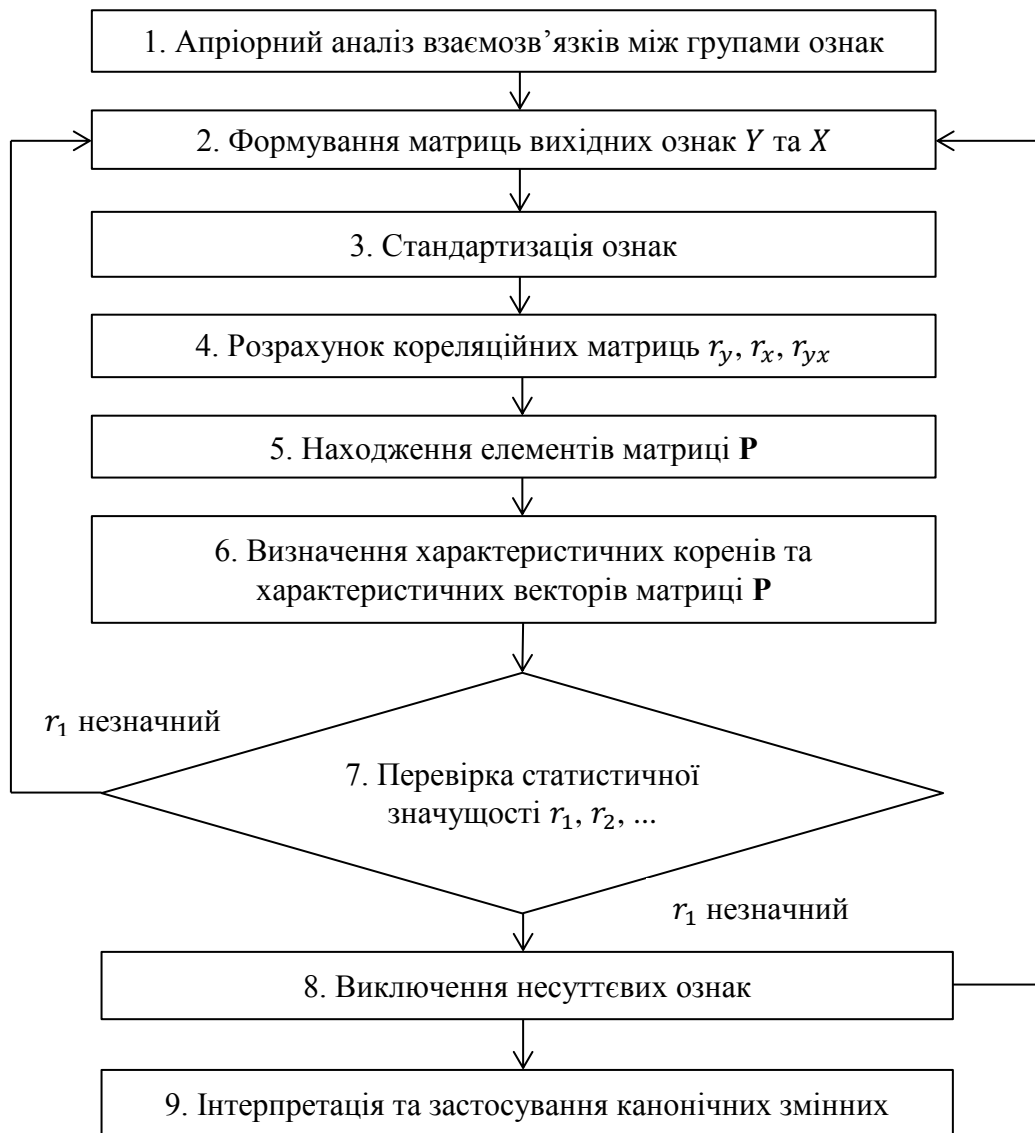

Рисунок 2.2 – Блок-схема канонічного дослідження інвестиційного клімату

Використано з джерела [311, с. 192-193]

У результаті проведених на четвертому етапі розрахунків кореляційних матриць r_y , r_x , r_{yx} утворюється блочна матриця r'

$$r' = \begin{bmatrix} r_x & r_{yx}^T \\ r_{yx} & r_y \end{bmatrix}. \quad (2.1)$$

Вона є квадратною симетричною матрицею розміру $(m + s) * (m + s)$ і характеризує кореляційний зв'язок між усіма ознаками, які вивчаються (як усередині кожної групи, так і між групами ознак).

На п'ятому етапі канонічного аналізу на основі блочної матриці r' проводиться перетворення матриць r_y , r_x та знаходження матриці P за наступною схемою:

$$P = \begin{cases} r_y^{-1} r_{yx} r_x^{-1} r_{yx}^T, & \text{якщо } s < m \\ r_x^{-1} r_{yx}^T r_y^{-1} r_{yx}, & \text{якщо } s > m \end{cases} \quad (2.2)$$

Вона є квадратною несиметричною матрицею розміру $s \times s$ при $s < m$ та $m \times m$, якщо $s > m$.

У подальшому будемо враховувати, що $s < m$, тобто перша група змінних є нечисленною порівняно з другою – більшою групою. Хоча під час реального дослідження може бути і навпаки.

Без сумніву, при високій мультиколінеарності змінних всередині кожної групи матриці r_y , r_x становляться виродженими (погано обумовленими, властивими, сингулярними) і розрахунок матриці P за формулою (2.2) утруднений. Тому необхідно контролювати, щоб мультиколінеарність ознак була в допустимих межах. Зокрема, при визначенні дуже тісних кореляційних зв'язків між вихідними змінними всередині групи одну або декілька з них потрібно виключити з дослідження.

Шостий етап процедури канонічного аналізу за змістом співпадає з четвертим етапом методу головних компонент. Тут будується та вирішується характеристичне рівняння:

$$\det(P - \lambda I) = 0. \quad (2.3)$$

Його характеристичні корені, число яких дорівнює s , є квадратами канонічних коефіцієнтів кореляції. Звідси

$$r_L = +(\lambda_L)^{1/2}, \quad L = 1, 2, \dots, s, \quad (2.4)$$

причому, як відомо, компонентний аналіз забезпечує співвідношення

$$\lambda_1 > \lambda_2 > \dots > \lambda_s, \quad (2.5)$$

і вимога автоматично виконується.

Властивості канонічних коефіцієнтів кореляції співпадають з основними властивостями звичайних коефіцієнтів множинної кореляції, а їх діапазон зміни

визначається нерівністю $0 \leq r_L \leq 1$. При цьому чим вищий r_L , тим міцніше пов'язані між собою групи ознак, що вивчаються, і навпаки.

Взаємозв'язок канонічного та кореляційно-регресійного аналізу проявляється також через те, що при $s = m = 1$ канонічний коефіцієнт кореляції співпадає зі звичайним коефіцієнтом парної кореляції, тобто $r_1 = r_{yx}$. При $s = 1$ та $m = 1$, тобто коли має місце випадок множинного кореляційного зв'язку, канонічний коефіцієнт кореляції співпадає з коефіцієнтом множинної кореляції, тобто $r_1 = R$.

Елементи характеристичних векторів матриці \mathbf{P} , які відповідають характеристичним кореням $\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_s$, являють собою коефіцієнти, що шукають $\alpha_{1s}, \alpha_{2s}, \dots, \alpha_{ss}$ у першій лінійній комбінації. Для знаходження коефіцієнтів $\beta_{1m}, \beta_{2m}, \dots, \beta_{sm}$ використовується наступна формула:

$$\beta_j = r_x^{-1} r_{yx} \frac{\alpha_j}{r_j}, \quad (2.6)$$

де α_j – j -й вектор-стовбець коефіцієнтів лінійної комбінації першої групи ознак розмірів $s \times 1$.

Контроль правильності розрахунків проводять за допомогою перевірки співвідношень

$$\alpha_j^T r_y \alpha_j = 1; \quad \beta_j^T r_x \beta_j = 1, \quad (2.7)$$

які безпосередньо витікають із вимог стандартизації канонічних змінних.

Як було вже зазначено, коефіцієнти канонічної кореляції характеризують тісноту зв'язку між різними лінійними комбінаціями двох груп ознак – результативних та факторних. Однак їх величина не дає повної інформації про те, яка доля варіації ознак-симптомів кожної групи, що пояснюється відповідними канонічними змінними. Вказану невизначеність можна дещо зменшити, повертаючись до матриці факторних навантажень для кожної групи ознак. За аналогією з факторним аналізом також можна розрахувати абсолютні ваги кожної канонічної змінної у вигляді суми квадратів факторних навантажень у розмірі двох окремих груп ознак:

$$V_{L1} = \sum_{j=1}^s a_{jL}^2; \quad V_{L2} = \sum_{k=1}^s a_{kL}^2. \quad (2.8)$$

Звідси відносні вкладення кожної канонічної змінної у роз'яснення варіації ознак-симптомів окремої групи, відповідно, дорівнюють

$$d_{L1} = 100 \left(\frac{V_{L1}}{s} \right); \quad d_{L2} = 100 \left(\frac{V_{L2}}{m} \right). \quad (2.9)$$

Підсумовуючи по L , отримаємо відносні вкладення усіх канонічних змінних для роз'яснення варіації ознак-симптомів окремої групи:

$$\sum_{L=1}^s d_{L1} = (100/s) \sum_{L=1}^s V_{L1} \quad \sum_{L=1}^s d_{L2} = (100/m) \sum_{L=1}^s V_{L2}. \quad (2.10)$$

Оскільки число виокремлених канонічних змінних дорівнює s , то для першої (малої) групи виконується рівність

$$\sum_{L=1}^s V_{L1} = s. \quad (2.11)$$

Тому, враховуючи попередні вирази, переходимо до наступного співвідношення

$$\sum_{L=1}^s d_{L1} = (100/s) \sum_{L=1}^s V_{L1} = 100, \quad (2.12)$$

тобто відносний вклад усіх канонічних змінних у роз'яснення варіації ознак-симптомів малої групи завжди дорівнює 100%.

У другій (більшій) групі змінних, де кількість канонічних змінних дорівнює m , виконується нерівність

$$\sum_{L=1}^s V_{L2} < m, \quad (2.13)$$

оскільки має місце втрата інформації внаслідок того, що кількість канонічних змінних (s) менша за кількість ознак-симптомів (m). Тому, враховуючи попередні формули, приходимо до наступного співвідношення

$$\sum_{L=1}^s d_{L2} = (100/m) \sum_{L=1}^s V_{L2} < 100, \quad (2.14)$$

тобто відносний вклад усіх канонічних змінних у роз'яснення варіації ознак-симптомів більшої групи завжди менший 100%.

При $s = m$ ці вкладення співпадають та дорівнюють 100%. Відповідно, аналізуючи відносні вкладення канонічних змінних у роз'яснення варіації ознак-симптомів, можна дослідити пропорції виокремленої дисперсії у кожній групі змінних.

Досліджуючи Д. Стюарта та В. Лова [338], на базі пропорції виокремленої дисперсії у кожній групі змінних розраховують так звані надлишки (*redundancy*), статистичний зміст яких стане зрозумілим більш пізніше. Вони знаходяться шляхом перемноження відносних вкладів кожної канонічної змінної у роз'яснення варіації ознак-симптомів окремої групи на відповідні характеристичні корені – квадрати коефіцієнтів канонічної кореляції (r_L^2):

$$red_{L1} = d_{L1}r_L^2; \quad red_{L2} = d_{L2}r_L^2. \quad (2.15)$$

Крім того, розраховуються також загальні надлишки

$$\sum_{L=1}^s red_{L1} = \sum_{L=1}^s d_{L1}r_L^2; \quad \sum_{L=1}^s red_{L2} = \sum_{L=1}^s d_{L2}r_L^2. \quad (2.16)$$

З розрахунком співвідношень загальний надлишок для першої (малої) групи визначається так:

$$\sum_{L=1}^s red_{L1} = 100r_L^2, \quad (2.17)$$

тобто співпадає з квадратом коефіцієнтів канонічної кореляції, яка представлена у відсотках. За формулою (2.14) для другої (більшої) групи загальний надлишок завжди менший, ніж величина $100r_L^2$. При тому, що у кореляційно-регресійному аналізі квадрат коефіцієнта парної (множинної) кореляції називається коефіцієнтом детермінації й показує частку варіації результативної ознаки, яка пояснюється факторами (змінними), які входять до парної (множинної) регресійної моделі [311, с. 34-37].

За аналогією з цим визначенням у канонічному аналізі величина надлишку виконує ж статистичну роль, а саме – показує питому вагу варіації змінних однієї групи, яка пояснюється впливом змінних другої групи. При цьому, відповідно до формули (2.17), надлишок для першої (малої) групи численно співпадає з величиною квадрата відповідного коефіцієнта канонічної кореляції, який виражений у відсотках. А для другої (більшої), як уже було зазначено, надлишок завжди менший, ніж величина $100r_L^2$.

Таким чином, оцінені пропорції виокремленої дисперсії в кожній групі змінних, а також знайдені надлишки дозволяють приблизно судити про питому вагу варіації змінних однієї групи під впливом змінних другої групи, і навпаки.

Перевірку статистичної надійності знайдених коефіцієнтів канонічної кореляції та відповідних ним канонічних змінних здійснюють на сьомому етапі

дослідження у припущенні, що всі дані являють собою вибірку з певної гіпотетичної або реальної генеральної сукупності, в якій відповідні ознаки підпорядковані багатовимірному нормальному закону розподілу.

Розглянемо процедуру перевірки значущості коефіцієнтів канонічної кореляції на прикладі r_1 , оскільки перевірка інших коефіцієнтів канонічної кореляції здійснюється за аналогією.

Доказано, що в умовах справедливості нульової гіпотези $H_0/r_1 = 0$ (канонічна кореляція в гіпотетичній генеральній сукупності відсутня) проти альтернативи $H_a/r_1 > 0$ статистика

$$x^2 = - [n - 1 - 0,5 (s + m + 1)] \ln(\Lambda) \quad (2.18)$$

підпорядковується x^2 -розподілу з рівнем значущості α та ступенем розповсюдження $k = s * m$. Тоді Λ – лямбда Уїлкса, яка розраховується для матриці r' та пов'язаних з нею кореляційних матриць.

Такого типу критерії використовуються у дискримінантному аналізі при перевірці статистичної значущості канонічних напрямлень, які несуть інформацію про наявність міжгрупової розосередженості [311, с. 147, 182]. За відсутності суттєвих кореляційних зв'язків між групами ознак, що вивчаються, лямбда Уїлкса дорівнює одиниці. І, навпаки, наявність значимих кореляційних зв'язків між групами ознак проявляється у невеликих значеннях Λ . У граничному випадку, коли множини Y_1, Y_2, \dots, Y_s та X_1, X_2, \dots, X_m співпадають, $\Lambda = 0$.

Відповідно, значення лямбди Уїлкса коливаються в інтервалі $[0; 1]$. Причому невеликі значення Λ вказують на наявність тісних канонічних кореляцій між першими канонічними змінними, а великі, навпаки, – на відсутність зв'язків між групами ознак, що вивчаються.

Критерій (2.18) відкриває можливість статистичної перевірки нульової гіпотези шляхом порівняння розрахункових значень x^2 з критичними (табличними $x^2_{\alpha; k}$) для наступних висновків відносно значущості r_1 та відповідних йому y_1, x_1 .

При влученні розрахункового значення (2.18) в критичну область ($x^2 > x^2_{\alpha; k}$) нульова гіпотеза H_0 відхиляється і з достовірністю $1 - \alpha$ вважається справедливою альтернатива H_a , тобто перший коефіцієнт канонічної кореляції та перші канонічні змінні визначаються статистично значимими. Це вказує на об'єктивне існування достатньо надійних кореляційних зв'язків між виокремленими групами результативних та факторних ознак.

У протилежному випадку, коли розрахункова величина (2.18) попадає в область допустимих значень ($x^2 \leq x^2_{\alpha;k}$), нульова гіпотеза H_0 не відхиляється. Її достовірність дорівнює міцності статистичного критерію $1 - \beta$ та залежить в основному від обсягу вибірки n . У підсумку перший коефіцієнт канонічної кореляції та перші канонічні змінні визнаються статистично несуттєвими, а залежності між виокремленими групами результативних та факторних ознак – незначимими.

Автоматичний розрахунок р-значущості розрахункових величин x^2 у системі STATISTICA дозволяє застосувати сучасну схему процедури перевірки гіпотез: достатньо порівняти p з допустимим рівнем значущості (зазвичай $\alpha = 0,05$). При $p \leq \alpha$ справедливою визнається альтернатива (перший коефіцієнт канонічної кореляції суттєвий), а при $p > \alpha$ – навпаки.

Очевидно, що при невідхиленні нульової гіпотези $H_0/r_1 = 0$ необхідність у перевірці статистичної значущості коефіцієнтів канонічної кореляції r_2, r_3, \dots, r_s , автоматично відпадає – усі вони в силу виконання співвідношення $r_1 > r_2 > \dots > r_s$ також є несуттєвими, а відповідні їм канонічні змінні – ненадійні. У випадку відхилення нульової гіпотези $H_0/r_1 = 0$ та визнання справедливості альтернативи $H_a/r_1 > 0$ потрібно (тільки за необхідності) перевірити статистичну значимість других, третіх та наступних коефіцієнтів канонічної кореляції за вищезазначеною схемою.

Інтерпретації та використанню підлягають лише ті канонічні змінні, які відповідають статистично значимим коефіцієнтам канонічної кореляції. Як уже зазначалося раніше, зазвичай обмежуються розглядом тільки перших канонічних змінних, найбільш тісно пов'язаних між собою.

З урахуванням стандартизації вихідних ознак на третьому етапі процедури перші канонічні змінні мають вигляд:

$$\begin{aligned} Z_y &= \alpha_1 Z_{y1} + \alpha_2 Z_{y2} + \dots + \alpha_s Z_{ys}, \\ Z_x &= \beta_1 Z_{x1} + \beta_2 Z_{x2} + \dots + \beta_m Z_{xm}. \end{aligned} \quad (2.19)$$

Абсолютна величина коефіцієнтів α_j та β_k у виразах (2.19) характеризує силу впливу окремих вихідних ознак на відповідні канонічні змінні, що дозволяє проводити ранжування показників за цим критерієм. При $\alpha_j, \beta_k \approx 0$ роблять висновок про несуттєвий вклад відповідних ознак у величини Z_y, Z_x, r_1 та необхідність виключення їх з подальшого аналізу (восьмий етап процедури).

Тут використовується алгоритм поступового відсіву, коли на кожному кроці відсівається найменш значима (з точки зору вкладу у величину r_1) змінна.

Для порівняння коефіцієнтів канонічної кореляції r_t (вихідного набору ознак) та r_{t+1} (скороченого набору ознак) можна застосувати перетворення Фішера:

$$F_t = 0,5 \ln[(1 + r_t)/(1 - r_t)], \quad (2.20)$$

на основі якого будується наступна статистика:

$$N = (F_t - F_{t+1})[(n - 3)/2]^{1/2}. \quad (2.21)$$

В умовах справедливості нульової гіпотези $H_0/r_t = r_{t+1}$ (у гіпотетичній генеральній сукупності коефіцієнт канонічної кореляції змінюється незначно при виключенні певної вихідної ознаки) проти альтернативи $H_0/r_t > r_{t+1}$ величина N підпорядковується нормальному закону розподілу з рівнем значимості α .

Розрахункове значення (2.21) порівнюється з табличним при заданому рівні α , і перевірка гіпотез проводиться за загальними схемами [311, с. 13-16]. При традиційній схемі перевірки у випадку попадання розрахункової величини N в область допустимих значень ($N < N_\alpha$) нульова гіпотеза не відхиляється й виключення з подальшого аналізу найменш суттєвої ознаки вважається доцільним. Достовірність такого висновку дорівнює потужності статистичного критерію $1 - \beta$ та залежить в основному від обсягу вибірки n .

В іншому випадку ($N \geq N_\alpha$) нульова гіпотеза відхиляється (з достовірністю $1 - \alpha$ справедливою визначається альтернатива) та відхилений вихідний показник потрібно повернути до загальної сукупності, а сам алгоритм відсіву – зупинити [311, с. 190-191].

При виключенні ознак за критерієм (2.21) ураховується уся складність взаємозв'язків змінних як всередині груп, так і між цими групами. Вихідна ознака, яка значимо впливає хоча б на одну змінну, але не є суттєвою для інших, уже не може бути відхилена. Покроковий алгоритм відсіву базується на принципі доповнення: змінні X_k виключаються з урахуванням того, які відхилені ознаки Y_j , і навпаки.

На останньому (дев'ятому) етапі процедури здійснюється інтерпретація та використання знайдених канонічних змінних, найчастіше перших. При цьому використовується підхід, подібний до того, який використовувався при характеристиці виокремлених головних компонент або загальних факторів. Це безпосередньо випливає з того, що канонічна змінна, сутність, оцінка певного латентного показника й має той самий зміст, що й ознаки-симптоми, з урахуванням їх ознак, які входять до її складу. Підставляючи до виразу (2.19)

конкретні стандартизовані значення ознак за окремими об'єктами, що вивчаються, можна розрахувати величину канонічних змінних для цих об'єктів із подальшим їх ранжуванням, виокремленням лідерів, середняків та аутсайдерів.

Аналізуючи специфіку аграрного сектора економіки, можна виділити такі інвестиційні ризики, які підвищують або знижують фактори виробництва в аграрному секторі (рис. 2.3). Також необхідно виділити як внутрішні, так і зовнішні чинники, що пов'язані з ризикованістю агропромислового виробництва.

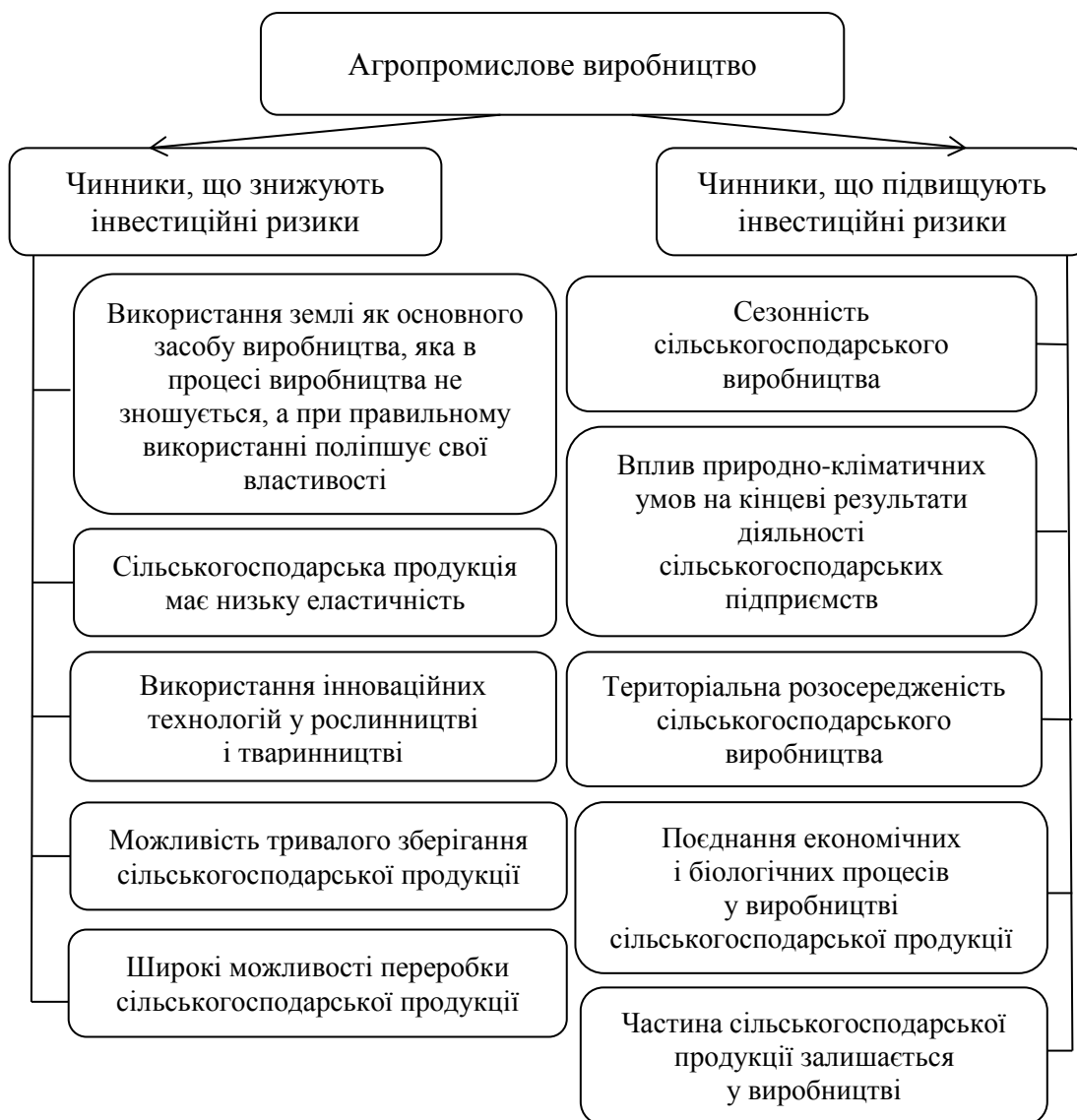

Рисунок 2.3 – Чинники, які впливають на виробництво продукції в аграрному секторі економіки

Розроблено автором на основі джерел [220; 221]

Внутрішні чинники визначаються переважно станом внутрішнього середовища, яке в основному залежить від рішень, прийнятих керівництвом. Керівництво та власники самостійно визначають такі складові внутрішнього середовища, як цілі діяльності, технологія виробництва, організаційна

структура, кваліфікація працівників та інше. Сукупність внутрішніх факторів можна поділити на:

- об'єктивні: непередбачені зміни в процесі виробництва (вихід з ладу техніки, її моральне старіння); розробка і впровадження нових технологій, способів організації праці; стихійні впливи локального характеру, непередбачені зміни у внутрішньогосподарських відносинах і т.д.;

- суб'єктивні: некомпетентна робота управлінських та інших служб; недотримання договорів з боку керівництва, відсутність у персоналу мотивації і здатності до ризику; помилки при прийнятті та реалізації рішень і т.д.

Інвестиційні ризики в аграрному секторі меншою мірою обумовлені суб'єктивними факторами і більшою мірою – об'єктивними. Це визначає необхідність підвищеної, у порівнянні з іншими галузями, участі держави в організації та управлінні сільським господарством, отже, забезпеченні частини ризиків державними зобов'язаннями.

Зовнішнє середовище сільськогосподарських підприємств відрізняється ступенем невизначеності, це пояснюється, в першу чергу, особливостями сільського господарства, а також відсутністю можливості своєчасно і, отже, адекватно реагувати на зміни зовнішнього середовища [221].

За таких умов пріоритетними напрямками поліпшення інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки мають стати наступні заходи:

- 1) забезпечення прогнозованості, гарантованості і широкого доступу державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників за бюджетними програмами;

- 2) дотримання вимог економічних законів, насамперед законів вартості, грошового обігу, пропорційності;

- 3) формування інтегрованих агропромислових підприємств і кооперативних об'єднань у сільській місцевості з метою зміни відносин, що виникають у процесі купівлі-продажу на вільному ринку, на відносини, сформовані при розподілі між ними доходу від реалізації продукції кінцевого споживання [6, с. 104];

- 4) продовження на довгостроковий період пільгового оподаткування аграрних підприємств, упровадження ефективного механізму амортизації основних фондів;

- 5) підвищення ефективності сільгоспвиробництва, забезпечення зростання фінансових накопичень та їх трансформація в інвестиції;

- 6) посилення ролі держави у банківській системі створенням державного спеціалізованого банку (земельного, іпотечного, інвестиційного тощо), через який держава мала б регулювальний вплив на кредитний ринок і кредитні відносини в галузі агропромислового виробництва; виконувала іпотечні

операції та вела операції із землею. Такий банк міг би брати активну участь у створенні мережі кооперативних банків, максимально наближених до аграрних виробників;

7) відновлення раціональних міжнародних господарських та науково-виробничих зв'язків, створення спільних підприємств за участю іноземних інвесторів;

8) сприяння розвитку ефективної взаємодії науки і техніки;

9) надання допомоги і створення умов вітчизняним товаровиробникам, які експортують свою продукцію і вкладають інвестиції в аграрне виробництво, орієнтоване на випуск конкурентоспроможних товарів;

10) спрямування зусиль на підвищення рівня платоспроможності населення як основного первинного суб'єкта формування джерела внутрішніх інвестиційних ресурсів за рахунок істотного поліпшення мотивації аграрних працівників, підвищення їх продуктивності праці тощо. Адже рівень оплати праці в Україні у рази нижчий, ніж у промислово розвинених країнах, а в сільському господарстві він є найнижчим серед інших видів економічної діяльності (близько 50% середнього рівня). Низький рівень оплати праці не забезпечує виконання нею жодної з її функцій (відтворювальної, стимулюючої, розподільчої) і породжує на селі велику кількість соціально-економічних проблем [79, с. 46].

Отже, інвестиційний клімат є важливою складовою системи економіки, яка створює передумови для стабільного інвестиційного зростання в аграрному секторі зокрема. Проблема підвищення ефективності інвестиційного процесу в сільському господарстві – одна з найбільш важливих. Але в Україні інвестиційна активність внутрішніх і зарубіжних інвесторів значною мірою стримується через сформоване несприятливе інвестиційне середовище, цілу низку зовнішніх і внутрішніх чинників.

Маючи в руках такі вагомні важелі регулювання, як податкову, бюджетну, грошово-кредитну, антимонопольну, цінову та амортизаційну політику, держава має суттєво впливати на мотивацію розвитку інвестиційної діяльності в сільському господарстві. А виважена державна інвестиційна політика в аграрному секторі економіки мусить стати одним із найголовніших напрямів виходу з фінансової і матеріально-технічної кризи, в яку потрапила українська аграрна економіка.

2.2. Методичні підходи до оцінки соціально-економічної результативності інвестиційного забезпечення аграрного сектора

Потреба в інвестиціях для розвитку сільськогосподарського виробництва, враховуючи особливості, які притаманні сільському господарству як галузі, є об'єктивною необхідністю. Налагодження стабільного інвестиційного процесу набуває важливого значення, бо необхідно залучати інвестиції для оновлення, переоснащення та підвищення на цій основі ефективності функціонування сільського господарства.

Сучасного інвестора цікавить передусім економічна доцільність інвестицій. Він повинен бути впевнений, що прийняті рішення щодо залучення інвестицій – найкращі з усіх варіантів, що вони дадуть стійке збільшення прибутку, дивідендів або зниження собівартості. При цьому інтереси приватних інвесторів співпадають з інтересами держави, бо вона збільшує свій бюджет за рахунок податків на прибутки успішних інвесторів. У сучасних умовах при розробці інвестиційних програм потрібно ретельно їх обґрунтовувати розрахунками показників економічної, технологічної, соціальної та екологічної результативності, з оцінкою при цьому якомога більшого числа чинників ризику на всіх стадіях життєвого циклу інвестиційного проекту.

Успішність інвестиційної діяльності визначається ефективністю використання інвестиційних ресурсів. При цьому вирішальне значення мають результати виробничо-господарської діяльності галузей, що інвестуються. Їх технічний рівень, організація виробництва, здатність до засвоєння інновацій спричиняють основний вплив на інвестиційний цикл, окупність і віддачу інвестиційних ресурсів.

У сільському господарстві, як і в цілому по господарському комплексу України, обсяги інвестицій та результативність їх використання знаходяться в прямій залежності від обсягів виробництва продукції та ефективності всього аграрного сектора. Основним критерієм ефективності аграрного сектора економіки є рівень забезпечення народногосподарських потреб у сільськогосподарській продукції: населення у продуктах харчування, промисловості у сировині, торгівлі у продовольчих товарах.

Проблема ефективності завжди посідала важливе місце серед актуальних проблем економічної науки. Зацікавленість нею виникає на різних рівнях управління економікою – від власників приватного підприємства до керівників держави. Вона не повинна розглядатись у відриві від кінцевих результатів.

У багатьох економічних та фінансових словниках і довідниках існує багато трактувань поняття «ефективність» і практично відсутнє тлумачення поняття «результативність», але воно безпосередньо використовується при визначенні «ефективності». У фінансовому словнику Загороднього А.Г. поняттю «ефект» дане визначення як «досягнутого результату у визначеній формі – матеріальній, грошовій, соціальній, економічній і т.д.», а поняттю

«ефективність» – «здатність забезпечувати результативність (ефект) процесу, проекту і т. д., яку вимірюють як відношення ефекту (результату) до виплат, що забезпечили цей результат» [113, с. 146; 262]. В економічній теорії поняття «ефективність» визначається, виходячи з поставлених цілей, як функція досягнутих результатів і витрачених на це ресурсів.

К. Маркс розглядає саме кінцевий результат виробництва, він визначав його як сукупність отриманих у ході його реалізації продуктів у формі предметів споживання, що слугують для задоволення невиробничих потреб суспільства, а також у формі засобів виробництва, що задовольняють його виробничі потреби [183].

П. Хейне характеризує ефективність як економічність: «...Це не повинно дивувати, оскільки ефективність і економічність – майже синоніми. Обидва терміни характеризують «результативність» використання засобів для досягнення цілей. Отримувати якомога більше з доступних нам обмежених ресурсів – ось що ми маємо на увазі під ефективністю і під економічністю ресурсів» [289]. Як бачимо, у даному випадку поняття «ефективність» ототожнюється з поняттям «результативність». Натомість зазначимо, що П. Друкер вказав на необхідність розмежування двох фундаментальних категорій: «результативність» (effectiveness), з якою він пов'язував відповідь на питання, «як робити правильні дії (речі)», та «ефективність», під якою він розумів відповідь на питання, «як правильно робити дії (речі)» [100, с. 63].

Таким визначенням, зазначає Лігоненко Л.О. [174, с. 213], порушується проблема двоїстості ефективності функціонування: досягнення поставленої мети (дієвість/результативність); досягнення мети найбільш економічним способом (економічність). П. Друкер пропонує розрізнити поняття ефективності, дієвості (результативності) та економічності. Два останні поняття, на його думку, є складовими частинами першого. Розуміння сутності понять є індивідуальним для кожного підприємства (компанії).

Разом з тим, результат виробництва як найважливіший компонент для визначення його ефективності не слід тлумачити однозначно. Йдеться лише про корисний кінцевий результат. Можна розрізнити:

- 1) кінцевий результат процесу виробництва;
- 2) кінцевий народногосподарський результат роботи підприємства (об'єднання, підприємства, галузі).

Перший відбиває матеріалізований результат процесу виробництва, вимірюваний обсягом продукції у натуральній і вартісній формах, другий – включає не лише кількість виготовлюваної продукції, але й охоплює її споживчу вартість. Кінцевим результатом процесу виробництва, виробничо-господарської діяльності підприємства за той чи інший проміжок часу є чиста

продукція, тобто новостворена вартість, а фінансовим результатом комерційної діяльності – прибуток.

Отже, фактично визначення ефективності виробництва полягає в оцінці його результатів. Такими результатами можуть бути обсяги виготовленої продукції в натуральному чи вартісному виразі (за оптовими цінами чи за собівартістю) або прибуток. Але ж сама по собі величина цих результатів не дає змоги робити висновки про ефективність або неефективність роботи підприємства, оскільки невідомо, якою ціною отримані ці результати. Звідси випливає, що для отримання об'єктивної оцінки ефективності підприємства необхідно також врахувати оцінку тих витрат, що дали змогу одержати ті чи інші результати.

Процес виробництва здійснюється через поєднання факторів, що його визначають: засобів праці (основні фонди), предметів праці (оборотні фонди), робочої сили (трудові ресурси). Крім того, істотним чином на виробництво впливає фінансовий стан підприємства, а також певні організаційні, управлінські, технологічні та інші переваги, що відображаються як нематеріальні ресурси. Тож за оцінку витрат логічно взяти оцінку всіх перелічених ресурсів. Виходячи з цього, можна дати таке визначення ефективності: ефективність виробництва являє собою комплексне відбиття кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили за певний проміжок часу. У зарубіжних країнах з розвинутою ринковою економікою для окреслення результативності господарювання використовують інший термін – продуктивність системи виробництва й обслуговування, під якою розуміють ефективне використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації) при виробництві різноманітних товарів та послуг.

Необхідною умовою розвитку будь-якої галузі сільського господарства є цілеспрямована інвестиційна діяльність. При цьому ефективна економічна діяльність підприємств залежить певною мірою від форм і обсягів інвестицій, оскільки вони формують виробничий потенціал підприємств агропромислового комплексу на основі нової науково-технічної бази, тобто стимулюють зростання технічного прогресу, яке, в свою чергу, забезпечує структурні зрушення у народному господарстві і підвищує якість показників господарської діяльності на мікро- і макрорівнях.

Взаємозв'язок між результативністю та ефективністю інвестиційної діяльності відображений на рисунку 2.4.

Рисунок 2.4 – Взаємозв’язок між результативністю та ефективністю інвестиційної діяльності

Використано з джерела [194]

При визначенні інвестиційної привабливості аграрних підприємств важливу роль відіграє оцінка результативності залучення інвестицій. Інтегрована оцінка соціального екологічного та економічного результату інвестиційної діяльності в АПК може бути розроблена за умови, що соціальні та екологічні результати, які виражені натуральними показниками, можна оцінити вартісними.

Однак специфічні особливості сільськогосподарського виробництва ускладнюють соціальну, економічну та екологічну оцінку результативності інвестицій в агропромислове виробництво. До найважливіших з них слід віднести нерівномірність використання техніки в часі, структурні зміни ґрунту (водно-повітряний режим, протиерозійна стійкість, розвиток мікрофлори та зоофауни), вплив ряду біологічних факторів, насамперед, хімічний склад повітря в тваринницьких приміщеннях, що супроводжується підвищеним вмістом забруднюючих речовин (аміаку, сірчаного водню, вуглекислого газу) та інше. Екологічні результати в аграрному виробництві іноді мають свій прояв не відразу, а через деякий час. Крім того, вони формуються опосередковано, через рослинний та тваринний світ. Спочатку впливу піддається оточуюче середовище повітря, ґрунт, вода, які, в свою чергу, у зміненому вигляді діють на рослинний та тваринний світ, а останні – на людину через продукти споживання [66].

Прояв соціально-еколого-економічних результатів інвестиційної діяльності в аграрному секторі за критеріями оцінки відображено на рисунку 2.5.

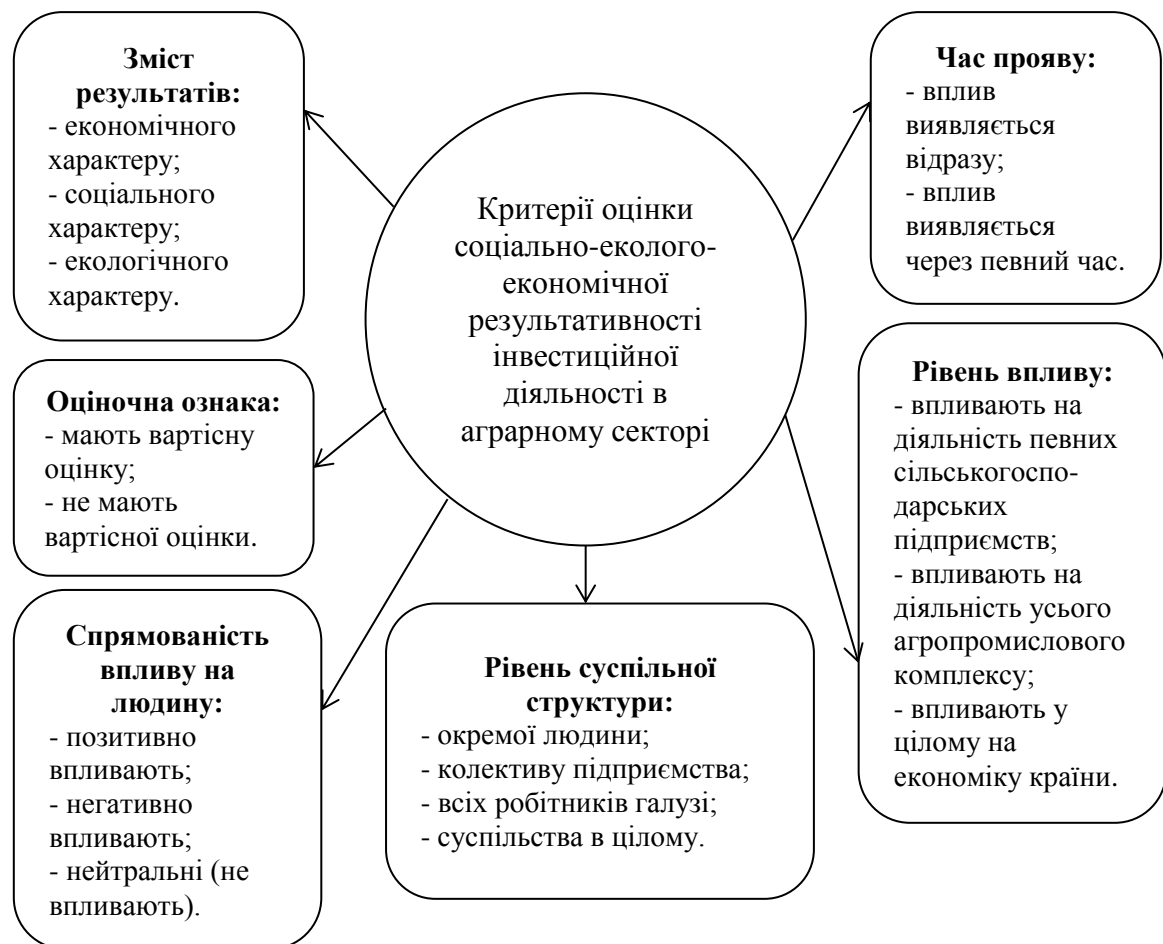

Рисунок 2.5 – Класифікація критеріїв оцінки соціально-еколого-економічної результативності інвестиційної діяльності в аграрному секторі
Використано з джерела [66]

Наведена класифікація критеріїв дозволяє оцінити комплекс соціально-еколого-економічної результативності інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві.

Найбільш важливою концептуальною вимогою та вихідною умовою забезпечення підвищення ефективності інвестицій є застосування адекватної методології її оцінки як першого кроку у визначенні шляхів і способів зростання віддачі інвестицій на всіх рівнях (окремого об'єкта і напряму інвестування, підприємства, галузі), вибору вірної альтернативи інвестиційного проекту, що є передумовою зниження ризиків фінансово-господарської діяльності та підвищення її результативності.

Теоретичні основи інвестиційного аналізу складають систему методів і показників обчислення ефективності (привабливості) інвестування. Світовий досвід накопичив значну кількість методів і прийомів інвестиційного аналізу, які доцільно використовувати стосовно вітчизняного аграрного сектора.

При цьому варто врахувати, що дані методи поділяються на три групи:

- 1) методи оцінки ефективності інвестицій за допомогою співвідношення грошових надходжень (позитивних потоків) з витратами (негативними потоками). Ці методи на сьогодні є традиційними;
- 2) методи оцінки ефективності інвестицій за бухгалтерською звітністю;
- 3) методи оцінки ефективності інвестицій, які ґрунтуються на теорії часової вартості грошей.

За допомогою цих методів здійснюється інвестиційний аналіз проектів, тобто оцінюється і порівнюється інвестиційна привабливість (ефективність) напрямів інвестування, окремих програм (проектів) або об'єктів. Розрізняють три види оцінки ефективності інвестицій: фінансову (комерційну), бюджетну та економічну.

Фінансова оцінка передбачає визначення фінансових результатів реалізації проекту для його безпосередніх учасників. Вона базується на очікуваній нормі дохідності, яка влаштовує всіх суб'єктів інвестування. При цьому інші наслідки впровадження проекту не враховуються.

Бюджетна оцінка ефективності віддзеркалює фінансові наслідки для різних рівнів бюджетів, тобто очікувані співвідношення видатків, податків та зборів. Показником бюджетної ефективності впровадження проекту є різниця між податками та видатками певного рівня бюджету, ступінь яких залежить від впровадження конкретного проекту.

Економічна ефективність інвестиційного проекту – це різниця між результатами і витратами за межами фінансової ефективності безпосередніх учасників проекту. Економічна оцінка характеризує ефективність проекту для народного господарства в цілому або для галузі, групи підприємств, регіону тощо.

Нині в наукових дослідженнях і на практиці розроблено і використовується значна кількість методів та методик визначення ефективності інвестицій. Значний результативний вплив їх застосування на перспективи розвитку бізнесу зумовлює активну науково-дослідну та практичну роботу в напрямі їх удосконалення. Разом з тим, для оцінки інвестицій, здійснюваних у сільське господарство та на аграрних підприємствах, відповідні методики розроблені недостатньо чітко.

Основоположним принципом формування методичної бази оцінки ефективності інвестицій в аграрний сектор має бути всеохоплення можливих аспектів інвестування та акцентування на найбільш важливих з них. Іншою вимогою має стати наскрізність аналізу, що дозволила б дослідити проблеми ефективності інвестицій за вертикаллю «інвестиційний проект – суб'єкт господарської діяльності або їх група – галузь на регіональному та національному рівнях». Виконання та поєднання даних принципів дозволить

організувати аналіз на основі різних рівнів оцінки та результатів інвестування, що наведено на рисунку 2.6.

Рисунок 2.6 – Аналіз оцінки ефективності інвестицій в аграрний сектор економіки

Розроблено автором

Залежно від завдань аналізу напрями оцінки та її рівні можуть змінюватися і відповідно для кожного з них буде різний набір якісних та кількісних показників. Разом з тим, практика свідчить, що необхідно враховувати альтернативи суб'єктів, що можуть бути зацікавлені в результатах оцінки ефективності інвестицій. Залежно від цього змінюються показники, що застосовуються в процесі аналізу. Таким чином, встановлення необхідних показників оцінки ефективності інвестицій знаходиться у точці перетину трьох площин: суб'єкта оцінки, її рівня та безпосередньо напрямку (залежно від виду результату інвестицій).

У силу суспільного запиту більшого розвитку отримали методи оцінки економічної ефективності інвестицій.

При дослідженні ефективності інвестицій слід, насамперед, аналізувати їх структуру: розподіл їх на реальні (за напрямками та об'єктами інвестування) та фінансові (інвестиції у фондові та грошові інструменти). Існування певного

лагу у формуванні ефекту від провадження інвестицій не дозволяє порівнювати зміни в обсягах інвестування та ефекту (доходу, прибутку) за період у тому випадку, коли на аграрному підприємстві впроваджуються декілька пов'язаних інвестиційних проектів. Проте аналіз динамічних змін обсягів інвестицій за ланцюговим або базисним методом порівняння у відносних показниках дає загальне уявлення про інвестиційну активність підприємства [161, с. 1].

Світова та вітчизняна економічна наука і практика напрацювали прийнятний для аграрного сектора економіки широкий спектр методів визначення ефективності реальних інвестицій, які загально прийнято поділяти на групи статичних та динамічних методів.

Перші з них застосовуються як експрес-методи для визначення параметрів того чи іншого інвестиційного проекту на початкових стадіях розгляду. До цієї групи входять показники норми прибутку (*ARR*, average rate of return, норма прибутку, або *ROI*, return on investment, бухгалтерська рентабельність інвестицій) та бездисконтного терміну окупності інвестицій. Із статичних методів ці два показники на практиці застосовуються найбільш широко, здебільшого в оцінках короткострокових проектів.

Показник норми прибутку дає змогу визначити в простий спосіб за даними бухгалтерського обліку прибутковість на вкладений капітал:

$$ROI = \frac{PR}{\frac{A_1 + A_2}{2}} \quad \text{або} \quad ROI = \frac{PR(1 - N_t)}{I}, \quad (2.22)$$

де *ROI* – бухгалтерська (чиста) рентабельність інвестицій (норма прибутку); *PR* – щорічний прибуток до оподаткування; *N_t* – ставка оподаткування; *I* – сукупні інвестиції у проект; *A₁* та *A₂* – вартість вкладених активів на початок та кінець періоду.

Показник терміну окупності є оберненим показником норми прибутку. Критерії ефективності інвестицій задаються граничними значеннями норми прибутку та безпосередньо терміну окупності.

Застосування статистичних методів визначення ефективності інвестицій має ряд суттєвих недоліків, серед яких неврахування фактора часу, різниці в обсягах та часових періодах грошових надходжень від реалізації інвестицій, неврахування у грошових потоках, за якими здійснюється розрахунок коефіцієнтів, амортизаційних відрахувань, що занижує ефективність та, відповідно, завищує терміни окупності, визнання строком аналізованого періоду терміну окупності та неврахування можливостей реінвестування, вимагає застосування у найбільш характерний період, який складно виділити [269, с. 137-141].

Другу групу формують методи визначення ефективності інвестицій на рівні проекту, засновані на показниках грошових потоків (чистий приведений дохід, індекси дохідності (інвестицій, дисконтованих інвестицій), період окупності, внутрішня норма дохідності). Спільною характерною рисою даних методів є врахування фактора часу при здійсненні розрахунків, а також врахування при цьому надходжень, платежів та їх різниці.

Метод оцінки ефективності реальних інвестицій – розрахунок чистого приведенного доходу (чистої теперішньої вартості, net present value – *NPV*) – дає змогу визначити доцільність здійснення інвестування за допомогою порівняння теперішньої вартості отримуваних у майбутньому доходів та загальної суми необхідних початкових інвестицій:

$$NPV = \sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+r)^t} - \sum_{k=0}^m \frac{IC_k}{(1+r)^k} \quad (2.23)$$

де *NPV* – чистий приведений дохід; *CF*₁, *CF*₂, *CF*_{*t*}, ... *CF*_{*n*} – чистий грошовий потік протягом *n* років; *IC*_{*k*} – сума інвестицій у році *k*; *n* – кількість років реалізації проекту; *r* – ставка дисконтування.

Цей показник є одним з найбільш поширених і використовуваних у практиці оцінки інвестиційних проектів. Логіка його застосування проста: якщо значення *NPV* перевищує нуль, то проект вважається ефективним, якщо менше нуля – збитковий, дорівнює нулеві – беззбитковий.

Разом з тим, застосування цього методу має і свої недоліки, серед яких необхідність здійснення довгострокових прогнозів, виконує роль лакмусового папірця, не даючи уяву про ефективність (прибутковість) інвестиції, залежить від норми дисконту, яка задається фіксовано, що вимагає розрахунку показника за різних значень ставки дисконту. Ці недоліки знижують його значущість та достовірність в умовах нестабільного економічного середовища [269, с. 142-145].

Оскільки показник чистого приведенного доходу є абсолютним і не дає змоги оцінити дохідність проекту відносно різної бази розрахунку, то тут доцільно використати метод розрахунку індексу дохідності інвестицій (profitability index – *PI*). Загальна формула індексу дохідності визначається співвідношенням вартості доходу до певних витрат і може бути розрахована як до недисконтованих, так і для приведених величин.

Індекс дохідності дисконтованих інвестицій:

$$PI = \frac{\sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+r)^t}}{\sum_{k=0}^m \frac{IC_k}{(1+r)^k}} \quad \text{або} \quad PI = \frac{NPV}{\sum_{k=0}^m \frac{IC_k}{(1+r)^k}} + 1, \quad (2.24)$$

де PI – індекс дохідності дисконтованих інвестицій.

Критерій ефективності за даним показником такий: якщо значення PI більше одиниці, то проект вважається ефективним, менше одиниці – неефективним, дорівнює одиниці – безбитковим [269, с. 145-147].

Показник дисконтованого періоду окупності дає змогу усунути недолік описаного вище показника періоду окупності інвестицій, тобто враховує зміни вартості грошей у часі та дає змогу визначити точку в часі, коли сума дисконтованих надходжень перевищить суму початкових інвестицій, тобто точка безбитковості проекту в часі [269, с. 154-155].

Внутрішня ставка дохідності (IRR , internal rate of return) являє собою ставку дисконту, за якою чистий приведений дохід дорівнює нулю. Суть розрахунку цього показника полягає у визначенні нижньої межі дохідності / верхньої межі затратності проекту, і чим вище значення цього показника, тим ефективніше проект. Проте він передбачає реінвестування сум, отриманих у подальшому за ставкою, яка дорівнює IRR , що на практиці в аграрному секторі зустрічається не часто. Для визначення показника внутрішньої ставки дохідності необхідно розв'язати рівняння:

$$\sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+IRR)^t} - \sum_{k=0}^m \frac{IC_k}{(1+IRR)^k} = 0, \quad (2.25)$$

де IRR – внутрішня ставка дохідності [269, с.148-151].

Для розрахунку IRR в пакеті Excel існує фінансова функція, яка може бути використана для інвестиційного проекту з однаковим інтервалом між грошовими потоками. Якщо немає відповідного програмного забезпечення, застосовується метод послідовних ітерацій. Підбираються два значення ставки дисконтування таким чином, щоб в інтервалі функція $NPV = f(r)$ змінювала значення з «+» на «-», або навпаки. Далі використовується формула:

$$IRR = r_1 + \frac{NPV_{r_1}}{NPV_{r_1} - NPV_{r_2}} * (r_2 - r_1), \quad (2.26)$$

де r_1 – значення ставки дисконтування, за якої $NPV > 0$; r_2 – значення ставки дисконтування, за якої $NPV < 0$.

Точність розрахунків обернено пропорційна довжині інтервалу, тому найбільш точний результат досягається, коли довжина інтервалу мінімальна і становить 1%.

Але існують складності при проведенні розрахунків за відсутності комп'ютерів, при виборі найбільш доцільного інвестиційного проекту, якщо

критерій *IRR* приймає декілька різних значень, не може використовуватися для неординарних грошових потоків, а також критерій не має властивості адитивності [179, с. 277]. Для подолання цих недоліків використовується модифікована внутрішня ставка дохідності.

Модифікована внутрішня ставка дохідності – це таке значення ставки дисконту, що передбачає реінвестування отриманих у майбутньому доходів за ціною капіталу, що дає більші можливості реально оцінити межі дохідності проекту. Показник розраховується за наступною формулою:

$$MIRR = \sqrt[n]{\frac{\sum_{t=1}^n CF_t(1+r)^{n-t}}{\sum_{k=0}^m \frac{IC_k}{(1+r)^k}}} - 1, \quad (2.27)$$

де *MIRR* – модифікована внутрішня ставка дохідності [179, с. 277].

Наведені методи аналізу ефективності реальних інвестицій є загальноприйнятими й основними, що не виключає можливості розрахунку додаткових показників, не тільки кількісних, але й якісних.

Сільськогосподарські підприємства, як і агропромислове виробництво України в цілому, нині все більш активні на ринку фінансових інструментів, і тому застосування ними методів оцінки ефективності фінансових інвестицій набувають усе більшої актуальності.

Узагальненою формулою оцінки інвестицій у фінансові інструменти є співвідношення доходів від володіння ними або ж різниця між реальною вартістю та оплаченою за їх придбання до вартості придбання фінансових інструментів:

$$E_F = \frac{\sum_{t=1}^n \frac{RCF}{(1+R)^t} - 1}{I_F}, \quad (2.28)$$

де E_F – ефективність фінансових інвестицій; RCF – очікуваний зворотний грошовий потік за період використання фінансового інструменту; R – очікувана норма прибутку; I_F – сума фінансових інвестицій.

У тому випадку, коли підприємство здійснює фінансові інвестиції у банківські депозитні вклади, то показником ефективності буде ставка відсотка за вкладом [59, с. 321].

Більшість із наведених вище методів оцінки ефективності інвестицій передбачає їх застосування на рівні окремого проекту. Разом з тим, на аграрних підприємствах, що являють собою функціонально, організаційно та технологічно складну структуру, нерідко реалізується одночасно декілька

інвестиційних проектів. Аналіз загальної ефективності інвестицій у підприємств агропромислового виробництва дає змогу, з одного боку, оцінити професійний рівень керівництва підприємства, з іншого – успішність інвестиційної діяльності як чинника розвитку підприємства – соціально-економічної системи. Для повноти оцінки, порівняння ефективності інвестицій підприємства з аналогічними показниками, доцільним є визначення ефективності інвестицій як на рівні самого підприємства (мезорівень, що об'єднує всі інвестиційні проекти, впроваджувані або плановані до впровадження на підприємстві), так і на макрорівні – за групою підприємств галузі.

Дослідження даної проблематики у сфері сільськогосподарського виробництва вперше було започатковано М.І. Кісілем [144, с. 59-64]. Запропонований ним підхід є адаптованим для аграрних підприємств, бо основним показником методики є:

$$E_I = \frac{\Delta E}{I_1}, \quad (2.29)$$

де E_I – ефективність інвестиційної діяльності на підприємстві; ΔE – зміна величини ефекту у звітному періоді порівняно з базовим; I_1 – розмір інвестицій (валових або чистих) у базовому періоді. Універсальність цього показника дозволяє застосовувати його в розрізі видів інвестицій, у першу чергу – реальних та фінансових.

Розроблена фахівцями ННЦ «Інститут аграрної економіки» методика передбачає застосування основних показників ефективності реальних інвестицій та групи додаткових для сфери сільськогосподарського виробництва з урахуванням широкого кола аспектів [104, с. 205-238].

Вважаємо, що показниками ефекту при розрахунку загальної ефективності інвестицій доцільно використовувати зміни таких величин приросту: виручки від реалізації продукції аграрного підприємства; валового доходу; прибутку до оподаткування; чистого прибутку; грошового потоку; чистої продукції. Як витрати слід включати до оцінок обсяги валових та чистих інвестицій.

Зазначимо наступне:

- співвідношення виручки від реалізації та суми інвестицій у базовому періоді, відбиває зміни у виробничо-господарській діяльності підприємства в результаті здійснення інвестицій. Цей показник доцільно розраховувати також і для окремих видів інвестицій – реальних та фінансових;

- співвідношення приросту валового доходу та суми інвестицій у базовому періоді дає уявлення про зміни в усіх видах діяльності в результаті здійснення інвестицій;

- співвідношення зміни валового прибутку та суми інвестицій у базовому періоді показує зміни ефекту, отриманого підприємством;

- співвідношення зміни чистого прибутку та суми інвестицій у базовому періоді задовольняє інтереси найбільше власників або інвесторів підприємства;

- співвідношення зміни грошового потоку та суми інвестицій у базовому періоді показує зміну можливостей підприємства спрямовувати кошти на відтворення капіталу;

- співвідношення приросту чистої продукції та суми інвестицій у базовому періоді дає уявлення про зміни в результаті здійснення інвестицій можливостей підприємства забезпечувати процеси відтворення факторів виробництва, в тому числі основного капіталу, враховує зміну рівня матеріальної забезпеченості працівників як соціальний фактор. Цей показник враховує інтереси інвесторів, власників, керівників та працівників.

Необхідним є дослідження впливу факторів на ефективність інвестицій сільськогосподарських підприємств, які представлені на рисунку 2.7.

Рисунок 2.7 – Аналіз показників ефективності інвестицій в сільськогосподарських підприємствах

Розроблено автором на основі джерела [161, с. 7]

Таким чином, адаптована до умов сільськогосподарських підприємств методика оцінки економічної ефективності інвестицій є універсальною і дозволяє системно оцінити успішність провадження інвестиційних проектів, а також відображає інтереси різних груп зацікавлених осіб.

У Законі України «Про інвестиційну діяльність» [231] вказано, що метою здійснення інвестиційної діяльності є не тільки отримання максимального прибутку, але й досягнення соціального ефекту. При цьому під соціальним ефектом розуміють зростання заробітної плати, створення робочих місць, а отже, і скорочення безробіття, розвиток соціальної та ринкової інфраструктури тощо. Звичайно, як зазначає Гарасим М.П. [82], можна дискутувати з приводу того, чи є досягнення соціального ефекту однією з першопричин вкладення приватного капіталу. Однак здебільшого при здійсненні інвестицій зростає заробітна плата, розвивається інфраструктура, зменшується рівень соціальної напруги, якщо, звичайно, інвестор прийшов на тривалий період і не має на меті просто використати ресурсний потенціал підприємства, галузі регіону.

Для соціального сегмента витрати й умовні позитивні потоки інвестицій у сільське господарство мають бути оцінені на основі комплексного підходу до аналізу наслідків його реалізації з використанням критерію чистого приведенного доходу *NPV*. Дана величина має відображати суспільну значимість інвестицій, і в загальному вигляді її вартісну оцінку можна уявити як функцію від параметрів, що визначають соціальну ефективність. Оцінка соціальної ефективності інвестицій у сільському господарстві повинна базуватися на ряді показників, які можна вивести з порівняльного аналізу статистичних даних про соціально-економічний розвиток регіонів. Для оцінки ефективності інвестицій у розвитку аграрного сектора в конкретному регіоні необхідно використовувати комплексну оцінку, яка є позицією з двох оцінок – чисто економічної та оцінки ефективності інвестиційного проекту з точки зору створення «соціальної вартості». Соціальний ефект (*ЕС*) складається з двох складових – прямого (*ЕСП*) і непрямого (*ЕСН*) соціального ефекту:

$$ЕС = ЕСП + ЕСН. \quad (2.30)$$

Прямий ефект визначається зростанням доходів громадян у тих галузях аграрного сектора, які отримують безпосередню вигоду від реалізації інвестицій. Непрямий ефект утвориться за рахунок мультиплікативного ефекту від змін економічної ситуації в сільському господарстві регіону. Необхідно відзначити, що непрямий ефект проявиться з тимчасовим лагом в один рік від моменту виникнення прямого соціального ефекту. Для розрахунку прямого соціального ефекту від реалізації інвестицій в аграрному секторі необхідно

враховувати показники, що характеризують рівень життя сільського населення регіону [281].

Отже, по-перше, прихід інвестицій у сільське виробництво стимулюватиме розвиток соціальної інфраструктури на селі. По-друге, інвестиції спричиняють залучення додаткової робочої сили, що, в свою чергу, зменшує соціальну напругу та підвищує рівень зайнятості сільського населення. Велике значення має також інвестування у сферу підготовки висококваліфікованих сільськогосподарських кадрів, оскільки ніяке виробництво не спроможне діяти без якісного технологічного та управлінського менеджменту [249].

Тісний зв'язок сільськогосподарського виробництва з природою в умовах індустріалізації аграрного сектора призвів до масштабних негативних змін природного середовища. Складна екологічна ситуація в сільському господарстві характеризується відсутністю цільових фінансових ресурсів, призначених для відтворення природних ресурсів. Еколого-економічні проблеми в аграрній сфері є наслідком перевантаження екстенсивного розвитку сільського господарства в минулому, відсутності ефективної політики екологізації агропромислового виробництва.

Єдиним реальним та ефективним шляхом вирішення проблем екологічного розвитку агропромислового виробництва в нових умовах господарювання повинна стати активізація інвестиційної діяльності з метою фінансування придбання природоохоронних та ресурсозберігаючих технологій, здійснення інших заходів для збереження довкілля.

Досвід країн з розвиненою економікою свідчить, що сфера агробізнесу є привабливою для інвестицій, оскільки на агропромислову продукцію завжди є стійкий попит, який не має тенденції до зниження. Одним з важливих напрямів інвестування в аграрному секторі є інвестування заходів, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів, бо земля є незамінним та територіально обмеженим засобом виробництва. Властивість землі покращуватися за умов правильної агротехніки – одна з відмінних характерних рис ґрунту. Економічне дослідження категорії родючості ґрунту дозволяє сприймати цю якість землі як об'єкт виробничих відносин, необхідний для активного включення її у систему розширеного відтворення. Саме це і визначає екологічну спрямованість земельної реформи – ефективне раціональне використання земельних ресурсів та їх відтворення.

Разом з тим, зазначає Борисова В.А. [66], вплив екологічних умов на виробництво ще недостатньо досліджений, а ці умови вже починають відігравати всезростаючу роль у системі планування сільськогосподарського виробництва. Мета еколого-економічного планування – визначити умови,

необхідні не тільки для збільшення виробництва, але й забезпечення балансу між виробництвом та довкіллям, де землі відводиться головна роль. Отже, у сфері сільськогосподарського природокористування основна увага повинна приділятися екологічним аспектам землекористування – охороні земельних ресурсів від забруднення та відновленню деградованих земель з метою забезпечення можливості їх подальшого ефективного використання теперішнім та майбутніми поколіннями, що потребує інвестицій.

Для розрахунку ефективності інвестиційної діяльності аграрних підприємств, у тому числі й і екологічно орієнтованих, важливу роль відіграє оцінка економічної, соціальної та екологічної ефективності залучення інвестицій. Раціональним варіантом інвестування агропромислового виробництва буде такий проект, який є економічно ефективним та відповідає вимогам критеріїв оцінки соціально-еколого-економічної ефективності.

Узагальнюючи вищевикладене, доцільно виділити основні групи показників для визначення ефективності процесу реалізації інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки (рис. 2.8).

Таким чином, інвестиційне забезпечення аграрного сектора економіки має сприяти комплексному розвитку даної галузі та враховувати інтереси всіх суб'єктів інвестиційного процесу в сільському господарстві.

2.3. Концептуальні засади формування та оцінка розвитку інституціонального забезпечення системи інвестування аграрного сектора

Актуальність дослідження інституціональних аспектів становлення і розвитку системи інвестиційного забезпечення аграрного сектора ґрунтується на тому, що сучасне українське село характеризується підвищеним рівнем бідності й соціального неблагополуччя. При цьому в країні до цього часу відсутня науково обґрунтована цілісна концепція подолання наслідків соціально-економічної кризи й, відповідно, більш-менш повна стратегія аграрних перетворень. Невирішеною залишається проблема рівноцінності організаційно-правових форм ведення сільського господарства, що на практиці проявляється в недостатній увазі з боку владних державних інститутів до малих та середніх аграрних суб'єктів господарювання. Як результат, на селі продовжують розвиватися позиції неформальної економіки, продовжується архаїзація виробничої діяльності, посилюється вплив бюрократизованої місцевої влади, зростає розчарування людей у сільському укладі життя. Має місце різке погіршення «якості» економічних і соціальних інститутів, що є головною причиною занепаду сільських територій.

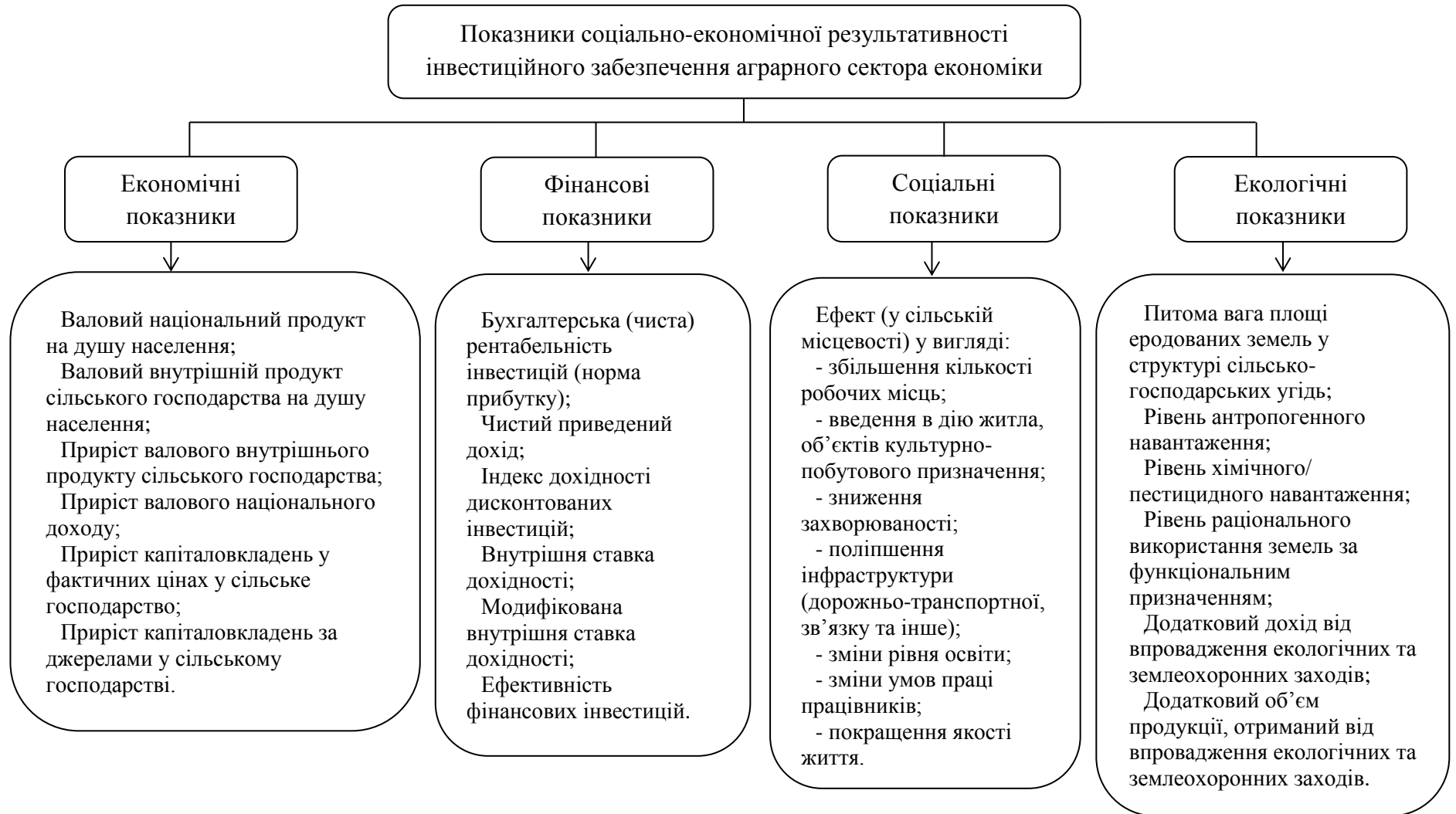

Рисунок 2.8 – Основні показники соціально-економічної результативності інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки

Розроблено автором

У науковій літературі поняття «інституціональне забезпечення» стосовно інвестиційного середовища трактується в двох аспектах. З одного боку, як «інституції», що враховують звичаї, традиції, норми поведінки, які прийняті в суспільстві, з іншого – «інститути», тобто відтворення у законах, правових нормах, соціальних організаціях тощо.

Взаємозв'язок інститутів та інституцій щодо інвестиційного забезпечення аграрного сектора базується на діалектичній складовій даного економічного процесу: державні інститути формують правові норми інвестування, а інституції – їх прикладне використання в сільському господарстві. Водночас має місце суперечність у трактуванні інституціоналізму через протиставлення цих понять або їх змішування чи підміну.

Залучення інвестицій є найбільш вагомим чинником зростання аграрної економіки та покращення добробуту населення. В аграрному секторі України інвестиційна діяльність виступає засобом забезпечення продовольчої безпеки держави, гарантом розвитку галузі й екологічного захисту довкілля. Активні заходи на державному рівні мають забезпечити інвестиційні надходження у сферу агропромислового виробництва. В основі цього повинні знаходитися державні інститути та інституційна підтримка сільськогосподарського товаровиробника з використанням різних форм державного впливу на розвиток аграрного сектора.

У сучасних умовах пріоритетного значення набувають науково-прикладні напрацювання, які дадуть змогу враховувати зміни інституціональної структури аграрної економіки з метою підвищення її ефективності. Необхідність врахування інституційних чинників пов'язана з тим, що вони визначають рівень і додаткові можливості інвестицій з позиції прискорення соціально-економічного розвитку. Адже функціонування аграрної економіки багато в чому залежить від розвитку її інституціонального середовища, що визначає поведінку економічних суб'єктів, результативність їх господарської діяльності. У зв'язку з цим аналіз стану та динаміки інституціонального середовища стає невід'ємною складовою управління сільськими економічними системами. Ця проблема набуває актуальності в сільському господарстві внаслідок високої значущості інституціонального середовища для розвитку сільської місцевості та аграрного сектора економіки в цілому.

Інституціональна складова входить до числа основних передумов становлення і розвитку інвестиційної політики в аграрному секторі економіки. І це закономірно, адже прикладний характер залучення інвестицій проявляється через взаємодію цілком конкретних об'єктів – інститутів, якими виступають, з одного боку, аграрні товаровиробники – сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті селянські господарства, агрофірми,

агрохолдинги тощо, а з іншого – державні установи, організації, науково-дослідні та освітні заклади, банки, фінансові і комерційні структури та інші. Відносини між ними у процесі здійснення інвестиційної діяльності складаються під впливом економічних, організаційних, правових та інших факторів макросередовища, а безпосередній перебіг здійснюваних заходів відбувається через реалізацію економічних відносин між зацікавленими сторонами в контексті існуючих у суспільстві традицій, правил, норм, законів, менталітету, світоглядних позицій людей тощо [81].

У користуванні українських економістів, політиків і науковців, зокрема тих, що вивчають явища, процеси, феномени економічної та політичної сфери, часто вживається поняття «інститути» – «політичний інститут», «правовий інститут», «інститут держави». Поняття «інституція» нерідко вживається безсистемно, причому найчастіше як синонімічне «інституту» поняття або ж зрідка як опозиційне до нього.

Виходячи з вагомості інституціонального середовища щодо інвестиційного забезпечення аграрного сектора важливо з'ясувати сутність і зміст інститутів та інституцій.

Терміни «інститут», «інституція» походять від латинських слів «*institutum*» (означає встановлення, запровадження) та «*institutio, institutiones*». У латинській мові чітко простежувалися своєрідні смислові межі між цими однокореневими поняттями. Поняття «*institutum*» та «*institutio*» набули поширення у багатьох мовах світу. Особливу ж увагу дослідники, зокрема О. Конт (1798–1857 рр.) та Г. Спенсер (1820–1903 рр.), почали приділяти «інститутам» на початку ХІХ століття, використовуючи в процесі їх аналізу наявний дослідницький інструментарій – еволюціоністський та позитивістський підходи.

У сучасних працях західних авторів чітко розмежується «*institution*» та «*institute*», хоча повної згоди щодо визначення сутності «інституту» й «інституції» серед них не існує. Інституціям відводиться значення символічних, звичаєвих, семіотичних значень та практик, закріплення і відтворення яких здійснюється за допомогою таких соціальних організацій, як інститути (зокрема політичні). Д. Норт також чітко розмежував поняття інституцій та організацій (інститутів): «У цьому дослідженні вводиться суттєва відмінність між інституціями та організаціями... Концептуально слід чітко відрізнити правила від гравців» [203, с. 13].

Інституції, за Д. Нортом, є «конструкціями людського мозку» [203, с. 137], «це правила гри в суспільстві або, точніше, придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне річище. Вони структурують стимули в процесі людського обміну – політичного, соціального

чи економічного» [203, с. 11], «охоплюють як заборону індивідам щось робити, так і умови, за яких іноді їм дозволяється здійснювати певні види діяльності... складаються з офіційних писаних правил, а також, звичайно, неписаних кодексів поведінки, що лежать в основі офіційних правил та доповнюють їх» [203, с. 12]. Д. Норт поділяє інституції на офіційні (формальні) та неофіційні (неформальні). Перші являють собою законодавство певної країни, закріплені в ньому норми і правила. Неофіційні інституції – це звичаї, моральні норми та інші неписані правила поведінки.

Інститути трактувались як «природні» утворення. Обґрунтовуючи їх сутність, дослідники замислювались над сферою компетенції інститутів загалом, і політичних інститутів зокрема. Вони акцентували увагу на тому, що політичні інститути слугують задоволенню такої фундаментальної життєвої потреби суспільства, як забезпечення безпеки та соціального порядку. Саме завдання виживання суспільного організму в умовах його еволюції породжувало, як вважав Г. Спенсер, необхідність формування погоджувальної й координуючої суспільної підсистеми – особливого виду регулятивного інституту, яким і поставав політичний інститут [77].

Згодом, на противагу «природному» обґрунтуванню виникнення інститутів, у це поняття включаються (зокрема, М. Вебером та К. Марксом) елементи «штучності», або соціальної інженерії. Інститути починають розглядати як конструкти, що склалися в результаті послідовно проведеної людьми об'єктивації реальності. Крім цього, Т. Парсонс, наприклад, вбачав у них сукупність специфічних нормативних комплексів, задіяних у процесі регуляції статусно-рольової поведінки індивідів; М. Оріу – особливу юридичну техніку, покликану втілювати в практику норми об'єктивного права [58, с. 318].

Поряд з цим з'являються дослідники (які, наприклад, дотримувалися консервативної парадигми), котрі здійснюють спроби витлумачити інститути через традицію, мораль та звичку, протиставляючи «інституту» таке поняття, як «конституція» [102]. Перший з цих термінів вживався консерваторами для позначення соціальних і політичних структур, котрі були плодом традиції, історії, моралі, звички, а другий (що використовувався лібералами) підкреслював вторгнення волі, спрямованої на надання політичній владі раціональної та міцної організації.

Перша половина ХХ століття стала часом надзвичайного поширення інституційного підходу в англо-американській науці, наслідком чого була поява цілого ряду досліджень, серед яких «Соціальні інститути» Дж. Хертслера (1929 р.) та його ж праця «Американські соціальні інститути» (1961 р.), «Інститути» У. Гамільтона (1932 р.), «Сучасні американські інститути» Ф. Чепіна (1935 р.), «Соціальні інститути» Л. Балларда (1936 р.), «Соціальні

інститути» Г. Барнза (1942 р.), «Головні соціальні інститути» К. Панунзіо (1946 р.), «Інститути суспільства» Дж. Фейблмана (1956 р.) [317; 323; 327; 330; 332]. Дослідники, розкриваючи сутність терміна, розуміли під інститутами (насамперед – соціальними) досить розмаїте коло речей: форми мислення, що встановилися [324]; вербальні символи, за допомогою яких можна описати групу соціальних звичаїв, що набули поширення і стали незмінними [330]; моделі настанов поведінки членів групи [323]; зразки стандартизованих очікувань, які управляють поведінкою індивідів та соціальними відносинами [337]. Згодом М. Дюверже висловив думку, що термін «соціальний інститут» можна було б резервувати для позначення сукупності ідей, вірувань, звичаїв, які складають упорядковану й організовану цілісність [102].

Попри дослідницькі успіхи інституціоналістів, з початком 1950-х років інтерес до вивчення інститутів почав слабнути. І тільки в середині 1980-х років відбулося своєрідне «нове відкриття» політичних інститутів. Постав «новий інституціоналізм». Відтоді, а особливо нині, їм, за твердженням Гудіна Р.І. та Клінгемана Х.-Д. (їх сутності, проявам, функціям тощо), науковці приділяють чільну увагу. Більше того: інституційний підхід панує в політичних дослідженнях.

Наслідком праці дослідників-неоінституціоналістів (серед яких Дж. Марч, Дж. Олсен, Д. Норт, Р. Патнем, К. Шепслі, Д. Найт, Е. Остром [202; 325; 329; 336,]) стало те, що в межах неоінституційного підходу склалось кілька напрямів: історичний, соціологічний, з позиції теорії раціонального вибору (в економічній і політичній науках), семіотичний. Між ними існують розбіжності, кожний з напрямів має свої слабкості, але всі вони є взаємодоповнюючими.

Вже зазначалося, що в сучасних наукових працях західних авторів чітко розмежовується «institution» і «institute», хоча повної згоди щодо визначення сутності «інституту» та «інституції» серед них не існує. Попри це, послуговуючись саме цими термінами, усі гуманітарні науки проводять дослідження інституційних утворень у різних площинах. Так, правова наука визначає інститути як стійкі комплекси юридичних правил, «які, переслідуючи одну спільну мету, управляють перманентним та абстрактним вираженням суспільного життя» [58]. Історики зосереджують увагу на еволюційних механізмах розвитку інституцій та інститутів. Соціологія вивчає інститути, виходячи з практики та «повсякденного знання», не надто цікавлячись абстрактними теоретичними побудовами. Вона пропонує перелік явищ-наслідків, до яких необхідно підібрати явища-причини, детермінанти [7, с. 179-180]. Економісти вбачають в інститутах засоби суспільного обміну та складові механізму регулювання ринкових відносин. Політична філософія в контексті

інституційних утворень опікується проблемами «правильного» та «справедливого» облаштування суспільного життя.

Інша ситуація спостерігається в пострадянських країнах. Приміром, у соціологічній та економічній традиції Росії закріпилася своєрідна єдність указаних ключових понять інституціонального аналізу – «інституту» та «інституції». У Великому економічному словнику можна знайти, наприклад, таке визначення інститутів: це – «явища як економічного, так і позаекономічного порядку – держава, законодавство, суспільні організації та структури, звичаї, сім'я тощо» [64, с. 216].

Як зазначають дослідники, відбулася фактична втрата такої специфічної категорії, якою є «інституція». Натомість у дослідженнях, присвячених інституціональній сфері, присутня смислова двоїстість поняття – інститут як норма та інститут як організація. Причиною редукції категоріального апарату інституціоналізму в російській мові дослідники вважають закріплення терміна «інститут» (замість «інституція») у процесі помилкового перекладу основоположної праці Т. Веблена «Теорія дозвільного класу»: в її підзаголовку говорилося саме про інституції («An Economic Study of Institution»), а не про інститути, як було перекладено [123, с. 44].

Традиція ігнорування терміна «інституція» чи його неадекватного вживання під час перекладу з англійської чи російської мови також поширена в Україні. Хоча назва книги засновника неoinституціоналізму Д. Норта, яка надрукована в українському перекладі, чітко звучить: «Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки» [203]. Не ознайомившись із нею, більшість вітчизняних авторів копіюють посилання на російське видання цієї книги під назвою «Институты, институциональные изменения и функционирование экономики». Викривлення методологічного апарату значно спрощує процес викладення результатів таких досліджень, бо всі явища просто об'єднуються в рамках єдиного поняття «інститут» без глибокого теоретичного аналізу їх сутності.

Таким чином, підтверджується думка, що інститути та інституції – це феномени, що незмінно супроводжують розвиток економічних систем.

Чітко розмежовуючи поняття інституцій (правил гри в суспільстві) та інститутів, дослідники в рамках останніх виокремлюють політичні органи (органи державної влади та місцевого самоврядування, політичні партії тощо), економічні органи (фірми, домогосподарства, профспілки тощо), громадські, освітні, релігійні організації тощо.

На думку Шебаніна В.С., інституціональні утворення поділяються на виробничі (підприємства), регулюючі (об'єднання, державні утворення), а також нормативно-обмежувальні (правові акти) [298, с. 6].

На переконання Шпикуляка О.Г., економічними інституціями та інститутами слід вважати сформовані суспільством і державою відповідні правила, норми, традиції – інституції; утворення, такі як власність, національна економічна ментальність, а також організаційно-правові структури, установи, організації – інститути, які консолідують і спрямовують людські взаємодії в економіці [306, с. 14].

В економічній науці інституціональне середовище подається як сукупність основоположних політичних, соціальних, юридичних і економічних правил, що визначають рамки людської поведінки й утворюють базис для виробництва, обміну і розподілу. Отже, інституціональне середовище – це чіткий упорядкований набір інститутів, що визначають рамкові умови функціонування й розвитку економічних суб'єктів.

Головною передумовою результативності інституційного середовища є ефективні інститути, оскільки сукупність політичних і соціально-економічних інститутів зумовлює гарантування виконання контрактних зобов'язань усіма економічними агентами та сприяє як найповнішому використанню продуктивності виробничих факторів, що лежать в основі економічного зростання. Ці ефективні інститути забезпечують легку пристосовуваність політико-економічної системи до нових умов і можливостей, які виникають завдяки науково-технічному прогресу. Адаптивно гнучкі інститути створюють стимули до розвитку науки та освіти, заохочують мобільність виробничих факторів, полегшують передачу науково-технічної інформації та впровадження нових технологій, сприяють підприємництву та інноваціям. І навпаки – неефективні інститути зменшують потенційний рівень добробуту, знижується як надійність забезпечення права власності, так і гарантії дотримання контрактів [105].

Необхідність активізації інвестиційної діяльності полягає в тому, що аграрний сектор економіки України не в змозі розвиватися без залучення й ефективного використання інвестицій. Акумуляуючи підприємницький, державний та змішаний капітал, забезпечуючи доступ до сучасних технологій та менеджменту, інвестиції не тільки сприяють формуванню національних інвестиційних ринків, але й пожвавлюють ринки товарів та послуг.

Успішна інвестиційна діяльність можлива за умови створення сприятливого інституціонального середовища, в якому проходять інвестиційні процеси, що формують сукупність усіх факторів макро- та мікросередовища, які впливають на рішення інвесторів, щодо вкладення коштів.

Загострення проблем в аграрному секторі економіки значною мірою зумовлене також обмеженістю інвестиційного забезпечення модернізації, реконструкції та технічного переоснащення аграрних підприємств, а також

відтворення їх ресурсного потенціалу. Це пов'язано з тим, що надто різним і звуженим є спектр джерел інвестування великих і дрібних сільськогосподарських товаровиробників.

Удосконалення інституціонального середовища інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки та диверсифікації джерел інвестування аграрних підприємств потребує нових методологічних підходів з огляду на активізацію євроінтеграційного вектора розвитку нашої країни й загострення цілого ряду економічних та екологічних проблем господарського освоєння ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки.

Інституціональний аналіз інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки передбачає опис інститутів та їх взаємодію між собою як системи та оцінювання цієї системи. Основні складові інституціонального середовища інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки (рис. 2.9) можуть бути представлені трьома групами інститутів.

Рисунок 2.9 – Основні складові інституціонального середовища інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки

Розроблено автором

У науковій літературі визнається як важливість інститутів, так і складність методології їх дослідження. На погляд Мороз О.М. [193], ідентифікація наявності, природи і ролі будь-якого інституту повинна охоплювати суб'єктний і об'єктний опис явищ, що досліджуються. Кожен інститут, на думку дослідника, може бути охарактеризований за спектром таких ознак:

1. Назва інституту, сфера діяльності об'єкта, на якому досліджується інститут, загальний опис сутності інституту.

2. Сутність базової норми інституту.
3. Реальні суб'єкти, на які поширюється інституціональна норма.
4. Потенційні суб'єкти, на які поширюється інституціональна норма.
5. Часова ідентифікація інституту – час і умови виникнення, період дії.
6. Ступінь формалізації інституту (формальний чи неформальний), закріплення та відповідність нормативно-законодавчій базі.
7. Механізм контролю за дотриманням даної інституціональної норми.
8. Рівень дії інституту (макро-, мезо-, мікрорівень).
9. Рівень регулятивності, тобто наскільки інституціональні норми ґрунтуються на механізмах регламентації подібних дій.
10. Рівень конструктивності, тобто наскільки дані інституціональні норми сприяють розвитку, вдосконаленню, модернізації.
11. Система взаємодії з іншими інститутами.
12. Потужність інституту, наявність механізмів підтримки інституту.
13. Перелік (моделювання) можливих ситуацій чи явищ, які можуть бути пояснені даним інститутом.
14. Математичний чи інший апарат, який може бути використаним як інструментарій аналізу інституту.
15. Оцінювання доцільності/ефективності інституту [193].

Більш докладно основні інститути інституціонального середовища інвестиційного забезпечення аграрного сектора представлені на рисунку 2.10.

Інституціональне середовище інвестиційного забезпечення аграрного сектора формують, з одного боку, сільськогосподарські товаровиробники з відповідними структурними підрозділами, менеджерами, спеціалістами, безпосередніми виконавцями виробничо-господарських процесів; жителі сільської місцевості; органи місцевої влади та самоврядування. З другого боку, виступає сукупність функціонально повноважних інститутів (правових, наукових, освітянських, інформаційних, фінансово-кредитних, контролюючих, дорадчих тощо). Кожний з цих інститутів має відповідне цільове призначення, соціально-економічну значущість і є невід'ємною складовою даної системи.

З огляду на ситуацію, яка склалася на даний час, і бачення майбутньої моделі сільського господарства, вважаємо, що на селі необхідно розвивати такі інститути і форми організації економічного й соціального життя, які допомагали б реалізувати назрілі потреби та корінні інтереси більшої частини населення, підсилювали ініціативу, підприємницьку, організаційну й інноваційну діяльність селян.

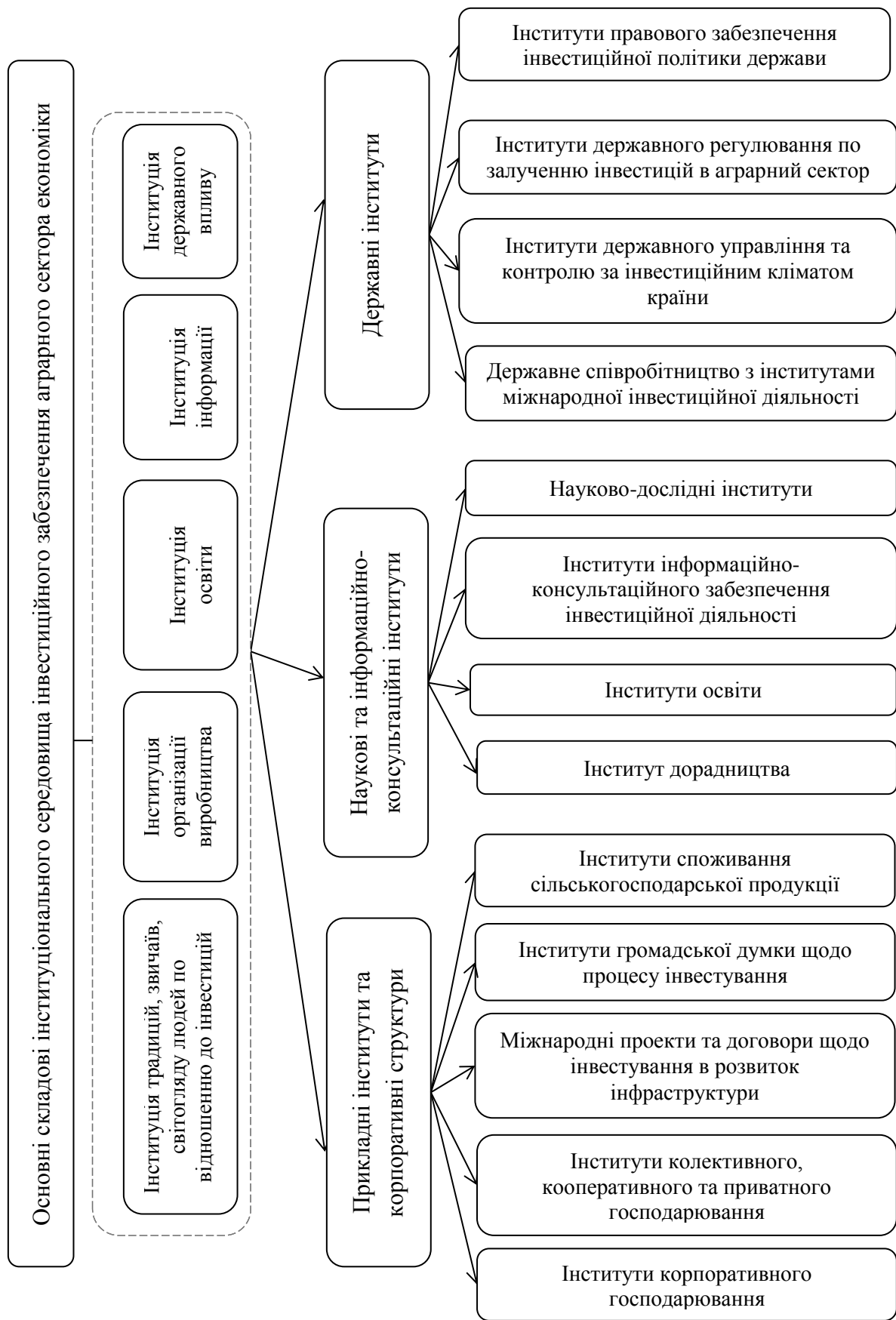

Рисунок 2.10 – Інституціональне середовище інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки

Розроблено автором

Вирішенню цього питання могло б сприяти створення на місцях своєрідних «центрів» соціально-економічного життя, покликаних інтегрувати особисті селянські господарства в ринок цивілізованим шляхом через формування відповідних інституціональних структур. Основні функції у таких «центрах» можуть бути покладені на місцеві структури органів самоврядування щодо інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки, за участю яких розробляються і реалізуються повсякденні й перспективні плани сільських мешканців, закладаються основи вирішення різноманітних проблем соціального й економічного життя сільських громад.

У контексті викладеного, головними напрямками діяльності держави в сільській місцевості на сучасному етапі повинні стати: створення повноцінної нормативно-законодавчої бази щодо інвестування аграрного сектора й цілеспрямована організаційна робота з формування відповідних інститутів і структур; підтримка й розвиток інфраструктури сільської економіки – енерго- і газопостачання, транспортних та інформаційних мереж, соціальної сфери.

Таким чином, узагальнюючий висновок полягає в тому, що розвиток інституціонального середовища інвестування аграрного сектора в країні ґрунтується на: необхідності знаходження суспільно-політичної злагоди з питань підвищення життєвого рівня населення країни, в тому числі її сільського сегмента, та узгодження соціально-економічних механізмів його досягнення; наявності існуючого в сільському господарстві ресурсного потенціалу з відповідними якісними і кількісними параметрами земельних, трудових, інтелектуальних, фінансових, техніко-технологічних, інфраструктурних, природно-мінеральних та інших складових; об'єктивності інтегрування аграрного сектора в світовий економічний простір; доцільності вдосконалення системи управління виробничо-господарською діяльністю господарюючих суб'єктів, зокрема в частині раціоналізації організаційно-економічних механізмів на основі використання новітніх наукових здобутків. Це стосується як загальнодержавного, так і регіонального рівнів управління соціально-економічними процесами.

РОЗДІЛ 3

ДІАГНОСТИКА ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

3.1. Сучасний стан розвитку та ресурсне забезпечення аграрного сектора

Державна політика щодо залучення інвестицій значною мірою залежить від соціально-економічної значущості галузі та її ресурсного забезпечення. Аграрний сектор – одна з основних галузей національної економіки, від ефективності функціонування якої залежить як у цілому продовольча безпека країни, так і ефективна робота суміжних галузей, їх конкурентоздатність та розвиток держави. Перспективи більшості сільськогосподарських товаровиробників, які повною мірою забезпечують створення доданої вартості, а отже, й економічної вигоди державі, пов'язані з інвестиційною політикою держави, що гарантує розширене відтворення використаних ресурсів.

Однією з умов впровадження ефективного, конкурентоздатного та високопродуктивного сільськогосподарського виробництва є інвестиційна діяльність, яка спрямована на фінансування проектів та програм, пов'язаних з розвитком аграрного сектора економіки. Інвестиційна діяльність базується на інвестиційній політиці держави, чіткому законодавчому полі, встановлених пріоритетах та напрямках і спрямована на формування дієвого механізму управління інвестиціями, створення економічно вигідних умов, які стимулювали б накопичення капіталу та ефективне його використання, враховуючи реалії сьогодення та специфіку аграрного сектора економіки [276].

В аграрному секторі економіки функціонують різні типи підприємств, які умовно можна поділити на: сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, господарства населення:

- сільськогосподарські підприємства – це підприємства, які працюють головним чином на орендованій землі та орієнтовані на товарне виробництво. До цієї категорії можна віднести акціонерні компанії та товариства з додатковою відповідальністю, приватні компанії, що їх контролює підприємець-власник приватних активів, тощо. У 2014 р. ця категорія налічувала близько 11000 підприємств, включаючи малі форми господарювання, що здійснювали господарську діяльність у звітному році, і вони працюють приблизно на 60% землі сільськогосподарського значення (до 1990 р. ця категорія господарств обробляла майже 95% земель);

- фермерські господарства є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську

продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону. На даний час ця категорія налічує приблизно 32000 фермерських господарств, у тому числі великих – 812, які обробляють до 8% землі сільськогосподарського призначення;

- господарства населення – домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До цієї категорії виробників віднесені також фізичні особи-підприємці, які проводять свою діяльність у галузі сільського господарства. У 2014 р. коло господарств населення налічувало близько 5,3 млн домогосподарств, що обробляє 30% землі сільськогосподарського призначення.

Природно-ресурсний потенціал сільського господарства України представлений земельними, водними, кліматичними і біологічними ресурсами. Серед них найважливіше значення має земля, що є основним засобом виробництва в сільському господарстві. Протягом останніх десятиліть розвиток цієї галузі відбувався саме на основі максимального залучення до виробництва земельних ресурсів.

Україна володіє значними земельними ресурсами. Станом на кінець 2014 р. її земельний фонд складав 60,3 млн га, або майже 6% території Європи. Зокрема, сільськогосподарські угіддя в структурі земельного фонду країни становлять 70,8%, ліси – 17,6%, води – 4,0% (рис. 3.1).

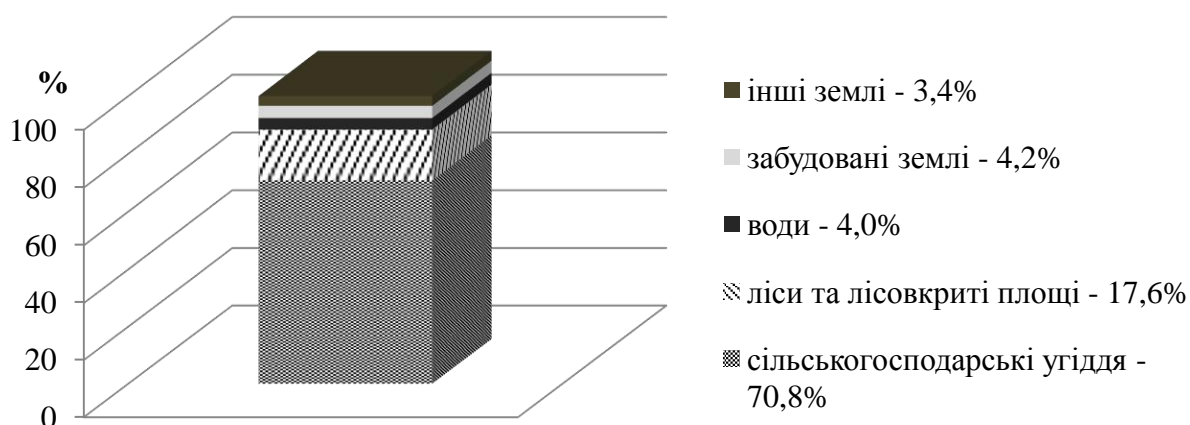

Рисунок 3.1 – Структура земельної площі України, 2014 р.

Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

На кінець 2014 р. в Україні налічувалося 41,5 млн га сільськогосподарських угідь. У ході земельної реформи було проведено роздержавлення земель на площі 27,5 млн га. Близько 7 млн громадян отримали сертифікати на право на земельну частку (пай), 96% сертифікатів замінені Державними актами на право приватної власності на земельну ділянку. Формуються принципово нові земельні відносини, в основі яких знаходиться приватна власність на землю.

На базі оренди земель створені аграрні формування ринкового спрямування. В останні роки відбувається зменшення площ ріллі в сільськогосподарських підприємствах і збільшення їх у фермерських господарствах та господарствах населення. Якщо в сільськогосподарських підприємствах на кінець 2000 р. площа ріллі становила 26,7 млн га, фермерських господарствах – 1,1 млн га і господарствах населення – 4,4 млн га, то на кінець 2014 р., відповідно, 19,3 млн га, 3,9 млн га і 11,8 млн га (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 Загальна земельна площа та розподіл сільськогосподарських угідь за землевласниками та землекористувачами в Україні на кінець 2014 р., тис. га

Показники	Загальна земельна площа	Усі сільськогосподарські угіддя	З них		
			рілля	сіножаті	пасовища
Усього земель	60354,9	41511,7	32531,1	2407,3	5441,0
Землі сільськогосподарських підприємств і громадян	37717,1	36417,6	31066,9	1573,7	2852,3
у тому числі:					
- землі сільськогосподарських підприємств	21258,2	20548,9	19293,4	394,9	658,7
з них:					
державних	1128,8	943,6	780,7	33,1	95,1
недержавних	20129,4	19605,3	18512,7	361,8	563,6
- землі громадян	16458,9	15868,7	11773,5	1178,8	2193,6
Землі користувачів інших категорій	22637,8	5094,1	1464,2	833,6	2588,7

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

У той же час ситуація складається таким чином, що більшість сільськогосподарських товаровиробників не дотримується науково обґрунтованих сівозмін та ґрунтозахисних технологій. Для вирощування сільськогосподарських культур не вноситься потрібна кількість органічних і мінеральних добрив, що призводить до виснаження ґрунтів, зниження їх родючості та посилення деградації. Сільськогосподарська освоєність земель перевищує екологічно обґрунтовані норми. За даними Держземагентства

(табл. 3.2), розораність сільськогосподарських угідь в Україні на кінець 2014 р. становила 78%, а в окремих областях – до 90%, що є небезпечним явищем, особливо з огляду на наявність значних площ еродованих земель. Надмірна розораність території призводить до щорічного збільшення еродованих площ на 80-90 тис. гектарів. Частка сільськогосподарських угідь, які зазнають згубного впливу водної ерозії, складає понад 30%, дефляційно-небезпечними є половина орних земель країни. Екологічний стан значних площ сільгоспземель – незадовільний, зокрема, площі кислих ґрунтів займають 10,4 млн га (25,0%), солонцюватих (середньо- і сильно-) та засолених – 4,7 млн га (11,3%), перезволожених і заболочених – 3,9 млн га (9,4%), кам'янистих – 5,4 млн га (13,0%).

Таблиця 3.2 Склад та структура сільськогосподарських угідь в Україні (на кінець року)

Роки	Сільськогосподарські угіддя, тис. га	У тому числі рілля, тис. га	У % до сільськогосподарських угідь	Посівні площі сільськогосподарських культур, тис. га	У % до ріллі
2010	41576,0	32476,5	78,11	26951,5	82,99
2011	41557,6	32498,5	78,20	27670,5	85,14
2012	41536,3	32518,4	78,29	27801,3	85,49
2013	41525,8	32525,5	78,33	28329,3	87,10
2014	41511,7	32531,1	78,37	27239,1	83,73

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Ефективне й екологічнобезпечне використання біокліматичного потенціалу та природної родючості земель є визначальним стратегічним чинником виробничої діяльності людини в сільському господарстві. Родючість земель легше втратити, ніж відновити. До того ж останнє потребує значних зусиль, коштів, ресурсів, часу.

Важливою передумовою ефективного використання земельних ресурсів та дотримання вимог агротехнології є оптимальне співвідношення галузей виробництва (рослинництва і тваринництва) в сільськогосподарських формуваннях. Галузь рослинництва включає вирощування великої кількості сільськогосподарських культур, які об'єднують у чотири однорідні групи: зернові і зернобобові, технічні, картопля і овоче-баштанні, а також кормові культури. Структура посівних площ має вплив на урожайність, загальну продуктивність землі, стан кормової бази і на розвиток тваринництва, а тому і визначає рівень виробництва продукції кожного аграрного товаровиробника. Структура посівних площ сільськогосподарських культур в Україні представлена в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3 Структура посівних площ сільськогосподарських культур в Україні, %

Культури	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Зернові та зернобобові культури	55,99	56,83	55,57	57,22	54,34
- озимі зернові	29,33	28,87	23,51	27,85	26,34
пшениця	22,77	23,49	19,91	23,03	21,65
жито	1,07	1,02	1,09	1,00	0,68
ячмінь	5,49	4,36	2,51	3,82	4,01
- ярі зернові	24,94	26,31	30,28	27,85	26,82
пшениця	1,17	1,02	0,86	0,56	0,60
ячмінь	11,22	9,33	9,80	8,03	7,16
овес	1,21	1,04	1,12	0,89	0,91
кукурудза на зерно	10,05	13,08	16,64	17,27	17,22
просо	0,35	0,61	0,69	0,35	0,38
гречка	0,83	1,12	1,08	0,67	0,51
рис	0,11	0,11	0,09	0,08	0,04
- зернобобові	1,25	1,08	0,85	0,71	0,61
горох	1,13	1,00	0,79	0,67	0,57
вика та викові суміші на зерно	0,12	0,08	0,06	0,04	0,04
інші	0,47	0,57	0,93	0,81	0,57
Технічні культури	27,07	26,89	28,25	27,78	30,97
цукрові буряки (фабричні)	1,86	1,92	1,65	0,99	1,22
соняшник	16,96	17,12	18,68	17,83	19,30
соя	3,99	4,10	5,31	4,84	3,24
ріпак	3,37	3,14	2,04	3,59	6,63
льон-довгунець	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01
інші	0,89	0,60	0,56	0,52	0,57
Картопля і овоче-баштанні культури	7,30	7,33	7,28	6,92	6,98
картопля	5,22	5,20	5,18	4,90	4,95
овочі відкритого ґрунту (без насінників)	1,71	1,80	1,78	1,70	1,70
інші	0,37	0,33	0,32	0,32	0,33
Кормові культури	9,64	8,95	8,90	8,08	7,71
кормові коренеплоди (вкл. цукрові буряки на годівлю худоби)	0,91	0,85	0,83	0,79	0,79
кукурудза на силос і зелений корм	1,75	1,61	1,79	1,39	1,27
однорічні трави (вкл. посіви озимих на зелений корм)	2,16	1,92	1,79	1,66	1,50
багаторічні трави (укісна площа посіву минулих років та безпокриті трави посіву поточного року)	4,59	4,36	4,30	4,07	4,11
інші	0,23	0,21	0,19	0,17	0,04
Уся посівна площа	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Дані таблиці показують, що в Україні протягом п'яти останніх років площа, зайнята під посівами сільськогосподарських культур, майже не змінюється (є коливання, але не більше 1-2%). Що стосується структури

посівів, видно, що найбільшу питому вагу займають зернові культури – більше 50%, на другому місці технічні – 30%, у тому числі майже 20% займають посіви соняшнику. Найменшу питому вагу займають кормові культури, і з кожним роком цей показник зменшується. Дані тенденції є реакцією сільськогосподарських товаровиробників на запити ринку і недостатній рівень регулювання аграрно-продовольчого ринку в Україні.

Рівень забезпечення населення продовольством розглядається як найважливіший чинник і визначальний критерій рівня соціального життя будь-якої країни, життєздатності її економічної структури і державного устрою. У вирішенні цієї проблеми особлива роль належить тваринництву. Тваринництво – це комплекс взаємопов'язаних галузей сільського господарства, що забезпечує населення найбільш цінними продуктами харчування (м'ясо, молоко, яйця), промисловість – сировиною (шкіра, хутро, вовна, пух, перо), а рослинництво – органічними добривами.

Ресурсний потенціал тваринництва охоплює ряд підгалузей, основними з яких є скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво. Тенденції зміни поголів'я худоби та птиці в Україні представлені в таблиці 3.4.

**Таблиця 3.4 Поголів'я худоби та птиці в Україні на кінець року,
тис. гол.**

Види сільськогосподарської худоби та птиці	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Велика рогата худоба	4494,4	4425,8	4645,9	4534,0	3884,0	86,42
Свині	7960,4	7373,2	7576,7	7922,2	7350,7	92,34
Вівці та кози	1731,7	1739,4	1738,2	1735,2	1371,1	79,18
Коні	414,2	395,7	376,6	354,2	316,8	76,48
Кролі	5354,7	5642,7	5657,5	5735,4	5141,3	96,01
Птиця всяка	203839,8	200760,6	214070,6	230289,8	213335,7	104,66
Бджоли, тис. сімей	2921,5	2890,9	2935,5	2985,8	2699,6	92,40

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Досліджуючи зазначені дані, слід відмітити, що за 2010-2014 рр. склалася тенденція до скорочення поголів'я ВРХ на 13,58%, свиней – на 7,66%, овець та кіз – на 20,82%, коней – 23,52%.

Інша ситуація спостерігається в птахівництві України. Ця галузь тваринництва, навпаки, відзначається щорічним поступовим збільшенням поголів'я, що свідчить про розвиток даного напрямку діяльності.

Вивчаючи кількість худоби та птиці у розрізі окремих категорій господарств за останні п'ять років (табл. 3.5), бачимо, що найбільша кількість худоби зосереджена в господарствах населення: більше 60% великої рогатої

худоби, 50% свиней, 85-90% – овець та кіз, коней, кролів та бджіл. Найменша кількість худоби зосереджена у фермерських господарствах, і лише близько третини умовного поголів'я худоби та птиці – у сільськогосподарських підприємствах.

Таблиця 3.5 Поголів'я худоби та птиці за категоріями господарств в Україні на кінець року, тис. гол.

Види сільськогосподарської худоби та птиці	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Сільськогосподарські підприємства						
Велика рогата худоба	1431,1	1407,6	1396,6	1325,7	1206,5	84,31
Свині	3330,4	3058,8	3291,7	3606,0	3482,9	104,58
Вівці та кози	240,5	226,6	203,8	189,1	158,7	65,99
Коні	38,3	34,3	30,0	26,4	21,7	56,66
Кролі	74,8	120,4	129,1	169,1	126,5	169,12
Птиця всяка	107683,0	102906,5	115000,9	129181,3	119264,1	110,75
Бджоли, тис. сімей	86,6	76,4	69,4	63,8	52,7	60,85
Фермерські господарства						
Велика рогата худоба	95,3	103,0	109,9	111,8	103,7	108,81
Свині	294,8	260,4	265,2	272,9	249,9	84,77
Вівці та кози	57,9	63,4	61,5	59,4	46,8	80,83
Коні	3,3	2,6	2,5	2,7	2,1	63,64
Кролі	0,8	4,0	4,2	5,1	3,3	412,50
Птиця всяка	2878,3	2818,8	2887,7	2891,2	2813,7	97,76
Бджоли, тис. сімей	8,8	7,5	8,0	7,2	6,3	71,59
Господарства населення						
Велика рогата худоба	2968,0	2915,2	3139,4	3096,5	2573,8	86,72
Свині	4335,2	4054,0	4019,8	4043,3	3617,9	83,45
Вівці та кози	1433,3	1449,4	1472,9	1486,7	1165,6	81,32
Коні	372,6	358,8	344,1	325,1	293,0	78,64
Кролі	5279,1	5518,3	5524,2	5561,2	5011,5	94,93
Птиця всяка	93278,5	95035,3	96182,0	98217,3	91257,9	97,83
Бджоли, тис. сімей	2826,1	2807,0	2858,1	2914,8	2640,6	93,44

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Слід відмітити, що в господарствах населення переважають технології, засновані на застосуванні ручної праці, з низьким рівнем використання генетичного потенціалу вирощуваних порід тварин, низьким рівнем забезпеченості кормами та низькою їх якістю, слабкою матеріально-технічною базою галузі, відсутністю умов для розвитку галузі на основі ресурсозберігаючих технологій утримання та відгодівлі тварин, що визначається низькою конкурентоздатністю дрібнотоварного виробництва в масштабах ринку.

Одним із основних чинників, який визначає стійкість розвитку ресурсного потенціалу сільського господарства, є рівень його технічного і технологічного забезпечення, кількісні характеристики яких наведені в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6 Наявність сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських підприємствах України (включаючи фермерські господарства), на кінець року

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Трактори, тис. шт.	151,3	147,1	150,1	146,0	130,8	86,45
Потужність двигунів тракторів, тис. кВт	12557	12656	12942	12908	11826	94,18
Середня потужність двигуна трактора, кВт	83,0	86,0	85,9	88,4	90,4	108,92
Зернозбиральні комбайни, тис. шт.	32,8	32,1	32,0	30,0	27,2	82,93
Кукурудзозбиральні комбайни, тис. шт.	2,5	2,3	2,1	2,0	1,8	72,00
Картоплезбиральні комбайни, тис. шт.	1,7	1,7	1,6	1,5	1,3	76,47
Бурякозбиральні комбайни, тис. шт.	4,2	3,8	3,6	3,0	2,7	64,29
Льонозбиральні комбайни, тис. шт.	0,5	0,4	0,3	0,3	0,2	40,00
Установки та агрегати для доїння корів, тис. шт.	10,9	10,8	11,2	11,2	10,5	96,33

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

З поданих у таблиці даних видно, що кількість тракторів у сільськогосподарських підприємствах у країні в період 2010-2014 рр. зменшилася на 13,55%. І такою ж є ситуація не тільки по тракторах, але й по всій сільськогосподарській техніці. Так, лише за даний період кількість зернозбиральних комбайнів скоротилася на 17,07%, кукурудзозбиральних – на 28,00%, картоплезбиральних – на 23,53%, бурякозбиральних – на 35,71%, льонозбиральних – на 60,00%.

Навантаження на один фізичний трактор і на один комбайн суттєво зросла і перевищує нормативні показники майже вдвічі. Якісні показники технічного потенціалу сільського господарства країни свідчать про матеріальне і моральне старіння техніки. Більшість техніки придбано до 1991 р., структура тракторного парку орієнтована на ДТ-75, МТЗ-80, у незначному обсязі – на більш енергоємні машини.

У зв'язку зі щорічним зменшенням кількісного складу машинно-тракторного парку та його балансової вартості у сільськогосподарських підприємств зменшуються можливості використання амортизаційних відрахувань для оновлення основних засобів. Крім того, тільки незначна

частина цих коштів спрямовується на закупівлю техніки. Практично вся сума йде на поповнення оборотних коштів у зв'язку з їх дефіцитом.

Існуючі умови бюджетної підтримки і розвитку лізингу, які визначають динаміку ринку активної частини основних засобів, не забезпечують стійкого оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства. Досвід створення машинно-технологічних станцій у країні не можна назвати успішним, у більшості випадків господарства самостійно формують машинно-тракторний парк. Проте рівень використання його є недостатньо високим.

Наявність сільськогосподарської техніки в господарствах населення представлена на рисунку 3.2.

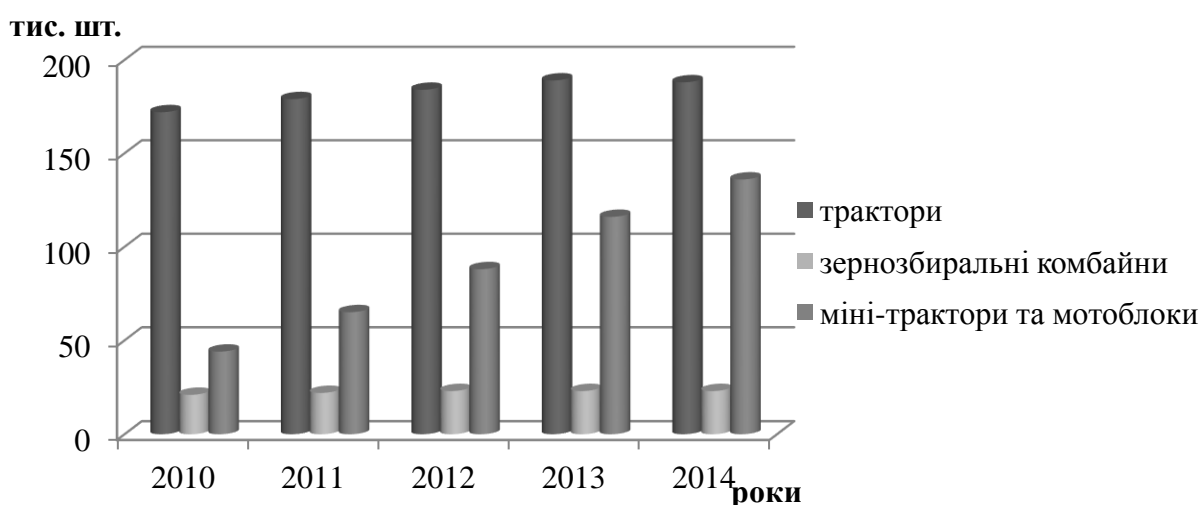

Рисунок 3.2 – Наявність сільськогосподарської техніки в господарствах населення України, на кінець року

Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Як видно з даного рисунка, в господарствах населення кількість тракторів, зернозбиральних комбайнів, міні-тракторів та мотоблоків з кожним роком зростає. Так, у 2014 р. кількість тракторів склала 188 тис. шт., що на 9,30% більше порівняно з 2010 р., при цьому кількість міні-техніки в господарствах населення за останні п'ять років зросла в 3 рази.

Порівнюючи показники технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств і господарств населення, потрібно відмітити, що в останніх зосереджена більша кількість тракторів та міні-техніки – майже на 43,73%. Але, як правило, техніка, яка знаходиться в господарствах населення, – це техніка, яка була у вжитку великих сільськогосподарських підприємств і має майже повністю використаний ресурсний потенціал.

Аналогічними тенденціями характеризується динаміка наявності енергетичних потужностей та споживання електроенергії в сільському господарстві країни у 2010-2014 рр. (табл. 3.7).

Таблиця 3.7 Енергетичні потужності, що використовуються в сільському господарстві України, на кінець року, тис. кВт

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Енергетичні потужності – всього	36739	36360	41438	43223	39107	106,45
у тому числі:						
двигуни тракторів	12557	12656	12942	12908	11826	94,18
двигуни комбайнів і самохідних машин	6101	6201	6298	6199	5722	93,79
двигуни автомобілів	12339	12152	12364	12636	10243	83,01
інші механічні двигуни	348	337	379	360	324	93,10
електродвигуни і електроустановки	5371	4999	9441	11098	10971	204,26
устаткування для виробництва відновлювальної енергії	2	2	3	12	13	650,00
робоча худоба в перерахунку на механічну силу	21	13	11	10	8	38,10
Енергетичні потужності в розрахунку на 100 га посівної площі, кВт	193	187	213	218	208	107,77

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Наведені дані свідчать про те, що енергетичні потужності, які використовуються в сільському господарстві країни, в 2014 р. порівняно з 2010 р. зросли на 6,45%. В основному це відбулося за рахунок збільшення потужності електродвигунів і електроустановок у 2 рази та устаткування для виробництва відновлювальної енергії – більше як у 6 разів. Але при цьому зменшилася потужність двигунів тракторів, комбайнів і самохідних машин та автомобілів. Також майже втричі зменшилася робоча худоба в перерахунку на механічну силу. Отже, рівень забезпеченості сільськогосподарською технікою залишається недостатнім кількісно і якісно, переважна більшість техніки є морально і фізично зношеною, що призводить до значних перевитрат праці і коштів.

Ефективність аграрного виробництва, конкурентоспроможність продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках залежать також від рівня забезпечення, використання трудових ресурсів та застосування науково обґрунтованих методів управління ними. Людський фактор – в оптимальному поєднанні з природним і

матеріально-технічним – є тією вихідною ланкою, яка формує основну рушійну силу становлення, розвитку й ефективного господарювання всіх соціально-економічних укладів у сільській місцевості. Водночас розвиток різноукладності в умовах ринку ставить підвищені вимоги до якостей людини як носія і персоніфікованого власника робочої сили, що використовується у процесі створення споживних вартостей у формі товарів або послуг [226].

У нинішніх умовах питання забезпечення аграрних товаровиробників трудовими ресурсами виявились досить актуальними у контексті системної кризи та поглиблення процесів депопуляції на селі, які зумовили погіршення кількісних і якісних характеристик кадрового потенціалу (табл. 3.8).

Таблиця 3.8 Динаміка чисельності працездатного сільського населення та заробітної плати в сільському господарстві в Україні

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Кількість зайнятого населення в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, тис. осіб	3094,5	3393,8	3496,0	3577,5	3091,4	99,90
Кількість найманих працівників у сільському господарстві, тис. осіб	647,3	633,7	623,9	582,2	526,7	81,37
Середньомісячна номінальна заробітна плата в сільському господарстві, грн	1430	1791	2026	2270	2476	173,15

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Аналіз даних таблиці свідчить про те, що кількість зайнятого населення в сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві в Україні протягом 2010-2014 рр. різко коливається. Так, найвищий показник становить 3577,5 тис. осіб у 2013 р., що порівняно з 2010 р. більше на 483 тис. осіб, або на 15,61%. При цьому у 2014 р. цей показник знову знизився до рівня 2010 р. і становив 3091,4 тис. осіб. Що стосується найманих працівників, то цей показник щорічно має тенденцію до зниження і в 2014 р. він зменшився на 120,60 тис. осіб, або на 18,63%. Загальний розподіл найманих працівників у розрізі окремих категорій господарств (рис. 3.3) свідчить про те, що така тенденція є характерною для всіх форм господарювання.

Підсумовуючи все сказане вище, можна дійти висновку, що сучасний стан забезпеченості ресурсами аграрного сектора економіки України в цілому є незадовільним і з кожним роком погіршується. Подолати дану проблему самотужки сільськогосподарські товаровиробники не в змозі.

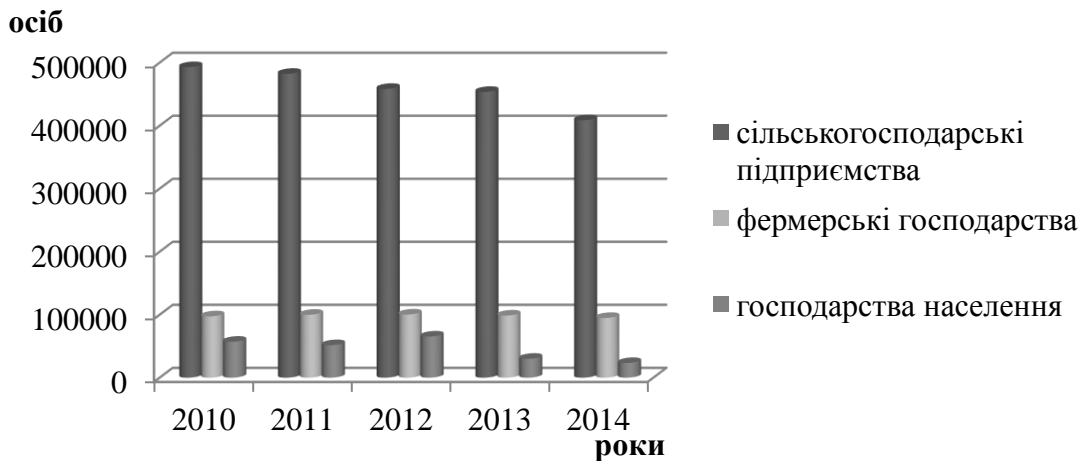

Рисунок 3.3 – Кількість найманих працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві в Україні у розрізі окремих категорій господарств

Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Для покращення економічного стану аграрного сектора економіки країни необхідна загальна та регіональна державна підтримка вітчизняного сільськогосподарського виробника, стимулювання його діяльності. Такими заходами має стати виважена інвестиційна політика держави в аграрному секторі економіки, що дасть можливість залучення більшої кількості інвестиційних ресурсів для покращення технічного оснащення на сільськогосподарських підприємствах, розвитку кооперації виробництва та реалізації продукції, впровадження сучасної методики управління персоналом, підвищення рівня трудової активності в аграрному секторі, здійснення постійного оновлення та підвищення контролю якості продукції тощо.

3.2. Джерела формування інвестиційних ресурсів аграрного сектора

Необхідною умовою розвитку аграрного сектора економіки країни є цілеспрямована інвестиційна діяльність, від обсягів та ефективності якої значною мірою залежить процес подальшого розвитку сільського господарства, який потребує значних коштів на освоєння нових технологій та підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Як зазначають експерти, перебіг сучасних політичних процесів та практична реалізація встановлених цілей і пріоритетів поліпшення інвестиційного клімату в Україні переважно негативно впливають на інвестиційний клімат і, зокрема, міжнародну інвестиційну привабливість України, підвищують ризики для інвесторів, зумовлюючи тим самим втрати в конкурентній боротьбі за світові інвестиційні ресурси.

На сучасному етапі розвиток сільського господарства є одним із пріоритетних напрямів функціонування національної економіки України. Але наявна матеріально-технічна база галузі значно обмежує можливості поліпшення фінансово-виробничих показників сільськогосподарських підприємств. Лише налагоджена система інвестування зможе забезпечити стабілізацію галузі та її прогресивний розвиток.

В останні роки спостерігається збільшення обсягів інвестицій не тільки в аграрному секторі, але й в економіці країни в цілому (табл. 3.9).

Таблиця 3.9 Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності в Україні, млн грн

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Усього	189061	259932	293692	267728	219420	116,06
Сільське, лісове та рибне господарство	11568	17039	19411	19059	18796	162,48
у т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	11311	16703	19086	18640	18388	162,57
Промисловість	56725	89146	103472	105594	86242	152,04
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	8665	12255	13558	15275	13487	155,65
Будівництво	32790	34855	44895	46318	36057	109,96
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	18868	24390	24801	22379	20716	109,79
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	19592	25977	32808	18833	15948	81,40
Тимчасове розміщення й організація харчування	1671	2225	2856	2477	1482	88,69
Інші види економічної діяльності	47847	66300	65449	53068	40179	83,97

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

В Україні обсяг інвестицій в основний капітал (капітальні вкладення) у 2014 р. становив 219,4 млрд грн, що на 16,06% більше порівняно з 2010 р. Розглядаючи вкладення за окремими видами економічної діяльності, бачимо, що підвищення загального показника відбувається за рахунок збільшення інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство – на 62,48% і промисловість – на 52,04%. Але при цьому зменшується кількість інвестицій у транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність – на 18,6%,

тимчасове розміщування й організацію харчування – на 11,31%, інші види економічної діяльності – на 16,03%.

Вивчаючи структуру капітальних інвестицій за видами економічної діяльності в Україні за останні роки, з'ясуємо, що частка капітальних інвестицій у розвиток сільського господарства України (рис. 3.4) коливається в межах 6-9% (у 1992 р. вона становила 18,1%). Насамперед, це зумовлено відсутністю фінансових можливостей сільськогосподарських товаровиробників.

Динаміку основних макроекономічних показників залучення інвестицій, як в економіку країни в цілому, так і сільське, лісове та рибне господарство, представлено в таблиці 3.10.

Таблиця 3.10 Динаміка обсягу інвестицій в основний капітал в Україні

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Інвестиції в основний капітал, млн грн						
- в економіку країни, всього	189061	259932	293692	267728	219420	116,06
- сільське, лісове та рибне господарство	11568	17039	19411	19059	18796	162,48
Питома вага інвестицій у сільське господарство в їх загальній кількості, %	6,12	6,56	6,61	7,12	8,57	+2,45 в.п.
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млрд грн	1079,3	1300	1404,7	1465,2	1566,7	145,16
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах) у сільському, лісовому та рибному господарстві, млрд грн	80,4	106,6	109,8	128,7	160,5	199,63
Питома вага інвестицій у ВВП, %	17,52	19,99	20,91	18,27	14,01	-3,51 в.п.
Питома вага інвестицій у ВВП у сільському, лісовому та рибному господарстві, %	14,39	15,98	17,68	14,81	11,71	-2,68 в.п.

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Як свідчать дані таблиці, питома вага інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство з кожним роком зростає. Важливе значення при визначенні забезпеченості інвестиціями економічних процесів в Україні відіграє показник валового внутрішнього продукту країни. Протягом 2010-2014 рр. частка інвестицій у структурі ВВП не перевищила 20% позначки. Світовий досвід свідчить про те, що для стабільного економічного зростання обсяг інвестицій повинен становити не менше 20-25% обсягу ВВП.

Рисунок 3.4 – Розподіл капітальних інвестицій за видами економічної діяльності в Україні за 2014 р.

Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

В умовах дефіциту власних капіталовкладень, необхідних для проведення структурної перебудови економіки, вирішення проблем її інтеграції у світову економіку важливого значення набуває залучення зовнішніх джерел фінансування, зокрема іноземних інвестицій. Залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України за окремими видами економічної діяльності представлено в таблиці 3.11.

Таблиця 3.11 Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за окремими видами економічної діяльності, на початок року, млн дол. США

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Усього	40053,0	44806,0	50333,9	55296,8	57056,4	142,45
Сільське, лісове та рибне господарство	680,4	730,7	736,3	728,8	776,9	114,18
Промисловість	13212,2	13747,7	15019,1	17174,8	18067,5	136,75
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	1924,3	1990,2	2221,9	3070,6	3228,0	167,75
Будівництво	1272,4	1332,9	1231,0	1459,2	1580,0	124,17
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4381,3	4723,5	5401,3	6140,0	6829,3	155,87
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	993,0	1096,0	1145,4	1506,3	1535,3	154,61
Тимчасове розміщування й організація харчування	489,4	505,3	721,1	822,1	446,5	91,23
Інші види економічної діяльності	19024,3	22669,9	26079,7	27465,6	27820,9	146,24

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Дані таблиці свідчать про те, що в Україні залучення іноземних інвестицій у 2014 р. порівняно з 2010 р. зростає на 42,45%. Але значними темпами зростають вкладення в промисловість – на 36,75%, у тому числі у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – на 67,75%, будівництво – на 24,17%, оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – на 55,87%, у транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність – на 54,61%. У сільське господарство іноземні інвестиції також зростають, але нижчими темпами, ніж у середньому по господарському комплексу, що, в першу чергу, пов'язано з ризикованістю проведення сільськогосподарської діяльності.

Виняткового значення для розширення аграрного виробництва набуває

проблема інвестиційного забезпечення сільського господарства на регіональному рівні. Регіональні особливості інвестиційної діяльності в сільському господарстві формуються під впливом природно-кліматичних умов, рівня економічного розвитку регіонів, зональної спеціалізації аграрного виробництва та інших факторів. Аналіз обсягів, динаміки, структури вкладень у розвиток сільського господарства регіонів України за тривалий проміжок часу свідчить, що активність інвестиційних процесів, як правило, вища в областях зі сприятливими природно-кліматичними умовами, вищою родючістю ґрунтів, розвиненою виробничою та соціальною інфраструктурою, тісною співпрацею інвесторів з органами місцевого самоврядування [10, с. 208].

Структуру капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги за регіонами наведено в таблиці 3.12.

Таблиця 3.12 Склад та структура капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги за регіонами України

Регіон	2010 р.		2012 р.		2014 р.	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Україна	12105852	100,00	19089695	100,00	18388075	100,00
Вінницька	960152	7,93	1437907	7,53	1528062	8,31
Волинська	108564	0,90	228254	1,20	285099	1,55
Дніпропетровська	925681	7,65	1226349	6,42	1323624	7,20
Донецька	639939	5,29	596328	3,12	321349	1,75
Житомирська	177586	1,47	452675	2,37	503479	2,74
Закарпатська	42899	0,35	43680	0,23	41196	0,22
Запорізька	582001	4,81	584952	3,06	603509	3,28
Івано-Франківська	133134	1,10	331080	1,73	374530	2,04
Київська	950833	7,85	1441040	7,55	1593666	8,67
Кіровоградська	884992	7,31	1284700	6,73	1259610	6,85
Луганська	277274	2,29	480259	2,52	199023	1,08
Львівська	430957	3,56	354843	1,86	447934	2,44
Миколаївська	457551	3,78	486080	2,55	709594	3,86
Одеська	497929	4,11	569775	2,98	852161	4,63
Полтавська	628701	5,19	1574464	8,25	1568230	8,53
Рівненська	170974	1,41	188334	0,99	284596	1,55
Сумська	279954	2,31	556980	2,92	814875	4,43
Тернопільська	516528	4,27	715612	3,75	586936	3,19
Харківська	407274	3,36	968794	5,07	918938	5,00
Херсонська	614600	5,08	666707	3,49	661025	3,59
Хмельницька	471806	3,90	1153174	6,04	814944	4,43
Черкаська	872247	7,21	1034940	5,42	1148333	6,24
Чернівецька	137655	1,14	177909	0,93	271108	1,47
Чернігівська	365445	3,02	918745	4,81	820852	4,46
м. Київ	70272	0,58	1094217	5,73	455402	2,48

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Розраховані показники свідчать про те, що за останні п'ять років загальна сума капітальних вкладень у сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги збільшилася на 6282,2 млн грн, або 51,89%. Зростання обсягів вкладень у 2014 р. порівняно з 2010 р. мало місце майже у всіх регіонах країни: у Вінницькій (59,15%), Волинській (у 2,6 рази), Дніпропетровській (42,99%), Житомирській (у 2,8 рази), Івано-Франківській (у 2,8 рази), Київській (67,61%), Кіровоградській (42,33%), Миколаївській (55,09%), Одеській (71,44%), Полтавській (у 2,5 рази), Рівненській (66,46%), Сумській (у 3 рази), Харківській (у 2,3 рази), Хмельницькій (72,73%), Чернівецькій (96,95%), Чернігівській (у 2,2 рази) областях. Але при цьому скоротилися вкладення в Донецьку (49,78%) і Луганську (28,22%) області. Насамперед пов'язано це з політичною ситуацією та воєнними діями, які відбуваються на сході країни.

Слід відмітити, що найбільшу питому вагу в структурі капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги в 2014 р. займають Вінницька (8,31%), Дніпропетровська (7,20%), Київська (8,67%), Кіровоградська (6,85%), Полтавська (8,53%), Черкаська (6,24%) області, найменшу – Волинська, Донецька, Закарпатська, Луганська, Чернівецька області – близько 1-2%.

Рівень інвестиційної активності в аграрному секторі, що характеризується обсягами вкладень на одиницю площі, у розрізі окремих областей України істотно відрізняється. Розрахунки представлені в таблиці 3.13. У середньому по Україні в 2014 р. у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь було вкладено 504,92 грн, що на 52,19% більше порівняно з 2010 р., але на 3,51% менше, ніж у 2012 р. При цьому найбільші вкладення мали місце в Київській (1052,83 грн), Полтавській (851,33 грн), Вінницькій (834,41 грн), Кіровоградській (703,50 грн) та Черкаській (874,72 грн) областях. Найменші – в Донецькій, Закарпатській, Луганській областях – даний показник складає в них до 200 грн. Значна різниця в рівнях інвестиційного забезпечення в аграрному секторі економіки України є наслідком передусім відмінностей у рівнях економічного розвитку регіонів.

Формування інвестицій у аграрний сектор здійснюється на економічній основі з урахуванням швидкості повернення вкладених коштів, а це можливо тільки за умови збільшення виробництва високоякісної продукції та зниження її собівартості. Як зазначає Однорог М.А. [206], інвестиції прямо пов'язані з отриманням додаткового чистого доходу зі скороченням терміну окупності вкладень. Чим менший термін окупності, тим більше стимулів до інвестицій. При тривалому поверненні засобів унаслідок інвестиційних процесів відбувається знецінення ресурсів, які були витрачені. Крім того, чистий прибуток, отриманий від виробництва продукції, може бути вкладений у нове виробництво.

Таблиця 3.13 Розрахунок рівня інвестиційної активності в аграрному секторі економіки в розрізі окремих регіонів України

Регіон	2010 р.			2012 р.			2014 р.		
	Обсяг вкладень, тис. грн	Площа сільсько-господарських угідь, тис. га	Рівень інвестиційної активності, грн/га	Обсяг вкладень, тис. грн	Площа сільсько-господарських угідь, тис. га	Рівень інвестиційної активності, грн/га	Обсяг вкладень, тис. грн	Площа сільсько-господарських угідь, тис. га	Рівень інвестиційної активності, грн/га
Україна	12105852	36487,9	331,78	19089695	36480,6	523,28	18388075	36417,6	504,92
Вінницька	960152	1813,2	529,53	1437907	1828,8	786,26	1528062	1831,3	834,41
Волинська	108564	830,9	130,66	228254	831,0	274,67	285099	830,7	343,20
Дніпропетровська	925681	2198,7	421,01	1226349	2194,8	558,75	1323624	2197,6	602,30
Донецька	639939	1776,8	360,16	596328	1780,4	334,94	321349	1775,0	181,04
Житомирська	177586	1299,1	136,70	452675	1290,2	350,86	503479	1290,0	390,29
Закарпатська	42899	405,5	105,79	43680	401,3	108,85	41196	402,3	102,40
Запорізька	582001	2132,4	272,93	584952	2133,0	274,24	603509	2129,5	283,40
Івано-Франківська	133134	490,0	271,70	331080	493,3	671,15	374530	492,8	760,00
Київська	950833	1517,1	626,74	1441040	1513,7	952,00	1593666	1513,7	1052,83
Кіровоградська	884992	1776,7	498,11	1284700	1785,7	719,44	1259610	1790,5	703,50
Луганська	277274	1721,2	161,09	480259	1704,3	281,79	199023	1703,0	116,87
Львівська	430957	1032,2	417,51	354843	1025,1	346,15	447934	1012,5	442,40
Миколаївська	457551	1786,3	256,14	486080	1785,9	272,18	709594	1773,8	400,04
Одеська	497929	2217,6	224,54	569775	2206,9	258,18	852161	2204,7	386,52
Полтавська	628701	1873,8	335,52	1574464	1863,3	844,99	1568230	1842,1	851,33
Рівненська	170974	830,5	205,87	188334	822,0	229,12	284596	790,0	360,25
Сумська	279954	1439,9	194,43	556980	1449,5	384,26	814875	1446,2	563,46
Тернопільська	516528	959,9	538,11	715612	959,9	745,51	586936	965,8	607,72
Харківська	407274	2177,9	187,00	968794	2189,2	442,53	918938	2176,8	422,15
Херсонська	614600	1760,8	349,05	666707	1765,0	377,74	661025	1772,7	372,89
Хмельницька	471806	1466,6	321,70	1153174	1469,9	784,53	814944	1481,6	550,04
Черкаська	872247	1311,8	664,92	1034940	1312,1	788,77	1148333	1312,8	874,72
Чернівецька	137655	449,2	306,44	177909	450,1	395,27	271108	444,7	609,64
Чернігівська	365445	1721,7	212,26	918745	1726,3	532,20	820852	1743,0	470,94

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Капітальні вкладення являють собою витрати на створення нових, а також на розширення, реконструкцію і модернізацію діючих основних фондів сільськогосподарського підприємства. За рахунок капітальних вкладень проводиться як відновлення списаних і тих, що прийшли в непридатність, основних фондів, так і придбання нових засобів праці, необхідних для розширеного відтворення. Капітальні вкладення в структурі реальних інвестицій сільського господарства займають найбільшу питому вагу.

Капітальні інвестиції за обсягами й основними напрямками їх використання в сільському господарстві України представлені в таблиці 3.14.

Бачимо, що найбільшу питому вагу в структурі залучених капітальних інвестицій у сільське господарство за останні п'ять років займає рослинництво – близько 69-76%, відповідно, в тому числі вирощування однорічних та дворічних культур – 70%. У 2014 р. капітальні інвестиції у вирощування однорічних та дворічних культур порівняно з 2010 р. зростають на 5464,6 тис. грн, або 68,96%. Вкладення коштів у вирощування багаторічних культур коливається: порівняно з 2010 р. даний показник зростає на 13,97%, але порівняно з 2013 р. – зменшується на 38,27%. У тваринництві обсяг капітальних інвестицій за досліджуваний період зростає на 981,3 тис. грн, або на 36,23%. Разом з тим, питома вага капітальних інвестицій у тваринництво до загального підсумку залучення капітальних інвестицій у сільське господарство не перевищує 25%.

Згідно з дослідженнями науковців [227, с. 431], їх досвід свідчить, що без залучення й ефективного використання інвестицій сільське господарство не може розвиватися інтенсивно. Реформування економіки можливе на основі активізації інвестування, суттєвого збільшення обсягу інвестицій та використання всіх можливих джерел фінансування. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання визначення рівня інвестування аграрного сектора економіки та окреслення найбільш перспективних напрямів залучення капіталу.

Для більшості вітчизняних сільськогосподарських підприємств джерелом інвестицій є власні кошти (амортизаційні відрахування, прибуток), але для більш повного фінансового забезпечення слід використовувати залучені кошти, кошти державного і місцевого бюджетів. Адже за умов належної державної підтримки сільське господарство має всі реальні можливості формувати досить високі макроекономічні показники. Важливого значення набуває регулювання фінансових відносин як на макро-, так і на мікрорівні. Особливо гостро така проблема стоїть в аграрному секторі економіки, оскільки на макрорівні не створені відповідні умови для його належного фінансування. Податкова, кредитна політика держави підриває можливості ринкового розвитку сільського господарства, адже податковий тягар, дефіцит кредитних ресурсів, відсутність необхідних дотацій та субсидій не дозволяють йому ефективно розвиватися.

Таблиця 3.14 Капітальні інвестиції за основними напрямками використання у сільському господарстві в Україні, млн грн

Показники	2010 р.			2011 р.			2012 р.			2013 р.			2014 р.		
	Освоєно (використано) капітальних інвестицій	у тому числі за рахунок коштів державного бюджету	% до загального підсумку	Освоєно (використано) капітальних інвестицій	у тому числі за рахунок коштів державного бюджету	% до загального підсумку	Освоєно (використано) капітальних інвестицій	у тому числі за рахунок коштів державного бюджету	% до загального підсумку	Освоєно (використано) капітальних інвестицій	у тому числі за рахунок коштів державного бюджету	% до загального підсумку	Освоєно (використано) капітальних інвестицій	у тому числі за рахунок коштів державного бюджету	% до загального підсумку
Сільське господарство	12101,8	274,3	2,27	17979,3	286,3	1,59	19083,2	72,6	0,38	17796,6	16,0	0,09	18385,5	18,1	0,10
Вирощування однорічних і дворічних культур	7923,8	122,3	1,54	12257,2	114,4	0,93	12412,0	39,3	0,32	12942,0	8,2	0,06	13388,4	16,2	0,12
Вирощування багаторічних культур	381,5	61,7	16,17	602,9	58,6	9,72	595,1	28,1	4,72	704,4	4,9	0,70	434,8	1,8	0,41
Відтворення рослин	35,5	4,3	12,11	42,2	3,5	8,29	58,2	2,2	3,78	40,7	-	-	61,9	-	-
Тваринництво	2708,6	*	*	3899,4	*	*	4839,2	*	*	3919,5	2,9	0,07	3689,9	-	-
Змішане сільське господарство	282,9	1,5	0,53	348,8	*	*	151,0	-	-	190,0	-	-	85,2	-	-
Допоміжна діяльність у сільському господарстві та після урожайна діяльність	769,5	84,5	10,98	828,8	106,7	12,87	1027,7	*	*	-	-	-	725,3	0,1	0,01

** інформація конфіденційна згідно із Законом України «Про державну статистику»
Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.*

Проте механізм залучення інвестицій, низка практичних проблем щодо інновацій, науково-технічних розробок не знаходять відповідей, залишаються не до кінця вирішеними. У зв'язку з цим актуального значення набуває дослідження механізму державного стимулювання інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, пошук додаткових джерел надходження фінансових ресурсів.

Науковці Інституту аграрної економіки УААН розрахували потребу в основних засобах, що оцінюється у 400-540 млрд грн, з них на оновлення машинно-тракторного парку аграрних підприємств на рівні технологічних потреб необхідно близько 200 млрд грн [139, с. 11]. Отже, дефіцит фінансових ресурсів очевидний.

Після вступу України до СОТ наукові дослідження значною мірою було зосереджено на проблемах розроблення концептуальних засад формування національного аграрного сектора з урахуванням європейських стандартів. Рівень підтримки вітчизняного аграрного сектора економіки набагато менший за аналогічний середній показник у країнах ЄС і є незначним за показником підтримки на 1 га ріллі (504,92 грн на 1 га сільськогосподарських угідь проти 331 євро) [6, с. 52].

Капітальні інвестиції за основними напрямками використання у сільському господарстві в Україні за рахунок коштів державного бюджету, як видно з даних таблиці 3.14, скоротилися з 274,3 млн грн у 2010 р. до 18,1 млн грн у 2014 р. Питома вага їх у загальному підсумку в 2014 р. склала 0,10% порівняно з 2,27% у 2010 р. Як правило, інвестування з державного бюджету спрямовується в рослинництво, а саме – вирощування однорічних і багаторічних культур. Але це відбувається на фоні скорочення обсягів капітальних інвестицій з бюджету. У деякі галузі інвестиції взагалі не залучалися, як, наприклад, у тваринництво в 2014 році.

Інвестиції в основний капітал (капітальні вкладення) можуть здійснюватися за рахунок таких джерел фінансування:

- за рахунок коштів державного бюджету;
- за рахунок коштів місцевих бюджетів;
- за рахунок власних коштів підприємств та організацій;
- за рахунок кредитів банків та інших позик;
- за рахунок коштів іноземних інвесторів;
- за рахунок коштів вітчизняних інвестиційних компаній, фондів тощо;
- за рахунок коштів населення на будівництво житла;
- за рахунок інших джерел фінансування.

Структуру джерел фінансування інвестицій в основний капітал (капітальних вкладень) в Україні за 2010-2014 рр. представлено в таблиці 3.15.

Таблиця 3.15 Структура джерел фінансування інвестицій в основний капітал в Україні, %

Основні джерела фінансування	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Кошти державного бюджету	5,8	7,1	5,8	2,4	1,2
Кошти місцевих бюджетів	3,4	3,4	3,1	2,7	2,7
Власні кошти підприємств і організацій	60,8	58,6	59,7	63,8	70,5
Кредити банків та інші позики	12,3	16,3	17,1	15,3	9,9
Кошти іноземних інвесторів	2,1	2,8	1,7	1,8	2,6
Кошти вітчизняних інвестиційних компаній, фондів тощо	0,7
Кошти населення на будівництво житла	11,1	7,5	8,7	10,6	10
Інші джерела фінансування	4,5	4,3	3,9	3,4	2,4
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Інформація, подана в цій таблиці, свідчить про те, що найбільшу частку серед джерел капітальних вкладень займають власні кошти підприємств та організацій (58-71%). Прослідковується коливання обсягів кредитів банків та інших позик у структурі джерел фінансування капітальних вкладень. Так, за період з 2010 по 2012 рр. їх частка зросла з 12,3% до 17,1%, а станом на 2014 р. – на 9,9%. У першу чергу це пов'язано з нестабільною політичною ситуацією в країні, що вплинуло на банківську систему та скрутне фінансове становище сільськогосподарських товаровиробників.

Частка коштів державного бюджету була найвищою у 2011 р. – 7,1%, але з кожним роком скорочувалася і в 2014 р. вже становила лише 1,2%. Аналогічна ситуація мала місце і стосовно коштів місцевих бюджетів. Прослідковується коливання частки коштів іноземних інвесторів, хоча і в більшу сторону. У 2014 р. їх питома вага становила 2,6%.

Кардинальне збільшення інвестиційних ресурсів галузі залежить від активних заходів із забезпечення підприємницької ефективності. У свою чергу, знаходження механізмів щодо збільшення обсягу інвестиційних ресурсів об'єктивно сприятиме розвитку підприємницьких процесів на галузевому та регіональному рівнях і підвищенню ефективності діяльності підприємств.

Подальший розвиток аграрного сектора економіки потребує істотного збільшення обсягів інвестицій за рахунок активізації використання існуючих джерел фінансування. Це робить актуальним питання визначення рівня інвестування сільськогосподарського виробництва та виділення найперспективніших напрямів залучення капіталу.

Таким чином, важливою умовою забезпечення ефективності ринкових відносин в аграрному секторі економіки конкурентного типу є наявність належного інвестування. Однак для більшості вітчизняних сільськогосподарських підприємств основним, а часто і єдиним джерелом інвестицій є власні кошти (амортизаційні відрахування та прибуток), тоді як для надійнішого фінансового забезпечення вкрай необхідно використовувати залучені кошти, кошти державного і місцевого бюджетів. Тільки за умов належної державної підтримки сільське господарство може реально формувати високі макроекономічні показники. Без створення відповідних умов для належного фінансування аграрного сектора на макрорівні через зниження податкового тягаря, підвищення доступності кредитних ресурсів, введення необхідних дотацій та субсидій сільське господарство не зможе ефективно розвиватися.

3.3. Соціально-економічна результативність інвестиційного забезпечення аграрного сектора

Підвищення результативності інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки посідає за сучасних умов провідне місце, адже головною метою будь-якого аграрного виробництва є досягнення прибутковості, максималізація доходів, які б забезпечували його розширене відтворення відповідно до потреб ринку. Тому потреба в інвестиціях для розвитку сільськогосподарського виробництва є об'єктивною необхідністю, враховуючи особливості, які притаманні сільському господарству як галузі. Як було зазначено вище, обсяг інвестицій у сільське господарство завжди був недостатнім порівняно з потребою. В умовах, що виникли, інвестиційна проблема в сільському господарстві особливо загострилась. Саме тому налагодження стабільного інвестиційного процесу для підвищення результативності сільськогосподарського виробництва набуває важливого значення.

Як відомо, сільськогосподарське виробництво складається з двох основних галузей – рослинництва і тваринництва, які доповнюють одна одну в забезпеченні господарського комплексу різними продуктами, а їх співіснування підвищує ефективність використання земельних, матеріальних і трудових ресурсів аграрного сектора. У свою чергу, рослинництво і тваринництво поділяються на вузкі галузі. Останні суттєво відрізняються одна від одної за технологією та засобами виробництва, видом і характером виробленого продукту. Проте є загальний критерій і загальні риси, що об'єднують галузі рослинництва і відрізняють їх від галузей тваринництва. У першому випадку

виробництво пов'язане з використанням землі й вирощуванням рослин, а у другому – ґрунтується на вирощуванні тварин і використанні їх життєвих функцій.

Рослинництво – провідна галузь аграрного виробництва, його продукція має важливе народногосподарське значення і споживається в натуральному вигляді, використовується як сировина або іде на корм тваринам. Дані про обсяги виробництва основних видів продукції рослинництва в Україні в господарствах усіх категорій представлені в таблиці 3.16.

Таблиця 3.16 Динаміка виробництва продукції сільськогосподарських культур в Україні, тис. т

Види продукції	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Зернові та зернобобові	39270,9	56746,8	46216,2	63051,3	63859,3	162,61
у тому числі:						
пшениця	16851,3	22323,6	15762,6	22279,3	24114,0	143,10
ячмінь	8484,9	9097,7	6936,4	7561,6	9046,1	106,61
жито	464,9	578,9	676,8	637,7	478,0	102,82
овес	458,5	505,6	629,7	467,3	612,5	133,59
просо	117,1	278,8	157,4	102,0	178,0	152,01
гречка	133,7	281,6	238,7	179,0	167,4	125,21
рис	148,0	169,9	159,8	145,1	50,9	34,39
кукурудза на зерно	11953,0	22837,8	20961,3	30949,6	28496,8	238,41
сорго	61,4	175,9	208,5	354,4	224,2	365,15
зернобобові	592,3	491,0	473,4	371,5	481,1	81,23
Цукрові буряки (фабричні)	13749,2	18740,5	18438,9	10789,4	15734,1	114,44
Соняшник	6771,5	8670,5	8387,1	11050,5	10133,8	149,65
Ріпак	1447,7	1412,4	1196,1	2335,3	2198,0	151,83
Картопля	18704,8	24247,7	23250,2	22258,6	23693,4	126,67
Овочі	8122,4	9832,9	10016,7	9872,6	9637,5	118,65
Плоди та ягоди	1746,5	1896,3	2008,7	2295,3	1999,1	114,46

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Проведене дослідження розвитку рослинництва свідчить про те, що за останні п'ять років виробництво продукції рослинництва поступово збільшується. Протягом 2010-2014 рр. виробництво зернових і зернобобових культур збільшилось на 62,61%, цукрових буряків – на 14,44%, соняшнику – на 49,65%, картоплі – на 26,67%, овочів – на 18,65%. Якщо розглядати виробництво зернових та зернобобових культур у розрізі окремих їх видів, то треба відзначити, що в 2014 р. порівняно з 2010 р. виробництво пшениці зросло на 43,10%, вівса – на 33,59%, проса – на 52,01%, гречки – на 25,21%, виробництво кукурудзи на зерно збільшилося в 2,5 раза, а сорго – в 3,5 раза. При цьому дещо зменшилося виробництво рису та бобових культур. У

структурі виробництва зернових та зернобобових культур у 2014 р. найбільша частка припадала на кукурудзу на зерно – 44,63%, пшеницю – 37,77% та ячмінь – 14,17% (рис. 3.5).

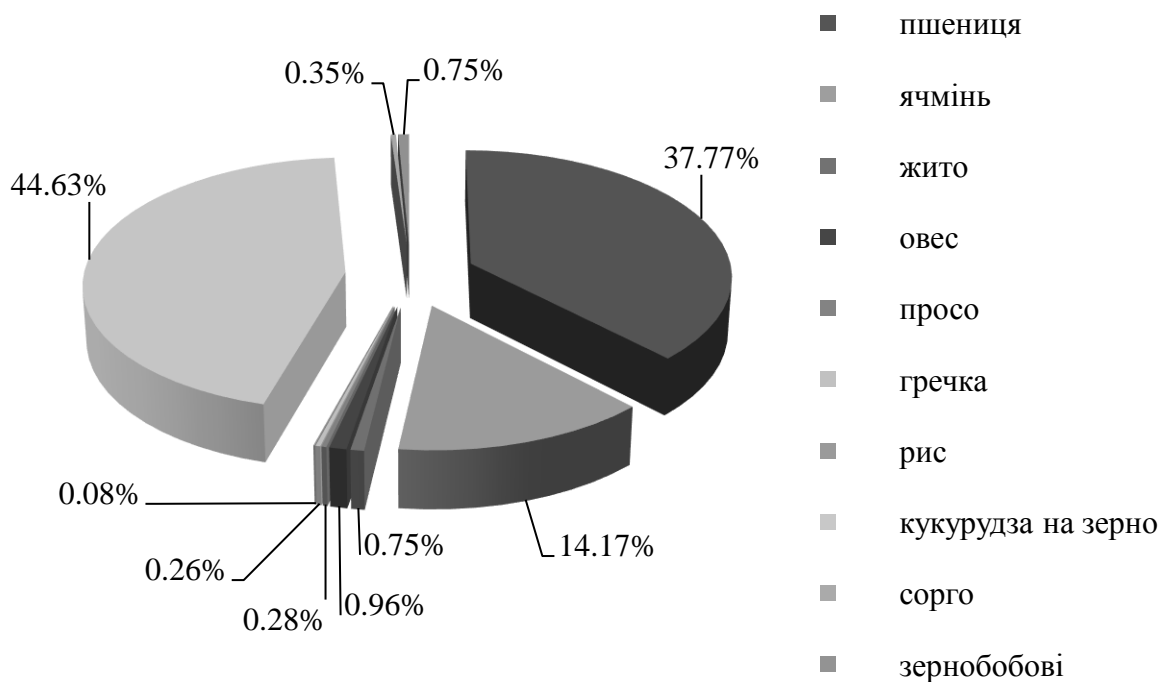

Рисунок 3.5 – Структура виробництва зернових та зернобобових культур в Україні, 2014 р., %

Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Завдяки стабільному попиту на вітчизняне зерно пшениці, ячменю, кукурудзи, а також насіння соняшнику, ріпаку і сої Україна продовжує займати провідні позиції на світовому агропродовольчому ринку. Так, Україна поставляє на світовий ринок більш як 15% кукурудзи і понад 10% зернових, поступаючись за експортом сільгосппродукції тільки США [119].

За підсумками 2014 р. лідером експорту серед зернових культур є кукурудза, обсяг продажу якої сягнув понад 14,9 млн т, забезпечивши перше місце серед експортних культур [137]. Валове виробництво основних видів продукції рослинництва в розрізі окремих категорій господарств в Україні відображено в таблиці 3.17.

На підставі наведених даних можна зробити висновки про те, що за останні п'ять років по всіх категоріях господарств виробництво продукції рослинництва зростає. У 2014 р. порівняно з 2010 р. у сільськогосподарських підприємствах виробництво зернових зросло на 68,32%, соняшнику – 53,65%, ріпаку – 52,39%, картоплі – 71,86%. У фермерських господарствах також

зростає виробництво зерна на 63,60%, соняшнику – 61,86%, ріпаку – 81,02%, овочів – 54,70%. Що стосується господарств населення, то виробництво продукції рослинництва в них теж зростає, але меншими темпами, ніж в інших категоріях господарств.

Таблиця 3.17 Динаміка виробництва продукції сільськогосподарських культур у розрізі окремих категорій господарств в Україні, тис. т

Види продукції	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.	Питома вага, в сер. за 5 рр., %
Сільськогосподарські підприємства							
Зернові та зернобобові	25076,8	37484,7	31029,0	42136,6	42209,3	168,32	66,11
Цукрові буряки (фабричні)	11508,7	15800,6	15603,3	8489,7	13512,6	117,41	83,81
Соняшник	4377,1	5643,3	5542,0	7291,4	6725,6	153,65	65,71
Ріпак	973,4	957,9	863,0	1583,9	1483,3	152,39	68,24
Картопля	321,2	493,5	505,8	381,8	552,0	171,86	2,01
Овочі	752,7	1156,2	1087,1	851,4	1012,5	134,52	10,24
Плоди та ягоди	286,8	299,8	369,0	444,2	332,0	115,76	17,41
Фермерські господарства							
Зернові та зернобобові	4702,5	6734,6	5046	7522,4	7693,3	163,60	11,78
Цукрові буряки (фабричні)	1154,7	1344,8	1234,4	611,1	1086,8	94,12	7,01
Соняшник	1208,5	1645,5	1589,1	2154,4	1956,1	161,86	19,00
Ріпак	220,8	229,4	154	412,3	399,7	181,02	16,49
Картопля	161,3	258,3	251,2	277,6	206,9	128,27	1,03
Овочі	211,9	384,3	346,8	307,3	327,8	154,70	3,32
Господарства населення							
Зернові та зернобобові	9491,6	12527,5	10141,2	13392,3	13956,7	147,04	22,11
Цукрові буряки (фабричні)	1085,8	1595,1	1601,2	1688,6	1134,7	104,50	9,17
Соняшник	1185,9	1381,7	1256,0	1604,7	1452,1	122,45	15,29
Ріпак	253,5	225,1	179,1	339,1	315,0	124,23	15,27
Картопля	18222,3	23495,9	22493,2	21599,2	22934,5	125,86	96,96
Овочі	7157,8	8292,4	8582,8	8713,9	8297,2	115,92	86,44
Плоди та ягоди	1459,7	1596,5	1639,7	1851,1	1667,1	114,21	82,59

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

У сільськогосподарських підприємствах зосереджено виробництво переважно зернових культур – більше 60% валового збору, цукрових буряків –

80%, соняшнику, ріпаку – 60%, а в господарствах населення картоплі – більше 90%, овочів, плодів та ягід – 80%. Фермерські господарства забезпечують близько 20% від загальних валових зборів сільськогосподарських культур.

Важливою умовою зростання економічної ефективності галузей рослинництва є підвищення урожайності всіх сільськогосподарських культур і зниження матеріально-грошових затрат на виробництво та реалізацію продукції. Окремі види природних та економічних факторів, зокрема такі як погодно-кліматичні умови, можуть зменшити або збільшити вплив комплексу заходів на урожайність провідних культур. Продовольча продуктивність земельних угідь і заходи щодо її підвищення істотно впливають на динаміку урожайності та економічні показники господарської діяльності: обсяги валової продукції, розміри валового і чистого доходу галузі рослинництва в абсолютному виразі та на одиницю площі сільськогосподарських угідь. У таблиці 3.18 наведено дані щодо рівня урожайності основних видів сільськогосподарських культур в Україні та її зміни за останні п'ять років. Бачимо, що в 2014 р. порівняно з 2010 р. суттєво зросла урожайність зернових і зернобобових культур – на 62,45%, цукрових буряків – на 70,48%, соняшнику – на 29,33%, картоплі – на 33,13%. І хоча даний показник з кожним роком зростає, але він майже удвічі нижчий за аналогічні показники Європи, що свідчить про неефективне використання сільськогосподарських угідь, які є в розпорядженні України.

Таблиця 3.18 Урожайність основних видів сільськогосподарських культур в Україні, ц/га

Види сільськогосподарських культур	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Зернові та зернобобові культури	26,9	37,0	31,2	39,9	43,7	162,45
Цукрові буряки (фабричні)	279,5	363,3	410,8	398,9	476,5	170,48
Соняшник	15,0	18,4	16,5	21,7	19,4	129,33
Картопля	132,5	168,0	161,0	159,7	176,4	133,13
Овочі	173,6	195,0	199,2	199,9	207,8	119,70
Плоди та ягоди	78,2	84,9	89,9	103,5	95,2	121,74

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Таким чином, Україна має значні резерви і можливості для перетворення аграрного сектора економіки у високоефективний, експортоспроможний сегмент, здатний забезпечувати продовольчу безпеку країни. Разом з тим, у його розвитку залишається низка дуже складних проблем, які потребують прискореного вирішення.

Тваринництво – друга основна галузь сільського господарства. Продуктами його виробництва є цінні, незамінні й основні продукти харчування, які покривають до 70% потреб у білках, третину всіх калорій у харчовому раціоні людини. Також продукція тваринництва є цінною сировиною для легкої промисловості. Розвиток тваринницьких галузей дає змогу сільськогосподарським товаровиробникам забезпечити впродовж року рівномірне виробництво продукції, надходження коштів від реалізації, повніше використання основних засобів, трудових ресурсів, чим дещо згладжується сезонність виробництва. Галузі тваринництва використовують відходи рослинництва, а самі виробляють цінні органічні добрива для нього.

Виробництво основних видів продукції тваринництва в Україні за останні п'ять років представлено в таблиці 3.19.

Таблиця 3.19 Виробництво основних видів продукції тваринництва в Україні

Види продукції	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	2059,0	2143,8	2209,6	2389,4	2359,6	114,60
у тому числі:						
- яловичина та телятина	427,7	399,1	388,5	427,8	412,7	96,49
- свинина	631,2	704,4	700,8	748,3	742,6	117,65
- м'ясо птиці	953,5	955,2	1074,7	1168,3	1164,7	122,15
- баранина та козлятина	21,0	19,6	19,7	18,7	14,4	68,57
- кролятина	13,5	14,0	14,2	14,2	13,4	99,26
- конина	12,1	11,5	11,7	12,1	11,8	97,52
Молоко, тис. т	11248,5	11086,0	11377,6	11488,2	11132,8	98,97
Яйця, млн шт.	17052,3	18689,8	19110,5	19614,8	19587,3	114,87
Вовна, т	4192	3877	3724	3520	2602	62,07
Мед, т	70873	70311	70134	73713	66521	93,86

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Відзначимо, що найуспішнішим роком по виробництву м'яса (усіх видів у забійній вазі) в Україні був 2013 р., найнижчі показники виробництва мали місце в 2010 р. У 2014 р. виробництво м'яса перевищувало показники попередніх років на 14,60%, що є позитивним фактором розвитку галузі на той час. Якщо розглядати виробництво м'яса в розрізі окремих видів, то слід зазначити, що за досліджуваний період виробництво свинини зросло на 17,65%, а м'яса птиці – на 22,15%. Натомість виробництво яловичини та телятини зменшилося на 3,51%, баранини та козлятини – на 31,43%. У структурі виробництва м'яса в 2014 р. найбільша частка припадає на м'ясо птиці –

близько 50,00%, на другому місці виробництво свинини – 31,47%, яловичина і телятина – 17,49% (рис. 3.6).

Що стосується виробництва інших видів продуктів тваринництва, то видно, що з кожним роком зменшується виробництво вовни та меду. Виробництво молока в Україні є більш-менш стабільним за останні п'ять років.

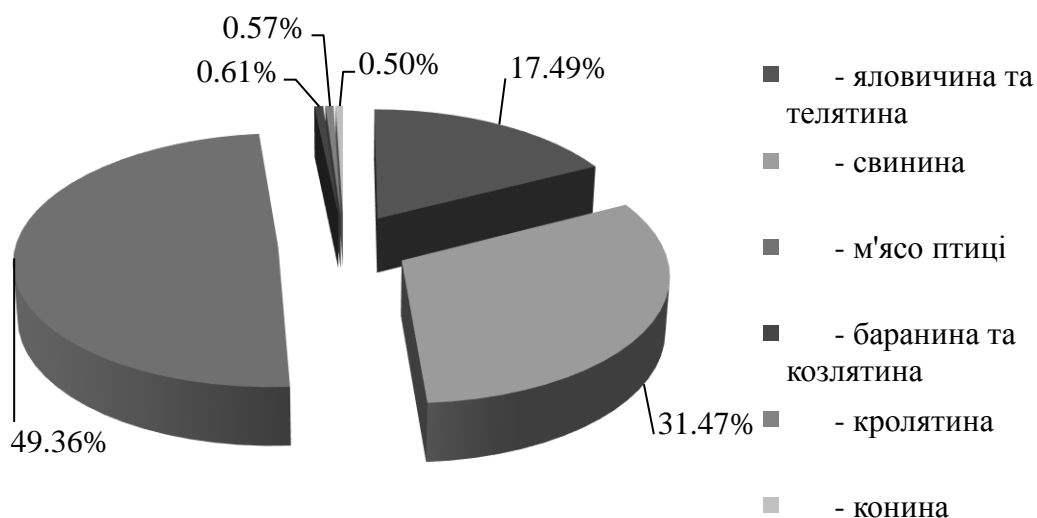

Рисунок 3.6 – Структура виробництва м'яса (у забійній вазі) в Україні, 2014 р., %

Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

У розрізі окремих категорій господарств виробництво основних видів продукції тваринництва в Україні характеризується значними коливаннями (табл. 3.20).

Відповідно до проведених розрахунків, можна зробити висновки про те, що в 2014 р. порівняно з 2010 р. у сільськогосподарських підприємствах збільшилося виробництво м'яса (у забійній вазі) на 28,38%, молока – 17,88%, яєць – 22,50%. При цьому зменшилося, майже наполовину, виробництво вовни та меду. У фермерських господарствах спостерігається така сама ситуація. Що стосується господарств населення, то в них за останні п'ять років виробництво скоротилося по всіх видах продукції тваринництва, окрім виробництва яєць. Як і очікувалося, значна частина виробництва продукції тваринництва зосереджена в господарствах населення: більше 40% – м'яса у забійній вазі, 80% – молока, 85% – вовни та майже 100% меду.

Таблиця 3.20 Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва в розрізі окремих категорій господарств в Україні

Види продукції	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.	Питома вага, в сер. за 5 рр., %
Сільськогосподарські підприємства							
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	1086,8	1159,3	1216,8	1377,5	1395,2	128,38	55,87
Молоко, тис. т	2104,5	2122,9	2391,1	2425,7	2480,7	117,88	20,46
Яйця, млн шт.	10171,2	11629,8	11899,8	12166,2	12460,1	122,50	62,01
Вовна, т	582,0	528,0	430,0	371,0	295,0	50,69	12,31
Мед, т	1405,0	1338,0	1255,0	1151,0	844,0	60,07	1,70
Фермерські господарства							
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	47,6	56,0	54,4	63,8	56,6	118,91	2,49
Молоко, тис. т	112,1	123,0	144,2	156,8	166,8	148,80	1,25
Яйця, млн шт.	78,4	108,4	77,6	68,0	76,1	97,07	0,43
Вовна, т	128,0	119,0	126,0	99,0	84,0	65,63	3,10
Мед, т	215,0	158,0	162,0	172,0	138,0	64,19	0,24
Господарства населення							
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	924,6	928,5	938,4	948,1	907,8	98,18	41,64
Молоко, тис. т	9031,9	8840,1	8842,3	8905,7	8485,3	93,95	78,29
Яйця, млн шт.	6802,7	6951,6	7133,1	7380,6	7051,1	103,65	37,55
Вовна, т	3482,0	3230,0	3168,0	3050,0	2223,0	63,84	84,58
Мед, т	69253,0	68815,0	68717,0	72390,0	65539,0	94,64	98,05

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

При цьому в сільськогосподарських підприємствах виробництво яєць склало 62%, а м'яса – понад 55%. Показники по фермерських господарствах не перевищують 3% загального виробництва окремих видів продукції тваринництва.

На обсяги виробництва продукції тваринництва, крім поголів'я худоби та птиці, впливає також продуктивність тварин (табл. 3.21). Як видно з даних таблиці, в країні спостерігається щорічне збільшення річного надою молока від однієї корови. По господарствах усіх категорій надої молока від однієї корови в 2014 р. зросли на 10,44%. При цьому збільшуються середньодобові прирости ВРХ – на 13,88% та свиней – на 28,27%, хоча і залишаються на достатньо низькому рівні.

У вівчарстві мала місце тенденція до зниження продуктивності тварин. Так, середній річний настриг вовни від однієї вівці по господарствах усіх

категорій скоротився на 11,76%. У птахівництві відмічається коливання яйценоскості курей-несучок. Найбільший рівень яйценоскості в 2012 р. становив 293 шт.

Таблиця 3.21 Продуктивність худоби та птиці в Україні

Види продукції	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Середньодобові прирости великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі, г	461	481	504	508	525
Середньодобові прирости свиней на вирощуванні та відгодівлі, г	375	414	448	474	481
Середній річний удій молока від однієї корови, кг	4082	4174	4361	4446	4508
Середня річна несучість однієї курки-несучки, шт.	281	286	293	289	276
Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг	3,4	3,4	3,3	3,2	3,0

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Отже, для кожної галузі тваринництва повинна бути розроблена комплексна програма його виходу із кризової ситуації в залежності від стану її економіки, значення для продовольчого забезпечення населення, кількості необхідних дотацій, ефективності капітальних вкладень, зооінженерно-ветеринарних і агротехнічних заходів та природно-екологічних умов. Для вирішення питання ефективного розвитку тваринництво потребує значної фінансової підтримки, яка в Україні значно нижча порівняно з країнами з розвиненим сільським господарством, а за останні роки взагалі зведена до мінімуму.

Продуктивність праці – важливий трудовий показник. Від її рівня і динаміки залежить чисельність працівників, рівень і фонд оплати праці, обсяг виробництва продукції тощо. На території України сформовані неоднакові умови для сільськогосподарського товаровиробника, що серйозно позначається на ефективності, в тому числі й продуктивності праці. Умови виробництва мають переважно природно-економічний характер, як-то: родючість ґрунтів, розміри полів, кліматичні чинники.

Продуктивність праці була і буде одним з головних показників, який визначає науково-технічний прогрес суспільства, характеризує становище держави, окремої галузі, підприємства. Взаємозв'язок між продуктивністю праці й економічним зростанням очевидний, адже продуктивність у ринковій економіці є одним з чинників формування сукупної пропозиції (рис. 3.7).

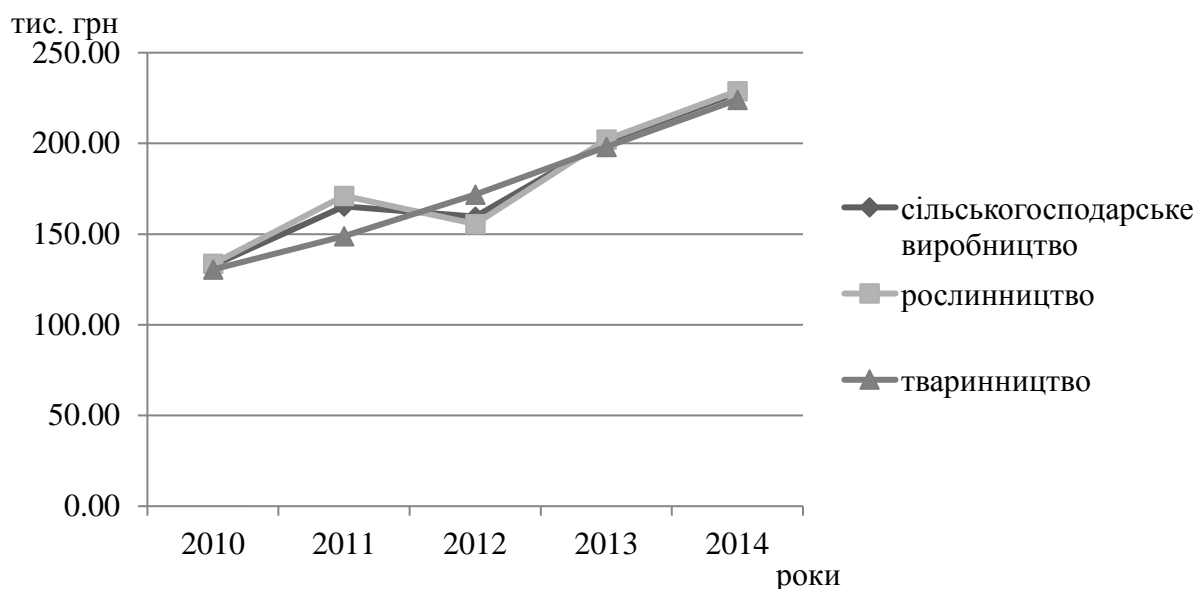

Рисунок 3.7 – Динаміка продуктивності праці (виробництво валової продукції на 1 середньорічного працівника) в сільському господарстві України, %

Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Бачимо, що продуктивність праці в сільському господарстві з кожним роком зростає як у рослинництві, так і в тваринництві. У 2014 р. на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві, було вироблено валової продукції рослинництва у постійних цінах 2010 р. 228,88 тис. грн, що на 71,32% більше, ніж у 2010 р. У тваринництві спостерігається така ж сама ситуація.

Вивчаючи розвиток сільського господарства на сучасному етапі аграрних перетворень, важливо оцінити тенденції виробництва валової продукції сільського господарства у різних категоріях господарств, оскільки реформування вітчизняного агропромислового виробництва зумовило багатокладність в аграрній сфері економіки, функціонування різних організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві, передусім аграрних підприємств і господарств населення (табл. 3.22).

Аналіз даних виявив, що у сільськогосподарських підприємствах провідною галуззю залишається рослинництво, частка якої в загальних обсягах виробництва в 2014 р. становила 105529,5 млн грн, або 75,89%. Таке ж саме мало місце і в господарствах населення – 72178,4 млн грн (64,23%). Тобто в обох категоріях господарств галузь рослинництва є провідною, оскільки саме вона забезпечує швидку окупність інвестицій та високий рівень рентабельності. В той же час частка галузі тваринництва в сільськогосподарських підприємствах протягом 2010-2014 рр. знизилася з 29,00% до 24,11%, а в господарствах

населення – з 42,72% до 35,77%, хоча в останні роки переважна кількість тваринницької продукції виробляється в господарствах населення.

Таблиця 3.22 Валова продукція сільського господарства за категоріями господарств у постійних цінах 2010 р. в Україні, млн грн

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Усі категорії господарств						
Валова продукція – всього	194886,5	233696,3	223254,8	252859,0	251438,6	129,02
у тому числі:						
продукція рослинництва	124554,1	162436,4	149233,4	175895,2	177707,9	142,68
продукція тваринництва	70332,4	71259,9	74021,4	76963,8	73730,7	104,83
Сільськогосподарські підприємства (включаючи фермерські господарства)						
Валова продукція – всього	94089,0	121053,7	113082,3	136590,9	139058,4	147,79
у тому числі:						
продукція рослинництва	66812,7	92138,4	82130,2	103127,8	105529,5	157,95
продукція тваринництва	27276,3	28915,3	30952,1	33463,1	33528,9	122,92
Господарства населення						
Валова продукція – всього	100797,5	112642,6	110172,5	116268,1	112380,2	111,49
у тому числі:						
продукція рослинництва	57741,4	70298,0	67103,2	72767,4	72178,4	125,00
продукція тваринництва	43056,1	42344,6	43069,3	43500,7	40201,8	93,37

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Для сфери сільського господарства, коли для фінансування виробничої діяльності сільськогосподарськими товаровиробниками використовується залучений капітал, особливого значення набуває якісний аналіз та об'єктивна оцінка основних показників і результатів діяльності, для зовнішніх користувачів: фінансових органів, комерційних банків, податкових органів, акціонерів. Прийняття рішення інвестором про фінансування виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників або рішення банків про надання кредиту базується на вивченні фінансових результатів діяльності підприємства. Для власника агробізнесу оцінка результатів діяльності має важливе значення як інформаційна база про потенційні можливості збільшення прибутку або виявлення причин збитковості (табл. 3.23).

За даними таблиці видно, що в 2014 р. чистий прибуток сільськогосподарських підприємств порівняно з 2010 р. зріс на 3009,3 млн грн, або на 17,44%. Важливо відмітити також, що за останні п'ять років в аграрному секторі України частка прибуткових підприємств зросла на 15,2 в.п., а їх прибутки – майже в 2,5 раза. Частка збиткових підприємств у 2014 р. склала лише 15,2%, але загальна сума збитку їх від сільськогосподарської діяльності досягла 30686,9 млн грн, що майже в 6 разів більше порівняно з 2010 р.

Відповідно, рівень рентабельності операційної діяльності скоротився за цей час із 24,5% до 21,1%.

Таблиця 3.23 Основні показники фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств (включаючи фермерські господарства) в Україні

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Чистий прибуток (збиток), млн грн	17253,6	25267,0	26728,4	14925,7	20262,9	117,44
Підприємства, які одержали чистий прибуток						
- у % до загальної кількості	69,6	83,5	78,6	80,3	84,8	+15,20 в.п.
- фінансовий результат, млн грн	22094,9	30182,3	33570,1	26186,6	50949,8	230,60
Підприємства, які одержали чистий збиток						
- у % до загальної кількості	30,4	16,5	21,4	19,7	15,2	-15,20 в.п.
- фінансовий результат, млн грн	4841,3	4915,3	6841,7	11260,9	30686,9	633,86
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	24,7	22,8	11,7	21,1	-3,40 в.п.

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Вивчаючи основні показники ефективності сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах у розрізі окремих галузей, бачимо, що найбільш прибутковою їх галуззю є рослинництво (табл. 3.24).

Таблиця 3.24 Показники ефективності сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах (включаючи фермерські господарства) в Україні

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Прибуток, збиток (-) від реалізації сільськогосподарської продукції в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь грн	948,3	972,03	977,45	589,59	1619,73	170,80
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	21,1	27,0	20,5	11,2	25,8	+4,70 в.п.
продукції рослинництва	26,7	32,3	22,3	11,1	29,2	+2,50 в.п.
продукції тваринництва	7,8	13,0	14,3	11,3	13,4	+5,60 в.п.

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

При цьому сума прибутку в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь у 2014 р. становила 1619,73 млн грн, що більш як на 70% перевищує рівень 2010 р. Рівень рентабельності виробництва продукції галузі рослинництва зростає з 26,7% до 29,2%. Позитивним є те, що в тваринництві показники ефективності виробництва продукції зростають ще більш швидкими темпами. Так, рівень рентабельності виробництва продукції тваринництва склав 13,4% проти 7,8% у 2010 р.

Узагальнюючим показником економічної ефективності діяльності будь-якого суб'єкта господарювання є показник рентабельності, який означає дохідність, прибутковість. Рентабельність виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції в Україні представлена в таблиці 3.25.

Таблиця 3.25 Рівень рентабельності основних видів сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах (включаючи фермерські господарства) в Україні, %

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Зернові та зернобобові	13,9	26,1	15,2	1,5	25,8
Насіння соняшнику	64,7	57,0	45,8	28,5	36,5
Цукрові буряки (фабричні)	16,7	36,5	15,7	2,7	17,9
Картопля	62,1	17,7	-21,5	23,0	9,2
Овочі	23,5	9,9	-6,8	7,0	16,7
Плоди і ягоди	14,9	17,9	8,8	154,7	68,2
Виноград	91,6	57,1	72,6	101,7	61,0
ВРХ на м'ясо	-35,9	-24,8	-29,5	43,3	-35,9
Свині на м'ясо	-7,8	-3,7	2,0	0,2	5,6
Вівці та кози на м'ясо	-29,5	-39,6	-40,0	-42,8	-52,2
Яйця	18,6	38,8	52,6	47,6	58,8
Молоко	17,9	18,5	2,3	13,6	11,0

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Отже, в рослинництві рентабельним є виробництво майже всіх сільськогосподарських культур: зернових, соняшнику, цукрового буряку, картоплі, овочів, плодів і ягід та винограду (окрім 2012 р.). Найбільший рівень рентабельності в 2014 р. спостерігався по таких культурах, як плоди та ягоди – 68,2%, виноград – 61,0%, соняшник – 36,5%.

У тваринництві ситуація значно гірша. Рентабельними за досліджуваний період є тільки виробництво молока та яєць. При цьому рентабельність яєць стрімко зростає (з 18,6% до 58,8%), а рентабельність молока, навпаки, – зменшується до 11,0%. Виробництво м'яса є збитковим, і цей показник з кожним роком погіршується, окрім свинини, рівень рентабельності виробництва якої склав у 2014 р. 5,6%.

Проведений економічний аналіз стану сільського господарства України показав, що у цілому в цій галузі господарського комплексу відбулися позитивні зрушення, зокрема збільшилися обсяги валового виробництва продукції, зросла загальна кількість діючих сільськогосподарських товаровиробників, підвищилася прибутковість від сільськогосподарської діяльності, покращились умови діяльності господарств населення та інше. Однак, незважаючи на позитивні зміни в аграрному секторі економіки країни, мають місце і негативні наслідки – низький рівень рентабельності виробництва продукції, особливо в галузі тваринництва, високий рівень збитковості від реалізації окремих видів продукції, скорочення кількості найманих працівників на підприємствах тощо.

Разом з тим, для аграрного виробництва України характерною є певна стабільність результатів господарської діяльності підприємств та поліпшення їх у динаміці. Навіть під впливом кризи виробництва валової продукції сільського господарства в Україні не зазнало значного спаду і практично збереглося на рівні попередніх років. Фінансові показники господарської діяльності завдяки сприятливій кон'юктурі цін на внутрішньому та зовнішньому продовольчих ринках поліпшилися. Це забезпечило не тільки нарощування власних коштів товаровиробників та приріст інвестицій у сільське господарство регіонів, а й підвищення показників ефективності аграрного бізнесу та віддачі вкладених ресурсів. Як наслідок, результати інвестиційної діяльності сільського господарства в 2014 р. помітно перевищують минулі показники (табл. 3.26).

Таблиця 3.26 Показники ефективності інвестицій у сільському господарстві України

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Приріст чистого прибутку на 1 грн інвестицій, грн	х	0,45	0,08	-0,66	0,29	х
Рівень рентабельності, %	21,1	27,0	20,5	11,2	25,8	+4,7 в.п.
- рослинництва	26,7	32,3	22,3	11,1	29,2	+2,5 в.п.
- тваринництва	7,8	13,0	14,3	11,3	13,4	+5,6 в.п.
Припадає на 1 га сільськогосподарських угідь, грн:						
- валової продукції (у постійних цінах 2010 р.)	5341,13	6405,57	6119,82	6947,55	6904,32	129,27
- чистого прибутку	472,86	692,56	732,67	410,10	556,40	117,67
Припадає на середньо-річного працівника, тис. грн:						
- валової продукції (у постійних цінах 2010 р.)	317,35	389,30	376,42	452,18	479,20	151,00
- чистого прибутку	28,10	42,09	45,07	26,69	38,62	137,44

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Аналізуючи показники в динаміці, можна відзначити, що в 2014 р. показники ефективності використання інвестицій у цілому по Україні вищі за показники 2010 р. Так, приріст чистого прибутку на 1 грн інвестицій в Україні в 2014 р. склав 0,29 грн проти від'ємного значення в 2013 р. На 1 га сільськогосподарських угідь припадає валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. більше на 29,27%, чистого прибутку – на 17,67%. На одного працівника припадає валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. більше на 51,00%, чистого прибутку – на 37,44%.

Отже, виходячи з вищевикладеного, варто відмітити, що інвестиційна діяльність в аграрному секторі економіки на сьогодні потребує пошуку шляхів поліпшення інвестиційного забезпечення, яке полягає в гармонізації законодавства щодо вдосконалення управління інвестиційними процесами, розробки методик та процедур, створення привабливих умов для вкладення прямих іноземних та вітчизняних інвестицій у сільськогосподарське товаровиробництво.

3.4. Зарубіжний досвід формування та розвитку інвестиційного забезпечення аграрного сектора

У багатьох розвинених країнах держава ставиться до сільського господарства як до галузі особливого стратегічного призначення, що вимагає комплексу спеціальних заходів з її захисту від руйнівних стихійних ринкових процесів. Для цього ведеться розробка відповідної структурної, інвестиційної, кредитно-фінансової, цінової, податкової та страхової політики в рамках комплексних аграрних програм. Форми державної підтримки інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки різноманітні та стосуються наукових досліджень і розробок кадрового забезпечення, соціальної політики на селі, сільських інфраструктурних проектів та їх здійснення, а також суто економічних заходів, таких як знижки з податку, тарифні й нетарифні бар'єри, державні закупівлі, позики, субсидії тощо.

Досвід країн Європейського Союзу є прикладом досить успішної моделі інвестиційної політики щодо розвитку аграрної економіки. Тому вивчення еволюції аграрної політики в окремих країнах ЄС є особливо актуальним для наших умов у силу євроінтеграційних прагнень України.

Як відомо, західноєвропейське сільське господарство, подолавши за короткий термін післявоєнну розруху, перетворилося нині на найбільшого виробника продовольства з величезним експортним потенціалом. Значною мірою цьому сприяло створення Європейського регіонального фонду та

Європейського фонду орієнтації та гарантій у сфері сільського господарства. Ресурси Європейського регіонального фонду використовуються на заходи з реконструкції існуючих та зведення нових сучасних об'єктів місцевої інфраструктури для забезпечення функціонування малих та середніх сільськогосподарських підприємств. За рахунок коштів Європейського фонду орієнтації та гарантій у сфері сільського господарства здійснюється фінансування різних інвестиційних проєктів, що дозволяють підвищити рівень і ефективність виробництва фермерських господарств, розташованих у різних природно-кліматичних умовах [307].

Крім того, як зазначають дослідники, у країнах ЄС діють особливі форми і методи регулювання вкладень у сільськогосподарські землі з використанням механізму іпотеки [99]. Загальним критерієм проведеної політики в країнах ЄС є збереження земель сільськогосподарського призначення та забезпечення їх цільового використання з урахуванням вимог екологів.

Поряд з цілісною політикою державного регулювання в країнах Європи можна виділити і відмінності, які допускаються відповідно до угоди про створення єдиного економічного простору держав Європейського Союзу – у кожній з них існують особливі пільги та обмеження руху капіталу. Так, у Франції надання пільг інвесторам значною мірою носить вибіркового характер, що виражається у трьох напрямках. По першому напрямку найбільш сприятливий режим іноземного інвестування надається країнам Європейського Союзу. Другий напрямок полягає в наданні пільг інвесторам, які здійснюють інвестиції у найменш розвинені регіони країни. Третій напрямок виражається у чіткому розмежуванні непрямих та прямих інвестицій і наданні пріоритету останнім [90]. В Італії сільське господарство визначено Урядом як пріоритетна галузь народного господарства. Основними засобами стимулювання є субсидії, податкові та кредитні пільги. Підприємства, створені для діяльності у сфері сільського господарства на півдні країни, на 10 років звільняються від сплати податку на прибуток та місцевих податків. Інвестори, які купують землю у даному регіоні для будівництва виробничих сільськогосподарських об'єктів, звільняються від реєстраційного, іпотечного та земельного податків [78]. Уряд Німеччини з метою залучення іноземних інвестицій у сільське господарство зосередив свою увагу на створенні сучасної виробничої та соціальної інфраструктури східної частини країни, що після 1989 р. найбільше потребувала інвестиційних вливань. Держава надавала додаткові можливості щодо списання або збільшення амортизаційних відрахувань на основні засоби виробництва, за умови інвестування цих коштів на придбання або виробництво нових основних засобів. Крім того, під інвестування у сільське господарство державою надавалися гарантії для банківського кредитування за зниженою

відсотковою ставкою. Загалом різного роду доплати та виплати здійснювалися на більш ніж 35% загального обсягу інвестицій. Іноземні інвестори були прирівняні в правах до вітчизняних [90].

В окремих країнах ЄС, незважаючи на відносну уніфікацію, операції з інвестиціями перебувають під більш жорстким державним контролем. До таких країн належать, насамперед, Великобританія, яка застосовує як пільги для залучення (вивезення) капіталу, так і заходи, що обмежують його рух у рамках національних територій.

Найбільш інвестиційно привабливою країною серед країн-членів Європейського Союзу є Польща. Всього за останні роки іноземні інвестори вклали в польську економіку понад 90 млрд дол. США. Залучення таких обсягів іноземних інвестицій Польщі вдалося шляхом «маркетингового просування» країни в цілому, тобто створення позитивного іміджу країни.

Заслуговує на увагу також система фінансової підтримки інвестицій у Польщі. Для її одержання інвестиції мають відповідати одній з перелічених нижче вимог: обсяг нових інвестицій повинен перевищувати 10 млн євро; обсяг інвестицій у розвиток і модернізацію існуючого бізнесу повинен перевищувати 500 тис. євро, повинно бути створено 100 або більше робочих місць (50 робочих місць для інвестицій у пріоритетні регіони) протягом хоча б п'яти років; інвестиції повинні забезпечувати впровадження нових технологій, що дозволяють виготовляти сучасні і конкурентоспроможні товари чи послуги [314].

Польща пройшла практично всі етапи становлення сільського господарства, які зараз постали перед вітчизняним агробізнесом. Тому для України важливим є вивчення досвіду Польщі на її шляху до Європейського Союзу та механізму залучення інвестицій, що повинно поліпшити перспективу вітчизняного аграрного сектора в контексті вагомих загальносвітових викликів. Учені-економісти сходяться в тому, що близько 90% прямих інвестицій у Польщу одержано від країн-членів Організації Економічного Співробітництва і Розвитку. Аналіз статистичних даних у розрізі напрямів інвестування показав, що виходячи з пріоритетності секторів економіки інвестиції надходять, насамперед, у виробництво продуктів харчування, напоїв і тютюнових виробів, тобто харчову промисловість, потім у машинобудівний сектор.

При вивченні досвіду іноземних інвесторів, які здійснювали вкладення, виділяються п'ять факторів, що позитивно впливають на інвестиційну привабливість і на одержання прямих іноземних інвестицій у Польщу: обіцяюча перспектива для економічного зростання країни; низька вартість робочої сили; обсяг польського ринку; велика пропозиція робочої сили; можливість зниження виробничих витрат [93].

Реалії сьогодення в Україні диктують свої умови розвитку аграрного сектора. Значна кількість науковців і практиків вважають, що в перспективі мають працювати крупнотоварні підприємства, які зможуть на великих площах досягати високої ефективності виробництва. Проте досвід Польщі доводить, що і дрібні господарства можуть досить ефективно працювати, при цьому частково вирішується проблема зайнятості населення на селі та зняття соціальної напруги. Слід зазначити особливість роботи дрібних господарств у Польщі: висока спеціалізація при вирощуванні монокультури або певна спеціалізація при виробництві тваринницької продукції.

Досвід залучення інвестицій свідчить, що саме в спеціалізовані аграрні господарства інвестиції поступають охочіше і такі підприємства розвиваються динамічніше. Зазначимо, що основу аграрного сектора Польщі складають господарства, які обробляють по 5-10 га землі. Сьогодні середній розмір польських господарств складає близько 7 га. У країні є й великі господарства, але їх вкрай мало (лише 9% господарств обробляє площу, яка перевищує 100 га). Однак у різних регіонах ситуація складається по-різному. Так, на заході Польщі вже є чимало господарств, які обробляють по 50-80 га. Водночас на півдні країни їх розміри переважно не перевищують 3-4 га. Причому є навіть господарства розміром в 1 га. Але парадокс полягає в тому, що саме південно-східні воєводства, де розташовані найдрібніші господарства, виробляють основну частину сільськогосподарської продукції країни [175].

Слід відмітити і державну політику щодо підтримки дрібних товаровиробників, що також розглядається як ефективний засіб самозайнятості населення та вирішення соціальних проблем села.

До середини 90-х років Польща була імпортером сільськогосподарської продукції. З приходом європейських інвестицій ситуація різко змінилася – і вже понад 10% польської сільгосппродукції реалізується на зовнішніх ринках. Характерно, що половина експортних поставок припадає на Німеччину.

За даними моніторингу, проведеного вченими-економістами, і на основі факторів, що сприяли одержанню прямих іноземних інвестицій у Польщу, були отримані наступні дані, наведені в порядку значущості: гарна перспектива для економічного зростання; низька вартість робочої сили; обсяг польського ринку; зниження виробничих витрат; пропозиція робочої сили; висока кваліфікація робочої сили; сприятливий інвестиційний клімат; законодавча безпека; гарантії прав власності; членство в Європейському Союзі.

Досвід залучення інвестицій в аграрний сектор економіки США, де майже 70 років поспіль держава намагається регулювати процеси відтворення у сільському господарстві, також заслуговує на увагу вітчизняної практики. Важливою складовою цього регулювання є фінансово-кредитна підтримка.

Фінансування здійснюється через виділення із державного бюджету асигнувань на реалізацію цільових програм національного значення. На федеральному рівні виділяються дві цільові програми: стабілізація доходів і наукове забезпечення. Крім цього, на федеральному рівні діє понад 10 міжгалузевих цільових програм, що по-різному стосуються інтересів сільського господарства і фермерів. До них належать такі програми: консервація і вилучення земель, продовольча допомога бідним верствам населення, маркетинг й інспекція, соціальний розвиток сільської місцевості та інше. Бюджетні кошти, які виділяють для реалізації цих програм, контролює на 80% міністерство сільського господарства США через Товарно-кредитну корпорацію, Адміністрацію у справах фермерів та інші фінансово-кредитні організації. Інші частку, 20%, розподіляють через штати та місцеві органи управління [268].

Нині в США найбільш пріоритетною програмою є державна система підтримки цін, яка тісно пов'язана із програмою консервації та вилучення з обороту сільськогосподарських угідь. В останні роки витрати Товарно-кредитної корпорації на цю програму становили від 30 до 50% усіх витрат федерального бюджету на сільське господарство. Зазначимо, що нині бюджетним фінансуванням за програмою підтримки цін і доходів охоплено лише 1/3 американських ферм, причому 70% цих коштів одержують фермери з річним обсягом товарної продукції 100 тис. доларів і вище. З метою вирівнювання становища фермерів щодо питань бюджетного фінансування з 1986 р. введено обмеження дотування на суму 50 тис. доларів на одну ферму [268].

Зараз у США активно використовується програма середньострокових кредитів відповідно до Закону «Про продовольчу підтримку» з метою посилення орієнтації країн-імпортерів на тривалі закупівлі американської сільськогосподарської продукції. Починаючи з 1986 р. держава стимулює фермерів продавати свою продукцію на зовнішніх ринках, компенсуючи їм різницю між ціною реалізації, тобто світовою ціною, і заставною ставкою у вигляді експортної компенсаційної надбавки. Нині частка США у світовому експорті багатьох видів сільгосппродукції коливається від 40 до 60%.

Із сукупних витрат на сільське господарство США 60% припадає на реалізацію програми стабілізації доходів фермерів, яка поділяється на такі програми: «Підтримка цін і доходів», «Страховання урожаю», «Сільськогосподарський кредит» [326]. Фінансування цільових програм дозволяє за допомогою економічних важелів регулювати виробництво і розподіл певних видів сільськогосподарської продукції та продовольства, тобто впливати на фермерські господарства через субсидії, ціни, кредити, дотації, тим самим впливаючи на економіку ферм. Отже, механізми й масштаби фінансування, їх функціональна спрямованість залежать від економічної

ситуації, що складається на внутрішньому ринку США і світовому аграрному ринку.

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва зумовлює потребу в позичковому капіталі для фінансування поточних і капітальних затрат. Саме тому в системі державного регулювання сільськогосподарського виробництва США велике значення має система сільськогосподарського кредиту, на яку впродовж усієї історії її функціонування покладалися такі завдання: надання фермерам і підприємствам агробізнесу можливості одержання кредитних ресурсів на пільгових умовах; активне залучення у систему кредитування грошових коштів фермерів, фермерських кооперативів, а також приватного капіталу фірм і компаній агробізнесу.

Зазначимо, що у США до основної групи кредитних закладів, які формують систему сільськогосподарського кредиту, належать комерційні банки, страхові компанії, система фермерського кредиту, Адміністрація у справах фермерів, Товарно-кредитна корпорація та інші, усього – понад 800 банків і асоціацій.

Позикові кошти, які сільськогосподарські товаровиробники використовують для різних цілей, можна поділити на позики для придбання рухомого і нерухомого майна. На пільгових умовах фермери можуть одержувати позики на придбання техніки й обладнання, поповнення стада, придбання кормів, насіння й добрив, на погашення боргів по рухомому майну. Найвищий розмір позики становить 200 тис. доларів на строк від 1 до 7 років. У деяких випадках кредит може становити до 400 тис. доларів. Розміри ставки визначаються базовою ставкою Центрального банку США. Зазначимо, що також передбачено спеціальні пільгові умови кредитування для молоді з метою створення й облаштування ферм. Право на такий кредит мають молоді особи, які належать до організації «Майбутні фермери США» або інших подібних організацій.

Власники ферм, які зазнали збитків від стихійного лиха, мають право на одержання надзвичайного кредиту (максимально 500 тис. доларів) під 4,5% річних. Найбільші пільги надаються біднішим фермерам і сільським жителям у межах дії програми із поліпшення житлових умов. Відсоткова ставка у цьому випадку дорівнює 1%.

Вагому роль у реалізації заходів державної підтримки в США відіграє Міністерство сільського господарства, серед основних функцій якого є підтримка сільського господарства, доходів фермерів і стабільності ринку. Величина цієї підтримки є досить вагомою, бо перевищує 30% вартості продажів усієї сільськогосподарської продукції. Наведемо інший показник участі держави у підтримці сільгоспвиробництва – на кожний гектар

оброблюваної ріллі в США виділяється річна дотація розміром 410 дол. У країні жодна інша галузь економіки не має такої потужної підтримки держави.

Відповідно до нового сільськогосподарського закону «Про фермерську безпеку та інвестиції в сільську місцевість», Уряд США продовжує субсидувати розвиток сільських територій. Дрібні та середні фермерські господарства отримують від держави на контрактній основі фінансову підтримку, незалежно від результатів їх господарської діяльності [326].

На підставі аналізу ієрархічної структури кооперативної системи у США встановлено, що сформована система кредитування фермерів (Farm Credit System) є власністю банків та асоціацій, які до нього входять і володіють на кооперативній основі. Система кредитування охоплює чотири регіональних банки, які надають фінансові фонди місцевим локальним асоціаціям позичальникам – 80 Асоціаціям сільськогосподарського кредитування (Agricultural Credit Association – ACA) і 11 Федеральним земельним асоціаціям кредитування (Federal Land Credit Association – FLCA). Саме локальні асоціації розміщують кредити серед сільських клієнтів, причому ACA спеціалізуються на коротко- і середньостроковому, а FLCA – на довгостроковому кредитуванні. До цієї системи належить Сільськогосподарський кредитний банк (Agricultural Credit Bank), який створено спеціально для обслуговування кредитних потреб сільськогосподарських кооперативів. Він надає усі види банківських послуг і фінансує експорт сільськогосподарської продукції [328].

Усі зазначені фінансові інститути пропонують кредитні ресурси сільськогосподарським товаровиробникам та їх кооперативам у 50 штатах Америки. Нині обсяг кредитів, що надали сільськогосподарські кредитні установи країни, перевищує 90 млрд доларів для понад півмільйона позичальників. Грошові кошти для позик сільськогосподарські кредитні установи одержують під гарантії Федеральної корпорації з фінансування банків системи кредитування фермерів (Federal Farm Credit Banks Funding Corporation). Позики сільськогосподарських кредитних установ підлягають страхуванню Страховою корпорацією системи кредитування фермерів (Farm Credit System Assistance Corporation).

Серед країн – представників Латинської Америки найбільш цінним для нас можна назвати досвід Аргентини, Бразилії та Мексики. Це зумовлено їх сільськогосподарською спрямованістю, відносною успішністю у залученні іноземних інвестицій, існуванням диктатури у державному управлінні цих країн у минулому з наступним обранням ліберального шляху розвитку держави.

Так, в Аргентині створено та діє сприятливий інвестиційний клімат, особливо з позиції саме іноземного інвестування. Основою цього, безумовно, є

аргентинське законодавство. Основний закон «Про бізнес» в Аргентині передбачає такі положення:

- повна рівність прав господарюючих суб'єктів резидентів та нерезидентів у питанні доступу до зовнішніх та внутрішніх джерел фінансування і програм економічного сприяння;

- виключення бюрократії та абсолютна лібералізація процедур отримання дозволів, ліцензій, необхідних для реалізації інвестиційного проекту;

- право іноземного інвестора без жодних перешкод повернути власний капітал до своєї країни у випадку реорганізації або ліквідації бізнесу;

- повідомна реєстрація бізнесу та цілковита конфіденційність інформації, що надається інвесторами;

- реальні механізми доступу інвестора до світових фондових ринків;

- гарантії верховенства міжнародного права над внутрішнім правом держави;

- розповсюдження на іноземних інвесторів національного податкового законодавства, невисокі ставки податку на додану вартість та податку на прибуток тощо [152, с. 222].

Залученню інвестицій у сільське господарство Аргентини сприяло:

- по-перше, нормативно-правові акти про державну реформу управління економікою. Цими документами держава самоусунулася від тотального регулювання економіки. Акти містять детальний економічний план розвитку економіки та передбачають повну приватизацію державних підприємств, у тому числі у сфері сільського господарства;

- по-друге, запровадження політики дерегуляції, що охопила собою сферу іноземного інвестування, внутрішній ринок товарів та послуг, державне управління тощо. Крім того, державна політика спрямовувалася на зняття суперечності між доринковим законодавством та ринковим, надавши беззаперечний пріоритет останньому;

- по-третє, удосконалення валютної політики, що передбачала конвертованість національної валюти через ув'язку національних резервів іноземних валют та золотого запасу. Встановлювалося співвідношення між національною валютою песо та американським доларом. У країні започатковується вільний обіг іноземної валюти, дозволяється підписувати контракти та володіти банківськими рахунками в іноземній валюті [152, с. 225].

Серед чинників, що сприяли притоку інвестицій у сільське господарство Бразилії, доцільно відмітити: невисокі податкові ставки та широке використання прогресивних методів нарахування податку; використання приватизації як способу стимулювання економіки, а не переділу власності; ліберальна зовнішньоторговельна політика.

Податкова система Бразилії характеризується високою мірою простоти та передбачає наявність традиційного прибуткового податку, податку на споживання і податку на власність. Прибутковий податок розраховується та сплачується сільськогосподарськими підприємствами, виходячи з їх фінансового стану. Існує три базові ставки: обов'язкова ставка у розмірі 25%; додаткова ставка у розмірі 10% на прибуток, що перевищує 19 тис. дол. щомісяця; ставка у розмірі 10% від прибутку на забезпечення мінімальної заробітної плати та соціальних виплат. Що стосується самозайнятих у сільськогосподарському виробництві фізичних осіб, то тут застосовується трирівнева прогресивна ставка. Місячний заробіток, що не перевищує суму в розмірі 766 дол., не обкладається податком. Далі застосовуються ставки в розмірі 15%, 26,6% та 35%, в залежності від рівня місячного доходу. Податком у розмірі 35% обкладається дохід, що перевищує 13800 дол. [152, с. 276]. Земельний податок із сільськогосподарських виробників стягується федеральною податковою службою в розмірі, що визначається окремими законодавчими актами.

Мексиканський досвід правового стимулювання залучення інвестицій у сільське господарство цікавий з огляду на два критерії. З одного боку, економіка цієї країни значною мірою орієнтована на сільське господарство. З іншого – незважаючи на те, що Мексика входить до числа країн, що розвиваються, вона є учасником Північноамериканської зони вільної торгівлі разом зі Сполученими Штатами Америки та Канадою. Саме поєднання цих двох чинників зробило економіку Мексики привабливою для іноземних інвесторів.

Закон про видобуток 1992 р. значно лібералізував діяльність іноземного капіталу в країні, торкнувшись також і сільського господарства. Іноземні інвестори, які вклали кошти в сільськогосподарське виробництво, отримали два види пільг. По-перше, пільги, що стосуються нових інвестицій та пов'язані зі створенням нових робочих місць. При дотриманні цих умов та з урахуванням специфіки інвестицій до інвестора застосовується певний розмір податкового кредиту. А саме: до 30% від розміру інвестицій, що спрямовані на будівництво виробничих об'єктів, придбання машин та виробничого сільськогосподарського обладнання; до 35%, якщо обладнання, що використовується для потреб сільського господарства, було вироблено в Мексиці [78, с. 63]. По-друге, у державі були запроваджені пільги, спрямовані на стимулювання підприємств, орієнтованих на експорт сільськогосподарської продукції. Якщо останні експортують більше 50% виробленої продукції, то розмір податкового кредиту збільшується. Крім того, підприємства отримують сертифікат на податкові

знижки, якщо в їх продукції питома вага місцевих ресурсів складає не менше 30%.

Велике значення у покращенні інвестиційного клімату Мексики зіграло підписання зі Сполученими Штатами Америки та Канадою міжнародної угоди про створення та функціонування «Північноамериканської зони вільної торгівлі».

При дослідженні досвіду інвестування в сільське господарство азійського регіону були розглянуті найбільш економічно ліберальні країни, серед яких Південна Корея. Іноземні інвестиції зробили значний внесок у розвиток економіки Південної Кореї. Досвід цієї країни у сфері залучення інвестицій у сільське господарство характеризується поступовою лібералізацією законодавства, що регулює дане питання. Закон «Про іноземні інвестиції» 1966 р. неодноразово змінювався в бік покращення умов інвестування. Закон про іноземні інвестиції не встановлює верхньої межі участі іноземного капіталу в майні підприємства. Однак, вимагається спеціальний дозвіл профільного міністерства у випадку, якщо така частка перевищує 50% статутного капіталу товариства. Також діє норма щодо мінімального розміру початкової інвестиції, що складає 100 тис. дол.

Що стосується безпосередньо заходів стимулювання залучення інвестицій у сільське господарство, то починаючи з 1989 р. у країні діяли наступні пільги:

- на п'ять років звільнені від сплати податку на корпорацію сільськогосподарські підприємства корпоративного типу або від сплати податку на прибуток сільськогосподарські підприємства, що не входять до корпорації;

- на п'ять років звільнені від сплати податків на придбання власності та податків на власність сільськогосподарські підприємства у пропорції до частки іноземної інвестиції у майні такого підприємства;

- звільнені від податку на додану вартість та на 70% знижка на ввізне мито на машини та устаткування, що використовуються для сільськогосподарського виробництва;

- звільнені від сплати податку на корпорацію малих та середніх підприємств протягом чотирьох років при організації сільськогосподарського виробництва у визначених депресивних районах тощо [78, с. 65].

Істотний інтерес представляє досвід Китаю як країни з перехідною економікою, що забезпечила останніми роками динамічний розвиток сільського господарства. Спільні риси розвитку і функціонування економіки України та Китаю дають можливість застосувати позитивний досвід КНР щодо державного регулювання інвестиційних процесів в аграрному секторі економіки. Успіхи

економічної реформи в КНР підтверджують велике значення державного регулювання економіки. Оцінюючи сільське господарство як одну із найбільш перспективних галузей економіки Китаю, держава надає великого значення регулюванню реформ в аграрному секторі [75, с. 108].

У Китаї зберігається система державного централізованого планування виробництва основних видів сільськогосподарської сировини в розрізі регіонів і країни в цілому. Однак, на відміну від періоду ринкового реформування, приватні товаровиробники мають можливість самі вибирати структуру товарного виробництва, технології та ринки збуту [294, с. 125]. У даній країні кошти для інвестицій у сільське господарство надходять із чотирьох джерел: від держави (фінансові кошти), у формі кредитів (через державні банки), у формі коштів колективних господарських організацій у селі та від селянських дворів [299, с. 48].

Механізм фінансування інвестицій у сільському господарстві сформований на основі правових положень, що впливають із Закону КНР «Про сільське господарство», «Тимчасових положень щодо іноземних інвестицій» [75, с. 108]. Згідно з цим Законом, держава зобов'язується збільшувати капіталовкладення разом з місцевими урядами всіх ступенів, які повинні в своїх бюджетах спеціально асигнувати кошти на впровадження досягнень агротехніки і передбачати їх щорічне збільшення. У Законі визначені джерела капіталовкладень, механізм їх здійснення, порядок підготовки фахівців у галузі сільського господарства і використання досягнень агротехнічної науки. Прийнятий також Закон «Про впровадження у виробництво агротехнічних досягнень». За цим Законом розповсюдження агротехніки покладається на адміністративні органи, наукові центри, а сам перелік упровадження агротехнічних досягнень повинен включати в державний і місцевий плани розвитку науки і техніки [299, с. 48]. Акцент робиться на вкладення в основні фонди, фінансування витрат у рослинництві, тваринництві й у суміжних із сільськогосподарськими галузях – лісовому, рибному господарствах, іригаційному будівництві, а також на створення фондів сприяння сільськогосподарському виробництву. Місцеві урядові органи орієнтовані на вклади в регіональні матеріально-технічні бази з метою освоєння сільськогосподарських ресурсів, підвищення урожайності сільськогосподарських культур [75, с. 109].

Досвід Китаю є показовим у створенні стимулюючих механізмів для залучення іноземного капіталу, адже ця країна стала найбільш привабливою для іноземних інвесторів і вийшла на друге місце у світі за обсягами залучення іноземних інвестицій. Китай характеризується постійним приростом прямих іноземних інвестицій, щорічні обсяги яких, за різними оцінками, перевищують

100 млрд дол. Це свідчить про сприятливість інвестиційного клімату, потенційні можливості освоєння величезного швидкозростаючого внутрішнього ринку, використання місцевої робочої сили й природних ресурсів, а також про переваги відкритості в результаті вступу цієї країни у СОТ [85, с. 79].

Китайський досвід показує, що вирішальну роль у залученні іноземних інвестицій у країну відіграють такі чинники: наявність єдиної довготермінової стратегії, що комплексно визначає конкретні настанови й орієнтири стійкого соціально-економічного розвитку; незмінність політичного курсу і стабільність загальної соціально-політичної ситуації в країні; відкритість зовнішньому світу при твердому відстоюванні кінцевих і особливо перспективних національних інтересів; застосування конкретних інструментів політики від часткових експериментів до широкого впровадження.

Китай зміг досягти позитивної динаміки інвестування економічного розвитку в цілому завдяки політико-правовим, соціальним і культурним чинникам. Зокрема, КНР вдалося забезпечити політичну стабільність, врегулювати на законодавчому рівні фактично всі проблемні питання щодо залучення і здійснення інвестицій, сформуванню належний рівень економічної культури у громадян, мінімізувати корупцію. Це створило необхідні передумови та дало поштовх активнішій інтеграції Китаю у міжнародний інвестиційний ринок і дозволило брати участь у перерозподілі світових інвестиційних потоків [160, с. 176].

З урахуванням досвіду міжнародної співпраці України з країнами колишнього Радянського Союзу необхідно провести порівняльний аналіз питань щодо залучення інвестицій в аграрний сектор економіки, визначаючи загальні і відмінні особливості. Адже, розуміючи різницю у визначенні інвестиційної діяльності в країнах пострадянського простору, можна вирішити проблеми й усунути перешкоди в співпраці між ними в зонах єдиного економічного простору.

У Російській Федерації залучення інвестицій регулюється Законом «Про інвестиційну діяльність у Російській Федерації, здійснювану у вигляді капітальних вкладень». Як зазначено в Законі, інвестиційна політика Російської Федерації спрямована на залучення та ефективне використання в економіці іноземних матеріальних і фінансових ресурсів, передової техніки і технології, управлінського досвіду, забезпечення стабільності умов діяльності іноземних інвесторів та дотримання відповідності правового режиму інвестицій нормам міжнародного права [254].

Сьогодні багато сільськогосподарських товаровиробників, що працюють на території Російської Федерації, функціонують на межі виживання, в одних

випадках терплячи збитки, в інших отримуючи мінімальний прибуток. Це негативно впливає на інвесторів, які не поспішають вкладати гроші в російське сільське господарство. Основними джерелами залучення інвестицій в аграрний сектор країни є внутрішні джерела, тобто державна підтримка і власні фінансові ресурси сільськогосподарських товаровиробників [197]. Зрозуміло, що сільське господарство потребує модернізації. Але на проведення глобальних змін власних коштів, включаючи державні дотації, виявляється недостатньо. Незважаючи на те, що динаміка інвестицій в основний капітал сільського господарства в Росії за останні роки була зламана фінансовою кризою, в цілому інвестиційна активність аграрного сектора економіки носить не досить позитивний характер. Процес реформування аграрного сектора в Росії значною мірою ускладнює недостатній рівень державної підтримки. Так, у 2008 та 2009 рр. спостерігалось значне зниження обсягу інвестицій в основний капітал аграрного сектора. У 2010 р. цей показник склав лише 182 млрд руб. За останні три роки частка сільського господарства в загальному обсязі інвестицій скоротилася з 4% до 1%.

Урядом Російської Федерації (2012 р.) була затверджена Держпрограма розвитку сільського господарства та регулювання ринків сільгосппродукції, сировини і продовольства на 2013-2020 р.р. Головні її цілі – забезпечити продовольчу незалежність Росії та підвищити конкурентоспроможність вітчизняної сільгосппродукції на внутрішньому і зовнішньому ринках у зв'язку зі вступом країни до СОТ.

Експерти вважають, що іноземні інвестиції в Росії можуть дійти лише до тих підприємств, які змогли осучаснити технологічну лінію і тепер працюють за сучасними стандартами, що дозволяє отримувати стабільний прибуток з хорошим рівнем рентабельності. Тому державі необхідно активно підтримувати фінансування переоснащення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств.

У Республіці Білорусь на рівні національного законодавства інвестиційна діяльність регулюється Інвестиційним кодексом, положення якого спрямовані на стимулювання інвестиційної діяльності та захист прав інвесторів. Крім забезпечення захисту прав інвесторів, у республіці створено систему стимулів для здійснення інвестиційної діяльності [254].

Сільське господарство Республіки Білорусь знаходиться в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів. Основними джерелами формування інвестиційних вкладень виступають накопичення безпосередньо самих суб'єктів господарювання, бюджетні засоби, що на даний час мають тенденцію до зниження, а також зовнішні залучення, які, головним чином, є кредитними ресурсами, що, незважаючи на пільгові ставки, можливі лише для великих

сільськогосподарських підприємств. Питома вага інвестицій у сільське господарство складає близько 20% загального обсягу всіх інвестицій у республіці. Що стосується залучення іноземних інвестицій у сільське господарство, то воно незначне, і їх питома вага становить менше 1% [261, с. 3]. Таким чином, можна узагальнити, що сільське господарство республіки є найменш привабливою для інвестування галуззю економіки.

Водночас з боку держави сільськогосподарським підприємствам Республіки Білорусь щорічно надається значна економічна допомога. Так, дана категорія господарств здійснює свою діяльність у системі пільгового оподаткування, кредитування, а також страхування. Крім того, підприємства виступають одержувачами фінансових ресурсів із республіканського бюджету у вигляді прямих субсидій і дотацій [3, с. 11].

Серед головних проблем інвестиційної діяльності в Республіці Білорусь можна виділити низьку ефективність аграрної галузі, що робить її малопривабливою для інвесторів, особливо зарубіжних, внесок яких може виражатися не тільки в коштах, але й у вигляді сучасних машин, устаткування і технологій. Більшість сільськогосподарських організацій республіки не в змозі повною мірою здійснювати інвестування виробничої та соціальної сфер за рахунок власних коштів, а бюджетні ресурси для фінансування інвестпроектів в аграрному секторі обмежені. Капіталовкладення в сільське господарство, особливо державні, орієнтовані в основному на збільшення натуральних, об'ємних, валових показників, тоді як економічні, зокрема рентабельність, при цьому враховуються недостатньою мірою. Також проблемою реалізації принципу інвестиційної достатності фінансування основного капіталу в аграрному секторі виступає високий рівень ризику вкладень, який, у свою чергу, посилюється низьким рівнем прибутковості [253, с. 202].

У цілому треба зазначити, що динамічному розвитку системи управління інвестиціями в сільському господарстві Республіки Білорусь перешкоджає складне фінансове становище більшості аграрних товаровиробників. Формування інфраструктури інвестиційного ринку в аграрному секторі Республіки Білорусь йде повільними темпами. Науковці країни вважають, що вирішення проблеми інвестиційного забезпечення в Республіці Білорусь полягає в участі держави як основного інвестора в розвиток галузі, оскільки даний суб'єкт інвестиційного процесу менш зацікавлений у прибутковості вкладень у зв'язку з необхідністю забезпечення основної мети – продовольчої безпеки та незалежності, а також розвитку сільськогосподарських територій. Проблема залучення іноземних інвестицій повинна бути ув'язана з іншою, не менш важливою для Білорусі, проблемою – захистом інтересів вітчизняних виробників і огорожею їх від надмірної конкуренції [295, с.25].

Для забезпечення гарантованого захисту інвестицій та інвесторів у Республіці Казахстан прийнятий Закон «Про інвестиції» і на постійній основі ведеться робота з розробки, узгодження та ратифікації угод у сфері заохочення і взаємного захисту інвестицій [254]. Сільське господарство є однією з ключових галузей економіки Казахстану. За часів Радянського Союзу було досягнуто високий рівень оснащення сільського господарства енергетичними і сільськогосподарськими машинами, устаткуванням, але на даний час значна частина технічних засобів давно вичерпала експлуатаційний термін, зношеність основних фондів становить 40-70%. Відповідно, основні фонди сільськогосподарських товаровиробників потребують оновлення та модернізації, але коштів для проведення даних заходів недостатньо. Основними джерелами залучення інвестицій в аграрний сектор країни є внутрішні джерела, тобто державна підтримка і власні фінансові ресурси сільськогосподарських товаровиробників. Загальні інвестиції, спрямовані на розвиток сільського господарства Казахстану, останніми роками не перевищують 5% від загального їх обсягу.

Треба відмітити, що в Казахстані розроблені і діють Державні агропродовольчі програми щодо розвитку та модернізації сільського господарства країни. Проте більшість сільськогосподарських товаровиробників не можуть отримати допомогу, яка передбачена державними програмами. Як правило, субсидії надавалися великим сільськогосподарським підприємствам. Аналіз показує, що рівень державної підтримки в розрахунку на 1 га ріллі в Казахстані складає близько 7 дол. [111].

У Казахстані сільське господарство є однією з пріоритетних галузей країни, що має стати «стабільною ланкою зростання економіки». Уряд Казахстану позначив три пріоритети в розвитку села: забезпечення продовольчої самодостатності, збільшення виробництва сільськогосподарської продукції на експорт і створення на селі «гідного середовища проживання». Так, держава допомагає селянам тим, що щороку виділяє близько 200 млн дол. у якості дотації, крім того, декілька разів були списані борги аграріїв. На думку більшості експертів Казахстану, саме земельна реформа буде сприяти залученню інвестицій, як внутрішніх так і зовнішніх, у село [162, с. 7].

Аналіз досвіду іноземних країн у сфері інвестування сільського господарства дозволяє зробити певні висновки та узагальнення. Зокрема, підходи до залучення інвестицій у галузь дуже різняться та залежать від цілей, які ставить перед собою та чи інша країна.

Інвестиції виступають тим ресурсом, який дасть можливість в умовах ринкової моделі господарювання зробити вітчизняний аграрний сектор конкурентоспроможним як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Тому пріоритетною метою має бути визначення шляхів підвищення інвестиційної привабливості у сільському господарстві України, розроблення заходів, що сприятимуть зміцненню і підвищенню рентабельності сільськогосподарського виробництва, покращенню інвестиційного іміджу держави, збільшенню обсягів залучення іноземних інвестицій та інвестицій в основний капітал, в її економіку.

Серед заходів, що мають перспективу використання у сфері регулювання інвестування аграрного сектора, можна виділити:

- удосконалення механізмів та інструментів державної політики, спрямованих на розширення інвестиційного потенціалу та активізацію інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки;

- суттєве підвищення ефективності державного інвестування на основі чіткого визначення вичерпного переліку інвестиційних пріоритетів з метою уникнення розпорошення інвестиційних ресурсів, а також широкого запровадження реалізації проєктів на засадах державно-приватного партнерства;

- покращення інвестиційного клімату шляхом удосконалення загального (податкового, земельного, корпоративного, митного) та спеціального інвестиційного законодавства, підвищення рівня захисту інтересів приватних інвесторів, посилення заходів боротьби з корупцією у сфері інвестиційної діяльності.

Сприяти розширенню бази інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки та вплинути на спрямування цих ресурсів у напрямках, необхідних для реалізації програми модернізаційних реформ, можна лише за допомогою системи взаємоузгоджених дій у площинах грошово-кредитного, фіскального, організаційно-управлінського регулювання, зокрема:

- 1) розширення обсягів і доступності кредитного забезпечення для аграрного сектора економіки. Для цього необхідно забезпечити підвищення стійкості фінансової системи шляхом формування захисних і стабілізаційних механізмів та розвиток її здатності до фінансування інвестиційних процесів;

- 2) удосконалення амортизаційної політики шляхом суттєвого збільшення обсягів амортизаційних відрахувань для активізації здійснення інвестиційної діяльності;

- 3) удосконалення фіскального стимулювання інвестиційної діяльності. Податкова політика України повинна перейти від домінування фіскальних пріоритетів до реалізації стимулюючого потенціалу через надання податкових пільг та преференцій для аграрного сектора.

РОЗДІЛ 4

ОСНОВОПОЛОЖНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

4.1. Розвиток системи маркетингу як чинника формування інвестиційної привабливості аграрного сектора

У сучасних ринкових умовах для аграрних товаровиробників з'явилася можливість і виникла об'єктивна необхідність самостійно визначати напрямки своєї інвестиційної діяльності, формувати джерела і вибирати засоби досягнення поставлених цілей, тобто самостійно формувати власну інвестиційну політику. Формування, функціонування та реалізація інвестиційної політики кожного суб'єкта господарювання в аграрному секторі економіки здійснюється у сфері спільних інтересів як самих товаровиробників, так і їх потенційних інвесторів. Кожен товаровиробник для залучення додаткових (як власних, так і залучених) інвестиційних ресурсів зацікавлений у підвищенні рівня інвестиційної привабливості: прагне розвивати своє виробництво, підвищувати конкурентоспроможність продукції та виробництва в цілому. Тому сучасний розвиток аграрного сектора потребує особливої уваги до активізації діяльності суб'єктів ринкової інфраструктури, створення ефективної маркетингової мережі руху сільськогосподарської продукції від виробника до споживача, яка мала б забезпечити паритетність економічних інтересів виробників, переробників і кінцевих споживачів.

Як доводить світовий досвід, ефективний маркетинг є засобом перспективного розвитку сільськогосподарського товаровиробника, а забезпечення вищого рівня конкурентоспроможності продукції можливе лише за умови використання всіх елементів комплексу маркетингу. Саме тому актуальним питанням для вітчизняних товаровиробників при формуванні інвестиційної привабливості, зокрема, є розробка та застосування заходів з організації маркетингової діяльності.

«Маркетинг – це комплексна система організації виробництва й збуту продукції, орієнтована на задоволення потреб конкретних споживачів і одержання прибутку на основі досліджень і прогнозування ринку, розробки стратегії й тактики поведіння на ринку за допомогою маркетингових програм. У цих програмах закладені заходи щодо поліпшення товару і його асортименту, вивчення покупців, конкурентів і конкуренції, по забезпеченню цінової політики, формуванню попиту, стимулюванню збуту й по рекламі, оптимізації каналів

руху товарів і організації збуту, організації технічного сервісу й розширення асортиментів сервісних послуг, що представляють» [214, с. 16].

Реальним економічним інструментом організації діяльності в сільському господарстві з урахуванням умов ринку стає агромаркетинг – комплексно-системне вирішення проблем організації, який охоплює всі стадії процесу: «виробництво – розподіл (обмін) – споживання». Агромаркетинг – це діяльність, що передбачає розробку та реалізацію системи заходів задля оптимізації економічної діяльності товаровиробників, з урахуванням специфіки товару та умов ринку. Встановлено, що «... Якість продукції на 95% залежить від якості організації процесів діяльності, і лише на 5% від інших факторів» [107]. Тому більшість провідних компаній у світі спрямовують свої зусилля на підвищення якості продукції через якісну організацію діяльності на основі маркетингу.

В аграрному секторі економіки країни система маркетингу включає два основних види діяльності. Перший – пов'язаний із переробкою та передачею сировини і готової продукції у міру їх просування від виробника до споживача, другий – базується на процесах обміну і ціноутворення в ринковій системі. Фундаментом цих видів діяльності є аналіз ринку, оцінка ситуації з виробництва сільськогосподарської продукції та ціни у себе і конкурентів, найбільш вигідні шляхи транспортування та канали реалізації продукції, рекламна діяльність тощо.

Система агромаркетингу передбачає постановку та вирішення наступних завдань: комплексне дослідження ринку; виявлення постійного попиту; виявлення незадоволених потреб; планування асортименту і цін на товари; розробка заходів для максимально повного задоволення існуючого попиту; розробка заходів щодо вдосконалення управління та організації виробництва.

Забезпечення виконання поставлених завдань є певною гарантією досягнення сільськогосподарськими товаровиробниками позитивних результатів у господарській діяльності, що дасть можливість підвищити їх ефективність та в перспективі додаткового використання інвестиційних ресурсів, як власних, так і залучених, у свою діяльність.

Сільське господарство відіграє винятково важливу роль як каталізатор розвитку ринкової економіки. Воно є висококонкурентним, оскільки в ньому функціонує багато незалежних сільськогосподарських підприємств різних форм власності і розміру, а також особистих господарств населення, що спеціалізуються на виробництві переважно однакових товарів. Через таку значну кількість товаровиробників окрема їх частка на ринку сільськогосподарської продукції – мізерна. Це і є тією першопричиною, що породжує високу конкуренцію між сільськогосподарськими товаровиробниками, в результаті чого створюється таке ринкове середовище,

що стимулює розвиток інших секторів економіки. Така ситуація вимагає від сільськогосподарських товаровиробників, з метою забезпечення їх конкурентоспроможності й ефективного управління, систематичного аналізу попиту та пропозиції на ринку, стану поточної діяльності у розрізі стратегічних перспектив, визначення рівня розвитку конкурентів.

Відповідно до законів ринкової конкуренції, кількість суб'єктів господарювання на будь-якому ринку визначається ефективністю їхньої діяльності. Причому фактором, що має вирішальний вплив на ефективність функціонування суб'єктів господарювання, є ринок. Відповідно до цього – дослідженню тенденцій ринкової діяльності сільськогосподарських товаровиробників має приділятися підвищена увага (табл. 4.1).

Таблиця 4.1 Динаміка обсягів реалізації сільськогосподарської продукції за всіма напрямками по Україні, тис. т

Найменування продукції	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Зернові – всього	23034,9	27788,5	33116,3	37954,4	40220,5	174,61
у т.ч.:						
пшениця	10061,6	11550,2	12253,4	13384,8	14917,9	148,27
жито	389,3	208,0	337,4	310,3	261,2	67,09
кукурудза	7052,9	12191,8	16531,9	20322,4	19966,5	283,10
ячмінь	4651,1	3122,2	3129,8	3090,7	4241,6	91,20
Олійні – всього	7685,3	7818,3	10675,8	12070,8	13172,8	171,40
у т.ч.:						
насіння соняшнику	5319,8	5419,1	7432,8	7695,2	8399,0	157,88
соя	1056,6	1294,3	1942,9	2157,8	2637,6	249,63
ріпак	1226,8	1041,3	1242,6	2145,0	2064,3	168,27
Цукрові буряки	5175,6	6992,9	6512,0	3124,8	5296,4	102,33
Картопля	288,6	346,4	433,8	456,8	543,4	188,29
Овочі	618,8	864,4	919,2	851,2	955,5	154,41
Плоди та ягоди	183,9	193,4	227,2	269,8	1215,3	660,85
Виноград	117,1	140,4	151,8	212,3	179,1	152,95
Баштанні культури	43,0	43,4	39,1	43,1	28,5	66,28
Олія	24,0	17,2	22,7	20,7	23,8	99,17
Цукор	675,1	863,2	1005,2	1100,6	895,6	132,66
Худоба та птиця (в живій вазі)	1476,5	1570,5	1617,1	1854,1	1957,5	132,58
у т.ч.:						
ВРХ	201,2	179,1	178,3	202,3	187,4	93,14
свині	338,0	403,0	403,0	455,1	487,9	144,35
птиця	932,2	983,4	1030,6	1191,6	1276,8	136,97
Молоко і молочні продукти	1977,0	2033,9	2334,1	2389,8	2506,2	126,77
Яйця (млн шт.)	9011,7	10379,0	10804,4	11200,5	11735,3	130,22
Вовна	420,7	466,7	337,3	280,4	303,3	72,09
Мед	551,3	487,1	379,8	495,7	616,9	111,90

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Перше, що звертає на себе увагу, так це те, що в Україні за останні роки зростає обсяг реалізації майже по всіх видах сільськогосподарської продукції. Так, реалізація зернових культур зростає на 74,6%, олійних культур – на 71,4%, картоплі – на 88,3%, овочів – на 54,4%, плодів та ягід – більш ніж у 6 разів, винограду – на 53,0%, цукру – на 32,7%, м'яса – на 32,6%, молока та молочних продуктів – на 26,8%, яєць – на 30,2%.

Здійснюваний в останні роки пошук найбільш вигідних каналів реалізації продукції свідчить про активізацію ринкової діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Намагання адаптуватися до сучасних умов ринку підтверджує і динаміка зміни структури продажу сільськогосподарської продукції (табл. 4.2).

Аналізуючи дані таблиці 4.2, з'ясовуємо, що в Україні структура реалізації сільськогосподарської продукції в 2014 р. порівняно з базисним 2010 р. змінилася, хоча й незначно. Так, зростає питома вага реалізації продукції переробним підприємствам, особливо відчутно це відбувається по овочевій продукції – 9,8 в.п., плодах та ягодах – більш ніж у 3 рази, але зменшується кількість худоби і птиці (в живій вазі) та вовни. Також за останні п'ять років зменшилася питома вага продукції, реалізованої пайовикам у рахунок орендної плати за землю та майнових паїв. Майже вдвічі скоротилася питома вага продукції, реалізованої на ринку, через власні магазини, ларки, палатки. При цьому з кожним роком зростає реалізація сільськогосподарської продукції іншим господарюючим суб'єктам, яка й займає найбільшу питому вагу серед усіх каналів реалізації (до 90% і більше за окремими видами продукції). Особливо це стосується зернових та олійних культур, які займають найбільшу питому вагу в структурі експорту сільськогосподарської продукції нашої країни.

Важливим елементом торгового інструментарію є ціна, яка займає основне місце у механізмі формування ринкових відносин між суб'єктами національної економіки. У сучасних ринкових умовах господарювання ціна стає економічним підґрунтям переходу аграрного виробництва на інтенсивну основу, оскільки переважно нетехнологічний, екстенсивний тип відтворення вітчизняного аграрного виробництва не сприяє зниженню собівартості продукції, підвищення ціни залишається чи не єдиним джерелом зростання рівня прибутковості та конкурентоспроможності продукції сільського господарства. Тому питання ціноутворення є основою забезпечення економічного інтересу сільськогосподарських підприємств, сприяє мотивації аграрної праці та підвищенню добробуту селян, що, в свою чергу, пов'язано з процесами інвестування сільського господарства та залученням додаткових власних і запозичених інвестиційних ресурсів у виробництво.

**Таблиця 4.2 Структура реалізації сільськогосподарської продукції в Україні за напрямками,
у % до загального обсягу реалізації**

Види продукції	Канали реалізації									
	переробним підприємствам		населенню в рахунок оплати праці		пайовикам у рахунок орендної плати за землю та майнових паїв		на ринку, через власні магазини, ларки, палатки		іншим господарюючим суб'єктам	
	2010 р.	2014 р.	2010 р.	2014 р.	2010 р.	2014 р.	2010 р.	2014 р.	2010 р.	2014 р.
Зернові – всього	3,4	3,3	0,9	0,2	9,6	4,7	7,1	3,1	79,0	88,7
у т.ч. пшениця	3,4	3,8	1,1	0,3	11,6	7,4	7,8	3,8	76,1	84,7
жито	7,2	11,6	1,2	0,3	2,1	1,8	9,9	4,4	79,6	81,9
кукурудза	4,2	2,8	0,3	0,1	4,5	2,1	4,5	2,1	86,5	92,9
ячмінь	2,2	3,2	1,2	0,3	13,8	8,1	8,2	4,9	74,6	83,5
Олійні – всього	4,2	6,1	0,1	0,0	0,7	0,3	5,0	2,0	90,0	91,6
у т.ч. насіння соняшнику	4,4	7,1	0,1	0,0	1,0	0,4	5,5	1,8	89,0	90,7
соя	4,4	5,0	0,1	0,0	0,0	0,0	5,2	2,5	90,3	92,5
ріпак	3,0	4,1	0,0	0,0	0,0	-	3,0	2,1	94,0	93,8
Цукрові буряки	87,4	89,2	0,0	0,0	0,0	-	0,0	0,0	12,6	10,8
Картопля	7,4	16,0	1,3	0,1	0,1	0,1	12,6	6,5	78,6	77,3
Овочі	37,2	47,0	0,6	0,1	0,2	0,0	12,2	4,0	49,8	48,9
Плоди та ягоди	25,0	84,8	0,2	0,0	0,1	0,0	25,1	2,5	49,1	12,7
Олія	0,0	0,1	2,7	0,9	11,1	5,0	6,7	3,1	79,5	90,9
Цукор	0,2	0,1	0,9	0,3	2,4	1,5	4,6	2,0	91,9	96,1
Худоба та птиця (в живій вазі)	25,5	23,5	1,0	0,3	0,1	0,0	7,5	7,4	65,9	68,8
Молоко і молочні продукти	92,7	94,9	0,4	0,1	0,0	0,0	1,9	1,3	5,0	3,7
Яйця, тис. шт.	0,2	3,5	0,6	0,2	0,0	0,0	20,0	14,5	79,2	81,8
Вовна	46,9	19,6	0,8	0,1	0,0	-	9,4	13,0	42,9	67,3
Мед	0,1	0,4	21,8	7,0	18,6	8,0	27,4	30,2	32,1	54,4

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Для повноти дослідження даного явища в таблиці 4.3 представлені середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції в розрізі видів товаровиробників – сільськогосподарських підприємств, включаючи фермерські господарства та господарства населення.

Вивчаючи динаміку цін на сільськогосподарську продукцію з 2010 р. по 2014 р., необхідно відмітити, що за всіма категоріями господарств даний показник зростає, окрім цін на овочі в сільськогосподарських підприємствах та картоплю в господарствах населення. Найвищими темпами зростали ціни на зернові та яйця – більше 50%.

Порівнюючи рівень цін між сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення, потрібно відмітити вищий рівень їх у останніх, що пов'язано, насамперед, з реалізацією власної продукції на ринку, де, як правило, ціни є найвищими серед усіх каналів реалізації. Таким чином, сільськогосподарські товаровиробники намагаються вистояти в конкурентній боротьбі, зберегти існуючий власний виробничий потенціал і не втратити уже здобуті ринкові позиції. При несприятливій ринковій кон'юктурі інколи доводиться нехтувати принципом самоокупності та рентабельності. Проте така ситуація не може бути тривалою і сталою, а тим більше мати стратегічне спрямування.

Щоб ринкова стратегія набула свого розвитку і реалізації, потрібно, насамперед, визначити і реалізувати ті фактори і чинники, які впливають на світовий та внутрішній аграрний ринок. Уся сукупність таких факторів складається практично з двох взаємопов'язаних, але з різною підпорядкованістю, груп, а саме: фактори і чинники зовнішнього середовища, які є компетенцією і контролюються керівництвом товаровиробника; фактори і чинники, які є об'єктом прямої діяльності служби маркетингу. До цього слід залучити поведінку та вплив так званих неконтрольованих факторів: конкурентів, споживачів, продовольчу політику, стан державної економіки в цілому та платоспроможності населення, зокрема.

Перший крок для сільськогосподарських товаровиробників у виборі ринкової стратегії – чітка позиція відносно частки того чи іншого сільськогосподарського продукту. В реальному ринковому середовищі ситуація складається таким чином, що від урахування товаровиробником сильних чи слабких сторін неконтрольованого середовища залежить успіх чи невдача всієї виробничо-збутової діяльності. Якщо керівництво остаточно визначило свою позицію щодо асортименту та збутової політики в цілому, то обов'язковою другою умовою стратегії розвитку має стати адаптація до ринку, тобто врахування сумарної дії чинників і впливу як зовнішнього середовища, так і, особливо, неконтрольованих факторів.

Таблиця 4.3 Середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції в розрізі видів товаровиробників в Україні, грн за т

Види продукції	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Сільськогосподарські підприємства (включаючи фермерські господарства)						
Зернові та зернобобові	1120,9	1374,2	1550,2	1367,3	1870,8	166,90
Насіння соняшнику	3018,7	3243,2	3571,7	2990,6	3842,7	127,30
Соя	3422,3	3467,0	4650,9	-
Ріпак	3923,4	3073,7	4163,0	-
Картопля	2131,0	2032,8	1139,6	1856,7	2173,6	102,00
Овочі	2551,6	2139,1	1956,6	2304,5	2514,3	98,54
Плоди та ягоди	2419,8	3175,9	2707,1	1992,4	2429,1	100,38
Худоба та птиця (в живій вазі)	10797,1	11967,2	12556,4	10587,2	13642,8	126,36
Молоко та молочні продукти	2938,7	3041,6	2662,2	3363,0	3588,4	122,11
Яйця, тис. шт.	470,6	521,5	627,0	657,7	782,4	166,26
Господарства населення						
Зернові та зернобобові	1219,0	1587,8	1768,1	1574,7	1917,3	157,28
Насіння соняшнику	3175,3	2986,7	3781,6	2660,9	3420,9	107,73
Соя	3431,1	3214,5	3877,1	-
Ріпак	-	-	-	3404,1	3805,4	-
Картопля	3138,2	2354,3	1448,3	2846,6	2866,7	91,35
Овочі	3004,2	2899,6	2864,7	3028,1	4803,8	159,90
Плоди та ягоди	5788,7	7078,1	7777,7	4834,0	6134,7	105,98
Худоба та птиця (в живій вазі)	12785,3	13891,0	14780,9	13942,1	15023,8	117,51
Молоко та молочні продукти	2383,8	2555,7	2468,9	2759,2	2960,5	124,19
Яйця, тис. шт.	793,8	811,5	983,1	1007,3	1155,7	145,59

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

І тут вирішальна роль має належати саме маркетинговій службі, оскільки необхідно впровадити відповідні зміни у сферу маркетингу. Необхідність указаних змін спричинена, з одного боку, найповнішим оволодінням інформацією про неконтрольоване середовище, а з іншого – доцільністю орієнтації виробництва продукції на конкретний попит на ринку. Оскільки така діяльність у комплексі маркетингу опирається на кваліфікацію спеціалістів та менеджерів, то ця реальність підтверджує теоретичний висновок про пріоритетність у поточному періоді інтелектуальної складової в інвестуванні виробничо-господарської діяльності аграрного сектора.

Тому третя умова полягатиме у розробці маркетингової стратегії щодо просування товару безпосередньо на ринок. А це означає, що обов'язково слід взяти до уваги управління такими збутовими процесами: організація продажів з урахуванням зон постачання сировини чи без них; збут сільськогосподарської продукції по конкретних регіонах; орієнтування продажу сільськогосподарської продукції безпосередньо кінцевим споживачам.

Четвертою умовою має бути формування маркетингової служби як одного з важливих елементів діяльності в ринковому середовищі. «Орієнтація на ринок – більш високий ступінь у діяльності сільськогосподарського підприємства, коли воно, базуючись на передовій технології, не залишається у вирішенні внутрішніх завдань, а виходить на кінцеву мету – задоволення попиту покупців» [267, с. 154]. Головними ланками структурованої маркетингової діяльності, зорієнтованої на ринок, можуть бути: врахування потреб споживачів, фактичне ринкове середовище та його поведінка, наповненість ринку та купівельна здатність споживачів, наявність конкурентів та їх сильні (слабкі) сторони. На основі таких відомостей маркетингова служба і має опрацювати методи і способи стратегічної поведінки та принципи в таких сферах, як вдосконалення споживчих характеристик товару, зміна його асортименту та обсягів продажів, заходи щодо реклами та стимулювання збуту і, нарешті, динаміка й рівень цін продажу.

П'ята умова – прогнозування і підтримка життєвого циклу товару, який складається з впровадження, зростання, зрілості і спаду. Концентрація життєвого циклу товару дозволяє зняти з виробництва ті з них, які опинились на стадії спаду, не чекаючи краху виробництва, і почати виробляти товари, що перебувають на етапі впровадження та зростання, збираючи вершки.

Врахування таких підходів щодо вибору ринкової позиції сільськогосподарських товаровиробників дає можливість, з одного боку, закріпитись на порівняно добре збалансованому ринку аграрної продукції, а з іншого – забезпечити товаровиробників прозорою, виваженою та надійною збутовою політикою. В цьому відношенні важлива роль має належати SWOT-

аналізу. Його використання дозволяє визначити стосовно кожного суб'єкта господарювання:

1. Сильні сторони (strength) – внутрішні можливості (навички, потенціал) чи ресурс, що можуть зумовити формування конкурентної переваги.

2. Слабкі сторони (weaknesses) – види діяльності, які сільськогосподарський товаровиробник здійснює не досить добре, або ресурси, підсистеми потенціалу, що неправильно використовуються.

3. Можливості (opportunities) – сукупність факторів, що переважно позитивно впливають на діяльність сільськогосподарських товаровиробників, альтернативи, що їх може використати товаровиробник для досягнення стратегічних цілей (результатів).

4. Загрози (threats) – сукупність факторів, що переважно негативно впливають на діяльність сільськогосподарських товаровиробників, будь-які процеси або явища, що перешкоджають руху товаровиробників у напрямку досягнення своїх місії та цілей.

Ці складові об'єктивно існують у середовищі та суб'єктивно оцінюються керівниками сільськогосподарських підприємств та організацій.

Широке застосування та розвиток SWOT-аналізу пояснюються такими причинами: стратегічне управління пов'язане з великими обсягами інформації, яку потрібно збирати, обробляти, аналізувати, використовувати, а відтак виникає потреба пошуку, розробки та застосування методів організації такої роботи.

Проведений SWOT-аналіз основних сільськогосподарських товаровиробників дає можливість з'ясувати ряд об'єктивних і суб'єктивних причин та факторів, що можуть вплинути на розвиток маркетингових стратегій (табл. 4.4). Відповідно до даних таблиці, щодо можливостей та сильних сторін сільськогосподарських товаровиробників практично труднощів не спостерігається. Водночас невизначеність у зовнішніх стосунках з партнерами по забезпеченню сировиною та іншими ресурсами обумовлює певні загрози. Наприклад, уже зараз відчувається гостра критична ситуація із забезпеченням сільськогосподарського виробництва ресурсами за доступними цінами та кредитами з низькою відсотковою ставкою.

Розуміння та передбачення загроз і можливостей у зовнішньому середовищі сільськогосподарських товаровиробників є ефективним способом розробки плану для досягнення конкурентної переваги. Усі ці змінні фактори зовнішнього середовища створюють обмеження в діяльності. Тому товаровиробники змушені формувати маркетингову службу для отримання інформації, необхідної для розуміння навколишнього оточення, на основі якої вони зможуть визначити мету і розробити ефективну стратегію діяльності на ринку.

**Таблиця 4.4 SWOT-аналіз діяльності сільськогосподарських
товаровиробників в Україні**

	Можливості	Загрози
Зовнішні фактори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Збільшення попиту на сільськогосподарську продукцію за рахунок зростання платоспроможності населення (включаючи виробництво органічної сільськогосподарської продукції) 2. Залучення додаткових інвестиційних ресурсів 3. Удосконалення існуючої та використання інноваційно нових елементів організації виробництва різних видів сільськогосподарської продукції 4. Оновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарських товаровиробників 5. Вивчення попиту на зовнішньому продовольчому ринку та можливостей виробництва сільськогосподарської продукції на експорт 6. Удосконалення організаційної структури управління виробництвом сільськогосподарської продукції 7. Виникнення нових можливостей 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Різкі зміни в законодавстві з приходом нових політичних сил 2. Недосконала нормативно-правова база стосовно земельних питань 3. Велике податкове навантаження 4. Погіршення кредитної політики (підвищення відсоткових ставок, нові умови кредитування) 5. Банкрутство підприємств та скорочення сільськогосподарського виробництва 6. Неприятливі природно-кліматичні зміни 7. Низька купівельна спроможність населення, що відображається на зниженні попиту на сільськогосподарську продукцію 8. Зниження світових цін на окремі види сільськогосподарської продукції 9. Підвищення цін на ресурси виробничого призначення 10. Зменшення кількості сільського населення працездатного віку, зайнятого у сільськогосподарському виробництві (пошук молоддю кращих умов життя)
	Сильні сторони	Слабкі сторони
Внутрішні фактори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність сприятливих природно-кліматичних умов для вирощування більшості сільськогосподарських культур 2. Наявність родючих земельних ресурсів 3. Наявна матеріально-технічна база (переважно для великих сільськогосподарських підприємств) 4. Ефективні технології виробництва (у великих сільськогосподарських підприємствах) 5. Існування сформованої мережі трейдерів та різноманітних каналів реалізації 6. Близькість до річкових та морських портів – вихід на світові ринки 7. Кваліфікований управлінський персонал (для великих сільськогосподарських підприємств) 8. Сталі багаторічні взаємовигідні зв'язки з постачальниками сировини і ресурсів 9. Комп'ютеризація операцій сільськогосподарського виробництва 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Застаріла матеріально-технічна база (для невеликих сільськогосподарських підприємств (включаючи фермерські господарства) та господарств населення) 2. Застарілі технології виробництва (у невеликих сільськогосподарських підприємствах (включаючи фермерські господарства) та господарствах населення) 3. Відсутність налагодженої роботи маркетингової служби, а в деяких товаровиробників взагалі відсутній такий підрозділ 4. Організація переробного циклу без логістизації руху коштів, продукції та ресурсів 5. Дефіцит і труднощі придбання необхідних ресурсів і сировини

Розроблено автором

З огляду на показники зовнішнього середовища, зазначимо, що майже всі можливості сільськогосподарських товаровиробників можна втілити в життя тільки за умови значного фінансування, яке нині неможливе без інвесторів та залучення коштів ззовні. Щодо загроз, то деякі з них можна пом'якшити, застосувавши можливості та сильні сторони сільськогосподарських товаровиробників. Все це зайвий раз переконує у важливості та невідкладності налагодження ефективної роботи маркетингової служби, запровадження принципів логістизації в системі руху ресурсів, продукції, коштів. Також SWOT-аналіз дає змогу сформувати загальний перелік стратегій сільськогосподарського товаровиробника з урахуванням їхніх особливостей: відповідно до змісту стратегії – адаптації до (чи формування впливу на) середовища (рис. 4.1).

SWOT-аналіз витримав перевірку часом і досі доводить свою необхідність як важливий елемент раціоналістичного підходу для розробки та реалізації стратегії.

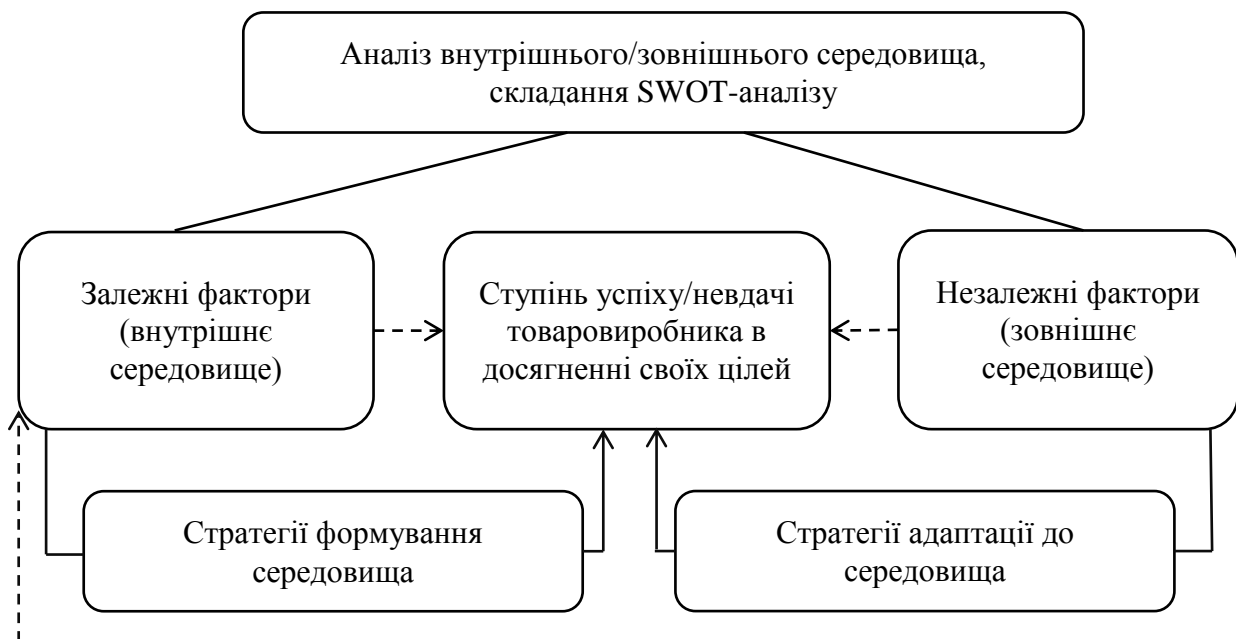

Рисунок 4.1 – Схема врахування залежних і незалежних факторів

Використано з джерела [303]

Отже, визначивши сильні та слабкі сторони сільськогосподарських товаровиробників, їх можливості та загрози, можна встановити зв'язок між ними, тобто визначити позиції, які ліквідують слабкі сторони за допомогою застосування сильних сторін та можливостей товаровиробника, для цього складається матриця SWOT-аналізу (табл. 4.5).

**Таблиця 4.5 Матриця SWOT-аналізу сільськогосподарських
товаровиробників в Україні**

Поле «СіМ»	Поле «СіЗ»
<p>1. При правильному використанні земельних ресурсів, залучаючи сучасну матеріально-технічну базу, інноваційні технології виробництва, досвідчених працівників, досягається підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва</p> <p>2. Висока прибутковість ведення господарства дасть змогу залучити додаткові інвестиційні ресурси, як власні, так і залучені</p>	<p>1. Пошук надійних постачальників виробничих ресурсів для сільськогосподарського виробництва</p> <p>2. Розширення каналів збуту сільськогосподарської продукції для пошуку більш привабливих покупців</p> <p>3. Дотримання технологій виробництва продукції для кількісного та якісного результату</p> <p>4. Матеріальне та моральне стимулювання працівників, заохочення молодих фахівців працювати в аграрному секторі</p>
Поле «СлМ»	Поле «СлЗ»
<p>1. Додатково залучені інвестиційні ресурси дадуть змогу провести модернізацію виробничого процесу у сільському господарстві шляхом механізації та автоматизації, що дасть змогу знизити витрати праці та собівартість продукції</p> <p>2. Організація роботи маркетингових служб у сільськогосподарських підприємствах та організація збутових кооперативів для господарств населення, основними функціями яких було б інформування товаровиробників ситуацією, яка склалася на продовольчих ринках, допомога у знаходженні потенційних покупців продукції та просуванні товарів на ринку</p> <p>3. Формування та функціонування прозорого ринку виробничих ресурсів для сільського господарства</p>	<p>Потребує розробки такої стратегії, яка одночасно дасть змогу ліквідувати слабкі сторони сільськогосподарських товаровиробників і уникнути загроз. У такому випадку пропонується стратегія концентрації виробництва, яка дасть можливість залучити інвесторів та додаткові інвестиційні ресурси зі сторони, підвищуючи ефективність виробництва сільськогосподарської продукції</p>

Розроблено автором

На перетинах окремих складових груп факторів формуються поля, для яких характерні певні комбінації, що їх будемо враховувати надалі в ході розробки стратегій певного типу:

- поле «СіМ» – потребує стратегій підтримки та розвитку сильних сторін підприємства в напрямку реалізації шансів зовнішнього оточення;
- поле «СіЗ» – передбачення стратегій використання сильних сторін підприємства з метою пом'якшення (усунення) загроз;
- поле «СлМ» – розробка стратегій подолання слабкостей товаровиробника за рахунок можливостей, що їх надає зовнішнє середовище;
- поле «СлЗ» – іноді називають «кризовим полем», оскільки тут поєднуються загрози середовища зі слабкістю товаровиробника. З огляду на це,

існує нагальна потреба розробки стратегій як подолання загроз, так і усунення слабкості сільськогосподарського товаровиробника, що завжди є нелегкою задачею.

Матриця SWOT-аналізу доводить, що більшість можливостей можна реалізувати шляхом залучення інвестиційних ресурсів, як власних, так і запозичених, що дасть змогу мінімізувати слабкі сторони сільськогосподарських товаровиробників. Адже закупівля нових сортів рослин і високопродуктивних тварин, будівництво, модернізація, механізація та автоматизація виробничих процесів у рослинництві і тваринництві покращать виробничу інфраструктуру, підвищать продуктивність рослин і тварин, знизять собівартість сільськогосподарської продукції та витрати праці на її виробництво. В результаті цих змін підвищиться якість продукції, її ціна та попит, що забезпечить отримання прибутку та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, і як наслідок – позитивно впливатиме на інвестиційний процес в аграрному секторі економіки країни.

У зовнішньому та внутрішньому середовищі сільськогосподарських товаровиробників відбуваються динамічні зміни. Одні з цих процесів відкривають нові можливості для них та створюють сприятливі умови, інші, навпаки, створюють додаткові труднощі. Для успішного виживання у довготерміновому періоді товаровиробники повинні вміти передбачати труднощі, які можуть виникнути для підприємства у майбутньому, і нові можливості, що можуть для нього з'явитися. Тому в процесі аналізу необхідно зосередити увагу на майбутніх загрозах і можливостях, пов'язаних зі станом зовнішнього середовища, а також врахувати сильні і слабкі сторони внутрішнього середовища. Проведення SWOT-аналізу має важливе значення для функціонування сільськогосподарських товаровиробників, оскільки його методика – це ефективний, доступний, дешевий засіб оцінки стану проблемної та управлінської ситуації в господарствах. Він дозволяє систематизувати проблемні ситуації; виділяти і використовувати нові потенційні можливості швидше, ніж конкуренти; вибрати оптимальний варіант розвитку й уникнути небезпек; приймати зважені рішення, що стосуються розвитку господарства. Правильне і вчасне реагування на будь-які зміни у суспільстві нині відіграють ключову роль в їх успішній діяльності. Саме вони вирішально впливають на конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції та аграрний сектор у цілому.

Враховуючи вищезазначене, бачимо, що при формуванні ринкової стратегії на ближчу перспективу сільськогосподарським товаровиробникам доцільно керуватися критеріями формування ринкоорієнтованої моделі розвитку, складовими якої є конкурентна позиція та привабливість напряму

діяльності. До позитивних характеристик конкурентної позиції можна віднести: частку окремих видів сільськогосподарської продукції на продовольчому ринку, рівень прибутковості окремих з них, який є вищим, ніж середній в аграрному секторі; безперечні конкурентні переваги на продовольчому ринку окремих сільськогосподарських продуктів; здатність заповнити ринкову нішу з інших видів сільськогосподарської продукції на локальному ринку; запровадження інновацій при виробництві; пошук роботи управлінського апарату і створення маркетингової служби; організацію постачальницької, виробничої і збутової діяльності на засадах логістизації; поглиблення орієнтації сільськогосподарської продукції на певні категорії споживачів; забезпечення чіткої орієнтації на можливі зміни у зовнішньому середовищі; інвестування власних коштів у інтеграційний процес; посилення інтелектуалізації інвестування за рахунок використання на практиці ринкової діяльності сучасних наукових досягнень; залучення до співпраці кваліфікованих менеджерів, підготовку та найм на роботу професійних маркетологів. Складовими привабливості напряму діяльності сільськогосподарських товаровиробників можуть бути:

- існування стабільного попиту як на внутрішньому, так і на зовнішньому продовольчих ринках;
- здатність ефективно використовувати наявні потужності за існуючої технології;
- можливість швидких мобілізаційних змін та вдосконалення асортименту;
- висока культура виробництва;
- орієнтація виробництва і збуту сільськогосподарської продукції на реального споживача.

Зазначені критерії переконують, що навіть у тих складних умовах розвитку аграрного сектора країни, які сьогодні склалися на продовольчому ринку, сільськогосподарські товаровиробники мають, хоча й незначні, переваги і реальні можливості розвитку.

Таким чином, недостатня увага до маркетингових методів спричиняє погіршення керованості господарством, зниження конкурентоспроможності продукції, а в цілому і втрату стійкості на продовольчому ринку. На основі вищевикладеного можна відмітити, що становлення і розвиток маркетингу – важлива складова і дуже необхідний вид діяльності учасників продовольчого ринку. Запровадження системного підходу до організації маркетингової діяльності сприятиме адаптації агропромислових формувань до умов невизначеності, адже маркетингова діяльність за своєю суттю виступає чіткою організаційною формою сучасного товарного виробництва з відповідним

змістом і має вагоме значення для ефективності роботи сільськогосподарських товаровиробників. Маркетинг у сільськогосподарських підприємствах слід розглядати не лише як механізм вивчення і регулювання процесу ринкової адаптації, а й як складову загального агропромислового маркетингу, на яку покладаються важливі управлінські функції – постачання ресурсів, виробництво сільськогосподарської продукції, її переробка та реалізація. Господарська діяльність сільськогосподарських товаровиробників в умовах економічної кризи має ґрунтуватись на результатах і прогнозах маркетингових досліджень, а маркетинг має поєднати інтереси товаровиробників в отриманні прибутку і зацікавленість споживачів у задоволенні власних потреб, що безпосередньо впливатиме на процес залучення додаткових інвестиційних ресурсів в аграрний сектор економіки.

Отже, можна сформулювати наступні пропозиції щодо активізації маркетингової діяльності сільськогосподарських товаровиробників:

1. Щоб створити ефективно діючий ринковий механізм в аграрному секторі економіки, необхідна адекватна концепція ринкових відносин. Такою концепцією є маркетинг, який орієнтує діяльність господарюючих суб'єктів на збалансований розвиток і формування стійкої конкурентної позиції. Застосування маркетингу означає системний підхід до управлінської діяльності з чітко поставленою метою і деталізованою сукупністю заходів.

2. Розвиток продовольчих ринків змушує виробників активніше застосовувати маркетинг, усе більше сприймаючи його як найважливішу систему й інструмент, що дає можливість зберігати ефективність виробництва за будь-яких змін кон'юнктури ринку.

3. Створення маркетингових структур на сільськогосподарських підприємствах спрямовано на підвищення ефективності виробничо-збутової діяльності, більш повного задоволення попиту і повинно вирішувати наступні основні завдання: аналіз ринку (моніторинг), координація товарно-збутової діяльності, вибір найбільш вигідних ринків збуту (сегментування); адаптація цінової та комунікаційної політики підприємства й інше. Для цього в структурі служби маркетингу підприємства має передбачатися діяльність спеціалістів із дослідження ринку, аналізу та планування, організації збуту і просування продукції, юридичного забезпечення. Дослідження показали, що створення маркетингових структур дозволяє збільшити товарооборот підприємств, підвищити конкурентоспроможність їх продукції та оволодіти новими ринками.

4. Для сільськогосподарських підприємств пріоритетними елементами комплексу маркетингу, стосовно яких повинні здійснюватися ефективні керуючі впливи, є: стимулювання збуту, виставки та особисті продажі. Поряд з ними особливу значимість набувають заходи щодо формування іміджу

підприємства за допомогою маркетингу відносин, PR-компаній, а також підвищення впізнаваності підприємства за допомогою виставок, демонстрацій та презентацій. Розвиток маркетингових структур дозволяє збільшити товарообіг, ринкову частку, підвищити конкурентоспроможність продукції.

5. Важливою умовою успішного розвитку продовольчого ринку має стати створення єдиної системи маркетингу, що охоплює всі сфери і рівні агропромислового виробництва, починаючи від державного, обласного і закінчуючи сільськогосподарськими товаровиробниками. Така система повинна включати: маркетингові підрозділи галузевих органів управління (обласних, районних), сільськогосподарських і переробних підприємств, об'єднань, асоціацій, кооперативів та інших організацій, інформаційно-консультаційні центри; комерційні служби та кооперативи. Реалізація вироблених рекомендацій і пропозицій може стати одним з факторів, що сприяють більш динамічному і результативному формуванню маркетингових систем суб'єктів аграрного сектора економіки, і за допомогою цього позитивно впливати на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в цілому, що сприятиме залученню додаткових інвестиційних ресурсів та пошкваленню інвестиційних процесів в аграрному секторі економіки.

6. Концепція розвитку системи маркетингу ґрунтується на тому, що в процесі виробничо-господарської та ринкової діяльності має місце збалансування інтересів виробників сільськогосподарської продукції, споживачів, суспільства та природного довкілля. Інвестиційна привабливість за рахунок маркетингової діяльності формується завдяки сукупному впливу чинників, основними з яких є: по-перше, гарантування отримання доходу та прибутку при мінімізації ринкових ризиків, що досягається завдяки здійсненню сільськогосподарського виробництва та продажу виробленої продукції у відповідності до виявлених та сформованих ринкових потреб; по-друге, використання новітніх наукових здобутків як інвестиційного ресурсу, що має місце під час планування та проведення маркетингових досліджень стосовно споживачів, конкурентів, оточуючого середовища та ринкової кон'юнктури; по-третє, застосування інноваційних інструментів як інвестиційних складових при реалізації всього комплексу маркетингу, що включає товарну, цінову, дистрибутивну та комунікаційну політику відповідних ринкових суб'єктів; по-четверте, залучення в сферу аграрної виробничо-господарської та ринкової діяльності різнопланових фахівців, кваліфікаційну підготовку яких слід оцінювати як попередньо зроблене інвестиційне забезпечення аграрного сектора.

4.2. Посилення зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектора

Важливим напрямом розвитку аграрного сектора і невід'ємною складовою аграрного ринку є зовнішньоекономічна діяльність його господарюючих суб'єктів, яка забезпечує додаткові інвестиційні надходження за рахунок отримання валютної виручки від іноземних комерційних партнерів, після експорту продукції та надання їм різнопланових послуг. Зовнішньоекономічна діяльність відіграє вирішальну роль у забезпеченні передумов ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств на інноваційній основі, що, в свою чергу, обумовлює конкурентні переваги на світовому продовольчому ринку через упровадження сучасних форм і методів міжнародних економічних відносин, техніко-технологічного вдосконалення виробництва, підвищення продуктивності праці, якості продукції та послуг тощо. Зовнішньоекономічна діяльність господарюючих суб'єктів аграрного сектора економіки сприяє формуванню експортного потенціалу країни, залученню іноземних інвестицій, розвитку економіки відкритого типу.

Під зовнішньоекономічною діяльністю розуміють діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, яка побудована на взаємовідносинах між ними та здійснюється як на території України, так і за її межами [230]. Особливістю експортно-імпоротної діяльності та її основним принципом є пріоритетність міжнародних норм та права, що стосуються всіх її учасників.

Важливою умовою здійснення ефективної зовнішньоекономічної діяльності агропромислового комплексу України є те, що вона мусить враховувати особливості розвитку аграрного сектора економіки, зовнішньоекономічних умов та за допомогою інтегральних управлінських рішень забезпечувати досягнення очікуваного ефекту. Сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі економіки наочно демонструє порівняльна характеристика експорту-імпорту сільськогосподарської продукції за останні п'ять років та її питома вага в загальному обсязі зовнішньоторговельного балансу товарів України (табл. 4.6).

Наведені дані свідчать про позитивну динаміку валютних надходжень до держави, які за останні п'ять років зросли на 85,27%. Це супроводжувалося збільшенням питомої ваги сільськогосподарської продукції в загальному обсязі експорту на 10,74 в.п. Зросли також обсяги імпорту сільськогосподарської продукції в Україну (на 8,21%). За даними ООН, Україна є одним із світових лідерів за позитивною динамікою виробництва аграрної продукції. За цими ж даними утримати рівень конкурентоспроможності на світовому ринку серед вітчизняних галузей змогли лише виробники сільськогосподарської продукції.

Таблиця 4.6 Динаміка експорту-імпорту сільськогосподарської продукції в Україні, млн дол. США

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Експорт	7325,7	9830,3	14316,9	13429,5	13572,6	185,27
Імпорт	3195,2	3251,1	4453,6	4861,3	3457,5	108,21
у % від загального обсягу експортно-імпортних операцій						
Експорту	14,44	14,54	21,12	21,55	25,18	+10,74 в.п.
Імпорту	5,29	4,01	5,36	6,41	6,35	+1,06 в.п.

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Експортно-імпортні операції українських товаровиробників здійснювалися з країнами всіх континентів. Проте в останні роки намітилася тенденція до зміни географічної структури зовнішньої торгівлі (рис. 4.2).

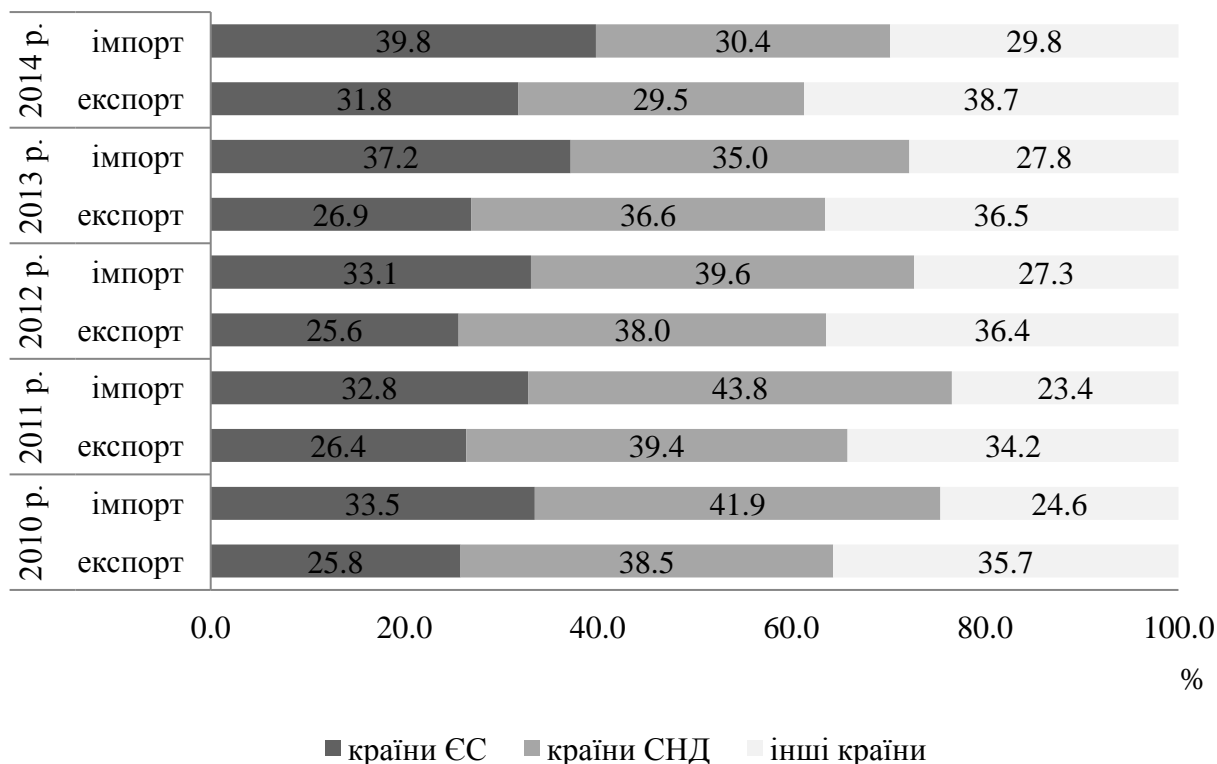

Рисунок 4.2 – Зовнішня торгівля України з країнами СНД та ЄС

Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Якщо в 2010 р. зовнішньоторговельний оборот із країнами СНД складав близько 38,5%, то у 2014 р. він знизився до 30,4%. Також скоротилася частка зовнішньоторговельного обороту з іншими країнами світу – з 35,7% до 29,8%. Натомість помітно зросла роль європейських країн як споживачів українських товарів, питома вага яких збільшилася до 40%.

Основними ринками збуту української сільськогосподарської продукції на сьогодні є країни Азії та ЄС, частка яких у 2014 р. становила 39% та 29%, відповідно (рис. 4.3). Крім того, український агробізнес експортує свою продукцію до країн СНД (15%) та Африки (16%).

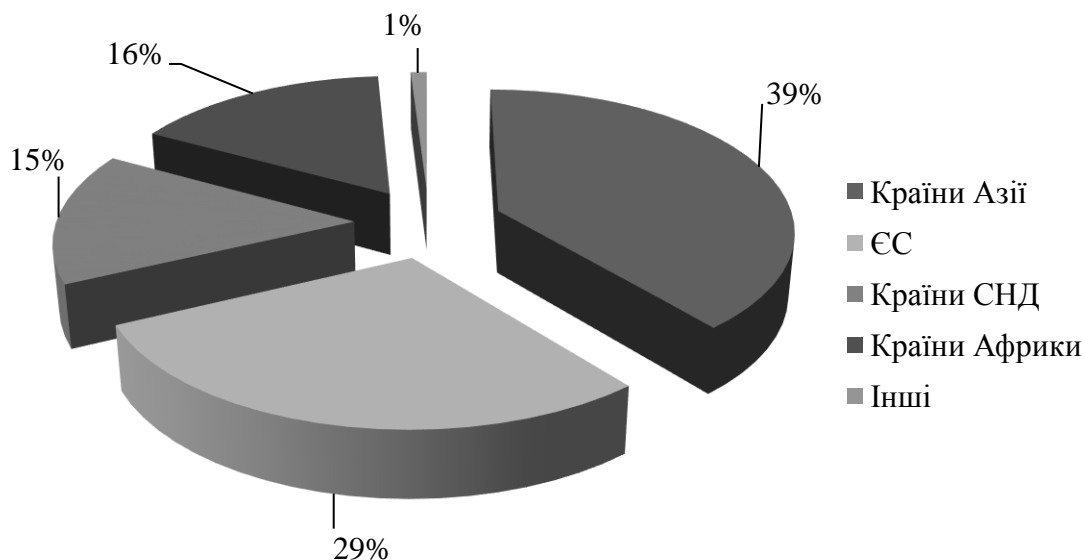

Рисунок 4.3 – Основні ринки збуту українського сільськогосподарського експорту, 2014 р.

Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Через запроваджені Росією торговельні обмеження спостерігається тенденція скорочення експорту аграрної продукції до Російської Федерації та країн Євразійського економічного союзу, особливо це стосується готових харчових продуктів з високим рівнем доданої вартості – м'ясо-молочної продукції, кондитерських виробів, алкогольних та безалкогольних напоїв. У цілому експорт сільськогосподарської та харчової продукції до Росії скоротився в 2014 р. більш ніж удвічі і забезпечив 911,8 млн дол. надходжень.

У результаті частка російського ринку в загальному експорті продукції аграрного сектора зменшилася також більш ніж удвічі – з 11% до 5%. Обмеження з боку Росії вимагають диверсифікації експорту української продукції та пошуку нових ринків збуту. Тому Україна нарощує присутність на аграрних ринках Індії, Єгипту, Китаю, Туреччини, Бангладеш, Кореї, Ірану, Іраку, Саудівської Аравії, Індонезії, США, Канади.

Асортимент продукції аграрного сектора країни, який займає одну з найбільших частин українського експорту, свідчить про потенційно значимі можливості галузі (табл. 4.7).

Таблиця 4.7 Експорт та імпорт сільськогосподарської продукції Україною, млн дол. США

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт						Імпорт					
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	770,8	935,0	959,2	1083,1	1014,5	131,62	1216,7	1008,3	1681,3	1850,4	1124,1	92,39
у тому числі:												
01 живі тварини	3,6	9,8	7,6	12,9	14,5	405,60	66,7	75,7	95,8	112,6	77,4	116,07
02 м'ясо та їстівні субпродукти	90,0	197,6	315,7	348,5	381,8	424,12	456,2	292,1	714,4	618,9	239,2	52,44
03 риба і ракоподібні	20,7	19,5	18,0	20,3	27,4	132,27	546,0	480,1	659,7	831,0	594,9	108,95
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	648,7	702,7	611,5	691,5	575,4	88,71	135,6	149,9	196,2	262,8	185,8	137,03
05 інші продукти тваринного походження	7,8	5,4	6,4	9,9	15,4	197,98	12,2	10,5	15,3	25,1	26,8	220,21
II. Продукти рослинного походження	3949,9	5514,5	9173,1	8849,1	8736,1	221,17	1526,9	1774,3	2366,1	2607,6	2031,6	133,05
у тому числі:												
06 живі дерева та інші рослини	-	-	-	-	-	-	72,3	98,5	152,8	141,6	69,1	95,51
07 овочі	118,4	132,8	132,4	111,1	129,9	109,64	124,2	125,7	131,1	175,4	162,6	130,92
08 їстівні плоди та горіхи	208,4	217,0	197,7	137,9	148,2	71,11	708,5	656,2	1087,9	1196,8	804,8	113,60
09 кава, чай	9,8	13,8	12,7	10,7	14,6	149,36	230,4	301,9	316,8	333,1	259,9	112,82
10 зернові культури	2447,1	3604,5	6970,4	6351,7	6544,1	267,42	145,4	219,5	248,9	306,5	366,6	252,13
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	80,7	111,0	105,1	137,0	124,4	154,14	27,5	49,6	28,3	26,0	25,1	91,26
12 насіння і плоди олійних рослин	1081,1	1431,3	1752,1	2044,8	1687,7	156,11	178,2	284,8	359,3	389,9	312,0	175,04
13 шелак природний	-	-	-	-	-	-	39,6	37,0	38,9	36,4	30,2	76,26
14 рослинні матеріали для виготовлення	1,7	1,8	1,1	53,4	85,2	5073,88	-	-	-	-	-	-
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	2605,0	3380,8	4184,6	3497,4	3822,0	146,72	451,6	468,6	406,2	403,3	301,7	66,81

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Представлені в таблиці 4.7 показники свідчать про те, що за останні п'ять років збільшується вартість сільськогосподарської продукції, що експортується, майже за всіма категоріями. Так, у 2014 р. порівняно з 2010 р. вартість продукції тваринного походження зросла на 31,62%, з них живі тварини, м'ясо та їстівні субпродукти – більше ніж у 4 рази, рибна продукція – на 32,27%. Також збільшується вартість продуктів рослинного походження (в 2 рази), жирів та олії тваринного або рослинного походження – на 46,72%.

Товарами сільського господарства, що найбільш експортуються є продукція рослинного походження, їх вартість у 2014 р. порівняно з 2010 р. зросла майже в 2 рази. Серед них потрібно виділити зерно, яке займає більше 80% валютної виручки. Але при цьому зменшується вартість молока та молочних продуктів, яєць, натурального меду, їстівних плодів та горіхів.

Що стосується показників імпорту сільськогосподарської продукції, то можна відмітити, що його показники за п'ять років майже не змінилися, окрім певних позицій. Якщо імпорт має тенденцію до збільшення – це не є позитивним щодо вітчизняного споживача, забезпечуючи його продукцією не завжди високої якості та створюючи цінову конкуренцію. Тому позитивним моментом в експортно-імпортних операціях слід вважати зменшення імпорту м'яса та їстівних субпродуктів на 47,56%, жирів та олії тваринного або рослинного походження – на 33,19%.

Слід відмітити, що обмеження доступу аграрної продукції на російський ринок сприяє активізації торговельних відносин з Європою. Так, у 2014 р. експорт сільськогосподарської сировини та харчової продукції до ЄС збільшився на 6,7% порівняно з 2013 р. (у т.ч. завдяки дії автономних преференцій у рамках Угоди про асоціацію, наданих Україні навесні 2014 р.). Аграрний експорт зайняв перше місце у структурі українського експорту до країн ЄС і, за результатами 2014 р., склав 28% та забезпечив доходи у розмірі 4,8 млрд дол. Проте в аграрному експорті до ЄС переважають товари з низьким рівнем переробки та доданої вартості, а частка готових харчових продуктів усе ще є незначною. Це ж стосується й інших напрямів просування аграрної продукції на світові продовольчі ринки. У зв'язку з цим, слід визнати, що сировинна орієнтація українського експорту робить позиції України на зовнішніх ринках вразливими, бо попит на сировинні товари є непостійним і характеризується значною сезонною ціною мінливістю. Тому необхідно забезпечувати збільшення експорту українських товарів з високою доданою вартістю.

Важливим фактором нарощування аграрного експорту з високим рівнем доданої вартості в країні ЄС є підвищення вимог безпечності та якості харчових продуктів і сировини за рахунок упровадження на підприємствах

систем управління якістю та систем управління безпекою харчових продуктів. Виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС може стати ефективним інструментом для покращення умов торгівлі з ЄС та роботи аграрного сектора в цілому. ЄС уже скасував тарифні обмеження на експорт більшості української агропродукції до ЄС, водночас щодо деяких позицій були запроваджені тарифні квоти (зернові, свинина, яловичина, птиця).

Скасування переважної частки нетарифних обмежень для українського агроекспорту вимагає відповідних трансформацій українського регуляторного законодавства. Для цього Україна має адаптуватися до стандартів ЄС у таких сферах, як санітарні та фітосанітарні заходи, сертифікація і метрологія, проходження митниці, ринковий нагляд, оцінка відповідності. Адаптація стандартів аграрної політики з прозорими та передбачуваними регуляторними правилами сприятиме покращенню інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості аграрного сектора економіки для європейських партнерів. Значний потенціал аграрного сектора пов'язаний також із поєднанням агровиробників України та ЄС у виробничих ланцюгах та каналах збуту. Це дозволить підвищити продуктивність аграрного сектора за допомогою передачі передових технологій і практик ЄС, наростити масштаби діяльності у виробництві та переробці сільськогосподарської продукції, покращити умови доступу на світові продовольчі ринки.

Ефективність діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств значно відрізняється від діяльності сільськогосподарських товаровиробників інших країн світу, особливо ЄС та США. Урожайність зернових та зернобобових культур в Україні в усіх категоріях господарств у 2013 р. склала 39,9 ц/га, натомість у країнах ЄС у середньому – 52,3 ц/га, в тому числі у Німеччині – 72,7 ц/га, Великобританії – 64,8 ц/га, Нідерландах – 85,8 ц/га, США – 72,4 ц/га. Надої на одну корову в Україні досягають 4446 кг, у той же час у вищезгаданих країнах удвічі більше. Низьку результативність сільськогосподарського виробництва в країні зумовлює технічна і технологічна відсталість сільського господарства, сільськогосподарським товаровиробникам не вистачає сучасної техніки, досконалої системи кредитування.

Реформування системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі України проходило за такими основними етапами: становлення законодавчої бази, період лібералізації, застосування обмежень щодо імпорту та захисту національного виробника і вдосконалення системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності згідно до вимог СОТ [301]. Відповідно до прийнятої нормативно-правової бази, що регулює зовнішньоекономічну діяльність вітчизняного аграрного сектора, в Україні зумовлені такі головні заходи державної аграрної політики, як субсидії

на закупівлю факторів виробництва, пільгове оподаткування та кілька інструментів на підтримку ринкової ціни.

Субсидії на закупівлю факторів виробництва є головним інструментом нецінової підтримки. В останні роки обсяг цієї підтримки надавався за конкретними процедурами використання надходжень податку на додану вартість (ПДВ), що мають сплачувати виробники і переробники в аграрному секторі. Наприклад, у 2013-2014 рр. було перенаправлено ПДВ, що його сплачують переробники молока і м'яса, на виробників у тваринництві. Інший механізм, так зване накопичення ПДВ, залишається чинним до 31 грудня 2017 р. [275]. Проте в контексті жорсткої економії бюджету можливе скасування цих податкових пільг. Реалізуються й інші заходи підтримки.

Підтримка ринкової ціни охоплює митний захист, нетарифне регулювання торгівлі та різні форми заходів щодо внутрішньої ціни, такі як мінімальна контрольна ціна купівлі, прями державні закупівлі, а також кредити під заставу зернових, головним чином через Аграрний фонд. В останні роки такі сільськогосподарські товари, як пшениця, ячмінь, кукурудза та молоко, оподатковуються через підтримку ринкової ціни. Підтримка основних засобів залишається невеликою й мінливою: підтримка садівництва, виноградарства та вирощування ягід, а також відшкодування вартості будівництва тваринницьких ферм була на відносно високому рівні протягом 2010-2013 р.р, але скоротилася у 2014 р. [275].

Підтримка сільськогосподарських товаровиробників цілком залежить від наявності коштів Державного бюджету, що призводить до щорічних коливань рівня фінансової підтримки (табл. 4.8).

Таблиця 4.8 Щорічні прирости підтримки сільськогосподарського товаровиробника в Україні, млн дол. США

Показники	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Оцінка підтримки виробника:	203	10683	16150	4472	-11157	-34294
- підтримка на засадах випуску товарної продукції	-1780	6507	3808	-12064	-28486	-52661
- виплати на засадах використання факторів виробництва	582	2685	9541	12502	13257	14105
- пільги від фіксованого податку в сільському господарстві	1400	1400	2800	3300	3500	3800
Відсоток PSE	0,41	10,92	6,49	1,50	-3,18	-8,22
Оцінка підтримки загальних послуг:	408	2856	4867	6191	5253	3487
- аграрні знання та інновації	215	1045	2097	2837	1995	1951
- інспекція та контроль	66	791	1342	1593	1602	1292
- розвиток й утримання/ремонт інфраструктури	92	862	1011	1296	293	9

Використано з джерела [275]

Відповідно до бази даних Організації Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР), показник підтримки виробника (PSE), відсоток PSE як співвідношення PSE і вартості продукції на виході, коливався в межах 6,49 у 2010 р. до -8,22 у 2014 р., що є найнижчим рівнем від середини 90-х років.

Показник послуг загальної підтримки (GSSE) в 2010 р. становив 4867 млн дол. США. У 2014 р. заходи жорсткої економії призвели до скасування деяких існуючих раніше важливих податкових пільг. У 2015 р. кількість програм у сільському господарстві, що фінансувалися через Міністерство аграрної політики та продовольства України, зменшилася з 32 у 2014 р. до 19, при цьому бюджет Міністерства скоротився у п'ять разів: з 6,35 млрд грн у 2014 р. до 1,67 млрд грн у 2015 р. [275].

Таким чином, незважаючи на наявність достатнього законодавчого і нормативно-правового забезпечення щодо державної підтримки сільськогосподарського виробництва, державній політиці у цій сфері притаманна низка проблем, основні з яких полягають у зменшенні фінансування заходів прямої підтримки аграрного сектора. Неефективно використовується податкове стимулювання розвитку галузі АПК у вигляді пільг по ПДВ через непропорційне накопичення фондів акумульованих коштів нарахованого податку. А відтак чинна система не забезпечує оптимального перерозподілу фінансового ресурсу у відповідності до потреб тих чи інших пріоритетних напрямів, що потребують додаткової підтримки. Механізм бюджетної підтримки галузі забезпечується на рівні 10-20% від загальної потреби [275]. Складний процедурний механізм і непрозорість отримання державної допомоги залишають більшість товаровиробників поза її межами. У 2014 р. із 52 тис. сільськогосподарських підприємств підтримкою скористалися лише 2,3 тис., пільгові кредитні ресурси використовувало лише одне з 10 фермерських господарств, соціально спрямовані консультаційні послуги в 11 регіонах країни взагалі не надавалися [275]. Така структура підтримки різко відрізняється від практики переважної більшості країн-членів ЄС, де значна частка витрат на сільське господарство припадає на розвиток і підтримку ринкової інфраструктури, аграрної науки та служб аграрного консалтингу і впровадження сучасних технологій. Тому роль державного регулювання аграрного сектора за умов євроінтеграції посилюється, що передбачає використання значно ширшого набору економічних важелів державного регулювання та вдосконалення механізму фінансування і підтримки аграрного сектора України.

Неефективні механізми державної підтримки сільського господарства не сприяють підвищенню інвестиційної привабливості аграрного сектора економіки як для власних товаровиробників, так і для іноземних підприємств та

компаній, що гальмує залучення іноземних інвестицій в дану галузь, про що свідчать дані, наведені в таблиці 4.9.

Таблиця 4.9 Прямі іноземні інвестиції з окремих країн світу в сільське, лісове та рибне господарство України на кінець року, млн дол. США

Країни	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Кіпр	237,8	343,8	312,7	361,5	238,7	100,38
Нідерланди	33,3	18,8	21,4	17,0	22,2	66,67
Німеччина	58,6	62,5	63,4	64,9	64,9	110,75
Російська Федерація	8,8	6,3	10,1	11,0	4,6	52,27
Австрія	14,2	7,7	11,0	14,3	7,1	50,00
Велика Британія	126,8	42,4	37,6	35,4	45,5	35,88
Віргінські Острови (Брит.)	12,0	15,0	27,3	31,7	19,6	163,33
Франція	21,9	22,1	22,4	23,1	17,7	80,82
Швейцарія	16,8	1,3	1,3	0,7	0,5	2,98
Італія	3,8	3,7	3,4	3,5	2,4	63,16
Польща	29,1	33,1	32,8	32,1	31,9	109,62
США	24,1	22,9	25,9	22,1	19,4	80,50
Угорщина	3,1	3,8	3,8	3,9	3,1	100,00
Беліз	1,2	1,2	1,2	2,5	3,4	283,33
Інші країни	128,0	140,7	143,5	153,2	136,0	106,25
Разом	719,5	725,3	717,8	776,9	617,0	85,75

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Динаміка значень загального обсягу прямих іноземних інвестицій свідчить про зменшення їх у 2014 р. порівняно з 2010 р. на 14,25%. Це ж саме має місце стосовно окремих країн.

У той же час особливо привабливою для іноземних інвесторів була харчова промисловість. Інвестиційні вкладення у харчову промисловість майже подвоїлися протягом останніх років та досягли 3287,2 млн дол., або 5,7% усього обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну. Сільськогосподарські підприємства акумулювали 1,4% прямих іноземних інвестицій. Однак рівень інвестицій в основний капітал аграрного сектора все ще обмежений, а наявний у ньому потенціал щодо збільшення продуктивності праці залишається невикористаним.

Більш глибоке дослідження проблеми залучення прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор України дозволило виявити та систематизувати ряд перешкод, які стоять на шляху позитивного їх вирішення. Серед них:

- нестабільна, непрогнозована та непрозора державна політика щодо зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання в АПК;

- недостатнє фінансування сільського господарства, низький рівень кредитування аграрного сектора;
- нерозвиненість інфраструктури аграрних ринків та системи маркетингу;
- неефективна державна політика щодо підтримки експортерів, особливо представників малого та середнього агробізнесу;
- вразливість існуючої моделі функціонування бізнесу великих аграрних компаній.

Слід зауважити, що створення експортноорієнтованого агропромислового виробництва передбачає вирішення і ряду інших, не менш важливих, проблем. Так, важливим фактором є підвищення якості продукції. Низька якість сільськогосподарської продукції пов'язана, перш за все, з домінуванням дрібних приватних підприємств, які зазвичай обмежені в фінансових ресурсах і не спроможні на впровадження інноваційних технологій виробництва, не здатні задовольнити переробну галузь у необхідних сировинних ресурсах, промислові вимоги до великих партій, єдиних стандартів, придатності до транспортування, стабільності виробництва, за рахунок яких, наприклад, Ізраїль та Іспанія лідирують у світових поставках сільгосппродукції.

Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках частково може забезпечити переробка сировини на кінцеву продукцію. Переорієнтація дотаційної допомоги в переробну галузь дасть змогу не лише підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках, але й отримати набагато більшу фінансову вигоду від розвитку переробних підприємств.

Диверсифікація видів виробничої діяльності підприємств аграрного сектора також є одним із важливих чинників розширення виробництва та виходу підприємств на зовнішні ринки. Практика показує, що такий підхід дозволяє певною мірою стабілізувати виробництво і збільшити грошові надходження від реалізації продукції на 20-25%.

В Україні останнім часом простежується підвищена зацікавленість щодо створення і підтримки виробничих та обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів. Такий підхід, у разі успішної реалізації задуму, дасть можливість сільськогосподарському товаровиробнику самостійно налагоджувати канали реалізації продукції, що сприятиме збільшенню доходів, підвищенню рентабельності галузі, вирішенню можливих суперечностей між господарствами-виробниками і переробними підприємствами. Узгодження інтересів суб'єктів агропромислового виробництва між собою і державними органами при вдосконаленні механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю, використання переваг ефективних форм інтеграційних відносин в аграрному секторі – це засіб додаткового залучення прямих іноземних

інвестицій, шлях до забезпечення достойного місця вітчизняного агротоваровиробника на світовому ринку сільськогосподарської продукції.

Відповідно до вищевикладеного, для сільськогосподарських підприємств обов'язковою умовою успішного розвитку повинна стати розробка стратегії зовнішньоекономічної діяльності, що є сукупністю перспективних планів і завдань, які необхідно виконати, щоб досягти поставлених цілей [196, с. 195]. Особлива увага в такій стратегії повинна бути приділена виробленню правил і прийомів поведінки товаровиробників на зовнішньому ринку в ролях експортера та імпортера товарів і послуг. Що ж стосується аграрного сектора в цілому, то в Україні в умовах глобалізації економіки повинна бути розроблена фундаментальна довгострокова програма стабільних зовнішньоекономічних відносин з торговельними партнерами, які вигідні для обох сторін. Для розширення ринків збуту та успішного просування вітчизняної аграрної продукції на світові продовольчі ринки необхідно [212]:

- поступово переорієнтувати розвиток економіки аграрного сектора на нарощування експортного потенціалу, з умовою дотримання балансу між внутрішнім і зовнішнім попитом на продукцію сільськогосподарського виробництва;

- зосередити зусилля на підвищенні ефективності виробництва традиційних для України експортних видів продукції (зернових культур, соняшнику, продукції тваринництва) та нарощувати присутність у перспективних секторах світового продовольчого ринку за такими напрямками, як виробництво ріпаку, цукрових буряків, льону, фруктів та ягід, із промисловою їх переробкою для продажу за кордон;

- диверсифікувати географічну структуру зовнішньої торгівлі сільськогосподарської продукції (насамперед експорту), мінімізуючи при цьому залежність від окремих держав щодо імпорту певних видів сільськогосподарської продукції;

- забезпечити на державному рівні збалансованість експорту й імпорту сільськогосподарської продукції, домагатися збільшення позитивного сальдо в зовнішній торгівлі.

Основні етапи розробки стратегії поведінки вітчизняних товаровиробників на зовнішньому ринку представлені на рисунку 4.4.

Для досягнення основного результату – отримання прибутку від здійснення зовнішньоекономічної діяльності – потрібно здійснити такі заходи:

- сприяння створенню великотоварного виробництва на основі впровадження інтенсивних промислових технологій (з будівництва молочних комплексів, доїльних залів, молокопроводів, інше);

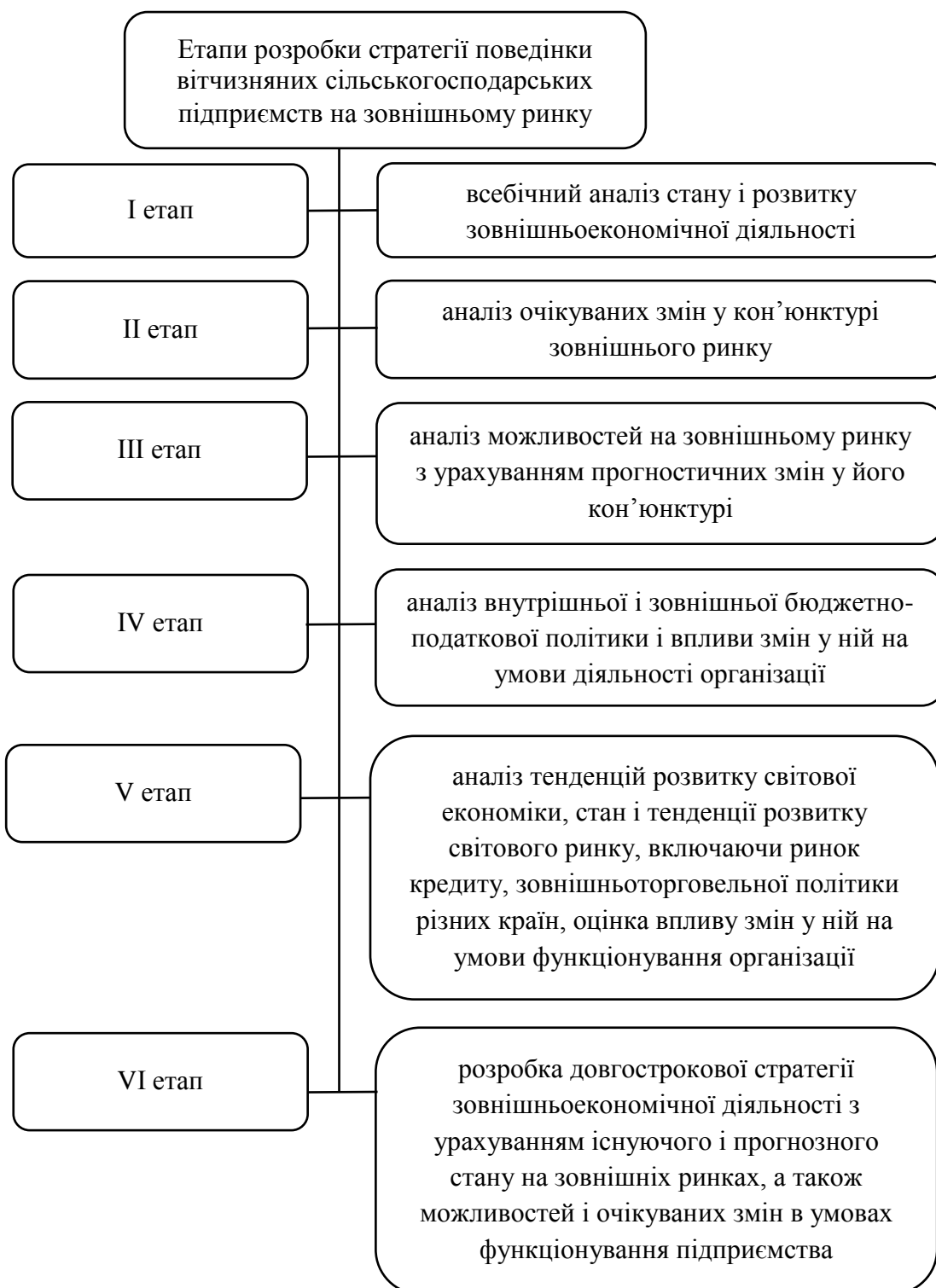

Рисунок 4.4 – Основні етапи розробки стратегії поведінки вітчизняних сільськогосподарських підприємств при виході на зовнішній ринок

Розроблено автором з використанням джерела [196]

- впровадження інноваційної діяльності, нових технологій, використання новітніх наукових розробок;

- сприяння практичному впровадженню ресурсоощадливих, екологічно чистих технологій виробництва сільськогосподарської продукції;

- впровадження у виробництво перспективних та більш продуктивних сортів сільськогосподарських культур, порід сільськогосподарських тварин, оптимізація структури посівних площ, структури кормів, розширення площ багаторічних плодкових насаджень (садів, ягідників), забезпечення раціонального використання мінеральних добрив та застосування засобів захисту;

- сприяння розширенню мережі сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, подальшому розвитку інфраструктури аграрного ринку.

Очікуваними результатами таких заходів стануть забезпечення стабільного та ефективного функціонування аграрного сектора країни, створення конкурентоспроможного агропромислового виробництва, задоволення внутрішніх та експортних потреб у продукції сільського господарства та продуктів її переробки, вирішення соціально-економічних проблем села, збільшення кредитної підтримки аграрного сектора на регіональному рівні, розширення сфери застосування праці й забезпечення зайнятості сільського населення, розвиток інфраструктури села. У свою чергу, виконання вищезазначених заходів сприяє зростанню ділової активності, комерційної ініціативи, пошуку нових ринків збуту для сільськогосподарських товаровиробників, у тому числі й за кордоном, що забезпечить додаткові залучення як власних, так і іноземних інвестиційних ресурсів.

Таким чином, значення зовнішньоекономічної діяльності в інвестиційному забезпеченні розвитку аграрного сектора економіки полягає в тому, що експорт сільськогосподарської продукції та продуктів її промислової переробки дає можливість отримання валютної виручки, яка безпосередньо використовується в інвестиційних цілях у вигляді коштів та довгострокових банківських вкладень. На грошові кошти від зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарські суб'єкти господарювання купують основні засоби та нематеріальні активи, що слугують як джерелом нарощування прибутку, так і інструментом вирішення соціально-демографічних проблем життєдіяльності сільської громади та її окремих домогосподарств. Валютні цінності спрямовуються на придбання акцій, земельних та майнових паїв, рухомого та нерухомого майна, прав інтелектуальної власності у формі науково-технічних, маркетингових, менеджерських, спеціальних технологічних знань та новітніх економічних здобутків. Важливим постає й те, що зовнішньоекономічна діяльність виступає у форматі активної інтеграції аграрного сектора у світовий економічний простір та сприяє нарощуванню в сільському господарстві людського капіталу за рахунок залучення до сільськогосподарського

виробництва креативних науковців, висококваліфікованих менеджерів та спеціалістів, професійних виконавців виробничих та обслуговуючих функцій. Перспективи збільшення іноземних інвестицій в аграрний сектор за рахунок зовнішньоекономічної діяльності ув'язуються з узгодженням взаємодії державних структур та органів місцевого самоврядування на предмет залучення іноземних інвестицій в аграрний сектор країни та її конкретні регіони; стимулюванням результативної зовнішньоекономічної діяльності аграрних суб'єктів господарювання; формуванням інвестиційної привабливості щодо конкретних сільських господарюючих суб'єктів, галузей, територій.

4.3. Підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва

У ринковій економіці основним джерелом інвестування виробничо-збутової діяльності господарюючих суб'єктів виступає їх власний ресурсний потенціал, а тому підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва є базовою умовою стабільного надходження інвестицій відповідним товаровиробникам.

Удосконалення господарського механізму в аграрному секторі економіки передбачає формування та реалізацію такої інвестиційної політики, яка б сприяла підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва, його розширеному відтворенню. До основних чинників, що впливають на ефективність сільськогосподарського виробництва, належить інвестиційна політика як окремого суб'єкта господарювання, так і інвестиційна політика в аграрному секторі регіону та держави (рис. 4.5).

Основною функцією інвестиційної політики є стимулювання виробничої діяльності суб'єктів господарювання. Проте сучасна інвестиційна політика держави в аграрному секторі не повною мірою забезпечує здійснення цієї функції, оскільки побудована таким чином, що має недостатньо важелів та недостатнє стимулювання для зростання ефективності господарювання.

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва означає одержання максимальної кількості продукції з одного гектара земельної площі, від однієї голови худоби при найменших затратах праці і коштів на виробництво одиниці продукції. Потрібно враховувати, що ефективність сільського господарства включає не тільки співвідношення результатів і витрат виробництва, в ній відбиваються також властивості продукції, її здатність задовольняти ті чи інші потреби споживача. При цьому підвищення якості сільськогосподарської продукції вимагає додаткових затрат живої і уречевленої праці.

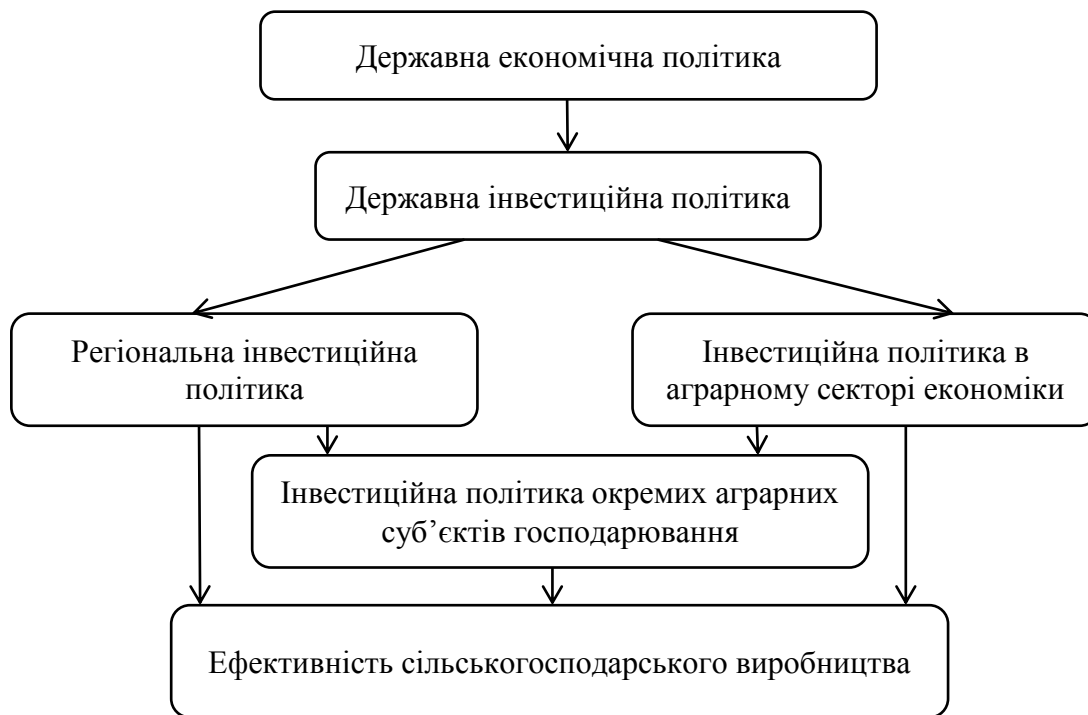

Рисунок 4.5 – Вплив інвестиційної політики на різних рівнях на ефективність сільськогосподарського виробництва

Розроблено автором

Шляхи підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, які забезпечують подальше збільшення обсягів виробництва продукції і зменшення витрат на її одиницю, передбачають комплекс таких основних заходів:

- поліпшення використання землі, підвищення її родючості;
- впровадження комплексної механізації та автоматизації виробництва;
- поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва на основі міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції;
- раціональне використання виробничих фондів і трудових ресурсів;
- впровадження інтенсивних і ресурсощадливих технологій та індустріальних методів виробництва;
- підвищення якості і збереження виробленої продукції;
- розвиток сільськогосподарського виробництва на основі різноманітних форм власності та видів господарювання і створення для них рівних економічних та правових умов, необхідних для самостійної та ініціативної роботи.

У комплексі заходів підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва найважливішим є поліпшення використання землі на основі підвищення її родючості і зростання врожайності сільськогосподарських культур. Ці завдання успішно вирішуються шляхом

вирощування сільськогосподарських культур за технологією програмованих урожаїв з використанням досягнень науки, передової практики і забезпеченням високої якості праці. У передових господарствах України одержують зерна озимої пшениці по 55-60 ц/га, кукурудзи – 70-80 ц/га, цукрових буряків – 550-600 ц/га, зеленої маси кукурудзи – 400-450 ц/га, сіна багаторічних трав – 50-60 ц/га. Однак слід зауважити, що інколи впровадження у виробництво культур і сортів інтенсивного типу може мати й негативні наслідки. Інтенсифікація землеробства без дотримання відповідних умов призводить до погіршення структури ґрунту, підвищення темпів деградації земель і загострення екологічної ситуації [304].

Відповідно, сучасний ефективний розвиток сільського господарства залежить від проведення низки заходів інноваційно-інвестиційного характеру, спрямованих на збереження та підвищення ефективності використання землі, основними з яких можна вважати:

- впровадження системи моніторингу та контролю якості всіх земель сільськогосподарського призначення шляхом обов'язкової агрохімічної паспортизації;
- створення умов для збереження, відтворення та підвищення родючості ґрунтів;
- регламентація розміщення у сівозмінах екологічно деструктивних культур відповідно до науково обґрунтованих норм;
- відновлення зрошувальних та меліоративних систем;
- стимулювання землекористувачів до раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення.

Матеріальною основою підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, зокрема зростання продуктивності праці, є впровадження досягнень науково-технічного прогресу, яке включає вдосконалення, раціональне поєднання і взаємодію всіх елементів праці – знарядь і предметів праці та робочої сили. З підвищенням технічної озброєності і рівня механізації виробничих процесів, з поліпшенням організації виробництва затрати живої праці на одиницю земельної площі і голову худоби скорочуються. Зростання продуктивності праці, а отже, й ефективності виробництва на 70-75% зумовлюється досягненнями технічного прогресу, частка організаційних факторів становить 25-30% [304].

Штучне подрібнення земельних масивів і реструктуризація сільськогосподарських підприємств зумовили незацікавленість інвесторів в аграрній галузі України в 90-ті рр. ХХ ст. Натомість стабілізація економічних і фінансових умов роботи сприяла збільшенню інвестицій в аграрну галузь України. У 2014 р. суб'єкти господарювання за рахунок усіх джерел

фінансування у сільське господарство, мисливство та лісове господарство вклали 18,2 млрд грн інвестицій в основний капітал, що на 32,0% більше, ніж у 2010 р. Однак, незважаючи на позитивні тенденції в інвестиційних процесах, сучасні обсяги як національних, так і іноземних інвестицій у сільське господарство недостатні для забезпечення не лише розширеного, а й простого відтворення матеріально-технічної бази галузі, зважаючи на ступінь її зношеності, технічної відсталості та морального старіння. Як зазначив керівник ІА «AgroNews», експерт аграрних ринків Р. Швець, «... Через зношеність матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств щорічно Україна втрачає до 20% урожаю» [106]. Отже, технологічне забезпечення сільського господарства зараз потребує радикальних змін. І лише системна державна підтримка виробників та аграріїв допоможе відродити галузь машинобудування в Україні.

Нарощування інвестиційних ресурсів сільськогосподарських товаровиробників обмежене низкою чинників, основними серед яких є високий ступінь ризикованості аграрного виробництва через значний вплив природних і біологічних чинників, а також міжгалузеві диспропорції в економічних відносинах, що виявляються передусім у диспаритеті цін на сільськогосподарську і промислову продукцію. Адже понад 70% інвестицій в основний капітал галузі спрямовують на придбання машин і обладнання. Однак в умовах випереджаючих темпів здорожчання сільськогосподарської техніки порівняно з цінами на продукцію аграрного сектора значні обсяги інвестицій витрачаються на компенсацію цінових диспропорцій.

З метою оцінки впливу інвестиційного забезпечення на показники ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств (включаючи фермерські господарства) в Україні нами було проведено групування областей за рівнем інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь (табл. 4.10). Як бачимо, найвищий рівень інвестицій на одиницю площі має місце в господарствах з меншим розміром землекористування, високим рівнем працевзбезпечення, що переважно спеціалізуються на виробництві продукції тваринництва. Зі зростанням інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств підвищуються значення показників ефективності їх діяльності, що підтверджується тенденціями зростання прибутку в розрахунку на одиницю площі та рівня рентабельності.

Підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва відбувається в умовах поглиблення спеціалізації і посилення концентрації виробництва на основі міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції.

Таблиця 4.10 Вплив інвестиційного забезпечення на показники ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств (включаючи фермерські господарства) в Україні, 2014 р.

Показники	Групи областей за розміром інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь, грн			Разом та в середньому по сукупності
	до 720,00 грн	721,00–1221,00 грн	більше 1222,00 грн	
Кількість областей у групі	6	11	7	24
Кількість сільськогосподарських підприємств	16282	17696	8899	42877
Інвестиції на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	483,50	916,39	1761,30	867,75
Площа сільськогосподарських угідь на одне сільськогосподарське підприємство, га	425,12	551,12	350,99	481,98
Середня кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, на одне підприємство, працівників	8	12	11	12
Вихід валової продукції сільського господарства (в постійних цінах 2010 р.) на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	4193,39	6864,84	10944,09	6728,91
Чистий дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	5814,04	9062,13	15986,84	8715,04
Прибуток (збиток) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	1170,68	1930,45	4056,75	1828,14
Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності, %	25,5	25,9	31,9	26,9

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

У спеціалізованих підприємствах і рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва, який забезпечує переведення господарств на повне самофінансування, залежить від їх спеціалізації і конкретних умов господарювання. Спеціалізація значно впливає на розміри підприємств та їх підрозділів. Зменшення числа товарних галузей, оброблюваних культур і вирощуваних тварин приводить до спрощення виробничої структури і дає змогу збільшити розмір господарства.

На практиці в Україні існують різні форми спеціалізованих підприємств, зокрема приватні господарства, акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, фермерські господарства та інші. Ці підприємства більш самостійні у виборі галузевої структури виробництва і спрямовані на ефективне використання виробничого потенціалу.

Ринкові умови диктують виробляти те, що можна вигідно продати. У жорстких умовах ринку розвиток спеціалізації аграрного сектора економіки має забезпечувати виробництво певної кількості затребуваної високоякісної суспільно необхідної продукції з мінімальними витратами природних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, для забезпечення економії витрат суспільної праці та максимізації прибутку.

Нами було досліджено вплив спеціалізації на показники ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств (включаючи фермерські господарства) в Україні (табл. 4.11). Як свідчать дані, в аграрному секторі при найнижчому коефіцієнті спеціалізації (0,184) спостерігаються найвищі показники ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств.

Так, вихід валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. на 1 га сільськогосподарських угідь становив 9020,72 грн, чистого доходу – 11645,60 грн, прибутку – 2238,91 грн. З підвищенням коефіцієнта спеціалізації дані показники зменшуються. При цьому рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності коливається і найвищий спостерігається у другій групі сільськогосподарських підприємств – 28,4% з коефіцієнтом спеціалізації (0,261).

Отже, в сучасних умовах ефективна система ведення господарства в межах країни базується на раціональному поєднанні рослинницьких і тваринницьких галузей. Це пояснюється тим, що для нормального функціонування основних виробничих галузей досить часто необхідна наявність додаткових. Наявність додаткових галузей прискорює оборотність капіталу, підвищує ефективність використання основних засобів, земельних, трудових та інших видів ресурсів.

Таблиця 4.11 Вплив рівня спеціалізації на показники ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств (включаючи фермерські господарства) в Україні, 2014 р.

Показники	Групи областей за розміром коефіцієнта спеціалізації			Разом та в середньому по сукупності
	до 0,200	0,201–0,300	більше 0,301	
Кількість областей у групі	6	13	5	24
Кількість сільськогосподарських підприємств	8732	23398	10747	42877
Середній коефіцієнт спеціалізації по групі	0,184	0,261	0,336	0,261
Інвестиції на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	1166,68	845,36	706,48	867,75
Площа сільськогосподарських угідь на одне сільськогосподарське підприємство, га	422,31	486,68	519,79	481,98
Середня кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, на одне підприємство, працівників	13	12	10	12
Вихід валової продукції сільського господарства (в постійних цінах 2010 р.) на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	9020,72	6652,53	5260,21	6728,91
Чистий дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	11645,60	8814,18	6730,60	8715,04
Прибуток (збиток) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	2238,91	1927,24	1337,76	1828,14
Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності, %	23,8	28,4	24,8	26,9

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Розвиток спеціалізації потребує капітальних вкладень, нових технічних засобів праці та інновацій. Необхідно домогтися такого набору галузей, при якому кожна з них доповнювала б розвиток іншої та забезпечувала в конкретних умовах одержання максимального прибутку, високу конкурентоспроможність товарів, найменший підприємницький ризик. Це дає можливість більш повного використання землі, трудових ресурсів, техніки, основних і оборотних фондів, а також забезпечує господарство ритмічним надходженням обігових коштів, що дає змогу не користуватися послугами кредитних установ. Вибір спеціалізації повинен ґрунтуватися на маркетингових дослідженнях та аналізі відстані до ринку збуту, при врахуванні якості доріг та витратах пального на доставку. Товаровиробникам доцільно розвивати ті галузі, продукція яких є сировиною для територіально близьких переробних підприємств.

Нижче наведена таблиця інвестування різних типів спеціалізації сільськогосподарських підприємств (включаючи фермерські господарства) в Україні (табл. 4.12).

Таблиця 4.12 Інвестування різних типів спеціалізації сільськогосподарських підприємств (включаючи фермерські господарства) в Україні та ефективність їх діяльності, 2014 р.

Тип спеціалізації	Інвестиції		Прибуток на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	Рівень рентабельності основної діяльності, %
	на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, тис. грн		
Зернова	1054,35	39,42	1798,35	22,8
Зерно-соняшникова	680,97	31,69	1512,12	27,3
Зерно-плодова	1234,67	51,55	4358,87	33,7
Зерно-м'ясна	2058,86	50,78	5142,09	28,7
Зерно-молочна	1267,67	33,09	2046,24	29,1
Зерно-яєчна	965,54	38,32	2301,27	30,5

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Аналізуючи спеціалізацію окремих областей на виробництві сільськогосподарської продукції, зазначаємо, що їм притаманний переважно рослинницький напрям, а більш високий рівень спеціалізації із тваринництва спостерігається тільки в Івано-Франківській області.

Високу частку зернових у структурі товарної продукції (понад 40%) мають Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Одеська, Полтавська,

Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька області. На виробництві соняшнику спеціалізуються господарства Волинської, Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської, Луганської, Миколаївської, Одеської, Харківської областей. На плодово-ягідній продукції спеціалізуються Львівська, Закарпатська області. На виробництві винограду – Закарпатська, Одеська, Миколаївська області. На виробництві з подальшою реалізацією свиней спеціалізуються Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області; на виробництві молока – Волинська, Житомирська, Полтавська, Черкаська, Чернігівська області; на виробництві яєць – Донецька, Івано-Франківська, Київська, Луганська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька області.

Якщо розглядати спеціалізацію у розрізі окремих галузей сільського господарства, то вона характеризується такими особливостями. Виробництво зерна в Україні є провідною галуззю сільського господарства і відрізняється високою концентрацією, розміщенням майже по всій території з деякими відмінностями у видовому складі залежно від природно-кліматичних умов. Продукування товарного зерна сконцентровано у великих сільськогосподарських підприємствах і фермерських господарствах. Що стосується реалізації зернових, то найбільш ефективними в зоні Степу є господарства з часткою зернових культур у загальній товарній масі в межах 45-75%; найефективнішими в зоні Лісостепу є господарства з часткою зернових культур у загальній товарній масі понад 75%; у зоні Полісся оптимальними за рівнем спеціалізації можна вважати сільгосп підприємства з часткою зерна в структурі товарної продукції 31-60% та понад 75% [11, с. 129]. Основний напрям підвищення ефективності галузі – інтенсифікація виробництва, використання високопродуктивних сортів, розширення посівів пшениці, круп'яних культур. Проте підвищений рівень спеціалізації на вирощуванні зернових негативно впливає на дотримання сівозмін, що призводить до погіршення родючості, поступової деградації сільськогосподарських земель. Тому за дотриманням підприємствами сівозмін потрібен моніторинг органів місцевої влади.

Щодо соняшнику, можна відзначити, що найбільш доцільно господарствам у зоні Степу, спеціалізованим на вирощуванні соняшнику, мати у структурі товарної продукції від 11% до 70% виручки від його реалізації за умови забезпечення дотримання необхідної агротехніки вирощування, що запобігатиме виснаженню ґрунтів. У зоні Лісостепу прослідковується зростання ефективності з підвищенням спеціалізації до 70%, проте перевищення цієї межі вже провокує незначне падіння ефективності, хоча є ще високорентабельним. У зоні Полісся найбільш ефективними з виробництва соняшнику є господарства з

часткою понад 70% у структурі товарної продукції [11, с. 130].

Як показали дані аналізу, по цукрових буряках у зоні Степу забезпечено найвищу рентабельність – 61%. Проте дана зона характеризується малою кількістю підприємств, які спеціалізуються на вирощуванні цукрових буряків, що пов'язано в першу чергу з природно-кліматичними умовами, ґрунтами. У зоні Лісостепу найбільш ефективними є суб'єкти господарювання з питомою вагою цукрових буряків у виручці від реалізації сільгосппродукції близько 65% та рівнем рентабельності виробництва 22%. У зоні Полісся виробляється основний обсяг цукрових буряків. Хоча висока собівартість буряків і не приводить до високої рентабельності, проте ці господарства працюють інтенсивніше і виробляють удвічі більше цукрових буряків на 1 га ріллі, ніж господарства з вищою рентабельністю [11, с. 130].

Низькою інтенсивністю відрізняється виробництво картоплі, майже 98% посівних площ якої розміщено в господарствах населення, що не дає змоги запроваджувати технології індустріального типу [11, с. 130]. На нашу думку, потрібно розширення посівних площ у сільськогосподарських підприємствах, що забезпечить ведення галузі на інтенсивній основі, створення сучасної бази зберігання і переробки картоплі. Особливо важливим завданням для підвищення ефективності галузі є розвиток інфраструктури збуту і вдосконалення каналів реалізації продукції з метою підвищення рівня товарності картоплі в господарствах усіх категорій.

Вирощування овочів як високодохідної галузі може бути тільки в спеціалізованих господарствах, незалежно від їх розмірів. За результатами проведених досліджень можемо зробити висновок, що культури інтенсивного типу (огірки, помідори) забезпечують високий дохід при високій концентрації виробництва, менш інтенсивні (редиска) більш ефективні при вирощуванні їх у господарствах населення і фермерських господарствах.

Що стосується галузі тваринництва, то слід відмітити наступне: в середньому по Україні реалізація свиней займає у загальній товарній продукції сільгосптоваровиробників 5,4%, молока – 6,7%, яєць – 6,2% [11, с. 130]. Дослідження доводять, що зі збільшенням поголів'я сільськогосподарських тварин у господарствах знижуються витрати і собівартість продукції. Однак варто пам'ятати, що велика чисельність тварин хоча і сприяє зростанню виробництва продукції, але через те, що технологія утримання тварин нерідко залишається старою, належного ефекту не дає. Тому вирішальне значення у збільшенні виробництва продукції галузі має створення великих комплексно-механізованих ферм із застосуванням більш досконалої технології [199].

Наукою і практикою доведено, що раціональне поєднання галузей відповідно до природно-економічних умов є необхідною умовою ефективного

ведення сільськогосподарського виробництва. Але при цьому мають забезпечуватися: оптимальна економічна ефективність використання землі; відносно рівномірне протягом року використання засобів виробництва і робочої сили (у галузі рослинництва та тваринництва) для зниження сезонності сільськогосподарської праці; раціональне та максимально можливе використання продукції однієї галузі іншою галуззю; більш ефективна і швидка оборотність коштів; більший вихід продукції, досягнення максимального рівня продуктивності праці і розміру прибутку.

З покращенням інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств зростають показники ефективності їх діяльності, що підтверджено тенденціями зростання прибутку в розрахунку на одиницю площі та рівня рентабельності. Проте темпи нарощування прибутку значно відстають від темпів нарощування інвестицій. Таким чином, поряд із збільшенням обсягів інвестиційних вкладень в основний капітал важливими є склад, структура та напрями інвестиційного забезпечення.

Як було встановлено (див. табл. 4.10), найвищий рівень інвестиційного забезпечення відзначається у групі підприємств, що мають найнижчий рівень землекористування, найвищу кількість працюючих та спеціалізуються переважно на виробництві продукції тваринництва. У групах підприємств з різним рівнем інвестиційного забезпечення структура капітальних інвестицій та джерел їх фінансування значною мірою обумовлюється виробничим напрямом та ефективністю діяльності сільськогосподарських підприємств. Для груп підприємств із нижчим рівнем інвестиційного забезпечення найбільш вагомим джерелом виступають власні кошти; для груп підприємств із найвищим рівнем – суттєво підвищується значення кредитів банків.

Дослідження напрямів підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва як вихідної умови покращення інвестування підприємств аграрного сектора дають підстави для висновку, що основним джерелом інвестування виробничо-господарської діяльності аграрних господарюючих суб'єктів у сучасних умовах виступає їх дохід та/або прибуток, що повною мірою узгоджується з об'єктивними вимогами ринкової економіки.

Діалектичний взаємозв'язок ефективності та інвестування виробничо-господарської діяльності полягає в тому, що здійснювана сільськогосподарськими суб'єктами, органами державного управління та місцевого самоврядування інвестиційна політика слугує чинником, який суттєво впливає на соціально-економічну результативність аграрного виробництва. Встановлено, що зростанню вкладених на 1 га сільськогосподарських угідь інвестицій, як правило, відповідає підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських

підприємств.

Перспективи нарощування інвестування аграрного сектора за рахунок підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва визначаються: ефективним використанням наявних та залучених зі сторони ресурсів; масштабністю сільськогосподарського виробництва, що адекватний ринковому попиту цільових сегментів; розширенням спектру здійснюваних у сільській місцевості послуг; диверсифікацією виробничо-господарської діяльності аграрних суб'єктів господарювання; розбудовою інфраструктури аграрних ринків та вдосконаленням маркетингових комунікацій; активним впровадженням інноваційних здобутків у практику сільського підприємництва.

РОЗДІЛ 5

ОСНОВНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

5.1. Удосконалення механізму державного регулювання інвестування інноваційного розвитку аграрного сектора

Інноваційний розвиток сільського господарства України базується на здійсненні державної аграрної інвестиційної політики, спрямованої на активізацію нововведень як пріоритетної складової загальної стратегії підвищення національної конкурентоспроможності. Пріоритети – створення умов для реалізації вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами наступальної стратегії на зовнішніх ринках, підтримка конструктивної конкуренції на внутрішньому ринку, що буде стимулювати аграрні формування до інноваційної діяльності, забезпечення тісної інтеграції виробництва і науки, з метою сприяння випереджальному розвитку науково-технологічної сфери [5; 109; 251].

Розвиток сільського господарства передбачає розв'язання важливих проблем, які виникають на сучасному етапі трансформацій в аграрному секторі економіки. В умовах зниження інвестиційної активності значне зношування основних засобів призводить не тільки до уповільнення розширеного, але й скорочення простого відтворення. Подолання визначених проблем вимагає формування раціональної структури виробничого потенціалу і створення умов для більш ефективного його використання. Розв'язання цієї багатокомпонентної проблеми має бути комплексним, тобто охоплювати максимальну кількість ресурсів, усі галузі та виробничі формування сільського господарства. Для цього необхідно вдосконалювати державну політику, активно переходити на інноваційний тип розвитку всієї держави.

Слід зазначити, що більшість учених трактує інноваційну діяльність у сільському господарстві як комплексний процес створення нових або більш продуктивних високоврожайних сортів, поголів'я худоби, елітного насіння, високопродуктивних сільськогосподарських машин і агрегатів, упровадження прогресивних техніко-технологічних, організаційно-економічних й управлінських рішень тощо [313]. У зв'язку з цим, нами в таблиці 5.1 наведені основні показники фінансування інноваційної діяльності у сільському, лісовому та рибному господарствах в Україні.

Бачимо, що за останні п'ять років кількість наукових організацій, які займаються розробкою та впровадженням інноваційних продуктів у сільському господарстві, скоротилася на 24,4%. При цьому фінансування на виконання

наукових та науково-технічних робіт у 2014 р. порівняно з 2010 р. у цілому зменшилося в 3,5 раза, в тому числі за рахунок коштів державного бюджету – аж у 4 раза. Спостерігається також скорочення обсягів наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами, – на 39%. Все це опосередковано свідчить про занепад наукових інститутів та зменшення досліджень і впровадження інноваційних продуктів у сільськогосподарське виробництво.

Таблиця 5.1 Основні показники фінансування інноваційної діяльності у сільському, лісовому та рибному господарствах в Україні

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Кількість наукових сільськогосподарських організацій	168	161	151	135	127	75,60
Фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у сільському, лісовому та рибному господарствах, млн грн	526,0	547,9	264,4	233,6	151,7	28,84
у тому числі за рахунок державного бюджету	429,0	422,2	203,1	170,8	108,5	25,29
Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій у сільському, лісовому та рибному господарствах, млн грн	259,4	558,8	271,0	245,1	158,3	61,03

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2015 р.

Щоб інноваційний розвиток в аграрному секторі економіки відповідав своєму призначенню і виправдав укладені в нього кошти, необхідні рішення цілого комплексу завдань (рис. 5.1).

Інноваційний розвиток сільськогосподарських товаровиробників передбачає комплексне використання наукомістких факторів виробництва в технологічній, організаційній, економічній та управлінській сферах для забезпечення стабільно високої конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках. При формуванні основних напрямів інноваційного розвитку сільськогосподарських товаровиробників у пріоритеті мусить бути комплексність, тобто участь в інноваційному процесі всіх суб'єктів інноваційного циклу (розробників ідей, підприємців, інвесторів та інше) [121].

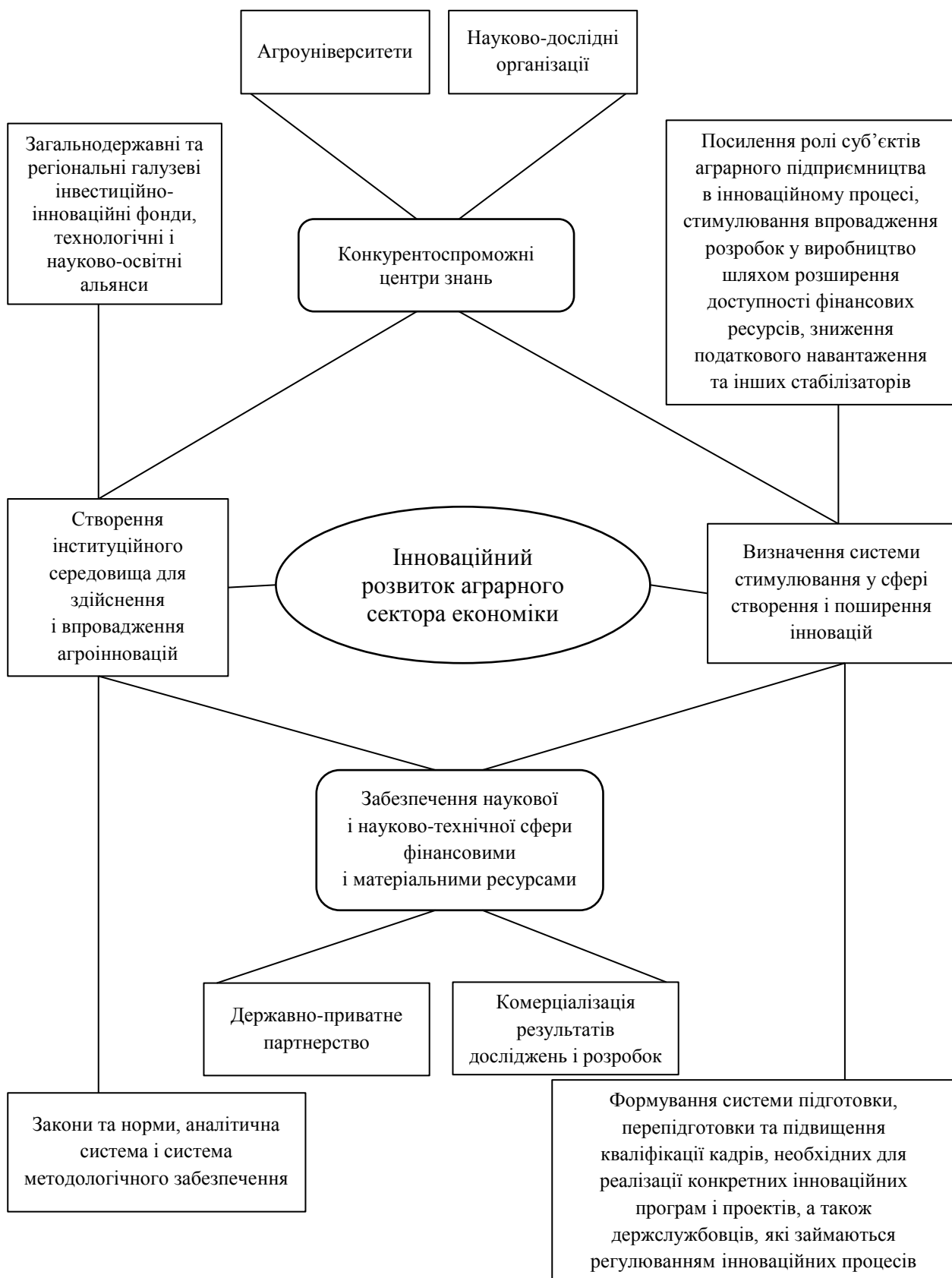

Рисунок 5.1 - Інституційно-організаційне забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектора економіки
 Використано з джерела [121]

Поки ж що недосконалість механізмів упровадження інновацій, відсутність цілісної системи науково-технічної інформації не дозволяють реалізовувати ефективну схему взаємодії науково-дослідних установ з практиками. Це веде до зниження якості продукції, зростання собівартості і, як наслідок, низької конкурентоспроможності продукції, в цілому гальмує соціально-економічний розвиток сільської місцевості, знижує рівень життя в на селі.

Інноваційні процеси в аграрному секторі вирізняються різноманіттям регіональних, галузевих, функціональних, технологічних і організаційних особливостей. Попередній аналіз умов і факторів, що впливають на інноваційний розвиток аграрного сектора, дозволив умовно поділити їх на негативні (стримуючі інноваційний розвиток) і позитивні (що сприяють прискоренню інноваційних процесів).

До негативних можна віднести:

- ризик інноваційних процесів в аграрному секторі;
- недофінансування інноваційної діяльності в аграрному секторі;
- відсутність цілісної державної інноваційної політики і наряду стратегії розвитку сільського господарства;
- недостатнє кадрове забезпечення агропромислового виробництва у галузі інноваційного менеджменту.

До позитивних факторів відносимо:

- відхід від адміністративного управління економікою;
- різноманіття форм господарювання;
- прагнення до нарощування фахового кадрового потенціалу;
- зростаючий попит на інновації у певного прошарку сільськогосподарських товаровиробників [121, с. 9].

Комплексний характер впровадження інновацій в аграрному секторі диктує специфічні вимоги до загального механізму інноваційного розвитку (нормативно-правової бази інноваційної діяльності, організації та управління, інноваційного маркетингу, розвитку інноваційної структури тощо). На сучасному етапі розвитку національної економіки, пов'язаному з входженням та адаптацією до вимог світового ринку, спостерігаємо виникнення складного становища вітчизняного бізнесу, особливо в аграрному секторі економіки. Така ситуація обумовлюється, насамперед, низькою конкурентоспроможністю аграрних підприємств у порівнянні з зарубіжними виробниками. Такий стан вимагає активного впровадження вітчизняного і світового досвіду роботи аграрних форм бізнесу, які відповідають сучасним світовим тенденціям розвитку [121, с. 10].

У першу чергу інноваційний розвиток аграрного сектора економіки залежить від інвестиційного забезпечення в основні галузі сільського господарства. Створення умов для макроекономічної збалансованості сприятиме підвищенню ділової активності сільськогосподарських товаровиробників, що є результатом цілеспрямованого впливу сукупних факторів (інвестиційних, маркетингових, виробничих та інше) для забезпечення розвитку їх економічного, інвестиційного та інноваційного потенціалу.

При дослідженні інвестиційного забезпечення інновацій у сільському господарстві аналізується не тільки динаміка залучення інвестицій, а й співвідношення економічних та інвестиційних показників, що характеризують ступінь мінливості інвестиційної діяльності аграрного сектора (рис. 5.2). Таким чином, інвестиційне забезпечення інновацій – це фактичний результат складної динамічної взаємодії її складових, потенційних можливостей інвестування та рівня ймовірності досягнення визначеної кінцевої мети інноваційної діяльності сільськогосподарського товаровиробника. Щоб створити сприятливі умови для інноваційно-інвестиційного розвитку виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників в Україні, потрібно мінімізувати фінансові ризики сільського господарства, що стримують потенційних інвесторів. Заходи щодо фінансового оздоровлення аграрного сектора повинні стати пріоритетом у державній аграрній політиці.

Можна виділити три головних стратегічних напрями ресурсно-технологічного оновлення аграрного сектора економіки [279]:

- застосування технологій, що сприяють здешевленню виробленої агропромислової продукції, без втрат її якості;
- впровадження технологій, які потенційно дають можливість істотно підвищити якість продуктів харчування й аграрної сировини;
- використання технологій і біологічних засобів, що забезпечують виробництво екологічно чистої продукції й гарантують безпечну сільськогосподарську діяльність.

Економічний аналіз свідчить, що в Україні інноваційна сфера займає у загальному обсязі виробничої продукції незначну питому вагу (близько 10%). Причому основними принципами державної інноваційної політики у сфері сільського господарства є:

- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази щодо інноваційної діяльності;
- створення умов для розвитку вітчизняного науково-технічного потенціалу;
- забезпечення співпраці та взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери [250].

Рисунок 5.2 – Інвестиційне забезпечення інновацій у сільському господарстві
 Розроблено автором на основі джерела [121]

Для реалізації державної інноваційної політики України у 2005 р. було створене Державне агентство з інвестицій та інновацій (пізніше було реорганізовано у Державне агентство України з інвестицій та розвитку), яке бере участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері інвестиційної й інноваційної діяльності та готує пропозиції щодо надання державної підтримки в реалізації інвестиційних та інноваційних проектів у реальному секторі економіки [229].

Згідно з нормативними документами, у процесі конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів для їх фінансової підтримки за рахунок коштів Державного бюджету враховуються такі критерії:

- 1) технологічний або науково-технічний рівень проекту;
- 2) конкурентоспроможність продукції та перспективність ринків збуту;
- 3) економічна ефективність проекту (оцінка планового обсягу прибутку від реалізації проекту, строку окупності тощо);
- 4) бюджетна ефективність проекту;
- 5) наявність у проекті ресурсо- та енергозберігаючих технологій;
- 6) соціальна значущість проекту (створення нових робочих місць, зростання заробітної плати, поліпшення умов праці);
- 7) можливий вплив проекту на навколишнє природне середовище.

Здійснення результативного інноваційно-інвестиційного забезпечення виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників у сучасних умовах є запорукою їх ефективної діяльності, дає можливість зростання та забезпечує довгострокові конкурентні переваги. Для цього сфера інновацій регулюється законами України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про інвестиційну діяльність», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та іншими законами в патентно-ліцензійній сфері, законами про створення спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку, законами з питань оподаткування тощо.

Інновації в сільському господарстві спрямовані на задоволення певної суспільної потреби [109], зокрема продовольчих потреб населення, шляхом створення нових сортів та гібридів рослин, високопродуктивних порід тварин, поліпшення родючості землі як природного ресурсу тощо. Інновації є засобом, використання якого дає можливість одержати певний економічний ефект, пов'язаний з реалізацією цілей розвитку агропромислового виробництва, підвищенням ефективності його функціонування. Таким чином, можна сказати, що інновацією в сільському господарстві є певні зміни в техніці, технології,

організації, екології, економіці, а також у соціальній сфері, мета яких – одержання економічного ефекту, спрямованого на задоволення певних суспільних потреб людського буття.

Інноваційний процес в агропромисловому виробництві можна охарактеризувати двома основними рисами:

1. Його базовою основою є нова наукова ідея – джерело нововведення, що в ході інноваційного процесу розробляється більш детально, проходить технічну апробацію та впроваджується у виробництво.

2. Головним критерієм успіху інноваційного процесу є суспільна необхідність, значущість його результатів. Оскільки більшість інновацій використовуються не тільки в агропромисловому виробництві, які їх здійснили, необхідно підкреслити, що в умовах ринку недостатньо запропонувати інновацію – вона ще має бути успішно реалізована.

Початкові етапи інноваційного процесу в сільському господарстві, а саме фундаментальні та прикладні дослідження, здійснюються в Україні переважно системою науково-дослідних установ Національної академії аграрних наук України, вищими навчальними закладами аграрного профілю. Проте через нестачу належного фінансування сьогодні невелика кількість наукових установ проводить свої дослідження щодо селекції перспективних сортів рослин та порід тварин на основі методів генної інженерії, біотехнологічних методів боротьби зі шкідниками, нанотехнологій. Матеріально-технічна база науково-дослідних установ зношена, не вистачає приладів для досліджень, особливо з найбільш наукомістких напрямів, зокрема біотехнології. Впровадження та ринкове освоєння новацій стримується й через інші чинники, серед яких найвагомішими є низька платоспроможність господарств і відсутність достовірної й повної інформації про вітчизняні наукові розробки в галузі сільського господарства [109].

Наукові дослідження потребують щорічного масштабного фінансування і всебічної державної підтримки, оскільки від цього залежить науковий рівень та віддача інновацій, що надзвичайно важливо в умовах поширення на українському ринку науково-технічної продукції та іноземної техніки й технологій, які за своїми технічними параметрами перевершують вітчизняні аналоги. Особливо це стосується імпорту сільськогосподарської техніки, насіння і засобів захисту рослин. Фінансова підтримка інноваційної діяльності необхідна на всіх етапах інноваційного процесу, оскільки стимулювання впровадження має забезпечити попит на вітчизняні наукові розробки. Функціонування аграрної науки в умовах невизначеності обґрунтованої ціни на наукову продукцію і законодавчого регулювання цього питання не сприяє процесу реалізації інновацій. У той же час вивчення світового досвіду

стимулювання інноваційної діяльності свідчить, що значення інноваційної складової в розвитку економік іноземних держав постійно посилюється, а активізація інноваційної діяльності ними всебічно підтримується. Сама ж державна підтримка інноваційної діяльності у розвинених країнах світу здійснюється через систему економічних механізмів, зокрема податкового і патентного регулювання.

Інноваційний розвиток аграрної економіки забезпечує відповідна інноваційна політика, яка реалізується через інноваційно-інвестиційний розвиток виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Сучасна інноваційна політика – це сукупність науково-технічних, виробничих, управлінських, фінансово-збутових та інших заходів, пов'язаних із просуванням нової чи поліпшеної продукції на ринок; це складний і не позбавлений ризику процес, хід якого визначається вихідними технічними, фінансовими, економічними і соціальними передумовами [91].

Державна стратегія у сфері політики інновацій полягає в забезпеченні значних структурних зрушень в економіці, техніці чи технологіях. Її реалізація включає: матеріально-фінансове забезпечення довгострокових програм розвитку науково-технічної інфраструктури (лабораторій, наукових центрів); створення механізму фінансування нововведень із підвищеним ризиком; здійснення науково-технічних програм, що потребують міжгалузевої кооперації чи «спільної роботи» науки з сільським господарством; задоволення стратегічних і соціальних суспільних потреб.

Ключову роль у забезпеченні ефективного розвитку інноваційних процесів у сільськогосподарське виробництво відіграє інноваційний потенціал як система чинників та ресурсів, який включає в себе:

- ринковий потенціал – відображає рівень забезпеченості можливостей підприємства зовнішнім ринковим потребам інновацій, які постійно генеруються відповідним ринковим середовищем;

- інтелектуальний потенціал – визначає можливості генерації інновацій, доведення їх до рівня нових технологій, конструкцій, організаційних та управлінських рішень у розвиток підприємств;

- кадровий потенціал – характеризує можливості персоналу та працівників підприємства застосувати нові знання і технології, організаційні й управлінські рішення, виконати розробку і виготовити нову інноваційну аграрну продукцію;

- техніко-технологічний потенціал – здатність оперативно переорієнтувати виробничі потужності та налагодити економічно ефективно виробництво нової аграрної продукції, яка відповідає ринковим потребам;

- інформаційний потенціал – інформаційна забезпеченість аграрних підприємств, ступінь повноти і точності інформації, необхідної для прийняття ефективних інноваційних рішень;

- фінансовий потенціал – відповідність фінансового стану інвестиційної привабливості, кредитоспроможності й системи ефективного управління фінансами підприємств аграрної галузі щодо забезпечення стійкості інноваційної діяльності на всіх етапах інноваційного циклу;

- мотиваційний потенціал – характеризує можливість підприємства щодо приведення у відповідність і узгодження різноспрямованих інтересів суб'єктів інноваційного процесу: розробників інновацій, інвесторів, постачальників тощо;

- комунікаційний потенціал – наявність комунікаційних зв'язків, які відображають рівень визначеності й ефективності взаємодії підприємства з елементами зовнішнього середовища, що сприяють реалізації мети інноваційної діяльності;

- науково-дослідний потенціал – відображає наявність створеного резерву результатів науково-дослідних робіт, достатнього для генерації нових знань, спроможність проведення досліджень з метою перевірки ідей, новацій і можливості їхнього використання у виробництві нової продукції [121].

Стимулювання розвитку інноваційного потенціалу галузей сільського господарства може досягатися різними шляхами. Проте слід визначити основні два напрями:

- створення стимулів з погляду отримання сільськогосподарськими товаровиробниками додаткового прибутку, інвестицій, які спрямовуються на розробку інновацій, ринків збуту, внаслідок реалізації нових схем просування продукції і забезпечення інноваційних видів діяльності. Поліпшення якості товарів, розширення ринків збуту, інші позитивні зміни у виробництві і реалізації продукції, що є результатом упровадження інновацій, повинні принести товаровиробникам додаткові прибутки, а акціонерам – збільшення дивідендів;

- створення мотивації до інноваційної діяльності для працівників з погляду забезпечення їх стабільними замовленнями, визначення довгострокової перспективи функціонування сільськогосподарських підприємств і, відповідно, створення нових робочих місць у результаті виконання певної програми дій. Кінцевим результатом є поява особистого інтересу працюючих до інноваційного оновлення виробництва, адже їх доходи стають стабільними на триваліший відрізок часу, що забезпечується шляхом інноваційного оновлення основних засобів.

Система державного регулювання розвитку інноваційного аграрного сектора повинна виражатися у розробці законодавчо-нормативної бази,

спрямованої на активізацію інноваційної діяльності сільгосптоваровиробників, розробку і здійснення інноваційно-інвестиційної політики, підтримку інформаційно-аналітичного середовища інноваційних процесів (рис. 5.3).

Рисунок 5.3 – Удосконалення системи державного регулювання процесу інноваційного розвитку у сільському господарстві

Розроблено автором

Отже, удосконалення механізму державного регулювання і підтримки процесу інноваційного розвитку сільськогосподарських товаровиробників – це крок до створення й удосконалення законодавства, що регулює інноваційну діяльність сільськогосподарських товаровиробників.

Подальший, сталий, розвиток сільського господарства України можливий лише на основі ефективного інноваційно-інвестиційного забезпечення виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Сільське

господарство України має потенційні можливості для поліпшення своїх конкурентних позицій на світових ринках, однак для їх зміцнення їй необхідно здійснити ряд заходів: сформувавши економічну і політичну підтримку сільськогосподарських підприємств, що використовують наукоємне обладнання та нові технології; забезпечити створення і розповсюдження мережі інноваційних фондів для підтримки інноваційного бізнесу на різних рівнях; зорієнтувати всі кредити і цільову допомогу в Україні на реалізацію інноваційних проектів за конкретними напрямками розвитку виробництва, включаючи інноваційно-інвестиційне забезпечення сільськогосподарських підприємств; надати додаткові податкові пільги для підприємств-виробників інноваційної продукції, що дозволить збільшити фінансові ресурси для реалізації інноваційних проектів та інноваційної програми підприємства; чітко визначити напрями законодавчого забезпечення щодо фінансування та сформувавши механізм підтримки малого бізнесу.

5.2. Удосконалення механізму реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі

Сільське господарство України має потужний ресурсний потенціал. Завдяки великим площам родючої орної землі та сприятливим природно-кліматичним умовам, порівняно дешевій робочій силі, низькому рівню виробничих витрат, вигідному географічному положенню з виходом до річкових та морських портів – воно вже має конкурентну перевагу щодо виробництва та продажу сільськогосподарської продукції.

Паралельно відзначаємо неухильне зростання у світі попиту на продукти харчування, що спричинено збільшенням чисельності населення світу, підвищенням рівня життя та доходів на душу населення і, відповідно, структурними змінами в споживчому кошику громадян різних країн світу.

Виходячи з вищезазначеного – потенціал сільськогосподарського виробництва України мав би приваблювати значну чисельність інвесторів, як вітчизняних, так і іноземних. Проте щоб залучити необхідні інвестиції, спрямувати їх у «вузькі» місця для розвитку сільського господарства та максимізувати їх позитивний вплив, спочатку необхідно вирішити низку питань у сфері інвестиційної політики аграрного сектора економіки України та визначитися з основними пропозиціями щодо їх розв'язання.

На рисунку 5.4 запропоновані основні напрями удосконалення механізму реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі: політичні; економічні; соціальні; екологічні.

Основні напрями удосконалення механізму реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі

Рисунок 5.4 – Основні напрями удосконалення механізму реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі

Розроблено автором

Розбираючи їх детальніше, нами було встановлено, що одним із проблемних питань щодо підвищення результативності інвестиційної політики в аграрному секторі є спрощення адміністративних процедур та підвищення рівня передбачуваності інвестиційної політики. Велика кількість і непрозорі тарифи дозволів і ліцензій, мінливість законодавчої бази у сфері інвестиційної політики, численні та глибокі інституційні зміни у сфері підтримки і залучення інвестицій додають невизначеності до вже існуючої непевності. До всього цього у 2015 р. припинило діяльність Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами. Його функції були передані до новоствореного Інвестиційного департаменту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, а це ще певний часовий термін до організації сталої роботи державного органу [275].

Значними зусиллями супроводжується процес скорочення адміністративних процедур, зокрема це стосується ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» у лютому 2015 р. [246]. Відповідно до Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на період 2015-2020 рр., розробленої Міністерством аграрної політики та продовольства України, реформування галузі має продовжитися, до того ж податкова і митна політики мають базуватися на багаторічному плані, а не змінюватися щорічно.

Реформа інституційної структури у сфері інвестиційної політики має враховувати вдосконалення співпраці з приватним сектором. Створення добре функціонуючої інституції для підтримки і просування інвестицій сприяло б залученню додаткових інвестицій через нових приватних інвесторів і забезпечило б подальшу роботу вже наявних в Україні інвесторів [275].

Вирішення питання щодо продовження мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення на даний час є актуальним для економіки країни, сільського господарства, суспільства та утвердження сучасних ринкових відносин. З одного боку, мораторій перешкоджає розвитку вільного ринку землі сільськогосподарського призначення з функціонуючими правами власності, а відтак залишається перепорою інвестуванню в сільське господарство, з іншого – скасування мораторію зараз не надасть достатньо часу для пом'якшення належним чином дії відповідних ризиків у контексті слабких інституцій та нерозвиненого законодавства.

Наступним напрямом підвищення результативності інвестиційної політики є усунення регуляторних та адміністративних бар'єрів у торгівлі. Україна значно просунулася у гармонізації із законодавством ЄС. Бар'єри в торгівлі, що ще залишаються, стосуються більше адміністративних аспектів, а не тарифів. Трансгранична торгівля потребує значних видатків з боку багатьох експортерів,

а час, що забирають процедури оформлення, занадто довгий для таких товарів, як сільськогосподарські продукти. Як варіант – можна публікувати у відкритому доступі рішення щодо митної вартості товару, щоб митна оцінка вартості відповідала фактичним партіям товару, зменшити кількість товарів, що підлягають інспектуванню, а цінні ресурси відомства зберігати для роботи з найбільш ризиковими випадками. Запровадження спільних з ЄС митних операцій може сприяти зменшенню частоти випадків корупції та розбудові обслуговуючої інфраструктури в управлінні митницею [275].

Високого рівня розвинена виробнича та збутова інфраструктура в сільській місцевості може сприяти залученню приватних інвесторів у аграрний сектор і підвищити його конкурентоспроможність. Як приклад, можна навести ситуацію з інвестуванням в інфраструктуру зернового ринку. Зерносховища відіграють вирішальну роль вздовж усього ланцюга постачання: від виробників до посередників, переробників, логістичних компаній та експортерів, з метою мінімізації втрат та псування. Наявність відповідних потужностей зберігання здебільшого і формує різницю між прибутком і збитками. Згідно з оцінками експертів даної галузі, Україна мала спроможність зберігати приблизно 40,1 млн т зерна у 2011 р., що на 70% більше, ніж у 2001 р. [315]. Інвестиції останніх років у цю галузь були зроблені переважно приватним сектором.

Найбільші зерносховища належать державі, яку представляє ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» [335]. Решта складських потужностей побудована іноземними інвесторами, включно із Archer Daniels Midland Co., Cargill, та Louis Dreyfus Commodities Group [322]. Держава визнає зростання потреб в об'єктах складування й досягла певних успіхів щодо усунення перешкод інвестуванню в складську інфраструктуру. Після ухвалення Закону України щодо дерегуляції склади для зерна вже не мають проходити процедуру сертифікації і зернові продукти вже не потребують сертифікації їх якості, що відкриває ринок зберігання зерна та скасовує вимогу, яку часто порушували замість її виконання [8]. Таким чином, ринок зберігання зерна і насіння може стати важливим напрямом міжнародного інвестування.

У торгівлі продукцією сільського господарства великою мірою задіяна розвинена мережа залізничного сполучення. В даний час Україна експлуатує одну з найбільш щільних залізничних мереж, що займає восьме місце у світі. При цьому коефіцієнт використання української мережі, що виконує пасажирські та вантажні перевезення, втричі вищий, ніж у подібних мережах в ЄС. Залізничним транспортом доставляється більшість партій сільськогосподарської продукції (70%), 27% транспортується автошляхами, і лише 3% – річковим транспортом [315].

Як бачимо, автомобільний транспорт відіграє значно меншу роль у торгівлі продукцією сільського господарства. Сільськими дорогами володіють або держава, або міська влада, а їх поточний ремонт і модернізація фінансуються, відповідно, з державного і місцевих бюджетів. Згідно з даними підпорядкованого Міністерству інфраструктури державного відомства, що відповідає за контроль розвитку дорожньої мережі, Укравтодор, наприкінці лютого 2015 р. 88% доріг загальною протяжністю 170000 км потребували поточного ремонту або реконструкції, оскільки майже 40% доріг не відповідали вимогам зносостійкості [275]. Пропозиція транспортних засобів для перевезення сільськогосподарської продукції завжди була недостатньою, а останнім часом ситуація ще погіршала через конфлікт на сході країни, в рамках якого було частково мобілізовано автомобілі. Нестача базового транспортного устаткування спричиняє довгі очікування, відтак – втрату до 10% сільськогосподарської продукції протягом 2012-2013 рр. та 11% у 2014 р.

Окремим питанням, що впливає на результативність інвестиційної політики в аграрному секторі економіки, можна виділити забезпеченість сільськогосподарських товаровиробників енергетичними ресурсами. Майже кожне сільськогосподарське підприємство (99%) отримує електроенергію з розподільчої мережі, власником якої є держава. Процес доступу до цієї мережі обтяжений бюрократичними затримками. При цьому енергоефективність у вітчизняному аграрному секторі не перевищує 22% проти 43% в ЄС. Зокрема, вирощування культур у теплицях має досить низький рівень енергетичної ефективності: витрати на енергетичні ресурси у вартості вирощених овочів в Україні складають близько 47%, порівняно з 27% у Нідерландах [275].

Альтернативні джерела енергії поступово розвиваються в останні роки, і це ще один перспективний напрям для інвестування. Частка відновлюваної енергії у загальному первинному постачанні енергії зросла за минулі 20 років з 0,5% до майже 2%. Частка твердої біомаси сьогодні становить майже 45% від енергії відновлюваних джерел. Біоетанол виробляють на шести малих підприємствах в обсязі 50000 т на рік, а одне велике підприємство – від 120000 т до 150000 т на рік. Оновлена Енергетична стратегія України на період до 2030 р. передбачає майже двадцятикратне зростання виробництва біопалива [97].

Біомаса як відновлювальний ресурс належить до джерел енергії, що має потужний ресурсний потенціал в аграрному секторі України. Наявність великої кількості відходів сільського господарства стимулює до використання біомаси як альтернативного енергетичного ресурсу. Проте через брак інвесторів у 2013 р. тільки 1% зі 120 млн т біомаси (головним чином солома зернових, залишки стебел і листя кукурудзи, а також тваринні й агропромислові відходи) були використані у виробництві електроенергії або тепла, 54% були перероблені для

інших цілей, а 45% було втрачено. Загалом, відсутність належного економічного заохочування та дефіцит необхідного технічного обладнання стримують розвиток цього перспективного напрямку [8].

Одним із напрямів удосконалення механізму реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі, в частині забезпечення малих і середніх сільськогосподарських підприємств та господарств населення, є покращення їх доступу до кредитно-фінансових ресурсів. Хоча банківська система України має відносно високий рівень розвитку, її основними кредитними клієнтами є потужні аграрні товаровиробники, тоді як малі і середні сільськогосподарські підприємства залишаються без належного фінансування виробничо-господарської діяльності. У період 2013-2014 рр., згідно зі Звітом про глобальну конкурентоспроможність (Global Competitiveness Report), 16,7% респондентів визначили доступ до фінансування перешкодою номер один для ведення бізнесу. Таким чином, підвищується питома вага респондентів, які вказують на обмежений доступ до фінансово-кредитних ресурсів як чинника, що гальмує аграрну бізнесову діяльність, у 2012-2013 рр. частка таких респондентів складала 15,3%. На сьогодні, за значущістю стосовно стримування розвитку аграрного підприємництва, недостатнє фінансування випереджає такі фактори, як корупція та неефективність державного управління [275]. Оскільки обмежене фінансування малих і середніх сільськогосподарських підприємств та господарств населення стосується абсолютної більшості сільського населення, то тим самим об'єктивно спричиняється низька соціальна результативність інвестування аграрного сектора.

Як результат – внутрішнє самофінансування з нерозподіленого прибутку (60%) та з власних заощаджень (13%) залишається найбільшим джерелом фінансування. Майже половина виробників продає 80-100% свого нового врожаю негайно для отримання фінансування своїх оборотних коштів.

Банки обмежують своє кредитування сектора, який вони сприймають як відносно ризиковий, тоді як частка прострочених кредитів в агросекторі в останні роки постійно була меншою, ніж у багатьох інших (табл. 5.2).

У 2013 р. аграрний сектор виріс на 13% – найбільше зростання серед усіх секторів економіки, але його частка в кредитних портфелях комерційних банків становить тільки 6% [275]. Станом на квітень 2015 р., відсоткові ставки за банківськими кредитами в аграрному секторі знаходилися на рівні 25%-42%. Агробізнес має доступ до внутрішнього кредитування, але великі витрати, пов'язані з отриманням кредиту, роблять його непривабливим і нежиттєздатним варіантом фінансування. Великий агробізнес віддає перевагу використанню власних оборотних коштів або звертається до іноземних джерел

фінансування, таких як кредити міжнародних фінансових організацій, публічне розміщення акцій або єврооблігації [341].

Таблиця 5.2 Прострочені кредити комерційних банків за секторами економіки України, % кредитного портфеля

Сектор	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Сільське господарство	8	7	6	11
Промисловість	11	9	10	18
Торгівля і послуги	9	8	7	10
Будівництво	14	15	9	11
Енергетика і комунальне господарство	1	4	1	6
Нерухомість	12	10	10	10
Освіта, дослідження і розробка	7	9	3	44
У середньому	10	9	7	12

Використано з джерела [275]

Серед альтернативних систем фінансування схеми лізингу в сільському господарстві є відносно розвиненими. На сільське господарство припадає 13% усіх операцій лізингу, і ця частка невпинно зростає. Однак частка лізингу в сільському господарстві становить тільки 1% вартості валової сільськогосподарської продукції. У 2013 р. 11% вартості контрактів лізингу – це частка контрактів на лізинг сільськогосподарської техніки. Лізинг надає декілька переваг: відсоткові ставки є нижчими за ставки банківських кредитів, на рівні від 9% до 12% річних; активи у лізингу не підлягають відчуженню за борги або примусовій реалізації права на майно, бо право володіння такими активами може перейти до отримувача лізингу тільки після виконання кінцевого платежу; банк або лізингова компанія можуть контролювати виконання постачальником техніки його гарантійних зобов'язань і зобов'язань щодо поточного ремонту. Недоліки лізингу: сплата страхових премій при страхуванні техніки; прихована прив'язка кредиторської заборгованості за кредитом до курсу обміну валют, залежно від країни-виробника техніки. Зважаючи позитивні та негативні сторони лізингу, варто вказати на його соціально значиму результативність. Адже в аграрний сектор надходять реальні матеріально-технічні блага, отримання яких не потребує тривалого за часом накопичення відповідних фінансових ресурсів. Таким чином, використання лізингу дозволяє без зволікання вирішувати конкретні соціально-економічні задачі.

Окремого розгляду потребують Складські розписки, які надають фермерам доступ до банківського фінансування через заставу їх врожаю. Зерно зберігається у ліцензованих елеваторах, а розписка видається на підтвердження

його фізичного зберігання. Кредит під таку заставу може бути виключно короткостроковим, бо його строк не може перевищувати період зберігання зерна. Чинний від 2012 р. Закон України «Про аграрні розписки» [247] регулює їх зміст, видачу, обіг та реалізацію. Законом визначено, що аграрна розписка фіксує безумовне зобов'язання боржника здійснити поставку сільськогосподарської продукції на визначених у ній умовах – кількість, якість, місце і дата поставки. Аграрні розписки апробовані у Полтавській області за підтримки Міжнародної фінансової організації [8]. Проблемними позиціями аграрних розписок у частині реалізації ними соціально-економічних функцій є:

- відсутність надійного єдиного публічного реєстру аграрних розписок;
- обов'язковість завірення нотаріусом таких розписок, що обмежує їх використання;
- можливість ігнорувати інтереси аграрних товаровиробників, які в силу певних обставин не виконали зобов'язання згідно з розпискою;
- наявність у кредитора перспективи звернутися до третьої сторони, якій було продано та/або передано товар, що мав оформлену заставу під використання аграрної розписки, і тим самим обмежити для аграрних товаровиробників соціальну результативність даного інвестиційного ресурсу [8].

Небанківські фінансові установи мають близько 5% активів фінансового сектора України, і більшість цих установ – це страхові компанії. Інші небанківські компанії – факторингові, лізингові, а також кредитні спілки – тримають незначні частки активів у порівнянні з банками. Слабкість регуляторної бази та інституційної структури – головні причини недостатнього розвитку небанківських фінансових установ [208].

Хоча ринок страхування може сприяти розширенню доступу до фінансування шляхом зниження аграрних ризиків та зменшення вимог банків, що супроводжують доступ до кредиту, цей ринок залишається недостатньо розвиненим в аграрному секторі. Незважаючи на той факт, що кількість покритих страховими полісами площ зросла на 20% у період з 2012 по 2013 рр., у натуральній величині страхуванням було охоплено тільки 869000 га [208]. Соціальна результативність страхування як джерела інвестування аграрного сектора ґрунтується на тому, що у товаровиробників знижується залежність від впливу низки несприятливих (економічних, політичних, природних, кліматичних тощо) факторів.

Великі агрохолдинги мають можливість залучати кредитні кошти іноземних фінансових установ, включно з Європейським банком реконструкції та розвитку та Міжнародною фінансовою корпорацією. Ці установи пропонують ставки за кредитами на рівні до 10% в іноземній валюті, що менше, ніж у банках,

але вартість обслуговування цих кредитів є високою. У 2013 р. ЄБРР надав кредити великим агрохолдингам на загальну суму 160 млн євро [341].

Іноземні експортно-кредитні агенції – установи, створені в країнах-експортерах обладнання і техніки для сприяння поширення цих товарів, – є гарним джерелом фінансування за умови наявності страхового покриття. Українські підприємства мають доступ до програм експортно-кредитних агенцій у США, Японії, Великій Британії, Німеччині, Франції та Нідерландах. Переваги такого фінансування включають: низький рівень відсоткових ставок; пропозицію невеликого мінімального обсягу фінансування, що робить такі інструменти доступними для господарств середнього розміру; відсутність застави, яку заміщує страхування; а також варіант окремого фінансування авансового платежу строком до одного року. Розмір авансового платежу зазвичай становить 15% чи більше. До недоліків можна віднести необхідність договірною оформлення технічних гарантій, що може мати наслідком додаткові витрати на верифікацію та подання документації, а також оплату страхування, і це підвищує реальну відсоткову ставку. Деякі такі програми можуть тимчасово припинити діяльність через зниження суверенного рейтингу України [208].

Малі й середні сільськогосподарські підприємства покладаються, головним чином, на кредитні спілки, і це, певно, найбільш поширений механізм фінансування невеликих сільськогосподарських підприємств. Кредитні спілки функціонують на рівні громади у сільській місцевості, кредитують виключно фізичних осіб на засадах довіри і персональних стосунків. Їх вимоги до застави є меншими, ніж вартість кредитів, але часто відсоткові ставки є вищими, ніж у комерційних банках.

Професійно підготовлені трудові ресурси та динамічні інноваційні системи в аграрному секторі є важливими факторами підвищення продуктивності та залучення інвестицій у сільське господарство. Держава має підтримувати високоякісну освіту та належне функціонування консультаційних і дорадчих служб для вдосконалення сучасних професійних якостей людських ресурсів. Необхідно сприяти партнерству між національними і міжнародними дослідницькими установами, швидшому впровадженню досліджень у виробництво, ефективно захищати права інтелектуальної власності в процесі формування діючих інноваційних систем.

Численні державні установи відповідають за аграрну освіту, проте має місце невідповідність результатів освіти тим професійним здібностям, яких потребують інвестори в аграрному секторі. Станом на 2013-2014 навчальний рік, Міністерству аграрної політики та продовольства України було підпорядковано 17 університетів, 13 коледжів та 11 професійно-технічних

установ із загальною чисельністю студентів та учнів – 174 213 осіб. Однак 30% роботодавців в аграрному секторі і 44% роботодавців у секторі виробництва харчових продуктів і напоїв зазначають, що працівникам із професійно-технічною та з вищою освітою не вистачає необхідних навичок [97]. Як наслідок, компанії в агробізнесі часто конкурують між собою з метою залучення працівника з високою кваліфікацією. Є випадки, коли компанія утримується від закупівлі нової техніки чи запровадження нових технологій через нестачу кваліфікованих спеціалістів. Згідно з опитуваннями керівників сільськогосподарських підприємств, найбільшим попитом користуються наступні професії: агрономи, менеджери, механіки і ветеринари. Нестача відповідних навичок спричиняє зниження якості обслуговування та зростання експлуатаційних видатків виробників у сільському господарстві та виробників харчових продуктів і напоїв (рис. 5.5 та 5.6).

Рисунок 5.5 – Найгостріша нестача навичок, % респондентів

Використано з джерела [275]

Невідповідність навичок можна пояснити наявністю кількох проблем у сучасній системі освіти:

- слабка система стимулювання. Державне фінансування розподіляється в залежності від кількості студентів, а не відповідно до критеріїв оцінки результатів діяльності;

- переважно теоретичний характер навчального плану. Навчальні плани у вищій аграрній освіті України є переобтяженими теорією, у порівнянні з країнами-членами ОЕСР. Наприклад, практичне навчання триває зазвичай 4-6 тижнів, тоді як схема стажування в закладах вищої освіти в країнах-членах ЄС розрахована на 3-12 місяців. Система професійного навчання не випускає робітників з відповідно сформованим практичним досвідом, і практичне

навчання в закладах профтехосвіти відбувається головним чином на базі самих навчальних закладів [208];

- підвищена зацікавленість в університетській освіті. Нестачу технічних спеціалістів на виробництві можна частково пояснити фактом вибору студентами університетського навчання, а не навчання в закладах профтехосвіти.

Рисунок 5.6 – Вплив нестачі навичок на результати компаній в агробізнесі, % респондентів

Використано з джерела [275]

Підготовка трудових ресурсів для сільського господарства базується не тільки на початковому, середньому і вищому рівнях освіти, а й на наданні дорадчих послуг. В Україні дорадчі служби можуть мати статус наукових об'єднань, товариств з обмеженою відповідальністю, благодійних організацій та кооперативів. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» (2005 р. зі змінами 2012 р.) гарантує державну підтримку соціально орієнтованих дорадчих послуг, з використанням тендерних процедур. Платні дорадчі послуги можуть надаватися й фермерам [248].

Проте державне фінансування служб дорадчих послуг було надзвичайно низьким, що обмежує доступ невеликих господарств до технічних консультацій. Через нестачу коштів у Державному бюджеті фінансування дорадчих послуг не проводиться з 2011 р. Фінансування з місцевих бюджетів є несистематичним: у деяких регіонах видатки з бюджету виділяють регулярно, в інших такі видатки не передбачені. Як наслідок, із 74 існуючих дорадчих служб

у сільському господарстві функціонують тільки 15-20 [97]. Дорадчі служби отримують фінансування головним чином від міжнародних донорів, а це призводить до фрагментації підходу з фокусом на одній чи кількох областях та до недостатньої координації на рівні держави. Досвід країн-членів Організації економічного співробітництва і розвитку може бути корисним Україні в процесі впровадження дорадчих послуг, що їх пропонують у рамках державних, приватних чи змішаних моделей.

У країнах-членах Організації економічного співробітництва і розвитку дорадчі послуги надають численні учасники цього ринку на національному і місцевому рівнях – державні установи, галузеві установи, наукові об'єднання, кооперативи та асоціації фермерів. Вони надають консультації з технічних і фінансових питань та підтримують реалізацію політики держави на селі. Як впливає з даних таблиці 5.3, їх можна поділити на організації, що надають послуги, та організації, що їх фінансують.

Таблиця 5.3 Система дорадчих послуг у сільському господарстві країн-членів Організації економічного співробітництва і розвитку

Категорія	Головні установи	Джерело коштів	Країни
Державні	Державні організації на національному і регіональному рівнях	Державне фінансування	Бельгія, Італія, Греція, Словенія, Швеція, південні землі Німеччини, Іспанія, Португалія, Люксембург, Японія, США
Послуги на засадах приватно-публічного партнерства	Державні організації та консультаційні фірми	Державне фінансування і фермери	Канада, Ірландія, Чеська республіка, Польща, Словацька республіка, Угорщина, Естонія, Австралія, Чилі
Фермери	Організації фермерів	Державне фінансування і членські внески фермерів та їх платежі	Австрія, Франція, Данія, Фінляндія, північно-західні землі Німеччини, Норвегія
Комерційні	Комерційні фірми або приватні особи	Фермери	Велика Британія, Нідерланди, північно-східні землі Німеччини, Нова Зеландія

Використано з джерела [275]

У деяких країнах-членах Організації економічного співробітництва і розвитку, наприклад у США, дорадчі послуги фінансуються і координуються державою, тоді як у Нідерландах вони повністю приватні, а фермер вибирає експерта самостійно і сплачує за послуги на комерційних засадах. У змішаних системах послуги надають як державні установи, так і приватні консультаційні

компанії, а фермери оплачують відповідні послуги частково або повністю. У Франції наданням дорадчих послуг управляють організації фермерів, а фінансує держава, організації фермерів і самі фермери. Організації фермерів можуть допомогти визначити потреби фермерів та надати їм контакти відповідних служб.

Через передачу інновацій, знань і кращої практики своїм членам ці організації можуть сприяти підвищенню ефективності використання державних коштів на дорадчі послуги.

Дослідження і розробки (R&D) у сільському господарстві України виконують чотири типи організацій: Національна академія аграрних наук – головна організація; 15 науково-дослідних інститутів за секторами, що підпорядковані Міністерству аграрної політики та продовольства України, 4 з яких фінансуються з Державного бюджету; установи вищої аграрної освіти; підрозділи R&D великих аграрних компаній, які виконують власні дослідження, що фінансуються з приватних джерел [8].

Дослідження і розробки (R&D) у сільському господарстві стикаються з декількома проблемами. По-перше, обмежена співпраця з галуззю. До речі, не існує механізму, що дозволяв би залучати приватний сектор до визначення пріоритетів наукових досліджень, і як наслідок цього – невідповідність дослідницьких проектів і розробок НААН потребам агробізнесу [8]. По-друге, інтенсивність R&D залишається на низькому рівні порівняно з країнами-членами Організації економічного співробітництва і розвитку (рис. 5.7). У відповідь на скорочення державних коштів на дослідження і розробки – НААН збирається тісніше співпрацювати з приватним сектором, що зазначено у його стратегії на наступні п'ять років, яку було оприлюднено у квітні 2015 р. на консультації з європейськими партнерами. Стратегія також передбачає надання фермерам платних послуг та консультацій.

Сильна та відповідним чином реалізована екологічна політика сприяє сталому використанню природних ресурсів – землі, ґрунту і води й цим стимулює продовольчу безпеку в довгостроковій перспективі, захищає біорозмаїття та зменшує вплив зміни клімату.

Ерозія ґрунту вважається однією з головних проблем довкілля: 57,5% земельних угідь вже зазнали ерозії, і додатково 80000 га щорічно потерпають від ерозії. За даними FAO, 76% земельних угідь зазнало серйозної деградації, головним чином через інтенсивне господарювання в минулому, а 17,7% земельних площ постраждало від підвищення кислотності [316].

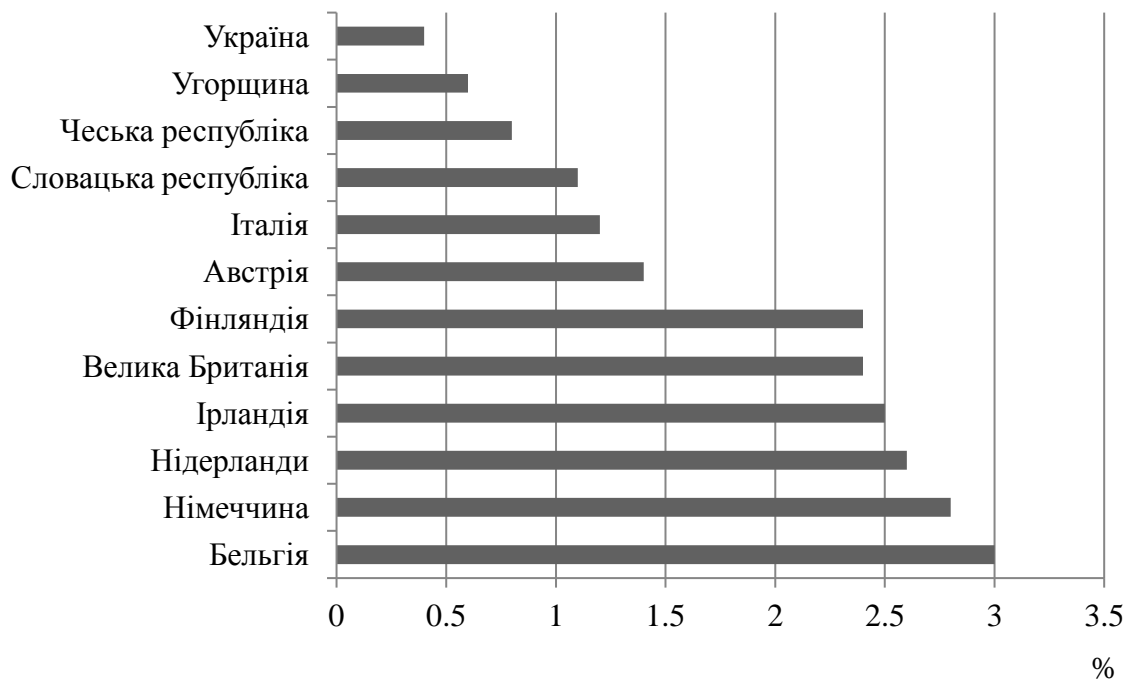

Рисунок 5.7 – Інтенсивність R&D у сільському господарстві (2014 р.), частка державних видатків на R&D у сільськогосподарському ВВП

Використано з джерела [275]

Рельєф і клімат України, а також велика частка орної землі роблять ерозію ґрунту поширеним природним явищем. Незадовільна практика управління земельними ресурсами, а саме: вирощування культур на крутих схилах, надмірне вирубування лісів, підліску й чагарнику – прискорює ерозію ґрунту. Невизначеність володіння землею, що призвело до незаконної вирубки дерев, які надавали захист від вітру орній землі, також зробила «внесок» у цей процес. У свою чергу, ерозія спричиняє замулювання річок, озер та водойм [316].

Втрата родючості ґрунту прискорилося за останні 20 років через нестачу добрив, ігнорування практики сівозмін та розширене вирощування таких культур, як зернові й соняшник, а це зменшує вміст гумусу в ґрунті й робить його більш сприйнятливим до ерозії водою і вітром.

Відносно короткий строк оренди землі може пояснити, чому виробники так мало інвестують у підтримку родючості ґрунту. Нестача технічних знань та відповідного обладнання, а також відсутність інституцій і дорадчих служб, що функціонують належним чином у сфері управління земельними ресурсами та їх збереження, також роблять свій «внесок» у деградацію землі [275]. Колишні колективні сільськогосподарські підприємства практикували певні позитивні методи охорони довкілля, такі як обов’язкова наявність пасовищ і луків та чергування культур у сівозміні.

У світлі зростання попиту на органічні продукти з боку країн Європи та у США, інвестування в розвиток органічного сільського господарства може стати ефективною стратегією досягнення цілей як в економіці, так і в сфері екології.

В Україні впровадження органічного землеробства розпочалося ще у 70-х роках минулого століття. Наприкінці 90-х років перші органічні ферми отримали сертифікати для експорту продукції. У 2013 р. 393400 га землі та 175 виробників були сертифіковані як органічні. Надбавка на органічні продукти становить 10-100% до звичайного рівня цін. Ринок експорту, без сумніву, є рушійною силою зростання органічного сільського господарства. На експорт ідуть головним чином зернові, бобові, насіння соняшнику, ягоди, ефірні олії, гриби, горіхи та концентрати фруктових соків. За оцінками, річна вартість органічної продукції сягає 149-210 млн дол. США. Експортують продукцію майже на 40-53 млн дол. США, головним чином до країн ЄС і меншою мірою до США, Канади, Швейцарії та країн Азії. Потенціал експорту залишається високим, і кількість міжнародних покупців з ЄС та США постійно зростає. На внутрішньому ринку реалізують органічної продукції ще на 1,3-2,7 млн дол. США, головним чином у мережі супермаркетів [208].

Таким чином, вирішуючи проблему залучення інвестицій у сільське господарство, держава має швидко реагувати на головні проблеми довкілля, а це – ерозія ґрунтів, сільськогосподарські стоки та низький рівень енергоефективності. Сучасне сплетіння нормативної бази охорони навколишнього середовища на підходах «команда і контроль» та «згори вниз» не дуже помітно покращили результативність охорони довкілля, і наступні рекомендації можуть підтримати просування вперед [275]:

- підвищити відповідальність приватного сектора за результати охорони довкілля. Орієнтація екологічної політики на результат, а не її залежність від базових умов, може сприяти підвищенню її результативності більше, ніж додаткові законодавчі акти, які держава не має змоги застосовувати через обмежену спроможність;

- підтримати запровадження нових технологій. Великі іноземні інвестори можуть допомогти підняти рівень екологічних стандартів шляхом запровадження новітніх технологій, які потім передадуть вітчизняним компаніям. У реальному житті малі й середні сільськогосподарські підприємства без доступу до капіталу використовують менш ефективні технології та обладнання, що значно шкодить довкіллю. Іноземні інвестори вже роблять свій внесок у передачу технологій, включно з імпортом високоякісних засобів виробництва. Держава може підтримати розповсюдження кращої практики і знань на рівні ферми, використавши досвід Польщі кінця 90-х років, коли Міністерство природного середовища працювало разом з приватними

дослідними установами і розповсюджувало кращу сільськогосподарську практику серед малих ферм;

- підсилити реалізацію права володіння землею. Захист довкілля базується на забезпечених майнових правах, що продемонструвала трагедія ресурсів спільного користування. Потрібно прискорити формування єдиного земельного кадастру для забезпечення права володіння землею та стимулювання сталого управління земельними ресурсами.

Отже, удосконалення механізму реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі України передбачає проведення системи заходів економічного, соціального, екологічного та політичного плану, що взаємоузгоджені між собою та спрямовані на досягнення спільного суспільного ефекту. Доведено, що важливими складовими створення привабливого середовища для залучення додаткових інвестиційних ресурсів в аграрний сектор є: формування зрозумілої та передбачуваної законодавчої бази; використання простих та ефективних адміністративних алгоритмів прийняття управлінських рішень; введення обмежень на процедури, що пов'язані з перешкоджанням та зупинкою підприємницької діяльності; забезпечення рівних умов для різних типів інвесторів і відкритість іноземним інвестиціям; покращення доступу до фінансування діяльності сільськогосподарським товаровиробникам різних форм власності, господарювання та виробничо-господарських параметрів; удосконалення виробничої та соціальної інфраструктури в сільській місцевості; приведення систем освіти і наукових досліджень у відповідність до потреб сільськогосподарських товаровиробників та сільського населення; посилення охорони навколишнього середовища.

5.3. Довгострокове прогнозування розвитку аграрного сектора на інвестиційній основі

Удосконалення інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки передбачає наукове обґрунтування перспектив його довгострокового розвитку на основі прогнозування. Для аналізу й оптимізації розподілу інвестицій доцільно використовувати методи економіко-математичного моделювання, з яких об'єктивний характер впливу чинників інвестиційної діяльності віддзеркалює метод кореляційно-регресійного аналізу. З використанням цього методу та застосуванням програмних продуктів MS Excel і STATISTICA, економетричного пакета EViews нами здійснено прогноз розвитку аграрного сектора України на інвестиційній основі.

Застосована методика оцінки визначає три основних етапи дослідження:

- збирання та попередня обробка даних за період, що аналізується (для наукової ґрунтовності розрахунки проводилися за десятирічний термін);
- вибір факторів, що найбільш суттєво впливають на варіацію, яка досліджується в сформованій вибірці спостережень;
- визначення типу та виду функціональних залежностей між факторними та результативним ознаками для сформованої групи.

Для достовірного відображення залежностей між відібраними показниками виявлені різнорівневі взаємозв'язки та дана їм якісна оцінка. Інформаційною базою дослідження резервів зростання ринку сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства стали річні дані Державної служби статистики за період 2005-2014 рр.

Як фактори, які визначають резерви зростання ринку сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства, нами були визначені основні показники (додаток А):

- продукція сільського господарства (в постійних цінах 2010 р.) на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн (Y);
- вартість основних виробничих фондів у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн (X_1);
- вартість основних виробничих фондів у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, тис. грн (X_2);
- капітальні інвестиції в сільське господарство в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн (X_3);
- капітальні інвестиції в сільське господарство в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, тис. грн (X_4);
- площа сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, га (X_5);
- чисельність дослідників, що займаються проблемами сільського господарства, в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, осіб (X_6);
- енергетичні потужності в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, кВт (X_7);
- енергетичні потужності в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, кВт (X_8);
- виробничі витрати в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн (X_9);
- середньомісячна заробітна плата 1 працівника в сільському господарстві, грн (X_{10}).

Для коректного застосування регресійного аналізу при дослідженні причинно-наслідкових зв'язків важливо, щоб результати спостережень підпорядковувались нормальному закону розподілу. Так, для незначних

вибіркових спостережень ($n < 120$) необхідно використовувати простий спосіб перевірки нормальності розподілу, який полягає в розрахунку середнього абсолютного відхилення (САВ) за формулою:

$$CAB = \frac{\sum_{i=1}^n |X_i - \bar{X}|}{n}, \quad (5.1)$$

де X_i – елемент варіаційного ряду; \bar{X} – середнє значення за вибіркою; n – чисельність вибіркового обстеження.

Для вибірки, яка має наближено нормальний закон розподілу, виконується нерівність:

$$\left| \frac{CAB}{S_x} - 0,7979 \right| < \frac{0,4}{\sqrt{n}}, \quad (5.2)$$

де S_x – середньоквадратичне відхилення, яке визначається за формулою:

$$S_x = \sqrt{\frac{1}{n-1} (\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2)}. \quad (5.3)$$

У таблиці 5.4 проведено розрахунок оцінки нормальності розподілу для нашої вибірки.

Розрахунок правої частини формули (5.2) – нерівності – дорівнює:

$$\frac{0,4}{\sqrt{n}} = \frac{0,4}{\sqrt{10}} = 0,127.$$

У відповідності до формули 5.2 практично для всіх змінних ($X_1, X_2, X_3, X_4, X_5, X_6, X_7, X_8, X_9, X_{10}$) нерівність виконана, адже:

$$\begin{array}{ll} X_1 = 0,003 < 0,127; & X_6 = 0,080 < 0,127; \\ X_2 = 0,020 < 0,127; & X_7 = 0,014 < 0,127; \\ X_3 = 0,094 < 0,127; & X_8 = 0,037 < 0,127; \\ X_4 = 0,035 < 0,127; & X_9 = 0,032 < 0,127; \\ X_5 = 0,040 < 0,127; & X_{10} = 0,032 < 0,127, \end{array}$$

тобто, всі змінні мають приблизно нормальний закон розподілу.

Результати проведених розрахунків дозволяють зробити висновки про те, що вихідні статистичні матеріали, які будуть покладені в основу економіко-статистичного моделювання, являють собою якісно-однорідну сукупність, яка характеризує процес, що аналізується.

Таблиця 5.4 Оцінка нормальності розподілу вибірки, що підготовлена

Показники	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀
\bar{X}	571,73	303,23	162,10	36,00	19,38	50,77	16,20	110,85	56,07	356,77	1405,50
$\sum_{i=1}^n X_i - \bar{X} $	700,64	727,10	633,24	130,76	88,64	78,41	13,60	66,83	95,07	349,94	5945,00
СAB	70,06	72,71	63,32	13,08	8,86	7,84	1,36	6,68	9,51	34,99	594,50
S _x	82,82	90,84	81,38	14,66	10,64	10,34	1,55	8,24	11,39	42,17	716,70
$\left \frac{СAB}{S_x} - 0,7979 \right $	0,048	0,003	0,020	0,094	0,035	0,040	0,080	0,014	0,037	0,032	0,032

Розрахунки виконані автором на основі даних Додатка А

Відповідно, кількісний обсяг вибірки достатній, а показники, що аналізуються в статистичній сукупності, мають великий діапазон коливань. Виходячи з цього, можна зазначити, що вихідні дані відповідають усім пред'явленим до подібних розрахунків вимогам.

З метою вибору факторів, які визначають суттєву залежність із результативною ознакою, побудована матриця парних коефіцієнтів та проведена оцінка отриманих результатів (табл. 5.5).

Таблиця 5.5 Матриця парних коефіцієнтів кореляції

	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀
Y	1										
X ₁	0,940	1									
X ₂	0,915	0,990	1								
X ₃	0,868	0,841	0,805	1							
X ₄	0,929	0,947	0,936	0,958	1						
X ₅	0,869	0,963	0,981	0,806	0,929	1					
X ₆	-0,882	-0,906	-0,897	-0,889	-0,949	-0,902	1				
X ₇	-0,221	-0,255	-0,202	-0,330	-0,241	-0,279	0,265	1			
X ₈	0,827	0,909	0,943	0,737	0,887	0,942	-0,844	0,055	1		
X ₉	0,793	0,869	0,887	0,788	0,879	0,867	-0,759	0,024	0,918	1	
X ₁₀	0,953	0,985	0,965	0,888	0,962	0,956	-0,936	-0,347	0,875	0,827	1

Розрахунки виконані автором на основі даних Додатка А

Згідно з даними таблиці, зв'язки між результативною та факторними ознаками досить вагомі.

Так, між Y та X₁ (0,940), між Y та X₂ (0,915), між Y та X₃ (0,868), між Y та X₄ (0,929), між Y та X₅ (0,869), між Y та X₈ (0,827), між Y та X₉ (0,793), між Y та X₁₀ (0,953) – зв'язок високий та досить високий і прямий. Між Y та X₆ (-0,882) – зв'язок високий і обернений, між Y та X₇ (-0,221) – зв'язок слабкий і обернений. Відповідно, майже всі обрані факторні ознаки є значимими і впливають на результативний показник.

Установивши наявність зв'язків між змінними, виконуємо дії для оцінки форм залежностей між результативною та факторними ознаками. Проведемо специфікацію функції регресії для змінної X₁ – вартість основних виробничих фондів у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, будуюмо поле кореляції (рис. 5.8).

Розташування точок на рисунку 5.8 дозволяє припустити, лінійний чи логарифмічний зв'язок між змінними, що досліджуються. Це обумовлює необхідність побудови залежностей, з одного боку, у вигляді лінійної функції:

$$\bar{y}_x = a_0 + a_1 x_1, \quad (5.4)$$

з іншої – у вигляді логарифмічної функції:

$$\bar{y}_x = a_0 + a_1 \ln x_1. \quad (5.5)$$

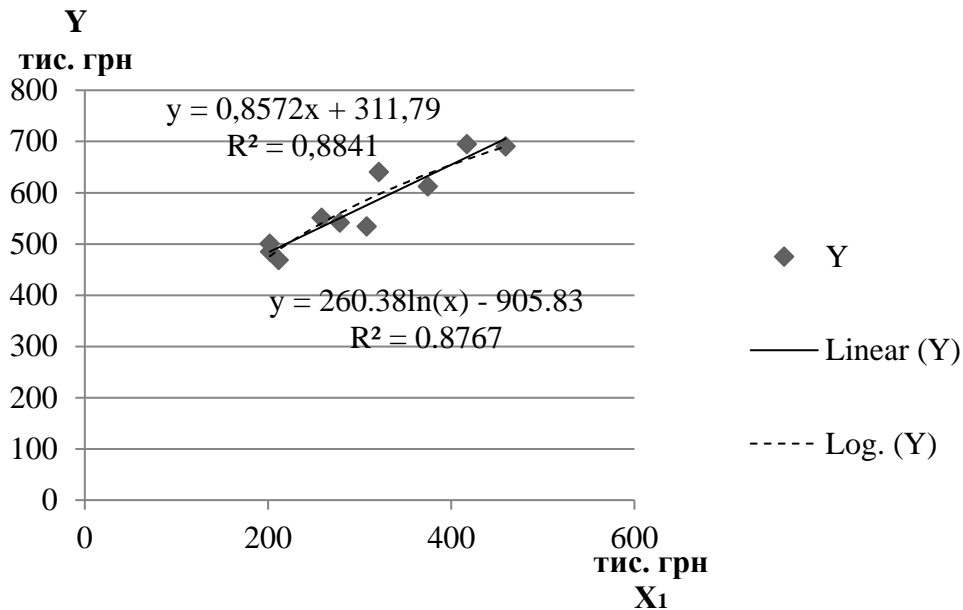

Рисунок 5.8 – Діаграма залежності виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни вартості основних виробничих фондів у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь

Побудовано автором

Наступним кроком є проведення аналізу значущості побудованих моделей та вибір найбільш адекватної.

Із даних рисунка 5.8 видно, що для оцінки параметрів моделі залежності між вартістю валової продукції сільського господарства та вартістю основних виробничих фондів на 100 га сільськогосподарських угідь необхідно застосувати лінійну форму зв'язку, оскільки коефіцієнт детермінації даної функції вищий, ніж у логарифмічній.

Рівняння регресії має вигляд:

$$\bar{y}_x = 311,79 + 0,86x_1.$$

Коефіцієнт регресії дозволив кількісно оцінити діапазон зміни валової продукції сільського господарства (Y) при варіації вартості основних виробничих фондів у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (X1). Можна стверджувати, що якщо вартість основних виробничих фондів у

середньому збільшиться на 1 тис. грн, то вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь збільшиться на 0,86 тис. грн. Графік підбору для вибраних факторів представлено на рисунку 5.9.

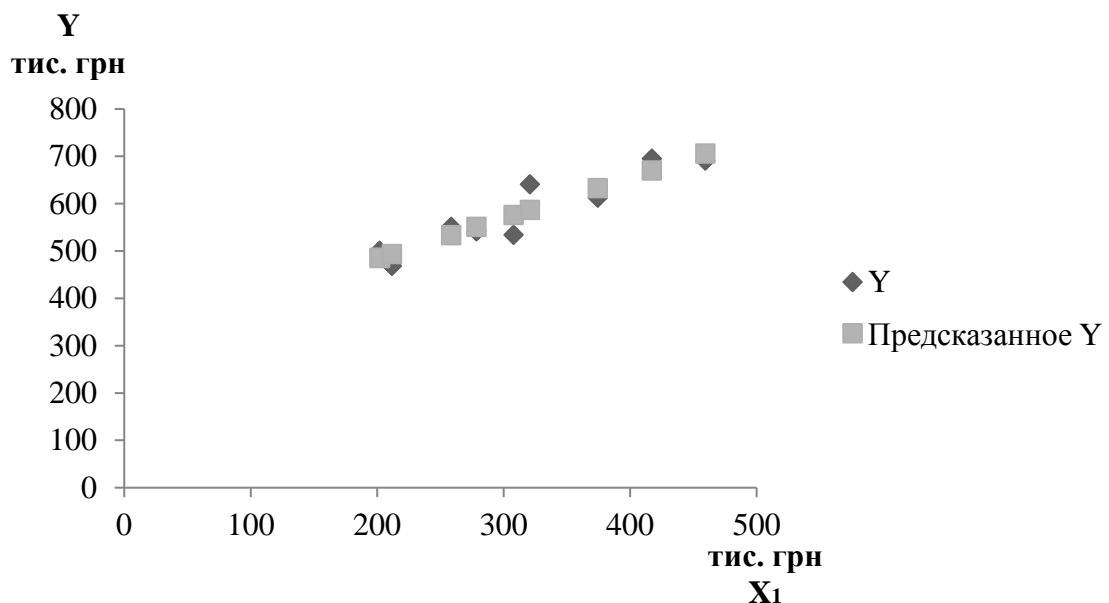

Рисунок 5.9 – Графік підбору виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни вартості основних виробничих фондів у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь

Побудовано автором

Для оцінки значущості коефіцієнта регресії зроблена оцінка фактичного значення t-критерію Стьюдента. Для нашої вибірки спостережень значення критерію склало $t_{a_1} = 7,806$.

Оскільки коефіцієнт регресії (a_1) є випадковою величиною, то необхідно перевірити гіпотезу про значущість отриманого значення. Висуваємо гіпотезу (H_0) про рівність нулю коефіцієнта регресії ($H_0 / a_1 = 0$) проти альтернативної гіпотези (H_1), про нерівність нулю коефіцієнта регресії ($H_1 / a_1 \neq 0$). Для перевірки гіпотези H_0 проти альтернативи використана t-статистика, яка має розподіл Стьюдента з $(n - 2)$ ступенями свободи (парна лінійна регресія).

У випадку, якщо коефіцієнт регресії відрізняється від нуля (відхиляється нульова гіпотеза H_0), повинна виконуватися умова $t_{\text{спостереження}} > t_{\alpha; n-2}$. У даному випадку вірогідність нульової гіпотези оцінюється як менша за відібраний рівень значущості. Коефіцієнт a_1 оцінюється нами як значимий, оскільки вірогідність нульової гіпотези $0,000 < 0,05$. Для оцінки отриманої моделі на практиці нами була проведена оцінка її значущості. Для оцінки надійності рівняння регресії був використаний F-критерій Фішера ($F = 60,938$).

Для оцінки надійності рівняння, що оцінюється, висуваємо нульову гіпотезу (H_0) про рівність нулю коефіцієнтів регресії ($H_0 / a_1 = a_2 = a_3 = 0$) проти альтернативної гіпотези (H_1) про нерівність нулю коефіцієнтів регресії ($H_1 / a_1 \neq a_2 \neq a_3 \neq 0$). Оскільки значення $F = 0,000 < 0,05$, то нами відхиляється нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між відібраними змінними та рівнянням регресії.

Мірилом якості рівняння регресії, характеристикою прогностичної сили регресійної моделі, що оцінюється, є коефіцієнт детермінації, який показує, яка частка варіації залежної змінної обумовлена варіацією змінної, що пояснюється. Для даної моделі коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,884$, який показує, що варіація ознаки (вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь) на 88,4% пояснюється варіацією відібраної факторної ознаки (вартість основних виробничих фондів у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь).

Виконаємо персоніфікацію функції регресії для змінної X_2 – вартість основних виробничих фондів у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві (рис. 5.10).

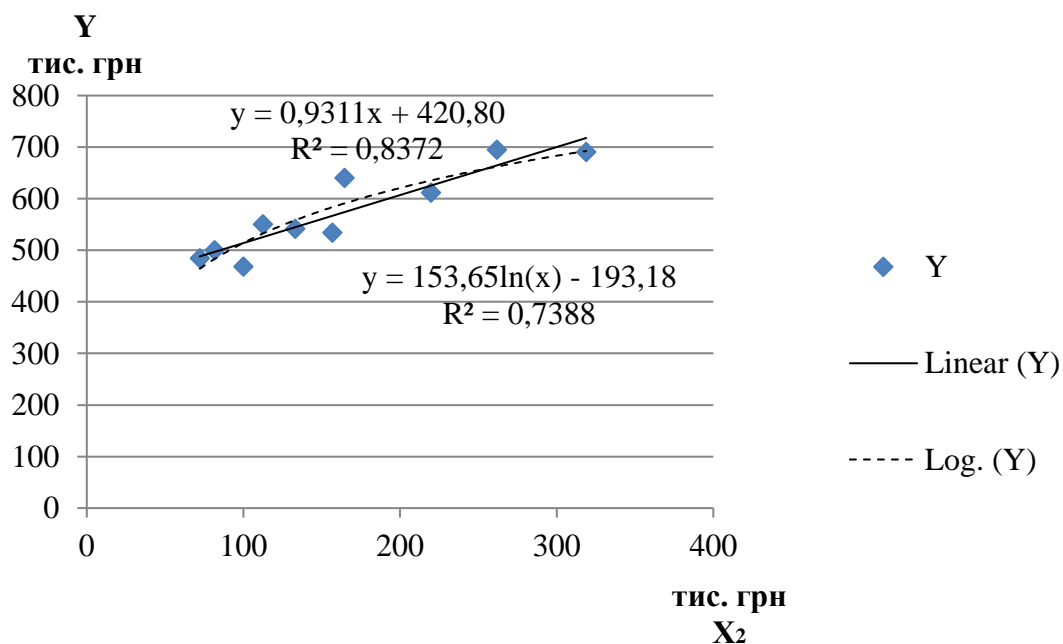

Рисунок 5.10 – Діаграма залежності виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни вартості основних виробничих фондів у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві

Побудовано автором

Із даних рисунка 5.10 можна встановити, що для оцінки параметрів моделі залежності між вартістю валової продукції сільського господарства та вартістю основних виробничих фондів на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, необхідно обрати лінійну форму зв'язку, оскільки коефіцієнт детермінації даної моделі вищий, ніж у логарифмічній.

Рівняння регресії має вигляд:

$$\bar{y}_x = 420,80 + 0,93x_2.$$

Визначений коефіцієнт регресії дозволяє кількісно оцінити діапазон зміни валової продукції сільського господарства (Y) при варіації вартості основних виробничих фондів у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві (X₂). Так, якщо вартість основних виробничих фондів у середньому збільшиться на 1 тис. грн, вартість валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. збільшиться на 0,93 тис. грн. Графік підбору для вибраних факторів представлено на рисунку 5.11.

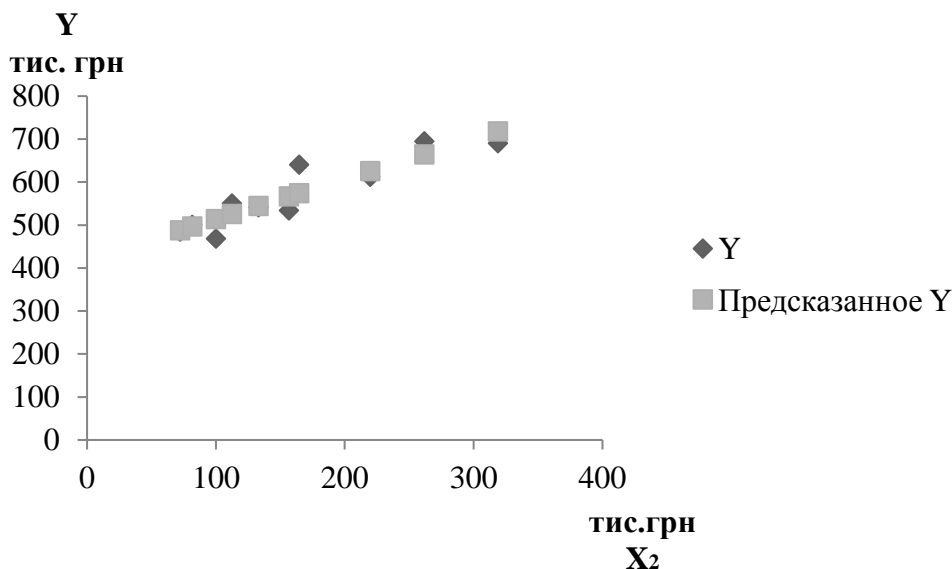

Рисунок 5.11 – Графік підбору виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни вартості основних виробничих фондів у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві

Побудовано автором

Для сформованої вибірки спостережень значення t-критерію Стьюдента склало $t_{a_2} = 6,411$. Коефіцієнт регресії відрізняється від нуля (відхиляється нульова гіпотеза H_0), оскільки $t_{\text{спостереження}} > t_{\alpha;n-2}$, тобто вірогідність нульової гіпотези $0,000 < 0,05$.

Отримане значення критерію Фішера склало $F = 41,094$. Оскільки значення $F = 0,000 < 0,05$, нами відхиляється нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між відібраними змінними, а рівняння регресії вважається значимим.

Для моделі, що оцінюється, коефіцієнт детермінації (R^2) дорівнює 0,837 і свідчить, що варіація ознаки (вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь) на 83,7% пояснюється варіацією відібраної факторної ознаки (вартість основних виробничих фондів у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві).

Для оцінки параметрів моделі залежності між вартістю валової продукції сільського господарства та капітальними інвестиціями в сільське господарство в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь оберемо як лінійну, так і логарифмічну форми.

Виконаємо персоніфікацію функції регресії для змінної X_3 – капітальні інвестиції в сільське господарство в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (рис. 5.12).

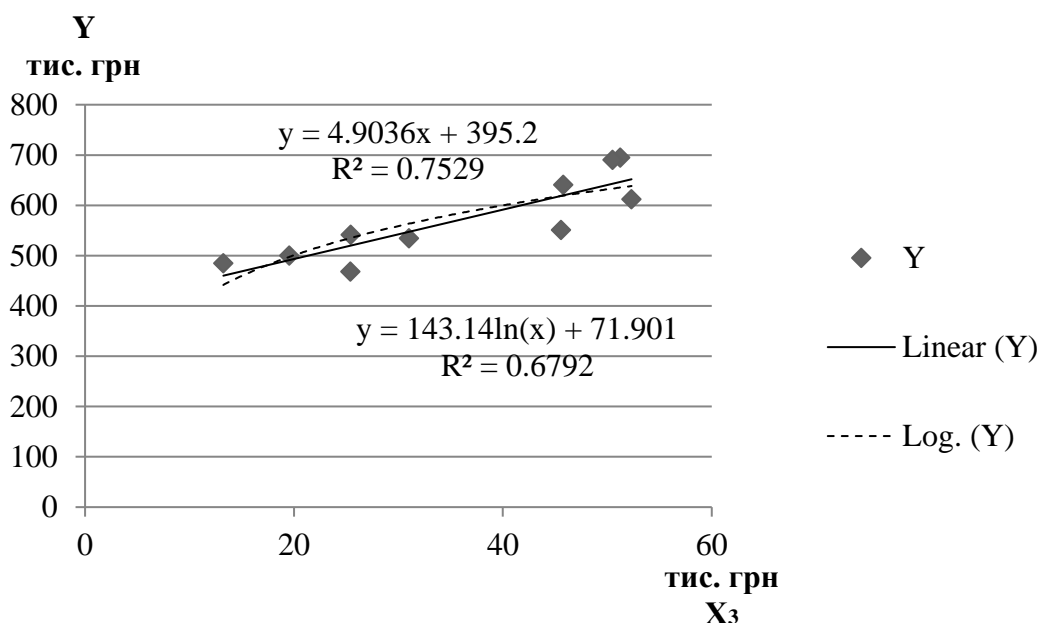

Рисунок 5.12 – Діаграма залежності виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни капітальних інвестицій у сільське господарство в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь

Побудовано автором

Із даних рисунка 5.12 можна помітити, що для оцінки параметрів моделі залежності між вартістю валової продукції сільського господарства та капітальними інвестиціями в сільське господарство на 100 га

сільськогосподарських угідь слід обрати лінійну форму, оскільки коефіцієнт детермінації даної моделі вищий, ніж у логарифмічній.

Рівняння регресії має вигляд:

$$\bar{y}_x = 395,20 + 4,90x_3.$$

Визначений коефіцієнт регресії дозволяє кількісно оцінити діапазон зміни валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь (Y) при варіації капітальних інвестицій у сільське господарство в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (X₃). Так, якщо капітальні інвестиції в сільське господарство в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у середньому збільшаться на 1 тис. грн, вартість валової продукції сільського господарства зросте на 4,90 тис. грн. Графік підбору для вибраних факторів представлено на рисунку 5.13.

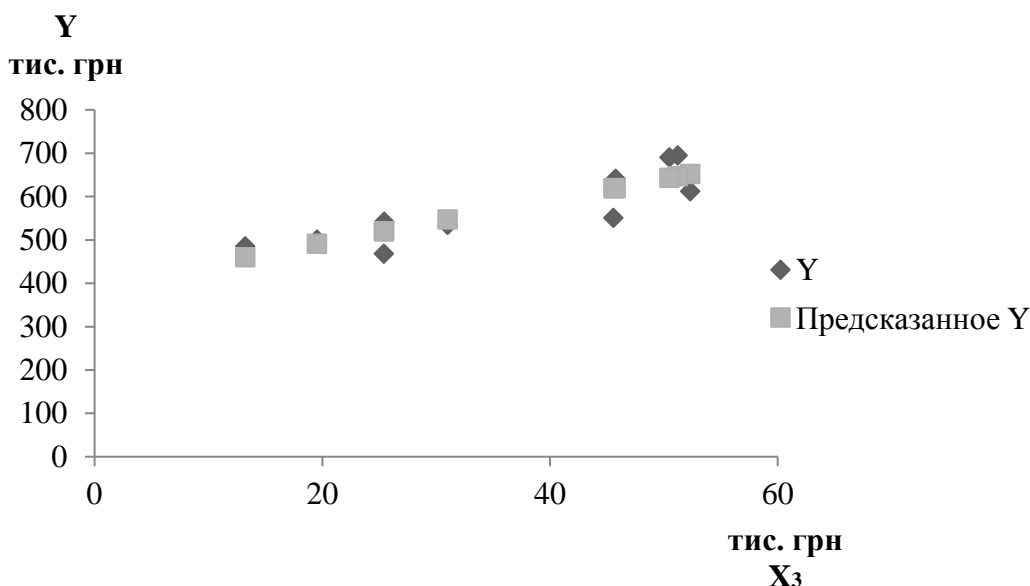

Рисунок 5.13 – Графік підбору виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни капітальних інвестицій у сільське господарство в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь

Побудовано автором

Для сформованої вибірки спостережень значення t-критерію Стюдента склало $t_{a_3} = 4,937$. Коефіцієнт регресії відрізняється від нуля (відхиляється нульова гіпотеза H_0), оскільки $t_{\text{спостереження}} > t_{\alpha; n-2}$, тобто вірогідність нульової гіпотези $0,001 < 0,05$.

Отримане значення критерію Фішера склало $F = 24,377$. Оскільки значення $F = 0,001 < 0,05$, нами відхиляється нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між відібраними змінними, у зв'язку з чим рівняння регресії вважається значимим.

Для моделі, що оцінюється, коефіцієнт детермінації (R^2) дорівнює 0,753, який показує, що варіація ознаки (вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь) на 75,3% пояснюється варіацією відібраної факторної ознаки (капітальні інвестиції в сільське господарство в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь).

Для оцінки параметрів виберемо форми залежності між вартістю валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. на 100 га сільськогосподарських угідь та капітальними інвестиціями в сільське господарство в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, як лінійну, так і логарифмічну.

Виконаємо персоніфікацію функції регресії для змінної X_4 – капітальні інвестиції в сільське господарство в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві (рис. 5.14).

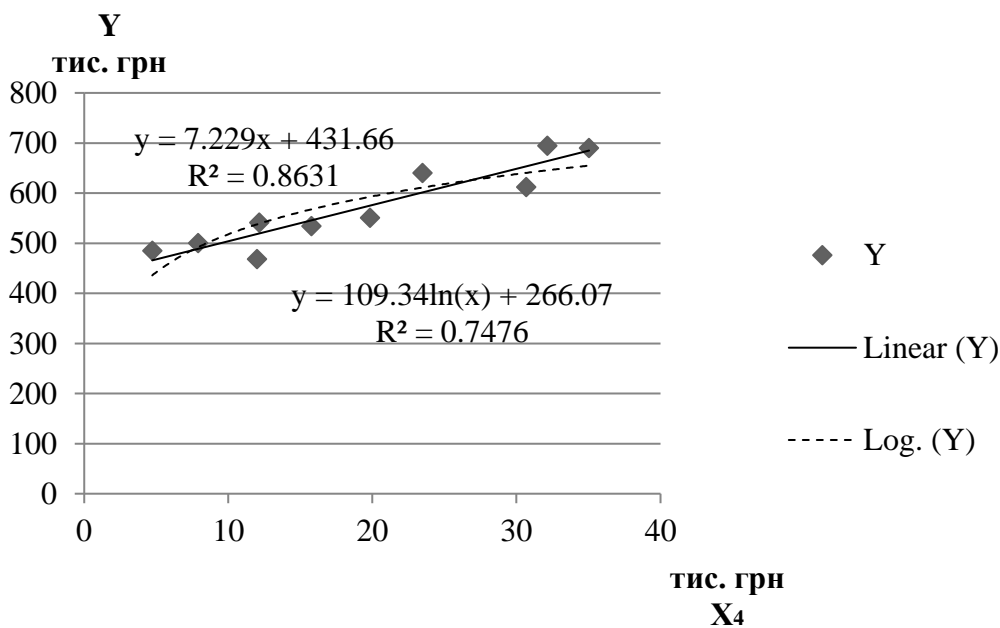

Рисунок 5.14 – Діаграма залежності виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни капітальних інвестицій у сільське господарство в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві

Побудовано автором

На підставі рисунка 5.14 можна стверджувати, що для оцінки параметрів моделі залежності між вартістю валової продукції сільського господарства та капітальними інвестиціями в сільське господарство на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, слід обрати лінійну форму зв'язку, оскільки коефіцієнт детермінації даної моделі вищий, ніж у логарифмічній.

Рівняння регресії має вигляд:

$$\bar{y}_x = 431,66 + 7,23x_4.$$

Визначений коефіцієнт регресії дозволяє кількісно оцінити діапазон зміни валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь (Y) при варіації капітальних інвестицій у сільське господарство в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві (X_4). Можна сказати, що якщо капітальні інвестиції в сільське господарство в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, в середньому збільшаться на 1 тис. грн, вартість валової продукції сільського господарства збільшиться на 7,23 тис. грн. Графік підбору для вибраних факторів представлено на рисунку 5.15.

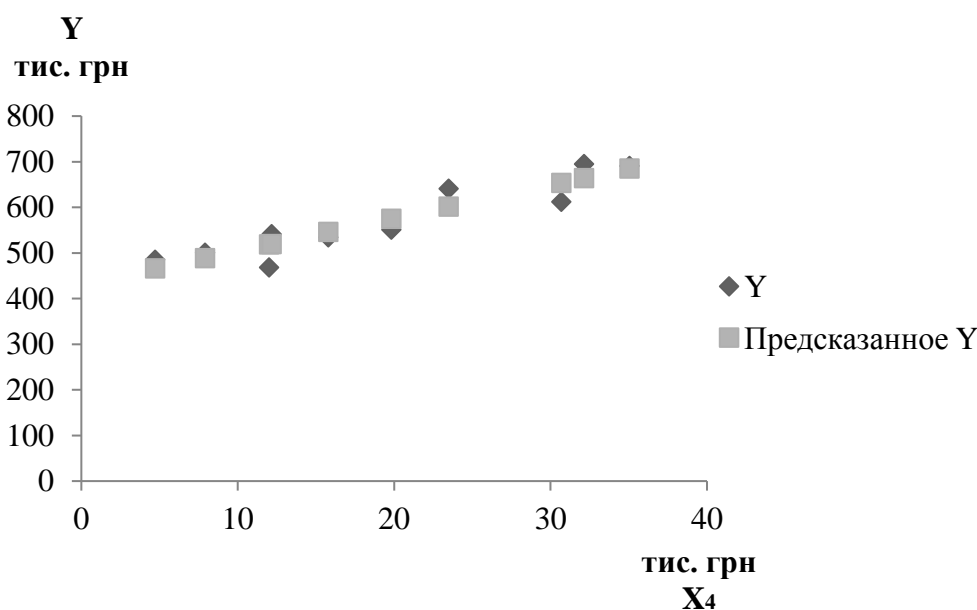

Рисунок 5.15 – Графік підбору виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни капітальних інвестицій у сільське господарство в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві

Побудовано автором

Для сформованої вибірки спостережень значення t-критерію Стьюдента склало $t_{a_4} = 7,102$. Коефіцієнт регресії відрізняється від нуля (відхиляється нульова гіпотеза H_0), оскільки $t_{\text{спостереження}} > t_{\alpha;n-2}$, тобто вірогідність нульової гіпотези $0,000 < 0,05$.

Отримане значення критерію Фішера склало $F = 50,433$. Оскільки значення $F = 0,000 < 0,05$, нами відхиляється нульова гіпотеза й рівняння регресії вважається значимим.

Для моделі, що оцінюється, коефіцієнт детермінації (R^2) дорівнює 0,863 і свідчить, що варіація ознаки (вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь) на 86,3% пояснюється варіацією відібраної факторної ознаки (капітальні інвестиції в сільське господарство в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві).

Для оцінки параметрів наступної моделі залежності між вартістю валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь та площею сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, оберемо як лінійну, так і логарифмічну форми зв'язку.

Виконаємо персоніфікацію функції регресії для змінної X_5 – площа сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві (рис. 5.16).

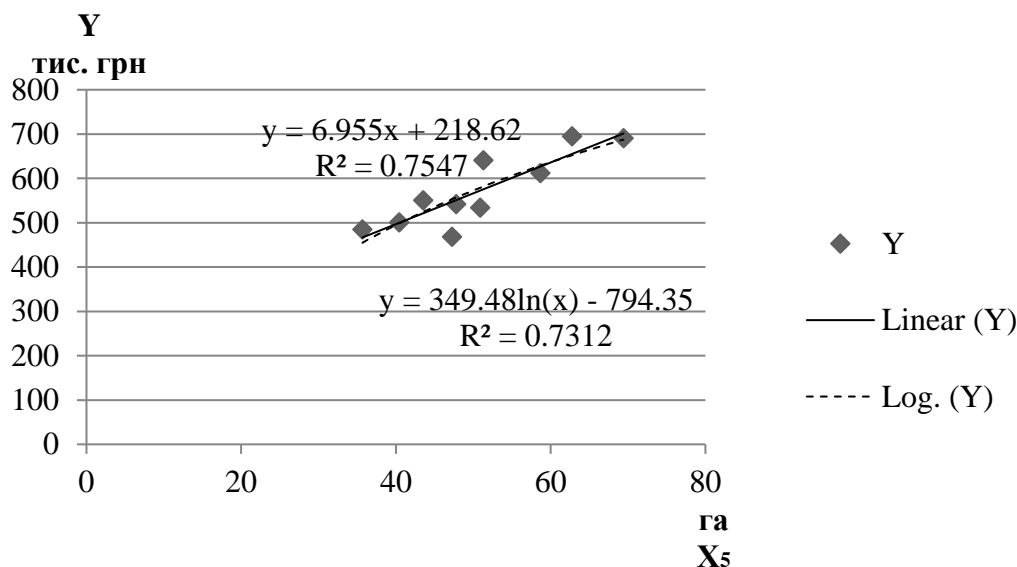

Рисунок 5.16 – Діаграма залежності виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві

Побудовано автором

Із даних рисунка 5.16 випливає, що для оцінки параметрів моделі треба відібрати лінійну форму, оскільки коефіцієнт детермінації даної моделі вищий, ніж у логарифмічній.

Рівняння регресії має вигляд:

$$\bar{y}_x = 218,62 + 6,95x_5.$$

Визначений коефіцієнт регресії дозволить кількісно оцінити діапазон зміни валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь (Y) при варіації площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві (X_5). Отже, якщо площа сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 працівника в середньому збільшиться на 1 га, то вартість валової продукції сільського господарства зросте на 6,95 тис. грн. Графік підбору для вибраних факторів представлено на рисунку 5.17.

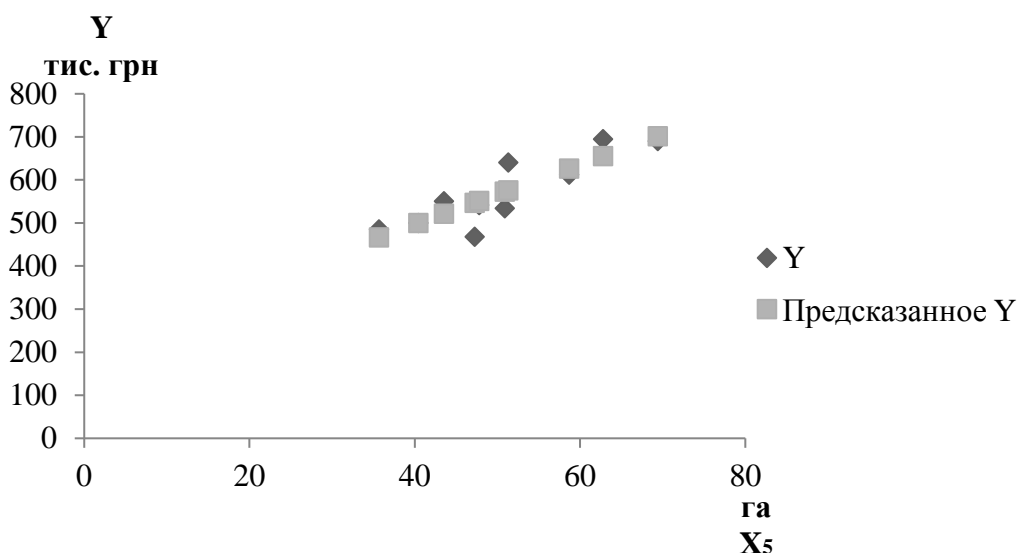

Рисунок 5.17 – Графік підбору виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві

Побудовано автором

Для сформованої вибірки спостережень значення t-критерію Стюдента склало $t_{a_5} = 4,961$. Коефіцієнт регресії відрізняється від нуля (відхиляється нульова гіпотеза H_0), оскільки $t_{\text{спостереження}} > t_{\alpha;n-2}$, тобто вірогідність нульової гіпотези $0,001 < 0,05$.

Отримане значення критерію Фішера склало $F = 24,611$. Оскільки значення $F = 0,001 < 0,05$, нами відхиляється нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між відібраними змінними, а рівняння регресії вважається значимим.

Для моделі, що оцінюється, коефіцієнт детермінації (R^2) дорівнює 0,755 і показує, що варіація ознаки (вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь) на 75,5% пояснюється варіацією відібраної факторної ознаки (площа сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві).

Для оцінки параметрів наступної моделі залежності між вартістю валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь та чисельністю дослідників, що займаються проблемами сільського господарства, в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь оберемо як лінійну, так і логарифмічну форми.

Виконаємо персоніфікацію функції регресії для змінної X_6 – чисельність дослідників, що займаються проблемами сільського господарства, в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (рис. 5.18).

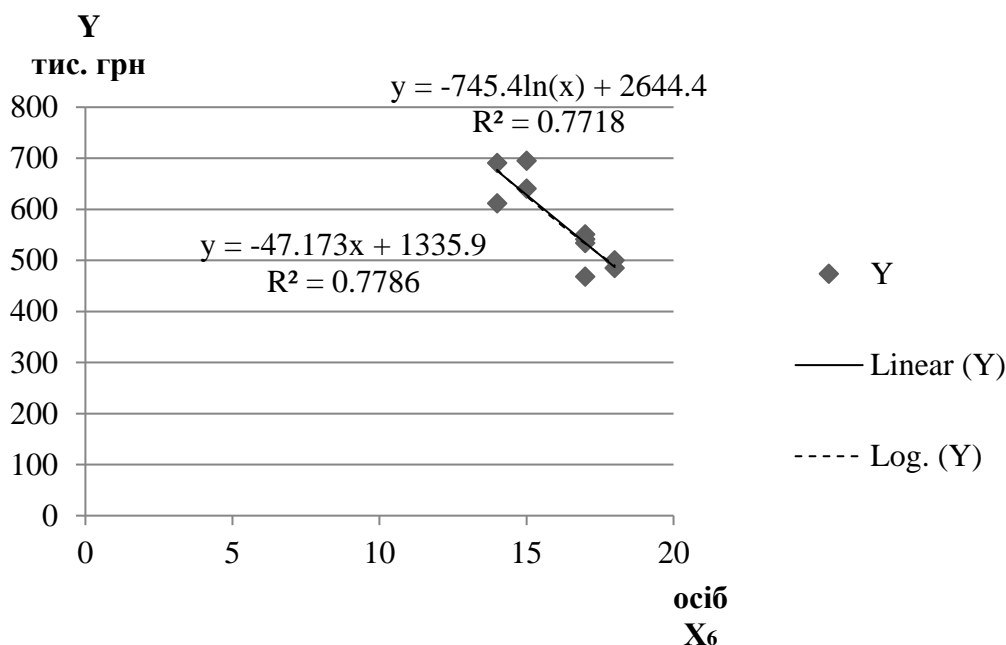

Рисунок 5.18 – Діаграма залежності виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни чисельності дослідників, що займаються проблемами сільського господарства, в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь

Побудовано автором

Із даних рисунка 5.18 випливає, що для оцінки параметрів моделі треба обрати лінійну форму залежності, оскільки коефіцієнт детермінації даної моделі вищий, ніж у логарифмічній.

Рівняння регресії має вигляд:

$$\bar{y}_x = 1335,93 - 47,17x_6.$$

Визначений коефіцієнт регресії дозволяє кількісно оцінити діапазон зміни валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь (Y) при варіації чисельності дослідників, що займаються проблемами сільського господарства, в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (X₆). Можна стверджувати, що якщо чисельність дослідників, що займаються проблемами сільського господарства в середньому буде зростати на 1 особу, вартість валової продукції сільського господарства буде зменшуватися на 47,17 тис. грн. Графік підбору для вибраних факторів представлено на рисунку 5.19.

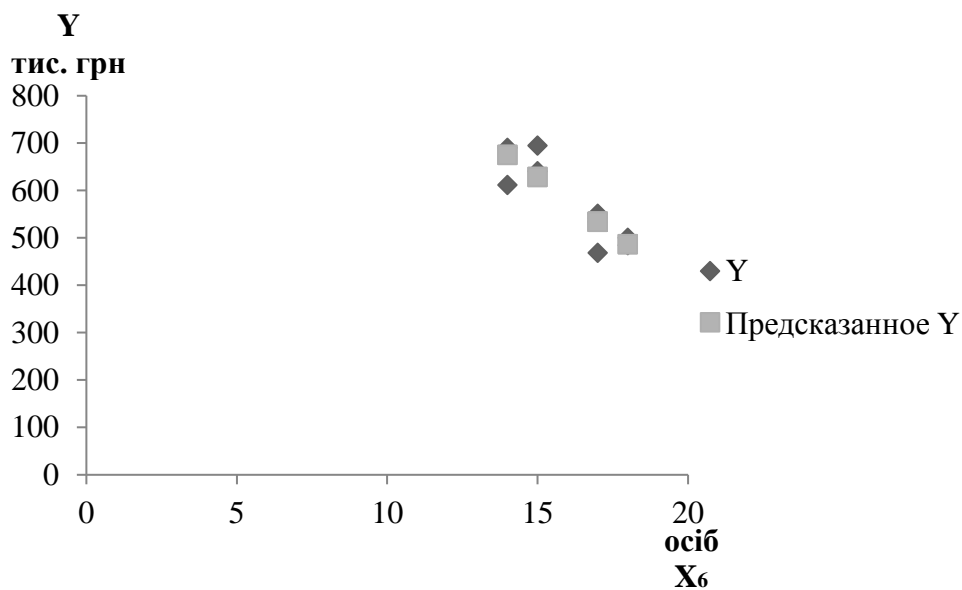

Рисунок 5.19 – Графік підбору виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни чисельності дослідників, що займаються проблемами сільського господарства, в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь

Побудовано автором

Для сформованої вибірки спостережень значення t-критерію Стюдента склало $t_{a_6} = -5,304$. Коефіцієнт регресії відрізняється від нуля (відхиляється нульова гіпотеза H_0), оскільки $t_{\text{спостереження}} > t_{\alpha;n-2}$, тобто вірогідність нульової гіпотези $0,001 < 0,05$.

Отримане значення критерію Фішера склало $F = 28,136$. Оскільки значення $F = 0,001 < 0,05$, нами відхиляється нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між відібраними змінними, а рівняння регресії вважається значимим.

Для моделі, що оцінюється, коефіцієнт детермінації (R^2) склав 0,779 і показує, що варіація ознаки (вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь) на 77,9% пояснюється варіацією обраної факторної ознаки (чисельність дослідників, що займаються проблемами сільського господарства, в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь).

Для оцінки параметрів наступної моделі залежності між вартістю валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь та енергетичними потужностями в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь оберемо як лінійну, так і логарифмічну форми.

Виконаємо персоніфікацію функції регресії для змінної X_7 – енергетичні потужності в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (рис. 5.20).

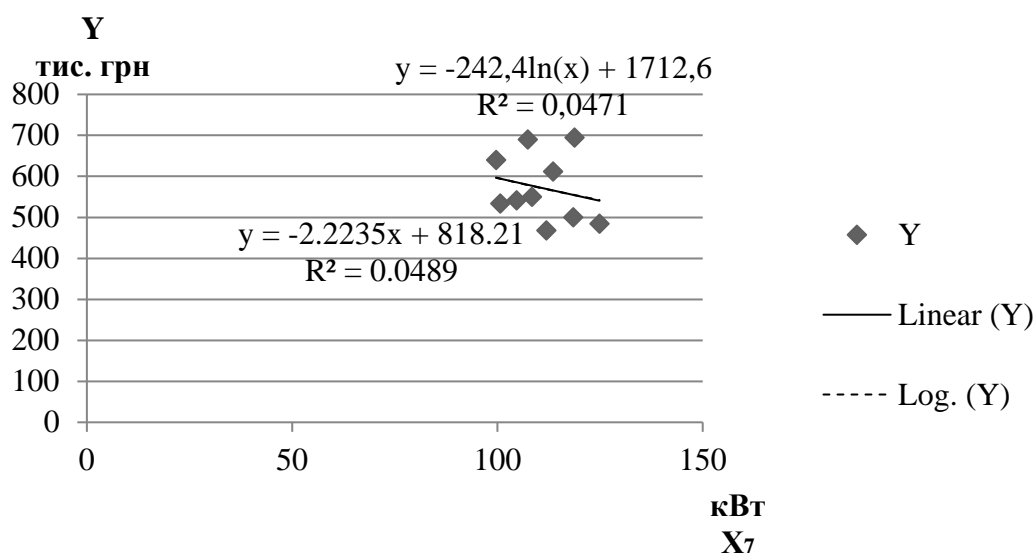

Рисунок 5.20 – Діаграма залежності виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни енергетичних потужностей у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь

Побудовано автором

За даними рисунка 5.20 можна бачити, що для оцінки параметрів моделі необхідно обрати лінійну форму залежності між вартістю валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь та енергетичними потужностями в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, оскільки коефіцієнт детермінації даної моделі вищий, ніж у логарифмічній, хоча й має дуже низьке значення.

Рівняння регресії має вигляд:

$$\bar{y}_x = 818,21 - 2,22x_7.$$

Визначений коефіцієнт регресії дозволяє кількісно оцінити діапазон зміни валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь (Y) при варіації енергетичних потужностей у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (X_7). Так, якщо енергетичні потужності в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у середньому збільшаться на 1 кВт, вартість валової продукції сільського господарства зменшиться на 2,22 тис. грн. Графік підбору для вибраних факторів представлено на рисунку 5.21.

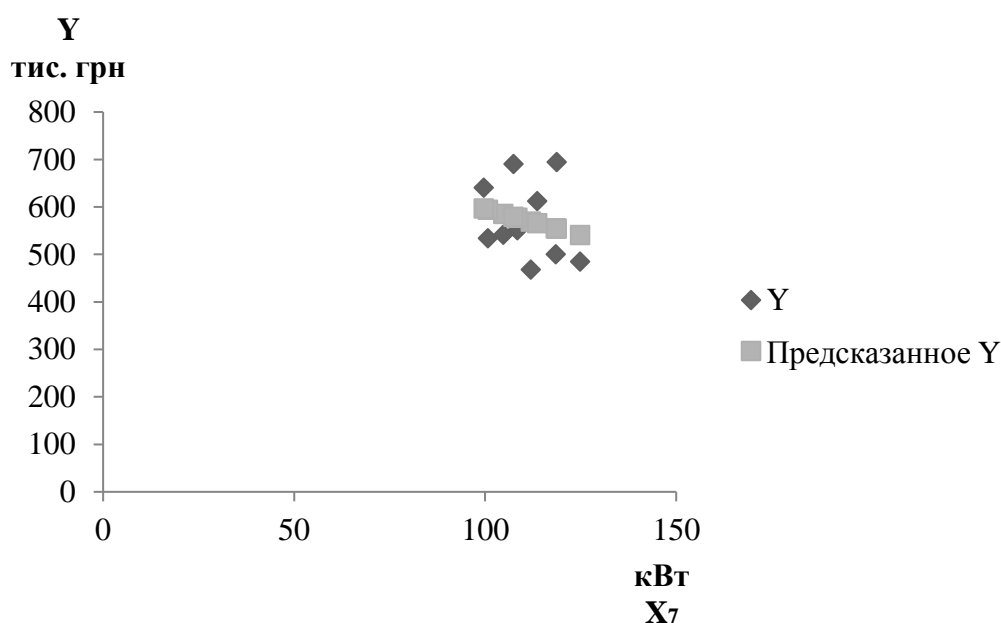

Рисунок 5.21 – Графік підбору виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни енергетичних потужностей у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь

Побудовано автором

Для сформованої вибірки спостережень значення t-критерію Стьюдента склало $t_{a_7} = -0,641$. Але в даному випадку коефіцієнт регресії значно не відрізняється від нуля (нульова гіпотеза H_0 не відхиляється), оскільки $t_{\text{спостереження}} > t_{\alpha;n-2}$, тобто вірогідність нульової гіпотези $0,539 > 0,05$. Отже, між факторною та результативною ознакою зв'язок незначний (майже відсутній), а рівняння регресії вважається не значимим.

Це пояснюється і коефіцієнтом детермінації (R^2), який дорівнює 0,049 і показує, що варіація залежної ознаки (вартість валової продукції сільського

господарства в постійних цінах 2010 р. на 100 га сільськогосподарських угідь) на 4,9% пояснюється варіацією обраної факторної ознаки.

Оберемо форми залежності між вартістю валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь та енергетичними потужностями в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, як лінійну, так і логарифмічну.

Виконаємо персоніфікацію функції регресії для змінної X_8 – енергетичні потужності в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві (рис. 5.22).

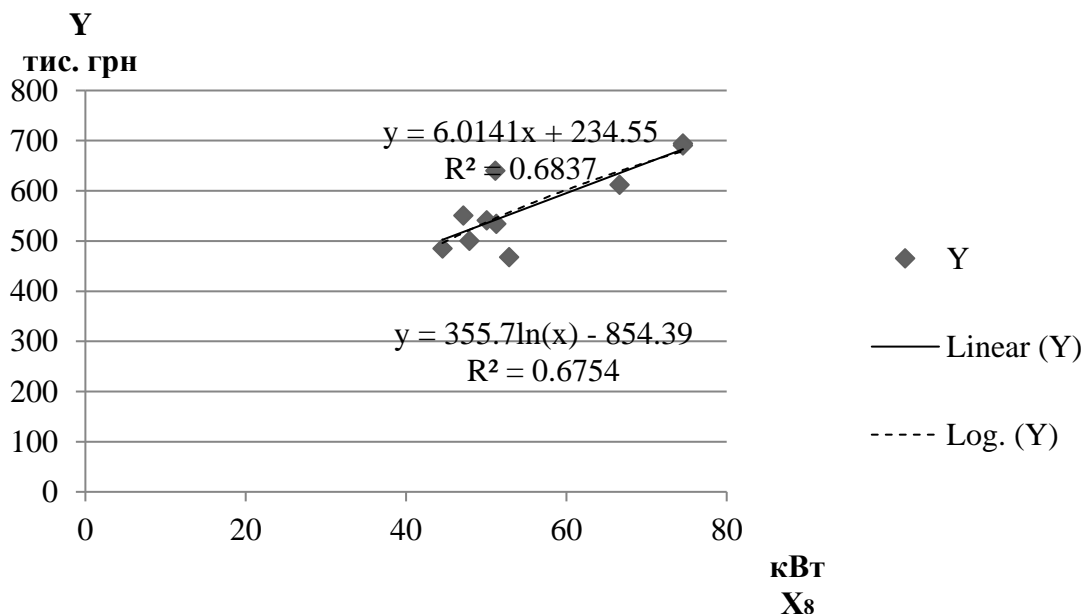

Рисунок 5.22 – Діаграма залежності виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни енергетичних потужностей у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві

Побудовано автором

Із даних рисунка 5.22 випливає, що для оцінки параметрів моделі треба відібрати лінійну форму залежності, оскільки коефіцієнт детермінації даної моделі вищий, ніж у логарифмічній.

Рівняння регресії має вигляд:

$$\bar{y}_x = 234,55 + 6,01x_8.$$

Визначений коефіцієнт регресії дозволяє кількісно оцінити діапазон зміни валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь (Y) при варіації енергетичних потужностей у розрахунку на 1 працівника,

зайнятого в сільськогосподарському виробництві (X_8). Так, якщо енергетичні потужності в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, в середньому будуть зростати на 1 кВт, вартість валової продукції сільського господарства буде збільшуватися на 6,01 тис. грн. Графік підбору для вибраних факторів представлено на рисунку 5.23.

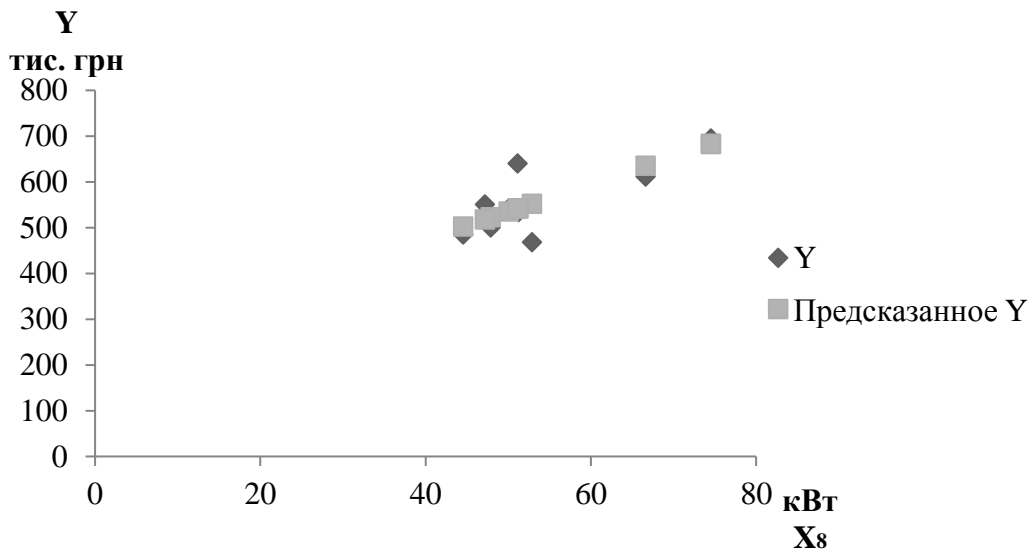

Рисунок 5.23 – Графік підбору виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни енергетичних потужностей у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві

Побудовано автором

Для сформованої вибірки спостережень значення t-критерію Стюдента склало $t_{a_8} = 4,158$. Коефіцієнт регресії відрізняється від нуля (відхиляється нульова гіпотеза H_0), оскільки $t_{\text{спостереження}} > t_{\alpha; n-2}$, тобто вірогідність нульової гіпотези $0,003 < 0,05$.

Значення критерію Фішера склало $F = 17,290$. Оскільки $F = 0,003 < 0,05$, нами відхиляється нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між відібраними змінними, рівняння регресії вважається значимим.

Для моделі, що оцінюється, коефіцієнт детермінації (R^2) дорівнює 0,684 і показує, що варіація ознаки (вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь) на 68,4% пояснюється варіацією відібраної факторної ознаки (енергетичні потужності в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві).

Для оцінки параметрів наступної моделі виберемо форми залежності між вартістю валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р.

на 100 га сільськогосподарських угідь та виробничими витратами в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь як лінійну, так і логарифмічну.

Виконаємо персоніфікацію функції регресії для змінної X_9 – виробничі витрати в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (рис. 5.24).

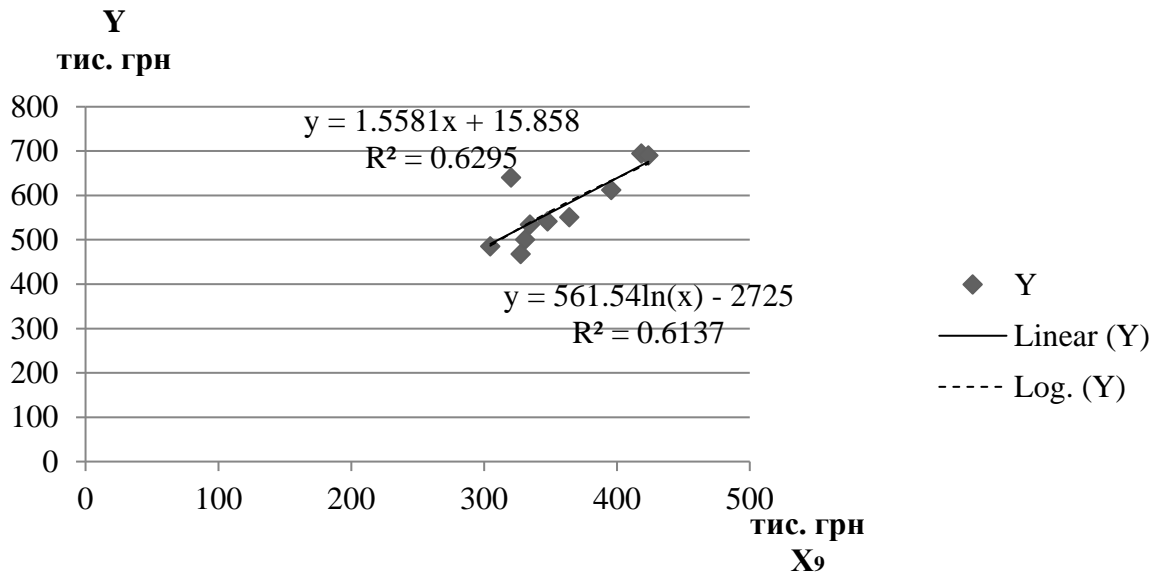

Рисунок 5.24 – Діаграма залежності виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни виробничих витрат у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь

Побудовано автором

Із даних рисунка 5.24 бачимо, що для оцінки параметрів моделі треба обрати лінійну форму залежності, оскільки коефіцієнт детермінації даної моделі вищий, ніж у логарифмічній.

Рівняння регресії має вигляд:

$$\bar{y}_x = 15,86 + 1,56x_9.$$

Визначений коефіцієнт регресії дозволяє кількісно оцінити діапазон зміни валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь (Y) при варіації виробничих витрат у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (X_9). Так, за умови, що виробничі витрати в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у середньому будуть зростати на 1 тис. грн, вартість валової продукції сільського господарства буде збільшуватися на 1,56 тис. грн. Графік підбору для вибраних факторів представлено на рисунку 5.25.

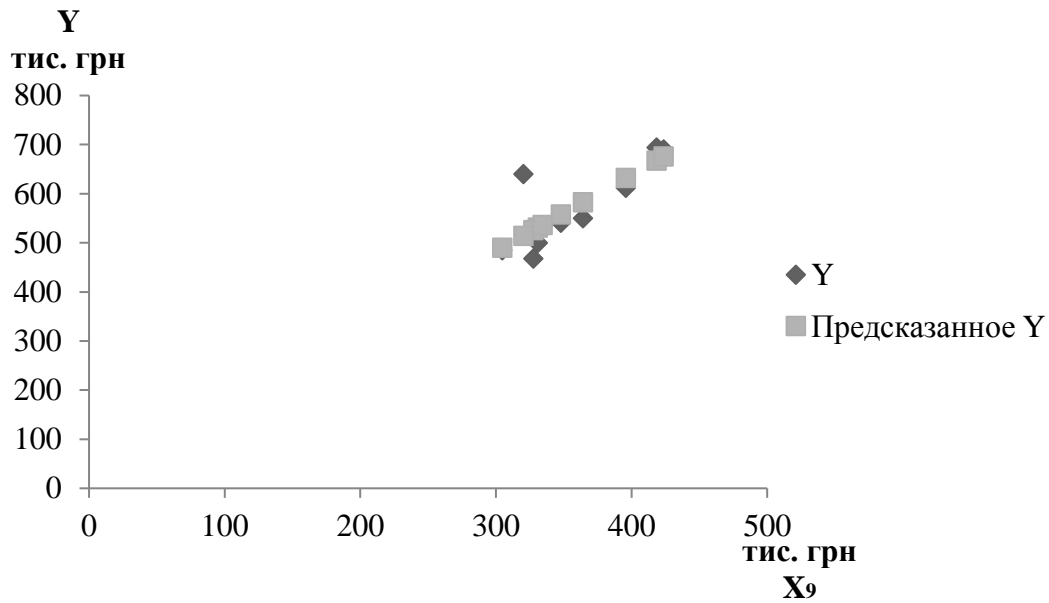

Рисунок 5.25 – Графік підбору виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни виробничих витрат у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь

Побудовано автором

Для сформованої вибірки спостережень значення t-критерію Стьюдента склало $t_{\alpha_9} = 3,687$. Коефіцієнт регресії відрізняється від нуля (відхиляється нульова гіпотеза H_0), оскільки $t_{\text{спостереження}} > t_{\alpha;n-2}$, тобто вірогідність нульової гіпотези $0,006 < 0,05$.

Отримане значення критерію Фішера склало $F = 13,592$. Оскільки $F = 0,006 < 0,05$, нами відхиляється нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між відібраними змінними, а рівняння регресії вважається значимим.

Для моделі, що оцінюється, коефіцієнт детермінації (R^2) склав 0,629 і показує, що варіація ознаки (вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь) на 62,9% пояснюється варіацією відібраної факторної ознаки (виробничі витрати в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь).

Для оцінки параметрів наступної моделі залежності між вартістю валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь та середньомісячної заробітної плати 1 працівника в сільському господарстві оберемо як лінійну, так і логарифмічну форми.

Виконаємо персоніфікацію функції регресії для змінної X_{10} – середньомісячна заробітна плата 1 працівника в сільському господарстві (рис. 5.26).

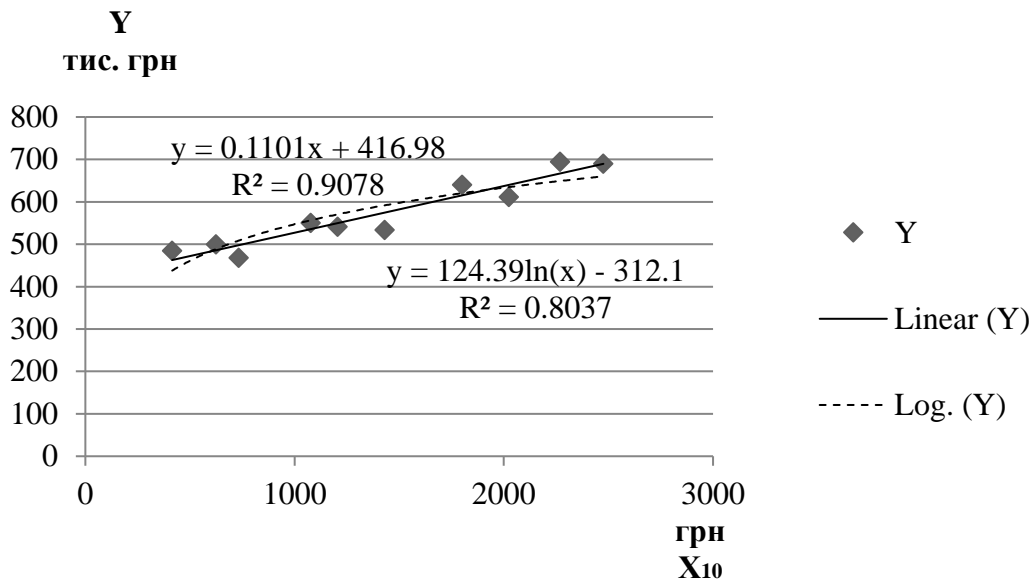

Рисунок 5.26 – Діаграма залежності виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни середньомісячної заробітної плати 1 працівника в сільському господарстві

Побудовано автором

Із даних рисунка 5.26 випливає, що для оцінки параметрів моделі слід обрати лінійну форму залежності, оскільки коефіцієнт детермінації даної моделі вищий, ніж у логарифмічній.

Рівняння регресії має вигляд:

$$\bar{y}_x = 416,98 + 0,11x_{10}.$$

Визначений коефіцієнт регресії дозволяє кількісно оцінити діапазон зміни валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь (Y) при варіації середньомісячної заробітної плати 1 працівника в сільському господарстві (X₁₀). Можна стверджувати, що якщо середньомісячна заробітна плата 1 працівника в сільському господарстві в середньому буде зростати на 1 грн, вартість валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. буде збільшуватися на 0,11 тис. грн. Графік підбору для вибраних факторів представлено на рисунку 5.27.

Для сформованої вибірки спостережень значення t-критерію Стюдента склало $t_{a_{10}} = 8,873$. Коефіцієнт регресії відрізняється від нуля (відхиляється нульова гіпотеза H₀), оскільки $t_{\text{спостереження}} > t_{\alpha;n-2}$, тобто вірогідність нульової гіпотези $0,000 < 0,05$.

Отримане значення критерію Фішера склало $F = 78,731$. Оскільки $F = 0,000 < 0,05$, нами відхиляється нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між відібраними змінними, тому рівняння регресії вважається значимим.

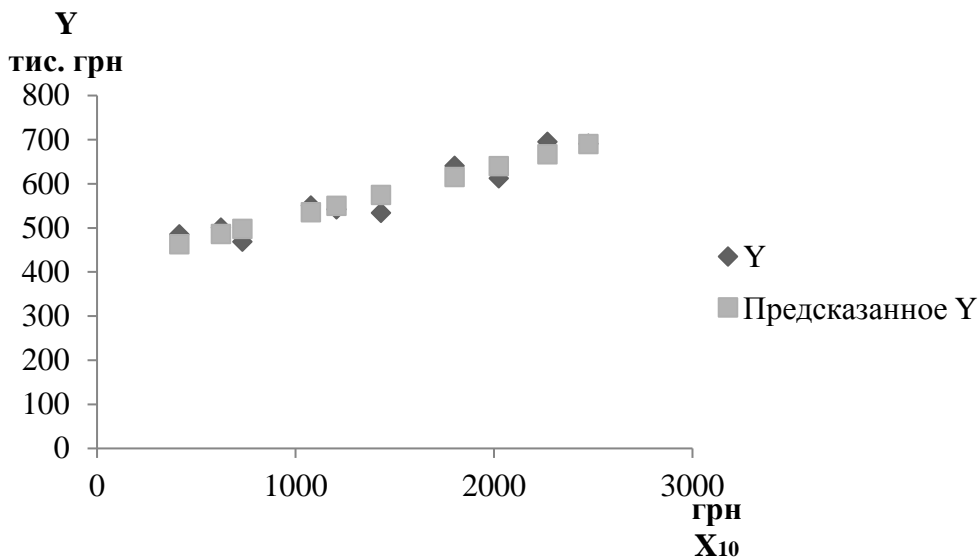

Рисунок 5.27 – Графік підбору виходу валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни середньомісячної заробітної плати 1 працівника в сільському господарстві

Побудовано автором

Для моделі, що оцінюється, коефіцієнт детермінації (R^2) дорівнює 0,908 і показує, що варіація ознаки (вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь) на 90,8% пояснюється варіацією відібраної факторної ознаки (середньомісячна заробітна плата 1 працівника в сільському господарстві).

З урахуванням результатів виконаних розрахунків доцільно шукати залежність вартості валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. на 100 га сільськогосподарських угідь від зміни факторів ($X_1, X_2, X_3, X_4, X_5, X_6, X_8, X_9, X_{10}$) у вигляді множинної регресії:

$$\bar{y}_x = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + a_4x_4 + \dots + a_nx_n. \quad (5.6)$$

Результати оцінки параметрів регресії представлені в додатку Б, а саме рівняння регресії має такий вигляд:

$$\bar{y}_x = 2399,12 + 6,54x_1 + 15,46x_2 + 67,27x_3 + 15,40x_4 + 3,65x_5 - 74,03x_6 + 24,43x_8 + 1,47x_9 + 0,30x_{10}.$$

Розраховані коефіцієнти регресії дають можливість кількісно оцінити діапазон зміни вартості валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. на 100 га сільськогосподарських угідь при варіації кожного з обраних факторів. Так, якщо вартість основних виробничих фондів у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у середньому збільшиться на 1 тис. грн, а інші факторні ознаки при цьому не зміняться, вартість продукції сільського господарства збільшиться на 6,54 тис. грн. При збільшенні вартості основних виробничих фондів у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, на 1 тис. грн – вартість валової продукції зросте на 15,46 тис. грн. У випадку, коли капітальні інвестиції в сільське господарство в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у середньому збільшаться на 1 тис. грн, – вартість продукції сільського господарства збільшиться на 67,27 тис. грн. Якщо ж обсяг капітальних інвестицій у сільське господарство в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, збільшиться на 1 тис. грн, то результативний показник збільшиться на 15,40 тис. грн. При збільшенні площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, на 1 га вартість валової продукції збільшиться на 3,65 тис. грн, а при збільшенні чисельності дослідників, що займаються проблемами сільського господарства, в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у середньому на 1 особу – зменшиться на 74,03 тис. грн.

Досліджуючи вплив решти факторів на результативний показник, можна відмітити, що при збільшенні енергетичних потужностей в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, в середньому на 1 кВт, при інших незмінних факторних ознаках, – вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь збільшиться на 24,43 тис. грн. Якщо ж виробничі витрати в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь збільшаться в середньому на 1 тис. грн, це приведе до збільшення вартості валової продукції на 1,47 тис. грн, підвищення заробітної плати в сільському господарстві збільшить результативний показник на 0,30 тис. грн.

Розраховані показники дозволили нам оцінити значимість та надійність отриманих у дослідженні оцінок регресії та рівняння в цілому.

Для оцінки значущості коефіцієнта регресії визначено фактичне значення t-критерію Стюдента. Для нашої вибірки спостережень значення критеріїв склали: $t_{a_1} = 4,665$, $t_{a_2} = 15,563$, $t_{a_3} = 67,730$, $t_{a_4} = 12,502$, $t_{a_5} = 2,601$, $t_{a_6} = -8,837$, $t_{a_8} = 24,001$, $t_{a_9} = 3,488$, $t_{a_{10}} = 2,049$.

Висуваємо нульову гіпотезу (H_0) про рівність нулю коефіцієнта регресії ($H_0/a_1 = 0, H_0/a_2 = 0, H_0/a_3 = 0, H_0/a_4 = 0, H_0/a_5 = 0, H_0/a_6 = 0, H_0/a_8 = 0, H_0/a_9 = 0, H_0/a_{10} = 0$) проти альтернативної гіпотези (H_1), про нерівність нулю коефіцієнта регресії ($H_1/a_1 \neq 0, H_1/a_2 \neq 0, H_1/a_3 \neq 0, H_1/a_4 \neq 0, H_1/a_5 \neq 0, H_1/a_6 \neq 0, H_1/a_8 \neq 0, H_1/a_9 \neq 0, H_1/a_{10} \neq 0$). Коефіцієнти $a_1, a_2, a_3, a_4, a_5, a_6, a_8, a_9, a_{10}$, оцінені нами, як значущі, оскільки вірогідність нульових гіпотез дорівнює менше 0,05 для кожного з них.

Для використання отриманої моделі на практиці нами була проведена оцінка її значущості. У рамках оцінки надійності вибіркового рівняння регресії отримане значення критерію Фішера склало $F = 22,564$. Для оцінки надійності рівняння, що оцінюємо, висуваємо нульову гіпотезу (H_0) про рівність нулю коефіцієнтів регресії ($H_0/a_1 = a_2 = a_3 = a_4 = a_5 = a_6 = a_8 = a_9 = a_{10} = 0$) проти альтернативної гіпотези (H_1) про нерівність нулю коефіцієнтів регресії ($H_1/a_1 \neq a_2 \neq a_3 \neq a_4 \neq a_5 \neq a_6 \neq a_8 \neq a_9 \neq a_{10} \neq 0$). Оскільки $F = 0,004 < 0,05$, нами відхиляється нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між відібраними змінними, рівняння регресії визначається значущим.

Для даної моделі коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,960$. Він свідчить, що варіація результативної ознаки (вартість валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. на 100 га сільськогосподарських угідь) на 96,0% пояснюється варіацією відібраних факторів ($X_1, X_2, X_3, X_4, X_5, X_6, X_8, X_9, X_{10}$).

Оскільки отримане рівняння регресії не дозволяє провести порівняння впливу відібраних факторів на результативну ознаку, що обумовлено різними розмірами змінних та коефіцієнтів регресії, які виражені в натуральному масштабі, приведемо його до стандартизованого вигляду. Слід відмітити, що стандартизовані коефіцієнти регресії безрозмірні, завдяки чому є можливість їх порівняння один з одним. Описові показники змінних, що оцінюються в роботі, представлені в таблиці 5.6.

Стандартизовані коефіцієнти регресії розраховуються за формулою:

$$\alpha_n = a_n * \frac{\sigma_{x_n}}{\sigma_y}. \quad (5.7)$$

Отримані в результаті проведених розрахунків стандартизовані коефіцієнти регресії матимуть вигляд:

$$\alpha_1 = 6,54 * \frac{28,725}{26,190} = 7,17;$$

Таблиця 5.6 Описові статистики змінних вибірки, що досліджується

Статистика	Y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_8	X_9	X_{10}
Середнє	571,728	303,232	162,102	36,000	19,376	50,771	16,200	56,065	356,768	1405,500
Стандартна похибка	26,190	28,725	25,736	4,634	3,366	3,271	0,490	3,601	13,337	226,641
Медіана	546,070	293,160	144,910	38,285	17,805	49,350	17,000	51,195	341,135	1318,000
Стандартне відхилення	82,820	90,836	81,383	14,655	10,644	10,345	1,549	11,386	42,174	716,703
Дисперсія вибірки	6859,229	8251,202	6623,262	214,778	113,286	107,016	2,400	129,651	1778,631	513662,944
Екссес	-1,307	-0,899	-0,148	-1,720	-1,400	-0,303	-1,549	-0,751	-1,067	-1,367
Асиметричність	0,417	0,501	0,875	-0,265	0,226	0,463	-0,412	0,991	0,649	0,141
Інтервал	226,570	257,450	246,690	39,080	30,320	33,740	4,000	30,010	118,980	2061,000
Мінімум	468,190	201,900	72,130	13,240	4,720	35,670	14,000	44,540	304,750	415,000
Максимум	694,760	459,350	318,820	52,320	35,040	69,410	18,000	74,550	423,730	2476,000
Сума	5717,280	3032,320	1621,020	360,000	193,760	507,710	162,000	560,650	3567,680	14055,000
Рахунок	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10

Розрахунки виконані автором на основі даних Додатка А

$$\alpha_2 = 15,46 * \frac{25,736}{26,190} = 15,19;$$

$$\alpha_3 = 67,27 * \frac{4,634}{26,190} = 11,90;$$

$$\alpha_4 = 15,40 * \frac{3,366}{26,190} = 1,98;$$

$$\alpha_5 = 3,65 * \frac{3,271}{26,190} = 0,46;$$

$$\alpha_6 = -74,03 * \frac{0,490}{26,190} = -1,39;$$

$$\alpha_8 = 24,43 * \frac{3,601}{26,190} = 3,36;$$

$$\alpha_9 = 1,47 * \frac{13,337}{26,190} = 0,75;$$

$$\alpha_{10} = 0,30 * \frac{226,641}{26,190} = 2,60.$$

Звідси – рівняння множинної регресії можна представити таким чином:

$$\overline{У_{\text{стандарт}}} = 7,17x_1 + 15,19x_2 + 11,90x_3 + 1,98x_4 + 0,46x_5 - 1,39x_6 + 3,36x_8 + 0,75x_9 + 2,60x_{10}.$$

Враховуючи отримані результати, можна зробити висновки:

- зі збільшенням вартості основних виробничих фондів у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь на одиницю від середнього рівня вартість валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. на 100 га сільськогосподарських угідь збільшиться на 7,17 одиниці від середнього рівня при фіксованому значенні інших факторів;

- зі збільшенням вартості основних виробничих фондів у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, на одиницю від середнього рівня вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь збільшиться на 15,19 одиниці від середнього рівня при фіксованому значенні інших факторів;

- зі збільшенням капітальних інвестицій у сільське господарство в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь на одиницю від середнього рівня вартість валової продукції сільського господарства збільшиться на 11,90 одиниці від середнього рівня при фіксованому значенні інших факторів;

- зі збільшенням капітальних інвестицій в сільське господарство в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, на одиницю від середнього рівня вартість валової продукції сільського господарства збільшиться на 1,98 одиниці від середнього рівня при фіксованому значенні інших факторів;

- зі збільшенням площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, на одиницю від середнього рівня вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь збільшиться на 0,46 одиниці від середнього рівня при фіксованому значенні інших факторів;

- зі збільшенням чисельності дослідників, що займаються проблемами сільського господарства, в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь на одиницю від середнього рівня вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь зменшиться на 1,39 одиниці від середнього рівня при фіксованому значенні інших факторів;

- зі збільшенням енергетичних потужностей в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, на одиницю від середнього рівня вартість валової продукції збільшиться на 3,36 одиниці від середнього рівня при фіксованому значенні інших факторів;

- зі збільшенням виробничих витрат у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь на одиницю від середнього рівня вартість валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь збільшиться на 0,75 одиниці від середнього рівня при фіксованому значенні інших факторів;

- зі збільшенням зміни середньомісячної заробітної плати 1 працівника в сільському господарстві на одиницю від середнього рівня вартість валової продукції сільського господарства збільшиться на 2,60 одиниці від середнього рівня при фіксованому значенні інших факторів.

Окремо треба відмітити, що для вибірки, яка досліджується, величина впливу вартості основних виробничих фондів у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, на вартість валової продукції сільського господарства значно більша, ніж величина впливу інших факторів. Наступним фактором впливу постають капітальні інвестиції в сільське господарство в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Далі за вагомістю виокремлюється фактор впливу вартості основних виробничих фондів у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Найменше впливає на результативний показник площа сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві.

Оцінене рівняння регресії дозволило, в свою чергу, побудувати довірчі інтервали коефіцієнтів регресії. Так, для коефіцієнта регресії $a_1 = 6,54$ – 95%-ві граничні межі складають:

$$3,50 \leq a_1 \leq 9,58;$$

для коефіцієнта регресії $a_2 = 15,46$ – 95%-ві граничні межі складають:

$$8,24 \leq a_2 \leq 22,68;$$

для коефіцієнта регресії $a_3 = 67,27$ – 95%-ві граничні межі складають:

$$35,85 \leq a_3 \leq 98,68;$$

для коефіцієнта регресії $a_4 = 15,40$ – 95%-ві граничні межі складають:

$$8,21 \leq a_4 \leq 22,59;$$

для коефіцієнта регресії $a_5 = 3,65$ – 95%-ві граничні межі складають:

$$1,95 \leq a_5 \leq 5,34;$$

для коефіцієнта регресії $a_6 = -74,03$ – 95%-ві граничні межі складають:

$$-89,45 \leq a_6 \leq 108,61;$$

для коефіцієнта регресії $a_8 = 24,43$ – 95%-ві граничні межі складають:

$$16,50 \leq a_8 \leq 32,36;$$

для коефіцієнта регресії $a_9 = 1,47$ – 95%-ві граничні межі складають:

$$0,55 \leq a_9 \leq 2,40;$$

для коефіцієнта регресії $a_{10} = 0,30$ – 95%-ві граничні межі складають:

$$0,19 \leq a_{10} \leq 0,40.$$

Таким чином, можемо стверджувати, що підтверджується множинна лінійна залежність та причинний зв'язок між явищами, що вивчаються.

З урахуванням проведених розрахунків нами побудований точковий та інтервальний прогнози розвитку аграрного сектора країни. Зокрема, для прогнозу зміни обсягів валової продукції сільського господарства на наступні періоди побудовано відповідний тренд, що найбільш повно описує сформовану в дослідженні вибірку. У рамках процесу ідентифікації форми зв'язку (характеру тренду) побудовано поле кореляції (рис. 5.28).

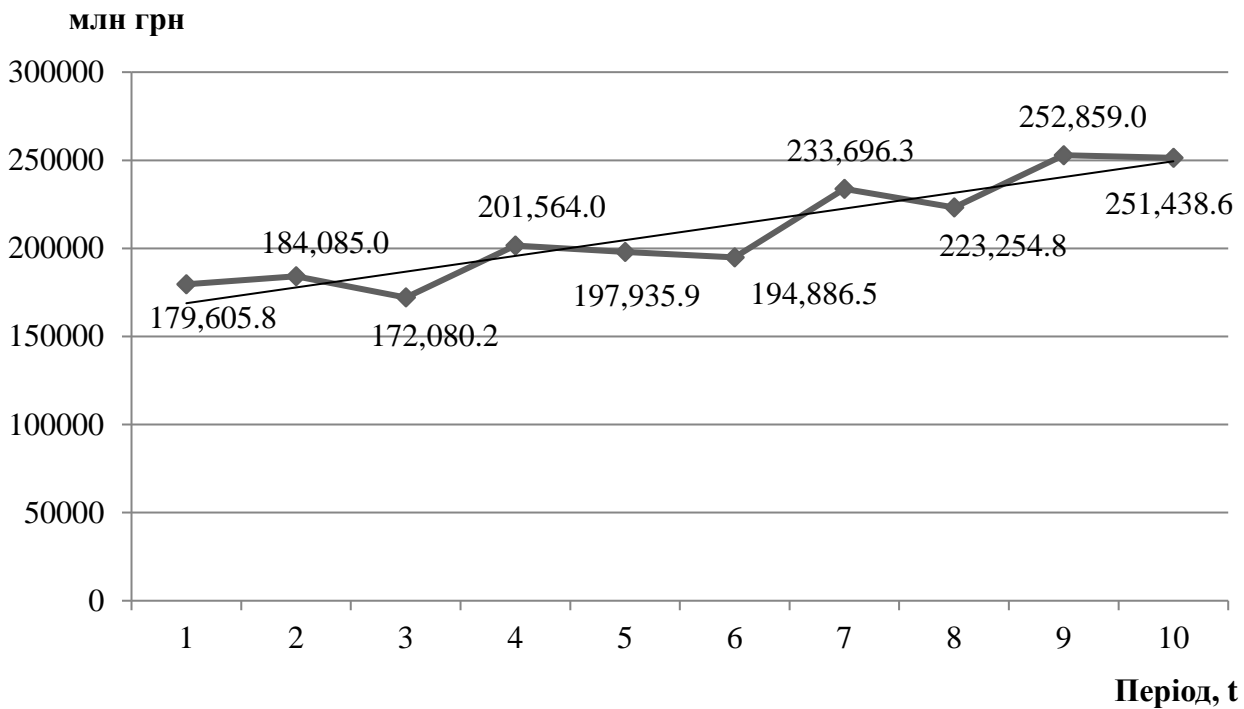

Рисунок 5.28 – Поле кореляції виходу валової продукції сільського господарства, t

Побудовано автором

Згідно з результатами проведених вище розрахунків, та рисунку 5.28 для вибраного часового ряду нами була оцінена лінійна модель сценарного прогнозу виробництва продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. за допомогою економетричного пакета EViews (додаток В).

У результаті розрахунку лінійної моделі було отримано лінійне рівняння тренду у вигляді:

$$Y(t) = 159903,00 + 8952,30t.$$

Отримані статистики F-statistic = 177,960 (Prob(F-statistic) = 0,000), t-Statistic = 13,340 (Prob. = 0,000), коефіцієнт детермінації R-squared = 0,9516 свідчать про те, що модель адекватна, а коефіцієнт регресії є значимим і досить

високим. Завдяки даному економетричному пакету EViews були розраховані також довірчі інтервали для обраної лінійної моделі.

У рамках дій за сценарним прогнозуванням нами були визначені прогнозні значення розвитку аграрного сектора економіки на період до 2024 р. Приймаючи за період прогнозування $k = 2, 4, 6, 8, 10$, якщо $t = n + k$, отримали наступні значення прогнозу для $Y_{\text{уточн.}}$:

$$Y_{2016} = 159903,00 + 8952,30 * (10 + 2) = 267330,6 \text{ млн грн};$$

$$Y_{2018} = 159903,00 + 8952,30 * (10 + 4) = 285235,2 \text{ млн грн};$$

$$Y_{2020} = 159903,00 + 8952,30 * (10 + 6) = 303139,8 \text{ млн грн};$$

$$Y_{2022} = 159903,00 + 8952,30 * (10 + 8) = 321044,4 \text{ млн грн};$$

$$Y_{2024} = 159903,00 + 8952,30 * (10 + 10) = 338949,0 \text{ млн грн}.$$

На основі розрахованого прогнозу нами було побудовано інтервальний прогноз із визначеним довірчим інтервалом. Дані розрахунку верхніх та нижніх меж довірчого інтервалу вибраної нами лінійної моделі представлені в таблиці 5.7 та на рисунку 5.29.

Таблиця 5.7 Розрахунок верхніх та нижніх меж довірчого інтервалу лінійної моделі

$n + k$	Прогноз	$U(k)$	Верхня межа	Нижня межа
2014+2	267330,6	12870,85	280201,45	254459,75
2014+4	285235,2	13567,06	298802,26	271668,14
2014+6	303139,8	14390,04	317529,84	288749,76
2014+8	321044,4	15383,60	336428,00	305660,80
2014+10	338949,0	16616,19	355565,19	322332,81

Розрахунки виконані автором

В якості пояснень необхідно відмітити, що тенденція зміни обсягу вартості продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. на період 2016-2024 рр. носить позитивний характер, але при цьому повинні дотримуватися умови відносно зберігання закономірностей розвитку, які склалися за досліджуваний період. Загальний приріст продукції сільського господарства за період 2016-2024 рр. складе щодо верхньої межі довірчого інтервалу 104126,59 млн грн, відносно нижньої межі довірчого інтервалу – 70894,21 млн грн.

Отже, проведені дослідження засвідчують вагомість для інвестування аграрного виробництва наявних у сільському господарстві земельних та трудових ресурсів, необхідність надійного інвестиційного забезпечення та

інтенсифікації виробничо-господарської діяльності як об'єктивної умови ефективного розвитку аграрного сектора.

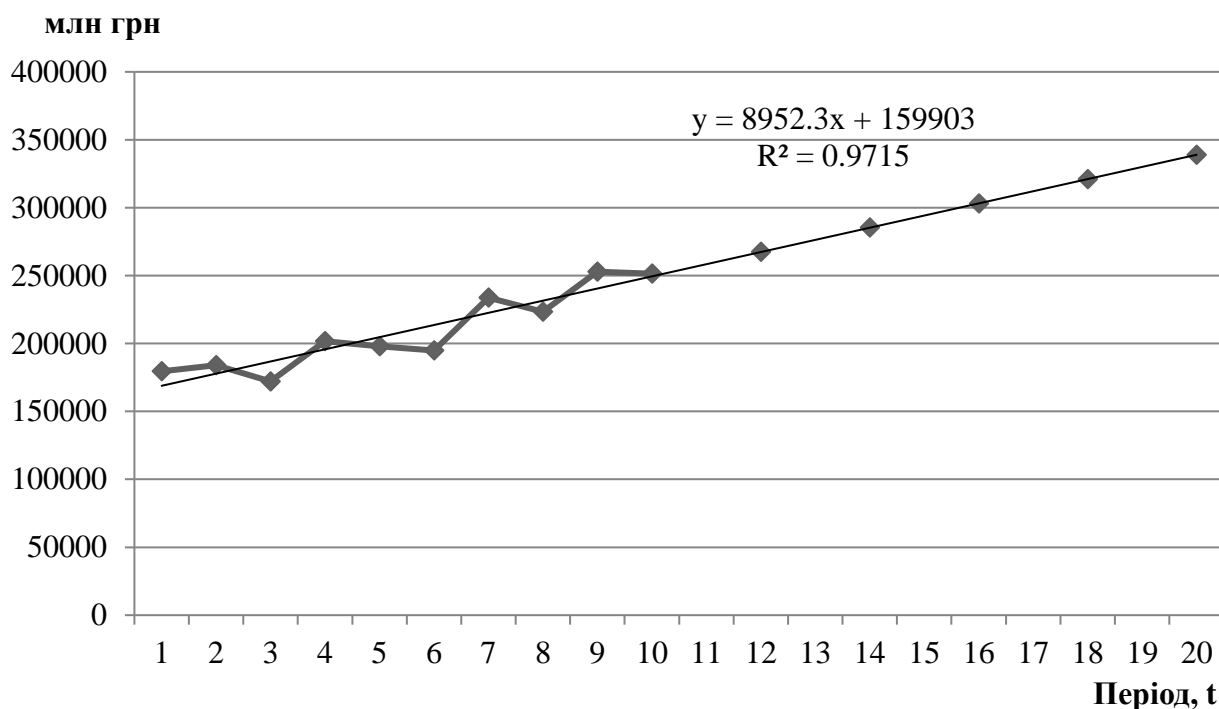

Рисунок 5.29 – Графічна інтерпретація розрахунку лінійної моделі

Побудовано автором

Удосконалення інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки передбачає визначення перспектив його довгострокового розвитку на основі науково обґрунтованих методичних підходів, використання яких дозволяє кількісно виміряти зміни та очікувані соціально-економічні результати. Дослідженнями виявлено фактори, що найбільш суттєво впливають на економічну ефективність основних складових ресурсного потенціалу, та встановлено тип функціональної залежності між факторними та результативними ознаками. Економіко-статистичне моделювання засвідчує, що найбільш вагомими факторами щодо інвестиційного забезпечення аграрного виробництва виступають масштаби земель інтенсивного використання, чисельність працездатного населення, і особливо найманих працівників, а також інтенсифікація виробничо-господарської діяльності, які слугують об'єктивною передумовою підвищення економічної результативності сільського господарства.

5.4. Моделювання інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектора на основі кластерного аналізу

Необхідність кластеризації аграрного сектора економіки на основі інвестиційних потенціалів регіонів зумовлена: по-перше, наявністю в областях різних ресурсів, що ґрунтуються на відмінностях природно-кліматичного, земельно-ландшафтного, історично-інституціонального, національно-демографічного, техніко-технологічного, фінансово-економічного, організаційно-управлінського, виробничо-господарського, науково-інноваційного, соціально-інфраструктурного та споживчого характеру; по-друге, існуючими та можливими інвестиційними ризиками, пов'язаними з регіональними фінансовими, соціальними, техногенними, кримінальними та корупційними чинниками; по-третє, сформованими та реально діючими виробничо-господарськими й ринково-комерційними зв'язками, які склалися внаслідок розподілу праці, агропромислової інтеграції та кооперації між господарюючими суб'єктами, що мають спільне територіально-географічне розміщення; по-четверте, важливістю усунення існуючих міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій за рахунок науково обґрунтованих моделей інвестиційного забезпечення виробничо-господарської діяльності в сільському господарстві областей різних кластерних груп.

Територія України є досить неоднорідною для аграрної виробничо-господарської діяльності та її інвестування як з точки зору географічних умов функціонування, так і в плані соціально-економічного розвитку. Така географічна та соціально-економічна різноманітність свідчить про різний потенціал регіонів, що дозволяє запропонувати різноманітні «пакети» інвестиційних умов, якими може скористатися широке коло потенційних інвесторів. Адже кожний інвестор орієнтується на цілком конкретні характеристики територій, які для нього є визначальними.

Методичне забезпечення оцінки інвестиційного клімату в аграрному секторі базується на визначенні рейтингу його конкретних регіонів, що здійснюється на основі економіко-математичних розрахунків та експертного діагностування.

Слід відмітити, що в період функціонування Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України були розроблені інвестиційні паспорти регіонів України. В документах акумульована вихідна база даних про потенційні можливості областей, їх економічні, культурні, громадські потенціали. Таким чином, потенційним інвесторам надається актуальна, різнопланова та об'єктивна інформація, яка містить відповіді на питання зацікавлених в інвестуванні в регіонах підприємців. Водночас

запропонована методика оцінки інвестиційної привабливості регіонів є досить громіздкою, містить ряд чинників, які дублюють один одного, та зрештою призводить до прийняття суб'єктивного рішення. Тобто різні інвестори, на основі одного й того ж кола показників, можуть дійти різних висновків щодо об'єктів інвестування. Тому аналіз інвестиційних паспортів регіонів слід розглядати як важливий, але не кінцевий крок прийняття рішення.

Як було зазначено вище, для оцінки інвестиційного клімату розглядаються дві ключові підсистеми: інвестиційний потенціал – сукупність наявних у регіоні факторів виробництва та сфер застосування капіталу; інвестиційний ризик – сукупність змінних факторів ризику інвестування [220].

Автором було визначено та запропоновано систему базових складових для характеристики інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки України (рис. 5.30).

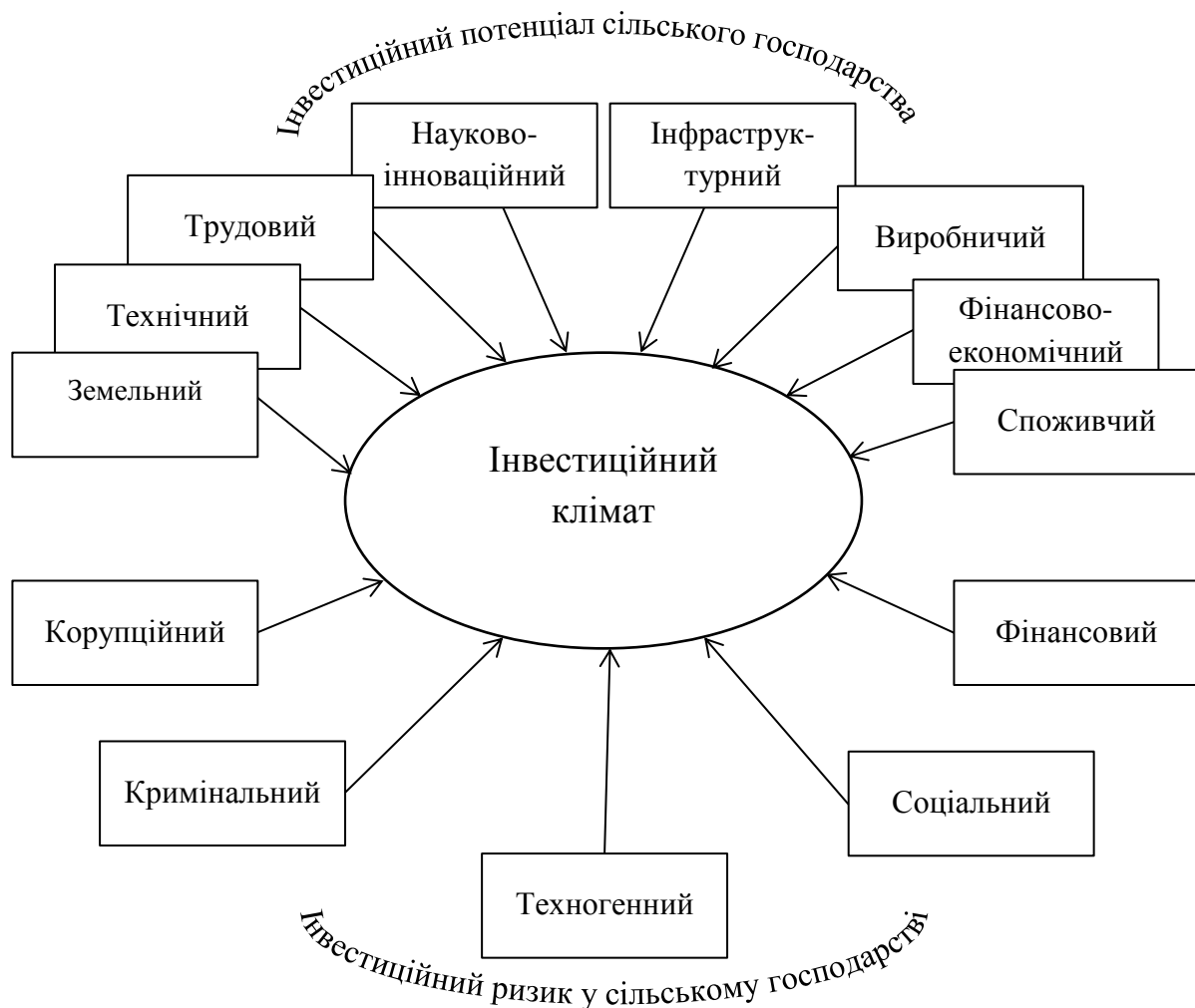

Рисунок 5.30 – Базові складові інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки країни

Розроблено автором

Інвестиційний потенціал – характеристика кількісна, що враховує основні макроекономічні показники, насиченість території факторами виробництва (природними ресурсами, робочою силою, основними фондами, інфраструктурою тощо), споживчий попит населення та інші показники. Його визначення передбачає використання абсолютних статистичних показників. У додатку Д автором запропоновано власний перелік системи показників щодо визначення інтегрального інвестиційного потенціалу для оцінки інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки країни.

Інвестиційні ризики – характеристика ймовірнісна, якісна, що оцінює ймовірність повної чи часткової втрати коштів і (або) доходу від інвестицій. У додатку Е запропонована система показників щодо визначення інтегрального інвестиційного ризику для оцінки впливу на інвестиційний клімат в аграрному секторі. Серед них відзначаємо важливість корупційного та кримінального ризику. Окрему групу складає соціальний ризик, який відбиває рівень безробіття в сільській місцевості. На значну увагу заслуговують показники фінансового ризику, адже частина областей України належить до зони ризикованого землеробства.

Проведена автором кластеризація областей України на основі оцінки інвестиційної клімату аграрного сектора економіки включала три етапи.

По-перше: визначення вихідних статистичних показників, що конкретно характеризують кожен з восьми інвестиційних потенціалів (Додаток Ж, табл. 1-8) і кожен з п'яти видів ризику (Додаток Ж, табл. 10-14).

По-друге: обчислення інтегрального інвестиційного потенціалу (Додаток Ж, табл. 9) і ризику (Додаток Ж, табл. 15) як зваженої суми приватних видів потенціалу та ризику для оцінки внеску кожного з них в інтегральний показник.

По-третє: на основі рейтингів і абсолютних значень показників здійснюється кластеризація аграрного сектора економіки областей України, тобто визначається загальний рейтинг інвестиційної привабливості їх на основі попадання в одну із груп.

Проведене дослідження з урахуванням рейтингу всіх вищезазначених показників інвестиційного потенціалу та інвестиційного ризику дало можливість обчислити інтегральний інвестиційний потенціал та ризик і визначити внесок кожного з них в інтегральний показник (табл. 5.8).

Розрахунок інтегрального інвестиційного потенціалу (табл. 5.9) як зваженої суми окремих потенціалів дозволяє зробити висновок, що в Україні кращий інвестиційний потенціал в аграрному секторі економіки країни мав місце у Вінницькій, Полтавській, Київській, Одеській, Харківській, Дніпропетровській та Львівській областях. Найменш привабливими за

інвестиційним потенціалом є Житомирська, Волинська, Сумська, Закарпатська, Чернівецька, Рівненська та Луганська області.

Таблиця 5.8 Складові інвестиційного потенціалу та ризику та їх частки в інтегральному потенціалі та ризику

Складові інвестиційного потенціалу	%	Складові інвестиційного ризику	%
Земельний	14,0	Корупційний	20,4
Технічний	13,2	Кримінальний	20,6
Трудовий	12,3	Техногенний	18,3
Науково-інноваційний	11,0	Соціальний	18,6
Інфраструктурний	13,4	Фінансовий	22,1
Виробничий	12,3		
Фінансово-економічний	11,5		
Споживчий	12,3		

Розраховано автором

Таблиця 5.9 Рейтинг областей України за рівнем інвестиційного потенціалу та ризику в аграрному секторі економіки країни

Область	Сукупний інвестиційний потенціал	Кінцевий рейтинг	Сукупний інвестиційний ризик	Кінцевий рейтинг
Вінницька	4,786	1	11,832	14
Волинська	14,052	19	8,850	5
Дніпропетровська	6,275	6	14,823	22
Донецька	12,676	14	13,326	17
Житомирська	13,475	18	14,553	21
Закарпатська	15,215	21	6,409	1
Запорізька	9,737	10	14,837	23
Івано-Франківська	13,348	17	9,969	8
Київська	5,387	3	13,647	19
Кіровоградська	11,879	11	8,505	4
Луганська	17,292	24	7,723	3
Львівська	8,345	7	15,106	24
Миколаївська	12,235	13	10,915	10
Одеська	5,574	4	12,184	15
Полтавська	5,148	2	11,227	12
Рівненська	15,821	23	13,376	18
Сумська	14,141	20	10,838	9
Тернопільська	13,287	16	9,097	7
Харківська	5,802	5	14,509	20
Херсонська	13,220	15	12,302	16
Хмельницька	9,228	8	11,176	11
Черкаська	9,261	9	6,469	2
Чернівецька	15,752	22	8,991	6
Чернігівська	12,018	12	11,670	13

Розраховано автором

Розрахунок рівня інтегрального інвестиційного ризику (табл. 5.9) як зваженої суми окремих видів ризику вказує на те, що в Україні в 2014 р. найменш ризиковими були інвестиції в розвиток сільського господарства та сільських територій у Закарпатській, Черкаській, Луганській, Кіровоградській, Волинській, Чернівецькій та Тернопільській областях, а найбільш ризиковані – в Рівненській, Київській, Харківській, Житомирській, Дніпропетровській, Запорізькій та Львівській областях.

На основі рейтингів та абсолютних значень показників здійснюється кластеризація аграрного сектора економіки областей України. Тобто для вивчення інвестиційного клімату в аграрному секторі країни визначається загальний рейтинг інвестиційної привабливості областей на основі розподілу їх в одну з чотирьох груп:

- перша група: високий інвестиційний потенціал, низький рівень інвестиційного ризику;
- друга група: високий інвестиційний потенціал, високий рівень інвестиційного ризику;
- третя група: низький інвестиційний потенціал, високий рівень інвестиційного ризику;
- четверта група: низький інвестиційний потенціал, низький рівень інвестиційного ризику.

Результати проведеного дослідження за визначеною методикою представлені в таблиці 5.10.

Таблиця 5.10 Кластеризація окремих областей України за основними складовими інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки

Кластерні групи	Ознаки	Область
Перша	Високий потенціал, низький рівень ризику	Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська
Друга	Високий потенціал, високий рівень ризику	Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська, Харківська
Третя	Низький потенціал, високий рівень ризику	Донецька, Житомирська, Рівненська, Херсонська, Чернігівська
Четверта	Низький потенціал, низький рівень ризику	Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська, Чернігівська

Сформовано автором

Так, до першої групи увійшли найбільш інвестиційно привабливі області: Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська, які поєднують високий

інвестиційний потенціал з низьким рівнем інвестиційного ризику. До другої групи належать високорозвинені області: Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська, Харківська, які поєднують високий інвестиційний потенціал з високим рівнем інвестиційного ризику. До третьої – Донецька, Житомирська, Рівненська, Херсонська, Чернігівська області. До четвертої – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська, Чернігівська області. До цих груп увійшли найменш інвестиційно привабливі області.

Заходи щодо зниження рівня інвестиційного ризику і підвищення рівня інвестиційного потенціалу є відображенням фактично сильних та слабких сторін аграрного сектора економіки конкретної області, що досліджується, які формують відповідні можливості та загрози їх стратегічного розвитку (рис. 5.31).

Збереження стабільності мінімальних інвестиційних ризиків	Підтримка на високому рівні основних складових інвестиційного потенціалу		Зниження існуючих інвестиційних ризиків
	Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська	Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська, Харківська	
	Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська, Чернігівська	Донецька, Житомирська, Рівненська, Херсонська, Чернігівська	
	Підвищення рівня та додаткове залучення основних складових інвестиційного потенціалу		

Рисунок 5.31 – Основні напрями поліпшення інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки країни на основі кластеризації областей

Сформовано автором

Для отримання комплексної оцінки інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки країни доцільно також використовувати багатомірні статистичні методи як початкову базу розрахунків, метод канонічних кореляцій, методика проведення якого була розглянута у другому розділі роботи.

Канонічна кореляція – це кореляція між лінійними комбінаціями групи результативних показників (Y_1, Y_2, \dots, Y_s) та групи факторних показників

(X_1, X_2, \dots, X_m) , які тісно пов'язані між собою та характеризують різні сторони одного й того ж процесу.

Подібно до того, як множинний кореляційно-регресійний аналіз являє собою розподіл парного аналізу на випадок $m > 1$, канонічний аналіз – це використання парного аналізу в ситуації, коли одночасно $m > 1$ й $S > 1$. Таким чином, канонічна кореляція є парною кореляційною залежністю між лінійними комбінаціями результативних і факторних ознак інвестиційної привабливості й потребує під час вивчення використовувати математичний апарат багатовимірної статистичного аналізу. Аналіз наявних науково-практичних методик щодо оцінювання інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості областей країни дозволив визначити головні фактори та коло економіко-статистичних показників, що їх характеризують.

У додатку 3 наведено основні результативні показники інвестиційного клімату, які представлені основними видами інвестиційного потенціалу та інвестиційного ризику, а також фактори, які їх формують і впливають на інвестиційний клімат в аграрному секторі економіки України.

Канонічні кореляції визначаються таким чином, щоб відповідні до них канонічні змінні мали такі властивості:

1) стандартизованість, тобто середні значення змінних дорівнюють нулю, а дисперсії – одиниці;

2) ортогональність, тобто кожна з множин Y_1, Y_2, \dots, Y_S та X_1, X_2, \dots, X_m лінійно незалежна;

3) ранжированість, тобто канонічні змінні упорядковані в міру спадання відповідних канонічних коефіцієнтів кореляції;

4) компактність, тобто число використаних під час аналізу пар канонічних змінних значно менше за число результативних показників S [224].

Очевидно, що найбільше практичне значення мають перші канонічні кореляції, яким відповідає максимальний канонічний коефіцієнт кореляції. У статистичному дослідженні основних складових інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки метод канонічних кореляцій реалізовано для тринадцяти залежних змінних та п'ятдесяти факторних показників, які їх характеризують за 2014 р. по кожній області України. Усі розрахунки виконувалися за допомогою програмного забезпечення STATISTICA.

Для полегшення обробки інформації та виконання технічних умов роботи програмного забезпечення доцільно показники інвестиційного потенціалу звести у дві основні групи. До першої групи увійдуть показники земельного, технічного, трудового та науково-технічного потенціалів і фактори, які на них впливають.

Результати канонічного аналізу по першій групі показників інвестиційного потенціалу представлені на рисунку 5.32.

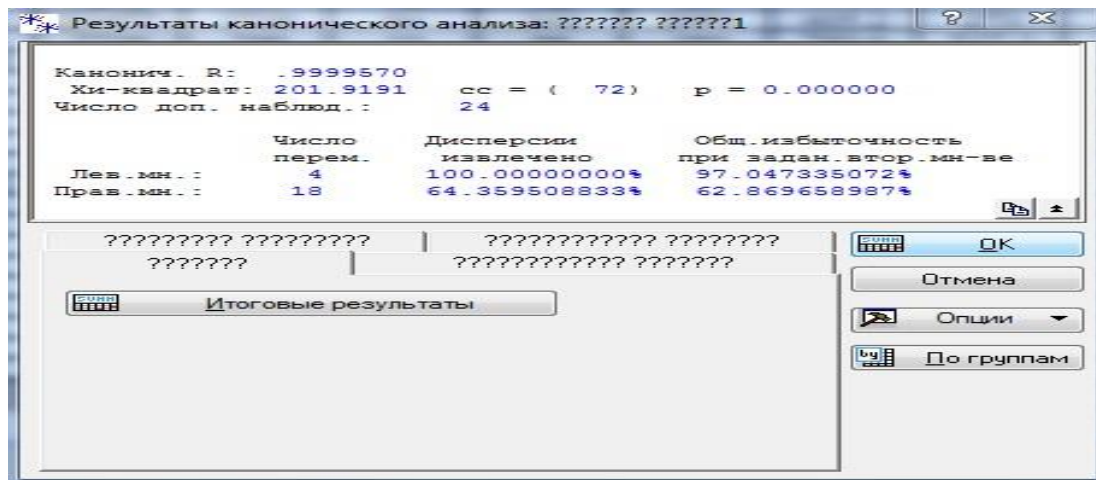

Рисунок 5.32 – Вікно результатів канонічного аналізу

Наведені дані свідчать про те, що в результаті проведеного канонічного аналізу загальна частка дисперсії ознак першої малої групи, виділеної за допомогою першої канонічної змінної u_1 , складає 100%, а загальна частка дисперсії ознак другої великої групи, виділеної за допомогою канонічної змінної x_1 складає 64,36%. Загальний надлишок для змінних першої групи становить 97,05%, а для змінних другої групи – 62,87%. Це означає, що 97,05% варіації земельного, технічного, трудового та науково-інноваційного потенціалів обумовлюється зміною вісімнадцяти визначених показників в областях країни. В той час земельний, технічний, трудовий та науково-інноваційний потенціали детермінують 62,87% варіації основних визначених факторних змінних.

Наведені результати свідчать про достатньо високу точність побудованої канонічної моделі, при цьому 2,95% дисперсії змінних першої групи залежить від інших, не врахованих в аналізі, факторів інвестиційного потенціалу областей країни.

У результаті подальшого аналізу було виявлено, що найбільш несуттєвими факторними ознаками, які характеризуються мінімальними значеннями статистичних ваг і які підлягають виключенню з моделі, є кількість кукурудзозбиральних комбайнів, вартість основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення, кількість тракторів в областях.

Порівняння результатів канонічного аналізу, наведених на рисунках 5.32 та 5.33, свідчить про те, що після виключення змінних x_5 , x_6 , x_8 відбулося незначне зниження першого канонічного коефіцієнта кореляції ($r_t - r_{t+1} = 0,9999570 - 0,9998904 = 0,0000666$), а також невелике зменшення загального надлишку для змінних першої групи (з 97,05% до 94,52%). У той же

час відбулося збільшення загального надлишку для змінних другої групи (з 62,87% до 69,98%). Це значить, що 94,52% варіації земельного, технічного, трудового та науково-інноваційного потенціалів визначаються змінами п'ятнадцяти факторів, які були відібрані в областях країни. Водночас рейтингові показники земельного, технічного, трудового та науково-інноваційного потенціалів детермінують 69,98% варіації ресурсних, технічних, демографічних, наукових, інноваційних можливостей областей країни.

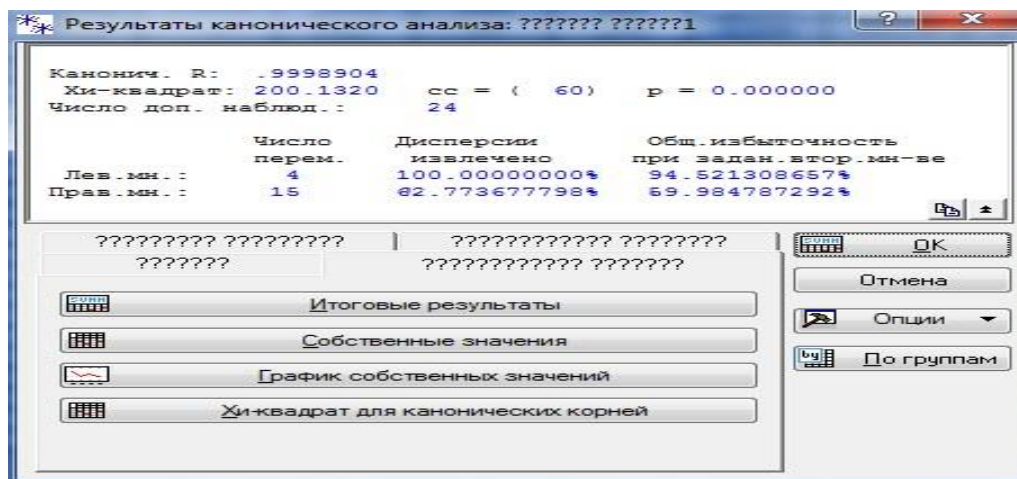

Рисунок 5.33 – Вікно результатів канонічного аналізу після виключення змінних

Наведені результати свідчать про достатньо високу точність канонічної моделі, побудованої на четвертому кроці (після виключення змінних x_5, x_6, x_8): тільки 5,48% дисперсії змінних $Y_1 - Y_4$ залежить від інших, не врахованих в аналізі, факторів потенціалу областей.

Автоматичний розрахунок р-значущості розрахункових величин χ^2 у системі STATISTICA (рис. 5.34) дозволяє застосувати сучасну схему процедури перевірки гіпотез: достатньо порівняти p з допустимим рівнем значущості (зазвичай $\alpha = 0,05$).

Оскільки для r_1, r_2 та r_3 $p \leq \alpha$ ($0 < 0,05$; $0,000021 < 0,05$; $0,017416 < 0,05$), а для r_4 $p > \alpha$ ($0,403226 > 0,05$), то можна зробити висновок про те, що для першого, другого та третього канонічних коефіцієнтів кореляції нульова гіпотеза $H_0/r_1 = 0$ відхиляється майже зі 100% достовірністю ($1 - p$), визнається справедливою альтернатива $H_a/r_1 > 0$. Для четвертого канонічного коефіцієнта кореляції нульова гіпотеза $H_0/r_1 = 0$ не відхиляється, і з достовірністю, яка дорівнює потужності критерію χ^2 й залежить в основному від обсягу вибірки n , можна стверджувати, що він статистично несуттєвий.

Навпаки, перший, другий і третій канонічні коефіцієнти кореляції $r_1 = 0,999890$; $r_2 = 0,986620$; $r_3 = 0,952436$ є значимими, а відповідні їм змінні є статистично суттєвими та надійними.

Корень Удаленный	Канонич. R	Канонич. R-кв.	Chi-кв.	сс	p	Лямбда Перв.
0	0.999890	0.999781	200.1320	60	0.000000	0.000000
1	0.986620	0.973418	90.5957	42	0.000021	0.000941
2	0.952436	0.907134	43.4378	26	0.017416	0.035389
3	0.786721	0.618929	12.5420	12	0.403226	0.381071

Рисунок 5.34 – χ^2 -критерії для послідовно виділених канонічних коренів

З урахуванням стандартизації вихідних ознак перші канонічні змінні відповідно до проведених розрахунків матимуть вигляд:

$$Z_y = 0,100545Z_{y1} + 0,334274Z_{y2} + 0,644642Z_{y3} + 0,198736Z_{y4} ;$$

$$Z_x = 0,96829Z_{x1} - 1,28647Z_{x2} + 0,17176Z_{x3} - 0,21292Z_{x4} + 0,19895Z_{x7} + 0,24481Z_{x9} + 0,15146Z_{x10} - 2,93945Z_{x11} + 2,73258Z_{x12} + 0,61154Z_{x13} + 0,52909Z_{x14} + 0,36697Z_{x15} + 0,98642Z_{x16} - 0,63647Z_{x17} - 0,34902Z_{x18}.$$

Останні являють собою, як було зазначено вище, латентні показники, якісна інтерпретація яких здійснюється аналогічно тлумаченню виділених головних компонент або загальних факторів. Тому стандартизована змінна Z_y , яка включає земельний, технічний, трудовий та науково-інноваційний потенціали, може розглядатися як частина показника «сукупний інвестиційний потенціал», що дає узагальнюючу характеристику інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки країни.

До другої групи увійдуть показники інфраструктурного, виробничого, фінансово-економічного та споживчого потенціалів і фактори, які на них впливають. Результати канонічного аналізу по другій частині показників інвестиційного потенціалу представлені на рисунку 5.35.

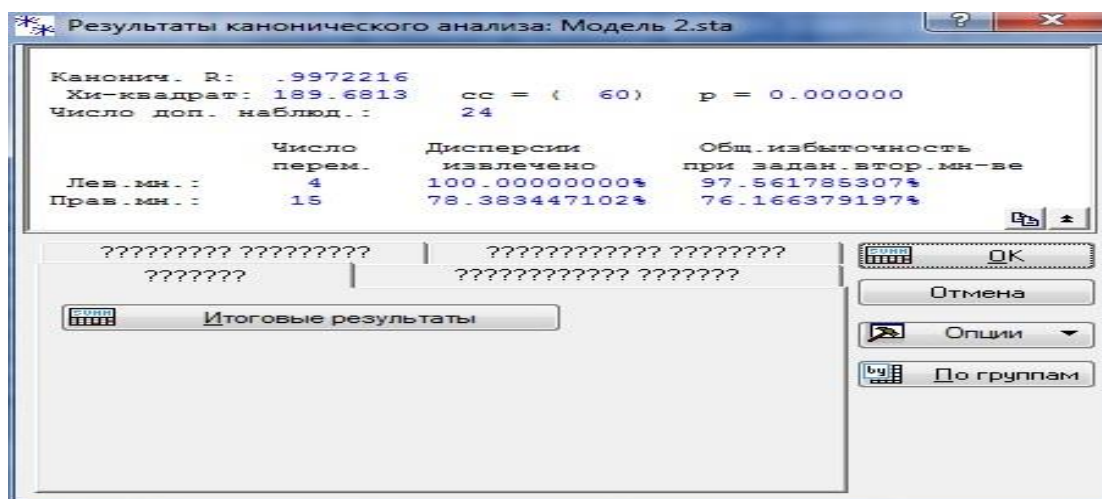

Рисунок 5.35 – Вікно результатів канонічного аналізу

Наведені дані свідчать про те, що в результаті проведеного канонічного аналізу загальна частка дисперсії ознак першої малої групи, виділеної за допомогою першої канонічної змінної y_5 , складає 100%, а загальна частка дисперсії ознак другої великої групи, виділеної канонічної змінної x_{19} , складає 78,38%. Загальний надлишок для змінних першої групи становить 97,56%, а для змінних другої групи – 76,17%. Це означає, що 97,56% варіації інфраструктурного, виробничого, фінансово-економічного та споживчого потенціалів обумовлюється зміною п'ятнадцяти визначених показників в областях країни. В той же час інфраструктурний, виробничий, фінансово-економічний та споживчий потенціали детермінують 76,17% варіації основних визначених факторних змінних.

Результати свідчать про достатньо високу точність побудованої канонічної моделі, при цьому 2,44% дисперсії змінних першої групи залежить від інших, не врахованих в аналізі, факторів інвестиційного потенціалу областей країни.

У результаті подальшого аналізу було виявлено, що найбільш несуттєвими факторними ознаками, які мають мінімальне значення статистичних ваг і які підлягають виключенню з моделі, є виробництво молока, забезпеченість житлом у сільській місцевості, щільність автомобільних доріг з твердим покриттям, кількість відділень зв'язку в сільській місцевості, валова продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 р., кількість дошкільних та загальноосвітніх закладів у сільській місцевості, грошові доходи домогосподарств за місяць.

Порівняння результатів канонічного аналізу, наведених на рисунках 5.35 та 5.36, свідчить про те, що після виключення змінних x_{19} , x_{21} , x_{22} , x_{23} , x_{24} , x_{28} , x_{32} відбулося незначне зниження першого канонічного коефіцієнта

кореляції ($r_t - r_{t+1} = 0,9972216 - 0,9950201 = 0,0022015$), а також невелике зменшення загального надлишку для змінних першої групи (з 97,56% до 94,06%). У той же час відбулося збільшення загального надлишку для змінних другої групи (з 76,17% до 77,54%).

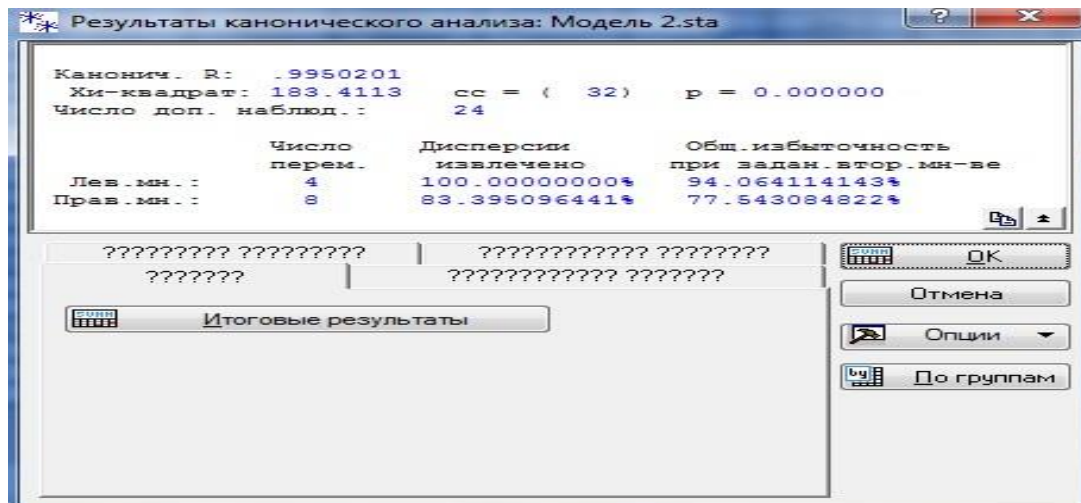

Рисунок 5.36 – Вікно результатів канонічного аналізу після виключення змінних

Це значить, що 94,06% варіації інфраструктурного, виробничого, фінансово-економічного та споживчого потенціалів обумовлюються змінами восьми факторів, які були відібрані в областях країни. Водночас рейтингові показники інфраструктурного, виробничого, фінансово-економічного та споживчого потенціалів детермінують 77,54% варіації даних можливостей областей.

Наведені результати свідчать про достатньо високу точність побудованої канонічної моделі (після виключення змінних $x_{19}, x_{21}, x_{22}, x_{23}, x_{24}, x_{28}, x_{32}$): тільки 5,94% дисперсії змінних $Y_5 - Y_8$ залежить від інших, не врахованих в аналізі, факторів потенціалу областей.

Автоматичний розрахунок р-значущості розрахункових величин x^2 у системі STATISTICA (рис. 5.37) дозволяє застосувати сучасну схему процедури перевірки гіпотез.

Оскільки для r_5, r_6, r_7, r_8 $p \leq \alpha$ ($0 < 0,05$), то можна зробити висновок про те, що для всіх чотирьох канонічних коефіцієнтів кореляції нульова гіпотеза $H_0/r_1 = 0$ відхиляється майже зі 100% достовірністю ($1 - p$) визнається справедливою альтернатива $H_a/r_1 > 0$. Тобто всі канонічні коефіцієнти кореляції $r_5 = 0,995020$; $r_6 = 0,957391$; $r_7 = 0,951976$; $r_8 = 0,899165$ є значимими, а відповідні їм змінні є статистично суттєвими та надійними.

Корень Удаленный	Канонич. R	Канонич. R-кв.	Хи-кв.	сс	p	Лямбда Перв.
0	0.995020	0.990065	183.4113	32	0.000000	0.000015
1	0.957391	0.916597	107.3183	21	0.000000	0.001497
2	0.951976	0.906259	66.3311	12	0.000000	0.017952
3	0.899165	0.808497	27.2720	5	0.000051	0.191503

Рисунок 5.37 – χ^2 -критерії для послідовно виділених канонічних коренів

З урахуванням стандартизації вихідних ознак перші канонічні змінні відповідно до проведених розрахунків матимуть вигляд:

$$Z_y = 0,021626Z_{y5} + 0,517606Z_{y6} + 0,577950Z_{y7} + 0,226698Z_{y8} ;$$

$$Z_x = -0,210224Z_{x20} - 0,154996Z_{x25} - 0,192584Z_{x26} - 0,107957Z_{x27} - 0,433746Z_{x29} - 0,242317Z_{x30} - 0,228959Z_{x31} - 0,270459Z_{x33}.$$

Відповідно, стандартизована змінна Z_y , яка включає інфраструктурний, виробничий, фінансово-економічний та споживчий потенціали, може розглядатися як частина показника «сукупний інвестиційний потенціал», що дає узагальнюючу характеристику інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки країни.

До основних складових інвестиційного ризику в роботі було віднесено показники корупційного, кримінального, техногенного, соціального та фінансового ризиків. Результати канонічного аналізу за основними складовими та факторними показниками інвестиційного ризику представлені на рисунку 5.38.

Наведені дані свідчать про те, що в результаті проведеного канонічного аналізу загальна частка дисперсії ознак першої малої групи, виділеної за допомогою першої канонічної змінної y_9 , складає 100%, а загальна частка дисперсії ознак другої великої групи, виділеної за допомогою канонічної змінної x_{34} , складає 67,90%. Загальний надлишок для змінних першої групи становить 91,26%, а для змінних другої групи – 59,69%. Це означає, що 91,26% варіації корупційного, кримінального, техногенного, соціального та фінансового ризиків визначається зміною сімнадцяти визначених показників в

областях країни. В той час корупційний, кримінальний, техногенний, соціальний та фінансовий ризики детермінують 59,69% варіації основних визначених факторних змінних.

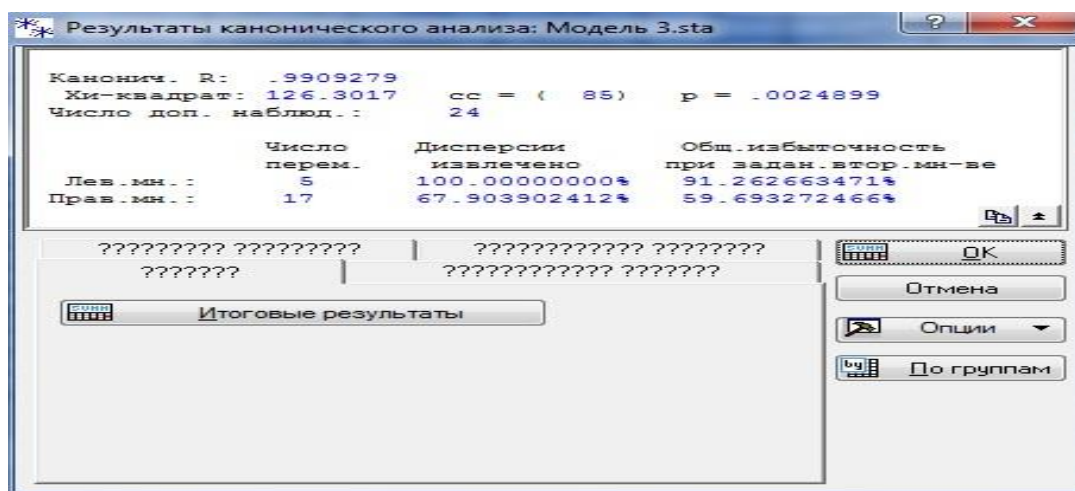

Рисунок 5.38 – Вікно результатів канонічного аналізу

Наведені результати свідчать про достатньо високу точність побудованої канонічної моделі, а 8,74% дисперсії змінних першої групи залежить від інших, не врахованих в аналізі, факторів інвестиційного ризику в аграрному секторі економіки областей.

У результаті подальшого аналізу було виявлено, що найбільш несуттєвими факторними ознаками, які мають мінімальне значення статистичних ваг і які підлягають виключенню з моделі, є спожито свіжої води, середньомісячний розмір соціальної підтримки на одну особу, рівень безробіття в сільській місцевості, збиток від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг.

Порівняння результатів канонічного аналізу, наведених на рисунках 5.38 та 5.39, свідчить про те, що після виключення змінних x_{45} , x_{47} , x_{48} , x_{49} відбулося незначне зниження першого канонічного коефіцієнта кореляції ($r_t - r_{t+1} = 0,9909279 - 0,9900406 = 0,0008873$), а також невелике зменшення загального надлишку для змінних першої групи (з 91,26% до 86,24%). У той же час відбулося незначне збільшення загального надлишку для змінних другої групи (з 59,69% до 60,62%). Це значить, що 86,24% варіації корупційного, кримінального, техногенного, соціального та фінансового ризиків обумовлюються змінами тринадцяти факторів, які були відібрані в областях країни. Водночас рейтингові показники корупційного, кримінального, техногенного, соціального та фінансового ризиків детермінують 60,62% варіації даних ризиків в областях.

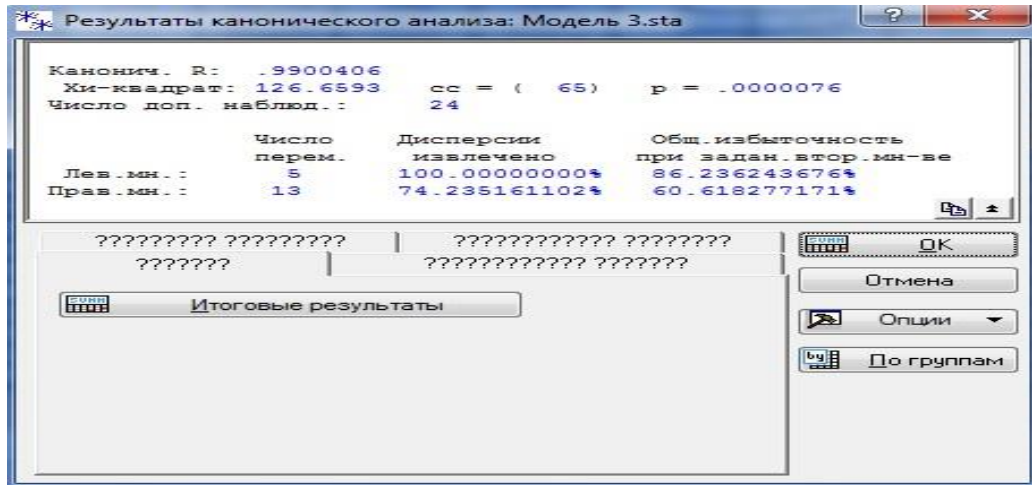

Рисунок 5.39 – Вікно результатів канонічного аналізу після виключення змінних

Наведені результати свідчать про достатньо високу точність побудованої канонічної моделі (після виключення змінних $x_{45}, x_{47}, x_{48}, x_{49}$): тільки 13,76% дисперсії змінних $Y_9 - Y_{13}$ залежить від інших, не врахованих в аналізі, факторів інвестиційного ризику областей.

Автоматичний розрахунок р-значущості розрахункових величин χ^2 у системі STATISTICA (рис. 5.40) дозволяє застосувати сучасну схему процедури перевірки гіпотез.

Рисунок 5.40 – χ^2 -критерії для послідовно виділених канонічних коренів

Оскільки для $r_9, r_{10} p \leq \alpha$ ($0 < 0,05$; $0,009979 < 0,05$), а для $r_{11}, r_{12}, r_{13} p > \alpha$ ($0,214526 > 0,05$; $0,776434 > 0,05$; $0,954600 > 0,05$), то можна зробити висновок про те, що для першого, другого канонічних коефіцієнтів кореляції нульова гіпотеза $H_0/r_1 = 0$ відхиляється майже зі 100%

достовірністю $(1 - p)$, визнається справедливою альтернатива $H_a/r_1 > 0$. Для третього, четвертого та п'ятого канонічних коефіцієнтів кореляції нульова гіпотеза $H_0/r_1 = 0$ не відхиляється, і з достовірністю, яка дорівнює потужності критерію χ^2 й залежить в основному від обсягу вибірки n , можна стверджувати, що вони статистично несуттєві.

З урахуванням стандартизації вихідних ознак перші канонічні змінні відповідно до проведених розрахунків матимуть вигляд:

$$Z_y = 0,085832Z_{y9} + 0,620798Z_{y10} + 0,143050Z_{y11} + 0,193901Z_{y12} + 0,839708Z_{y13} ;$$

$$Z_x = 0,34249Z_{x34} - 1,34531Z_{x35} + 0,59293Z_{x36} - 0,06656Z_{x37} + 0,50658Z_{x38} - 0,14402Z_{x39} + 0,26836Z_{x40} + 0,34846Z_{x41} + 0,29284Z_{x42} - 0,35963Z_{x43} + 0,58789Z_{x44} + 0,21037Z_{x46} + 0,75197Z_{x50}.$$

Стандартизована змінна Z_y , яка включає корупційний, кримінальний, техногенний, соціальний та фінансовий ризики, може розглядатися як частина, що дає узагальнюючу характеристику інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки країни.

Підставляючи в наведені рівняння для Z_y конкретні значення стандартизованих ознак-симптомів, просто отримати кількісні оцінки латентних показників сукупного інвестиційного потенціалу та окремих його факторів для кожної окремої області. Ці стандартизовані оцінки можна використати для ранжування областей за величиною латентних показників, для виявлення груп з найвищими та найнижчими показниками (табл. 5.11).

Отже, вирішальну роль у формуванні інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки країни відіграють показники земельного, технічного, трудового, науково-технічного, інфраструктурного, виробничого, фінансово-економічного та споживчого потенціалу. Провідними у формуванні та використанні сприятливого інвестиційного потенціалу серед регіонів України у 2014 р. були Полтавська, Київська, Вінницька, Харківська, Дніпропетровська, Одеська, Черкаська, Хмельницька, Львівська та Кіровоградська області. Вони відрізняються більш високими значеннями канонічної змінної.

При формуванні інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки країни також дуже важливим є врахування інвестиційних ризиків, і в першу чергу показників корупційних та кримінальних ризиків. Найменш ризикованим залучення інвестицій в аграрний сектор у 2014 р. було на території Закарпатської, Черкаської, Кіровоградської, Луганської, Миколаївської, Івано-

Франківської, Одеської, Хмельницької, Волинської та Полтавської областей. Вони відрізняються більш низькими значеннями канонічної змінної.

Таблиця 5.11 Кількісні оцінки латентних показників сукупного інвестиційного потенціалу й сукупного інвестиційного ризику в аграрному секторі регіонів

Область	Сукупний інвестиційний потенціал		Сукупний інвестиційний ризик	
	Z_y	ранг регіону за значенням Z_y	Z_y	ранг регіону за значенням Z_y
Вінницька	6,00283	3	23,45821	13
Волинська	18,82030	20	19,18437	9
Дніпропетровська	7,75435	5	25,56318	15
Донецька	16,74752	15	27,29929	17
Житомирська	18,61060	19	32,30404	24
Закарпатська	19,73190	22	8,05564	1
Запорізька	13,88640	11	27,39969	18
Івано-Франківська	14,99330	12	18,85196	6
Київська	5,95219	2	27,59739	19
Кіровоградська	13,87755	10	11,75328	3
Луганська	23,34146	24	12,92988	4
Львівська	10,66267	9	29,32481	22
Миколаївська	16,48926	13	18,45000	5
Одеська	7,91253	6	19,27111	7
Полтавська	5,37777	1	20,52410	10
Рівненська	19,29062	21	29,63592	23
Сумська	17,52121	18	24,58105	14
Тернопільська	17,24475	17	20,89516	11
Харківська	7,73434	4	27,05459	16
Херсонська	16,64551	14	27,98025	20
Хмельницька	10,16910	8	19,05348	8
Черкаська	9,28086	7	10,76883	2
Чернівецька	21,09312	23	22,78668	12
Чернігівська	17,14115	16	28,42122	21

Розраховано автором

Завдяки канонічному аналізу сучасних економічних явищ та процесів було сформовано три основні матриці вихідних даних із двох масивів результативних та факторних ознак щодо формування інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки країни. Перевагою запропонованих матриць вихідних показників є змістовність, доступність та простота розрахунків. Кількісна характеристика елементів матриць отримується на базі офіційної статистичної інформації, що гарантує надійність та точність результатів і не потребує додаткових матеріальних витрат.

У ході дослідження було реалізовано процедуру статистичного канонічного аналізу інвестиційного клімату областей України, яка дозволила отримати інтегральні показники сукупного інвестиційного потенціалу та сукупного інвестиційного ризику, виявити роль кожного економічного показника у їх формуванні та ранжувати області за їх значенням.

Порівнюючи дані таблиць 5.9 та 5.11, можна зробити висновок, що рейтинги областей країни щодо вивчення інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки, досліджені за допомогою експертних та статистичних методів, майже не відрізняються один від одного, окрім невеликих розбіжностей. Але все це входить у статистичну похибку проведення статистичних досліджень.

Представлені експертні та статистичні підходи до оцінки інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки виступають надійною базою для потенційних інвесторів у виборі напрямів та об'єктів інвестування в сільському господарстві, адже в основі діагностування знаходяться реально існуючі на конкретній території ресурси та ризики сільськогосподарського виробництва.

Моделювання інвестиційного забезпечення сільського господарства на основі кластеризації показує наявність у регіонах країни різних інвестиційних потенціалів та ризиків, об'єктивний характер яких зумовлюється функціонуванням реально діючих в умовах ринкової економіки господарюючих суб'єктів, що мають спільне територіально-географічне розміщення та усталені виробничо-господарські й комерційні зв'язки між собою. Інвестиційне забезпечення аграрного сектора різних регіонів доцільно здійснювати відповідно до сформованих кластерних груп, що передбачає, з одного боку, підтримання або підвищення рівня основних складових інвестиційного потенціалу, з іншого – зниження або усунення інвестиційних ризиків як передумови вирівнювання існуючих міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій.

ВИСНОВКИ

Проведене наукове дослідження дозволило зробити теоретико-методологічні узагальнення та обґрунтувати ряд рекомендаційних положень, прикладне використання яких забезпечить підвищення соціально-економічної та екологічної результативності інвестицій в аграрний сектор економіки.

1. Узагальнено та систематизовано наукові підходи щодо трактування понять «інвестиції», «інвестиційна політика» та «інвестиційне забезпечення». Згідно з авторською точкою зору, категорія «інвестиції» віддзеркалює вкладення фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів у необоротні активи та приріст оборотних активів з метою одержання в подальшому доходів (прибутку) або досягнення іншого значимого для інвестора ефекту. Інвестиційна політика держави в аграрному секторі визначається як комплекс заходів соціального, економічного, політичного та організаційного характеру прямого та опосередкованого впливу на залучення інвестицій у виробничо-господарську діяльність, що здійснюється в сільському господарстві з метою гарантування продовольчої безпеки, нарощування експортного потенціалу та підвищення добробуту сільського населення до рівня сучасних світових стандартів. Інвестиційне забезпечення аграрного сектора подається як складна динамічна система, цільове призначення якої полягає в сприянні прогресивному розвитку сільського господарства й господарського комплексу в цілому шляхом пошуку, залучення, розподілу та вкладення грошових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів різних джерел походження з урахуванням сукупного впливу факторів макро- та мікросередовища для досягнення перспективних соціально-економічних цілей.

2. Визначено вихідні положення науково-економічного забезпечення розвитку інституціонального середовища інвестування аграрного сектора. Обґрунтовано, що інституціональне середовище інвестиційного забезпечення аграрного сектора формується, з одного боку, господарюючими суб'єктами з відповідними структурними підрозділами, менеджерами, спеціалістами, безпосередніми виконавцями виробничо-господарських процесів, жителями сільської місцевості, які є носіями прийнятих у суспільстві звичаїв та традицій аграрної виробничо-господарської діяльності, а з іншого – сукупністю повноважних інститутів (органами державного управління та місцевого самоврядування, правовими, науковими, освітянськими, інформаційними, фінансово-кредитними установами) та їх функціональних об'єктів, кожний з яких як складова інституціональної системи має власне цільове призначення та соціально-економічну значущість.

3. Встановлено, що об'єктивний характер зростаючої ролі державного регулювання інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектора в умовах сучасної економіки зумовлюється: глибинними структурними зрушеннями, що відбуваються в сільському господарстві внаслідок проведення аграрних перетворень та утвердження на селі багатоукладної економіки; необхідністю збалансованого розвитку міжгалузевих пропорцій в агропромисловому комплексі та національному господарстві в цілому; посиленням в інвестиційному забезпеченні значущості інтелектуальної складової, інноваційний характер якої потребує активного впровадження в практику аграрного господарювання здобутків науково-технічного прогресу та здійснення підготовки фахівців з відповідними компетенціями; вагомістю створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення вітчизняних та іноземних інвесторів у сільське господарство та повернення до нього висококваліфікованих спеціалістів; прискоренням економічної глобалізації, динаміка якої вимагає узгодження поведінки державних управлінських структур та аграрних господарюючих суб'єктів при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; важливістю врахування особливостей конкретних сільських територій у суспільному поділі праці з метою реалізації ними соціально-економічних та природно-ресурсних переваг на національному та світовому ринках; потребою реалізації стратегії відродження села й селянства як справжнього господаря та підвищення престижності праці на землі; значущістю захисту навколишнього середовища, збереження природних ландшафтів, відновлення родючості землі та раціонального використання ресурсів довкілля.

4. Підтверджено, що в економічно розвинених країнах сільське господарство визнається стратегічно важливою галуззю, пріоритетний розвиток якої забезпечується відповідною державною політикою та проявляється завдяки захисту від руйнівних стихійних ринкових процесів. Узагальнення світового досвіду засвідчує, що залучення інвестицій у сільське господарство здійснюється згідно з державною інвестиційною політикою та визначається її соціально-економічними цілями й діючими в країні макроекономічними та мікроекономічними чинниками. Для цього в рамках комплексних аграрних програм ведеться розробка й реалізація відповідної національної структурної, інвестиційної, кредитно-фінансової, цінової, податкової та страхової політики. Форми державної підтримки інвестиційного забезпечення аграрного сектора досить різноманітні та проявляються в розрізі науково-дослідних робіт, програмно-цільових проектів, підготовки кадрів, розвитку соціальної сфери села та реалізації сільських інфраструктурних проектів, а також здійснення суто

економічних заходів, таких як: бюджетування, податкові пільги, тарифні й нетарифні бар'єри, державні закупівлі, позики, субсидії тощо. Вибір стратегічних орієнтирів економічного розвитку аграрного сектора України передбачає узагальнення зарубіжного досвіду залучення інвестицій в інших країнах та використання світових здобутків щодо цього у практичній площині з урахуванням особливостей нашої держави.

5. Запропоновано методологічний інструментарій оцінювання інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості аграрного сектора, що здійснюється на основі комплексної експертно-статистичної оцінки. Інвестиційний клімат відбиває сукупність політико-правових, соціально-економічних, природно-кліматичних умов, які у своїй взаємодії забезпечують інвестиційну діяльність інвесторів на окремо взятій території, а інвестиційна привабливість відображає економічну доцільність вкладення капіталу в об'єкт інвестування залежно від цілей інвестора. При цьому оцінка інвестиційного клімату конкретного регіону включає існуючий у ньому інвестиційний потенціал, що характеризує сукупність наявних факторів виробничо-збутової діяльності і сфер застосування капіталу, та інвестиційний ризик – фактори, взаємодія та взаємозв'язок яких відбиває ймовірності та наслідки настання несприятливих подій. Доведено, що визначення рейтингу інвестиційного клімату регіону доцільно використовувати як експертні, так і економіко-статистичні оцінки.

6. Особливості сільськогосподарського виробництва та його суспільно-політична й соціально-економічна значущість виступають атрибутивними чинниками, врахування яких закладає методологічну основу оцінювання результативності інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки. Об'єктивний характер такої оцінки забезпечується завдяки системному підходу, що включає аналіз економічних, соціальних та екологічних наслідків проведення інвестиційної діяльності в аграрному секторі. Раціональним варіантом інвестування аграрної виробничо-господарської діяльності виступає інвестиційний проект, в якому збалансовується як економічна ефективність сільськогосподарського виробництва, так і його висока соціально-екологічна результативність.

7. Здійснена оцінка макроекономічного та мікроекономічного середовища в контексті державної інвестиційної політики щодо аграрного сектора України. Інвестиційна політика держави в аграрному секторі, який виступає як відкрита соціально-економічна система, значною мірою залежить від дії чинників різного характеру. Водночас безпосередньо на інвестиційні процеси в аграрному секторі суттєво впливають, з одного боку, умови здійснення

конкретної виробничо-господарської діяльності на рівні суб'єктів господарювання з належними їм ресурсами, соціумом, внутрішньогосподарськими структурами та соціально-економічними цілями, а з іншого – фактори, що відбивають існуючі на регіональному рівні інфраструктурні складові ринкового та інституціонального середовища (постачальники ресурсів, ринкові посередники, споживачі-клієнти, конкуренти, органи місцевого самоврядування та інші контактні аудиторії). Державна інвестиційна політика стосовно аграрного сектора покликана узгоджувати дію макроекономічних та мікроекономічних чинників на основі системності та збалансованості всіх сфер життєдіяльності суспільства з урахуванням існуючих факторів природно-кліматичного, суспільно-політичного, культурно-історичного, інституціонального, техніко-технологічного, правового, економічного, демографічного та міжнародного характеру.

8. Підтверджено, що державна політика щодо залучення інвестицій значною мірою залежить від соціально-економічної значущості галузі та її ресурсного забезпечення. Автором визначено, що природно-ресурсний потенціал сільського господарства України представлений земельними, водними, кліматичними і біологічними ресурсами. Станом на кінець 2014 р. її земельний фонд складає 60,3 млн га, або майже 6% території Європи. На кінець 2014 р. Україна володіла 41,5 млн га сільськогосподарських угідь. У ході земельної реформи було проведено роздержавлення земель на площі 27,5 млн га. Близько 7 млн громадян отримали сертифікати на право на земельну частку (пай), 96% сертифікатів замінені Державними актами на право приватної власності на земельну ділянку. Формуються принципово нові земельні відносини, в основі яких знаходиться приватна власність на землю. На базі оренди земель створені аграрні формування ринкового спрямування. В останні роки відбувається зменшення площ ріллі в сільськогосподарських підприємствах і збільшення їх у фермерських господарствах та господарствах населення.

9. Встановлено, що в умовах дефіциту власних коштів важливого значення набуває залучення зовнішніх джерел фінансування, зокрема іноземних інвестицій. У сільське господарство іноземні інвестиції зростають, але нижчими темпами, ніж у середньому по господарському комплексу. Найбільшу питому вагу в структурі залучених капітальних інвестицій у сільське господарство за останні п'ять років займає рослинництво – близько 69-76%, відповідно, в тому числі вирощування однорічних та дворічних культур – 70%. У 2014 р. капітальні інвестиції у вирощування однорічних та дворічних культур порівняно з 2010 р. зросли на 68,96%. У тваринництві обсяг

капітальних інвестицій за даний період зріс на 36,23%, але питома вага їх до загального підсумку залучення капітальних інвестицій у сільське господарство не перевищує 25%. Максимальну частку серед джерел капітальних вкладень займають власні кошти підприємств та організацій (58-71%), коливання обсягів кредитів банків та інших позик у структурі джерел фінансування капітальних вкладень складає від 9,9% до 17,1%.

10. Проведена діагностика соціально-економічної результативності інвестиційної політики держави в аграрному секторі засвідчила позитивні зрушення, зокрема збільшилися обсяги валового виробництва основної сільськогосподарської продукції, зросла загальна кількість діючих сільськогосподарських товаровиробників, підвищилася прибутковість від сільськогосподарської діяльності, покращились умови діяльності господарств населення та інше. Однак, незважаючи на позитивні зміни в аграрному секторі економіки країни, місце мають і негативні моменти – низький рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, особливо в галузі тваринництва, щорічне зменшення кількості найманих працівників на підприємствах тощо.

Проведені дослідження свідчать про підвищення ефективності використання інвестицій у сільському господарстві. Так, приріст чистого прибутку на 1 грн інвестицій в Україні в 2014 р. склав 0,29 грн проти від'ємного значення в 2013 р. На 1 га сільськогосподарських угідь було вироблено валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. на 29,27% більше, а чистого прибутку – на 17,67%. На одного працівника вихід валової продукції зріс більш ніж на 51,00%, чистого прибутку – на 37,44%.

11. Обґрунтовано концепцію розвитку системи маркетингу як чинника формування інвестиційної привабливості аграрного сектора. Встановлено, що інвестиційна привабливість за рахунок маркетингової діяльності формується завдяки сукупному впливу чинників, основними з яких є: по-перше, гарантування отримання доходу та прибутку при мінімізації ринкових ризиків, що досягається завдяки здійсненню сільськогосподарського виробництва та продажу виробленої продукції у відповідності до виявлених та сформованих ринкових потреб; по-друге, використання новітніх наукових здобутків в якості інвестиційного ресурсу, що має місце під час планування та проведення маркетингових досліджень стосовно споживачів, конкурентів, оточуючого середовища та ринкової кон'юнктури; по-третє, застосування інноваційних інструментів як інвестиційних складових при реалізації всього комплексу маркетингу, що включає товарну, цінову, дистрибутивну та комунікаційну політику відповідних ринкових суб'єктів; по-четверте, залучення в сферу

аграрної виробничо-господарської та ринкової діяльності різнопланових фахівців, кваліфікаційну підготовку яких слід оцінювати як попередньо зроблене інвестиційне вкладення.

12. Невід'ємною складовою аграрного ринку є зовнішньоекономічна діяльність господарюючих суб'єктів, яка забезпечує додаткові інвестиційні ресурси за рахунок отримання валютної виручки від іноземних комерційних партнерів, що використовується в інвестиційних цілях у вигляді коштів та довгострокових банківських вкладень, що спрямовуються на придбання акцій, земельних та майнових паїв, рухомого та нерухомого майна, прав інтелектуальної власності у формі науково-технічних, маркетингових, менеджерських, спеціальних технологічних знань та новітніх економічних здобутків. Зовнішньоекономічна діяльність сприяє нарощуванню в аграрному секторі людського капіталу за рахунок залучення до сільськогосподарського виробництва креативних науковців, висококваліфікованих менеджерів та спеціалістів, професійних виконавців виробничих та обслуговуючих функцій. Нарощування іноземних інвестицій в аграрний сектор за рахунок зовнішньоекономічної діяльності потребує узгодженої взаємодії державних структур, органів місцевого самоврядування та аграрних суб'єктів господарювання на предмет формування інвестиційної привабливості конкретних сільських ринкових суб'єктів і територій.

13. Встановлено, що рівень інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств значною мірою визначає їх прибутковість та рентабельність, які, в свою чергу, є основним джерелом інвестування виробничо-господарської діяльності аграрних суб'єктів господарювання. Перспективи нарощування інвестування аграрного сектора визначаються: ефективністю використання наявних та залучених зі сторони земельних, матеріально-технічних та фінансових ресурсів; масштабами сільськогосподарського виробництва та спектром здійснюваних у сільській місцевості послуг, що адекватні ринковому попиту цільових сегментів; результативністю диверсифікації виробничо-господарської діяльності аграрних суб'єктів господарювання; своєчасністю розбудови інфраструктури аграрних ринків та вдосконалення маркетингових комунікацій; активністю впровадження інноваційних здобутків у практику сільського підприємництва.

14. Державна підтримка інноваційного розвитку аграрного сектора виступає важливою умовою покращення інвестиційного забезпечення. Проте скорочення кількості науково-дослідних організацій, які займаються розробкою і впровадженням інноваційних продуктів у сільському господарстві, та зниження обсягів фінансування науково-технічних робіт, у тому числі

виконаних за рахунок коштів державного бюджету, вказує на зменшення державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектора України. Зміна на протилежні вказаних процесів, а також створення інституційного середовища для розробки і впровадження агроінновацій через загальнодержавні та регіональні галузеві інвестиційно-інноваційні фонди; удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення інвестування інноваційного розвитку аграрного сектора; створення інноваційних центрів знань на базі аграрних університетів та аграрних науково-дослідних закладів; стимулювання впровадження науково-дослідних розробок у виробництво шляхом розширення доступності фінансових ресурсів на основі державно-приватного партнерства та комерціалізації результатів наукових досліджень; формування системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, необхідних для реалізації конкретних інноваційних програм і проектів у сільському господарстві – виступають основними шляхами вдосконалення державної підтримки інвестування інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України.

15. Удосконалення інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки передбачає визначення перспектив його довгострокового розвитку на основі науково обґрунтованих методичних підходів, використання яких дозволяє кількісно виміряти зміни та очікувані соціально-економічні результати. За результатами економіко-статистичного моделювання встановлено, що за рейтингом вагомості впливу на обсяги виробництва валової продукції основні фактори розподіляються в такій послідовності: фондоозброєність 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві; вартість капітальних інвестицій у розрахунку на одиницю площі сільськогосподарських угідь; фондозабезпеченість; енергоозброєність працівників; рівень середньомісячної заробітної плати працівників; вартість капітальних інвестицій у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві. Лінійна модель сценарного прогнозу виробництва продукції сільського господарства показує, що протягом 2016-2024 рр. загальний приріст продукції складе 338949,0 млн грн, стосовно верхньої межі довірчого інтервалу – 104126,59 млн грн, відносно нижньої межі довірчого інтервалу – 70894,21 млн грн.

16. Моделювання інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки на основі кластеризації показує наявність у регіонах країни різних інвестиційних потенціалів та ризиків, об'єктивний характер яких зумовлюється функціонуванням реально діючих в умовах ринкової економіки господарюючих суб'єктів, що мають спільне територіально-географічне розміщення та усталені

виробничо-господарські й комерційні зв'язки між собою. Інвестиційне забезпечення аграрного сектора різних регіонів доцільно здійснювати згідно зі сформованими кластерними групами, що передбачає, з одного боку, підтримання або підвищення рівня основних складових інвестиційного потенціалу, з іншого – зниження або усунення інвестиційних ризиків як передумови вирівнювання існуючих міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій.

17. Удосконалення механізму реалізації інвестиційної політики держави в аграрному секторі України передбачає впровадження системи заходів економічного, соціального, екологічного та політичного плану, що взаємоузгоджені між собою і спрямовані на досягнення визначеного суспільного ефекту. На даний час найбільш актуальними складовими створення привабливого середовища для залучення додаткових інвестиційних ресурсів в аграрний сектор України є: формування зрозумілої та передбачуваної законодавчої бази; використання простих та ефективних адміністративних алгоритмів прийняття управлінських рішень; введення обмежень на процедури, що пов'язані з перешкоджанням та зупинкою підприємницької діяльності; забезпечення рівних умов для різних типів інвесторів та відкритість іноземним інвестиціям; покращення доступу до фінансування діяльності сільськогосподарським товаровиробникам різних форм власності, господарювання та виробничо-господарських параметрів; удосконалення виробничої та соціальної інфраструктури в сільській місцевості; приведення освітянської та науково-дослідної діяльності у відповідність до потреб сільськогосподарських товаровиробників та сільського населення; посилення охорони навколишнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрна економіка і ринок / Р.А. Іванух, С.Л. Дусановський, Є.М. Білан – Тернопіль : «Збруч», 2003. – 305 с.
2. Аграрний сектор економіки України (стан, минуле і майбутнє) / за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К. : ННЦ «ІАЕ» УААН, 2009. – 800 с.
3. Адамина Ж.Э. Государственная финансовая поддержка сельскохозяйственных предприятий Гродненской области на современном этапе / Ж.Э. Адамина // Материалы XII международной студенческой научной конференции. – Гродно. – 2011. С.11–12.
4. Амбросов В.Я. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі / В.Я. Амбросов // Економіка України. – 2009. – №1. – С. 67–73.
5. Амбросов В.Я. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України у СОТ / В.Я. Амбросов, В.М. Онегіна // Економіка АПК. – 2009. – №2 – С. 15–24.
6. Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика : проблемні аспекти / В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин. – К. : Аграрна наука, 2005. – 140 с.
7. Арон Р. Мир і війна між націями / Р. Арон ; пер. з фр. В. Шовкун та ін. – К. : МП «Юніверс», 2000. – 686 с.
8. Асоціація «Український клуб аграрного бізнесу» (УКАБ). Офіційний сайт / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucab.ua/>.
9. Бабенко А.Г. Шляхи вдосконалення державного регулювання аграрного сектору економіки / А.Г. Бабенко, К.В. Бондаревська // Проблеми економіки. – 2014. – №3. – С. 54–59.
10. Балян А.В. Регіональні особливості інвестиційної діяльності в сільському господарстві / А.В. Балян // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2014. – №84(2). – С. 207–213.
11. Беженар І.М. Стан розвитку спеціалізації в аграрних підприємницьких структурах [Електронний ресурс] / І.М. Беженар // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – №10. – С. 128–133. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/16.pdf>.
12. Безп'ята І.В. Оптимізація обсягів і складу виробничих запасів в приватних сільськогосподарських підприємствах / І.В. Безп'ята // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (Економічні науки). – 2009. – №5. – С. 59–64.

13. Безп'ята І.В. Державне регулювання галузі виноградарства на прикладі господарств Очаківського району Миколаївської області / І.В. Безп'ята, О.І. Драган // Економіка : проблеми теорії та практики. – 2009. – №255, Т. 8. – С. 1840–1845.
14. Безп'ята І.В. Тенденції розвитку зернового ринку / І.В. Безп'ята, Я.М. Рудінська // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (Економічні науки). – 2010. – №2(10). – С. 75–79.
15. Безп'ята І.В. Розвиток і економічна ефективність виробництва продукції рослинництва в господарствах Березанського району Миколаївської області / І.В. Безп'ята, Д.О. Бельмак // Економіка : проблеми теорії та практики. – 2010. – №262, Т. 5. – С. 1266–1272.
16. Безп'ята І.В. Розвиток ринку соняшнику та соняшникової олії / І.В. Безп'ята, Ю.С. Табунщик // Економіка : проблеми теорії та практики. – 2010. – №263, Т. 1. – С. 180–185.
17. Безп'ята І.В. Світова економічна інтеграція та глобалізація / І.В. Безп'ята // Інтеграційні процеси в економіці АПК України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 28-30 вересня 2011 р.). – Миколаїв : МДАУ, 2011. – С. 180–182.
18. Безп'ята І.В. Ефективність виробництва та реалізації зерна в господарствах Березанського району Миколаївської області / І.В. Безп'ята, Я.М. Рудінська // Агросвіт. – 2011. – №24. – С. 52–54.
19. Безп'ята І.В. Еколого-економічні аспекти природоохоронної діяльності в сільськогосподарських підприємствах / І.В. Безп'ята // Перспективні інновації в науці, освіті, виробництві та транспорті 2012 : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19-30 червня 2012 р.). – Одеса : КУПРИЕНКО, 2012. – Т. 20. – С. 103–107.
20. Безп'ята І.В. Аналіз структури капітальних інвестицій в аграрну сферу Миколаївської області / І.В. Безп'ята // Агросвіт. – 2012. – №17. – С. 20–24.
21. Безп'ята І.В. Інвестування природоохоронної діяльності сільськогосподарських підприємств / І.В. Безп'ята // Агросвіт. – 2012. – №18. – С. 6–8.
22. Безп'ята І.В. Значення інвестицій для розвитку сільського господарства / І.В. Безп'ята // Інвестиції : практика та досвід. – 2012. – №18. – С. 6–8.
23. Безп'ята І.В. Залучення прямих іноземних інвестицій в економіку країни за умови розвитку сучасних інтеграційних процесів / І.В. Безп'ята // Трансформаційні та інтеграційні процеси в економіці України : матеріали

Всеукр. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 10-11 жовтня 2012 р.). – Миколаїв : МНАУ, 2012. – С. 14–15.

24. Безп'ята І.В. Економічна оцінка показників ефективності інвестицій сільськогосподарських підприємств Миколаївської області / І.В. Безп'ята // Агросвіт. – 2012. – №19. – С. 2–5.

25. Безп'ята І.В. Формування та пріоритетні напрями інвестиційної політики держави / І.В. Безп'ята // Інвестиції : практика та досвід. – 2012. – №19. – С. 7–10.

26. Безп'ята І.В. Інвестиційна привабливість аграрного сектору півдня України / І.В. Безп'ята // Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки : проблеми, пріоритети, перспективи : матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Дніпропетровськ, 30-31 жовтня 2012 р.) / за ред. Г.Є. Павлової та ін. – Дніпропетровськ : ТОВ «Квітка», 2012. – С. 94–96.

27. Безп'ята І.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки / І.В. Безп'ята // Екологічні та соціально-економічні аспекти розвитку регіональної економіки : матеріали Всеукр. інтернет-конф. молодих вчених і студентів (Миколаїв, 28-29 березня 2013 р.) / за ред. І.О. Мельник та ін. – Миколаїв : МНАУ, 2013. – С. 307–310.

28. Безп'ята І.В. Регіональні особливості інвестування аграрного сектору економіки / І.В. Безп'ята // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет ; редкол. : В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : ВПЦ ТНЕУ «Економічна думка», 2014. – Том 17. – №3. – С. 10–14.

29. Безп'ята І.В. Досвід залучення інвестицій в пострадянських державах [Електронний ресурс] / І.В. Безп'ята // Ефективна економіка. – 2014. – №4. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5217>.

30. Безп'ята І.В. Еколого-економічні аспекти формування сталого землекористування в аграрній сфері економіки України / І.В. Безп'ята, В.С. Волик // Стратегічні детермінанти стійкого розвитку АПК України : [колективна монографія] / за ред. д.е.н., професора Ю.О. Нестурчук. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. – С. 216–219.

31. Безп'ята І.В. Досвід інвестування аграрного сектора економіки в зарубіжних країнах / І.В. Безп'ята, В.В. Ключан // Вісник Черкаського університету (Економічні науки). – 2015. – № 12(345). – С. 60–65.

32. Безп'ята І.В. Залучення інвестицій в аграрний сектор економіки [Електронний ресурс] / І.В. Безп'ята // Ефективна економіка. – 2015. – №2. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5215>.

33. Безп'ята І.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки / І.В. Безп'ята // Наукова дискусія : теорія практика, інновації : матеріали V Міжнар. наук.-практ. заочн. конф. (Київ, 27-28 березня 2015 р.) / ГО «Інститут освітньої та молодіжної політики» ; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – К. : ГО «ІОМП», 2015. – С. 12–15.
34. Безп'ята І.В. Основні підходи до класифікації інвестицій [Електронний ресурс] / І.В. Безп'ята // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – №4. – С. 107–110. – Режим доступу : http://global-national.in.ua/archive/4-2015/04_2015.pdf.
35. Безп'ята І.В. Вивчення досвіду Польщі щодо залучення інвестицій в аграрний сектор економіки / І.В. Безп'ята // Екологічні та соціально-економічні аспекти розвитку регіональної економіки : матеріали Всеукр. інтернет-конф. молодих вчених і студентів (Миколаїв, 16-17 квітня 2015 р.) / за ред. І.О. Мельник та ін. – Миколаїв : МНАУ, 2015. – С. 177–180.
36. Безп'ята І.В. Особливості інвестиційної політики в аграрному секторі економіки / І.В. Безп'ята // Економіка. Фінанси. Право. – 2015. – №5. – С. 10–14.
37. Безп'ята І.В. Інформаційно-консультаційне забезпечення інвестицій в аграрному секторі економіки / І.В. Безп'ята // Актуальні проблеми міжнародного економічного співробітництва : оцінки та стратегії : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17-18 липня 2015 р.) / ГО «Центр економічних досліджень та розвитку». – О. : ЦЕДР, 2015. – С. 31–32.
38. Безп'ята І.В. Інформаційне забезпечення інвестиційної діяльності аграрних підприємств / І.В. Безп'ята // Економічні студії. – 2015. – №3(07), липень. – С. 20–24.
39. Безп'ята І.В. Сучасний стан інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки / І.В. Безп'ята // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – №12, Ч. 1. – С. 54–57.
40. Безп'ята І.В. Ефективність інвестицій в аграрному секторі економіки / І.В. Безп'ята // Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 серпня 2015 р.). – К. : ГО «Київський економічний науковий центр», 2015. – С. 24–28.
41. Безп'ята І.В. Ключові проблеми залучення інвестицій в аграрний сектор економіки / І.В. Безп'ята // Соціально-економічні наслідки участі постсоціалістичних країн у процесах європейської інтеграції : матеріали I Міжнар. наук. конф. (Черкаси, 23-25 вересня 2015 р.). – Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2015. – С. 126–132.

42. Безп'ята І.В. Інституціональне забезпечення залучення інвестицій в аграрний сектор економіки / І.В. Безп'ята // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2015. – №11. – С. 59–64.

43. Безп'ята І.В. Оцінка макроекономічного та мікроекономічного середовищ у контексті розвитку інвестиційної політики аграрного сектора України / І.В. Безп'ята // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2015. – Випуск 3. – С. 22–25.

44. Безп'ята І.В. Основні макроекономічні чинники інвестиційного середовища аграрного сектора економіки / І.В. Безп'ята // Економіка в контексті інноваційного розвитку : стан та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-прак. конф. (Ужгород, 12-13 лютого 2016 р.) / за заг. ред. : М.М. Палінчак, В.П. Приходько, А. Кругнські. – у 2-х частинах. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Ч. 1. – С. 28–30.

45. Безп'ята І.В. Соціальна та економічна значимість зайнятості населення [Електронний ресурс] / І.В. Безп'ята, Л.В. Попейчук, Н.В. Скляр // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – №9. – С. 79–81. – Режим доступу : http://global-national.in.ua/archive/9-2016/09_2016.pdf.

46. Безп'ята І.В. Зерновиробництву України – інноваційний розвиток / І.В. Безп'ята, Я.В. Попель, В.О. Приймачук // Молодий вчений. – 2016. – №2. – С. 8–11.

47. Безп'ята І.В. Концепція розвитку системи маркетингу як чинника формування інвестиційної привабливості аграрного сектора / І.В. Безп'ята // Вісник Харківського національного аграрного університету. Серія «Економічні науки». – 2016. – №1. – С. 372–386.

48. Безп'ята І.В. Підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва як вихідна умова інвестування підприємств аграрного сектора / І.В. Безп'ята // Реформування економічної системи країни в контексті міжнародного співробітництва : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 22-23 липня 2016 р.) / ГО «Центр економічних досліджень та розвитку». – О. : ЦЕДР, 2016. – С. 32–35.

49. Безп'ята І.В. Ресурсне забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в аграрному секторі економіки / І.В. Безп'ята // Молодий вчений. – 2016. – №8. – С. 1–7.

50. Безп'ята І.В. Інвестиції : особливості визначення та їх значення в економіці / І.В. Безп'ята // Науково-практичний журнал «Регіональна економіка та управління». – 2016. – №4 (липень). – С. 9–13.

51. Безп'ята І.В. Структура капітальних інвестицій в сільському господарстві України та основні джерела їх формування / І.В. Безп'ята, В.В. Клочан // Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. Економічні науки. – 2016. – №2(40). – С. 124–129.
52. Безп'ята І.В. Кластеризація аграрного сектора економіки на основі складників інвестиційного клімату регіонів / І.В. Безп'ята // Науковий журнал «Причорноморські економічні студії». – 2016. – №7. – С. 20–26.
53. Безп'ята І.В. Діагностика соціально-економічної результативності роботи аграрного сектора країни / І.В. Безп'ята // Економіка та держава. – 2016. – №8. – С. 65–70.
54. Безп'ята І.В. Врахування демографічних чинників при вивченні інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки / І.В. Безп'ята // Economy without borders : Integration, Innovation, Cross-border cooperation : International Scientific Conference (Kaunas August 26th, 2016). – Kaunas : Baltija Publishing, 2016. – P. 23–26.
55. Безп'ята І.В. Основні аспекти щодо інвестування аграрного сектору економіки / І.В. Безп'ята // Актуальні аспекти модернізації економіки та фінансової системи України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26 серпня 2016 р.). – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. – С. 32–35.
56. Безп'ята І.В. Особливості залучення іноземних інвестицій в аграрний сектор економіки [Електронний ресурс] / І.В. Безп'ята // Економіка та суспільство. – 2016. – №4. – С. 67–71. – Режим доступу до журналу : http://economyandsociety.in.ua/journal/4_ukr/9.pdf.
57. Белогур С. Инвестиционные просторы России / С. Белогур, П. Глаголев // Российский инвестиционный вестник. – 1997. – №3. С.12–15.
58. Бержель Ж.Л. Общая теория права / Ж.Л. Бержель // пер. с фр. под общ. ред. В.И. Даниленко. – М. : Издательский дом NOTA BENE, 2000 – 576 с.
59. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент : Учебный курс / И.А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2001. – 448 с.
60. Бланк И.А. Основы инвестиционного менеджмента / И.А. Бланк. – К. : Эльга-Н : Ника-центр, 2001. – 432 с.
61. Бланк И.А. Стратегия и тактика управления финансами / И.А. Бланк. – К. : МП «ИТЕМ Лтд», «АДЕФ-Украина», 1996. – 534 с.
62. Блоха А.В. Формування ринку матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства / А.В. Блоха // Економіка та підприємництво : зб. наук. пр. – К. : КНЕУ, 2009. – №22. – С. 169–176.

63. Богатин Ю.В. Инвестиционный анализ : учебное пособие для вузов / Ю.В. Богатин, В.А. Швандар. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 286 с.
64. Большой экономический словарь / под ред. А.Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 1998. – 856 с.
65. Бондарева Ю.Г. Стратегічний аналіз умов розвитку сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / Ю.Г. Бондарева // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства : Економічні науки. Вип. 112. – Харків : ХНТУСГ, 2011. – Режим доступу : khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_112/18.pdf.
66. Борисова В.А. Особливості залучення інвестицій в агропромислове виробництво / В.А. Борисова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2012. – №4(52). – С. 106-111.
67. Борщ Л.М. Інвестиції в Україні : стан, проблеми і перспективи / Л.М. Борщ – К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. – 318 с.
68. Бочаров В.В. Финансово-кредитные механизмы регулирования рынка инвестиций / В.В. Бочаров. – М. : Финансы и статистика, 1993. – 243 с.
69. Боярко І.М. Інвестиційний аналіз : навч. посіб. / І.М. Боярко, Л.Л. Грищенко – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 400 с.
70. Брюховецька Н.Ю. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства : визначення недоліків деяких існуючих методик / Н.Ю. Брюховецька, О.В. Хасанова // Економіка промисловості. – 2009. – №1. – С. 110–117.
71. Бутенко А.І. Інвестиційна привабливість підприємницького середовища як джерело ринкової трансформації економіки / А.І. Бутенко, О.С. Павлова // Прометей : зб. наук. праць. – 2010. – №3(33). – С. 63–68.
72. Васильчак С.В. Формування інвестиційного клімату в аграрних підприємствах / С.В. Васильчак, О.Р. Жидяк // Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С.З. Гжицького. – 2014. – №1(58), Ч. 2. – С. 327–331.
73. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен // пер. с англ. С. Г. Сорокиной. – М. : Прогресс, 1984. – 367 с.
74. Вишневська О.М. Матеріально-технічна база як основа ресурсного потенціалу підприємств сільських територій в умовах недостатності фінансового забезпечення // О.М. Вишневська, М.Д. Бабенко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2009. – №4. – С. 66–74.
75. Вініченко І.І. Інвестиційна діяльність аграрних підприємств : монографія / І.І. Вініченко ; Житомирський національний агроекологічний університет. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 442 с.
76. Вініченко І.І. Інвестиційна привабливість аграрного виробництва регіону / І.І. Вініченко // Інвестиції : практика та досвід. – 2008. – №10. – С. 3–5.

77. Гавра Д.П. Понятие социального института [Электронный ресурс] / Д.П. Гавра // Социально-политическом журнал. – 1998. – №4(5). – Режим доступа : http://www.soc.pu.ru/materials/golovin/reader/gavra/r_gavra1.html.
78. Гаврилюк О.В. Зарубіжний досвід залучення іноземних інвестицій / О.В. Гаврилюк, С.В. Сіденко, Б.С. Арагау ; НАН України, Інститут світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 1995. – 122 с.
79. Гайдуцький П.І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. – №11. – С. 43–48.
80. Галушко В.П. Методологічні та практичні аспекти рівня державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників / В.П. Галушко, А.Д. Діброва, Л.В. Діброва // Економіка АПК. – 2008. – №3. – С. 3–11.
81. Гальцова О.Л. Інституціональний розвиток агропромислового комплексу України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / Гальцова Ольга Леонідівна ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2012. – 40 с.
82. Гарасим М.П. Соціальна та економічна ефективність сільськогосподарських підприємств / М.П. Гарасим, М.В. Вовк // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. – 2011. – №1(47) Т. 13, Ч. 1. – С. 112–117.
83. Геєць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія : у 2 ч. – Ч. 2 / за ред. В.М. Геєця, А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 273 с.
84. Гитман Л.Дж. Основы инвестирования : пер. с англ. / Л.Дж. Гитман, М.Д. Джонк. – М. : ДЕЛО, 1997. – 992 с.
85. Голобородько Т.В. Позитивний досвід Китаю в управлінні інвестиційними процесами в аграрному секторі економіки / Т.В. Голобородько // Бізнес Інформ. – 2013. – №4. – С. 77–81.
86. Гончаров А.Б. Інвестування : навч. посіб / А.Б. Гончаров ; Харківський держ. екон. університет. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2004. – 239 с.
87. Горбатюк Л.М. Окремі аспекти класифікації інвестицій / Л.М. Горбатюк // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – №2. – С. 201–204.
88. Господарський кодекс України. Документ №436-IV від 16 січня 2003 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

89. Гребенюк Н.О. Інвестиційна привабливість : сутність та засоби покращення / Н.О. Гребенюк // Інвестиції : практика та досвід. – 2012. – №12. – С. 12–17.
90. Грущинський Я.М. Іноземний досвід створення правових передумов залучення інвестицій у сільське господарство / Я.М. Грущинський // Часопис Київського університету права. – 2010. – №3. – С. 227–230.
91. Гудзинський О.Д. Державна політика інноваційного розвитку національної економіки / О.Д. Гудзинський, П.В. Іванюта // Інвестиції : практика та досвід. – 2010. – №18. – С. 98–100.
92. Гунько В.І. Фактори та показники формування інвестиційної привабливості підприємств / В.І. Гунько // Фінансовий простір. – 2013. – №1(9). – С. 85–88.
93. Гуткевич С.А. Управление инвестиционным процессом в аграрной сфере : монография / С.А. Гуткевич. – К. : ИАЭ УААН, 2000. – 266 с.
94. Дацій Н.В. Механізм реалізації інвестиційної безпеки як системи взаємодії з іншими явищами та процесами / Н.В. Дацій // Інвестиції : практика та досвід. – 2010. – №10. – С. 3–5.
95. Дедеева С.А. Инвестиции в сельское хозяйство : перспективы развития и риски / С.А. Дедеева // Экономика, управление, финансы : материалы III Междунар. науч. конф. (Пермь, февраль 2015 г.). – Пермь : Меркурий, 2015. – С. 4–6.
96. Дем'яненко М.Я. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія / М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, В.М. Скупий та ін. ; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с.
97. Державна служба статистики України. Офіційний сайт / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
98. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року // Економіка АПК. – 2007. – №11. – С. 3–57.
99. Донцова Л.В. Система регулирования инвестиционных процессов в развитых странах / Л.В. Донцова // Менеджмент в России и за рубежом. – 1999. – №4. – С. 40–45.
100. Друкер Питер Ф. Управление, нацеленное на результаты / Питер Ф. Друкер ; пер. с англ. : Managing for Results. – М. : Технологическая школа бизнеса, 1994. – 200 с.
101. Дуфенюк О.М. Теоретико-методологічні основи класифікації інвестицій / О.М. Дуфенюк, Б.М. Вишивана // Науковий вісник НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.3. – С. 152–160.

102. Дюверже М. Политические институты и конституционное право // Антология мировой политической мысли : в 5 т. – Т.2. Зарубежная политическая мысль XX в. / Нац. обществ.-науч. фонд. Акад. полит. наук ; Руководитель проекта Г.Ю. Семегин и др. ; Ред.-науч. совет : пред. совета Г. Ю. Семегин и др. – М. : Мысль, 1997. – 645 с.
103. Економічна енциклопедія : у 3 т. – Т.3 / редкол. : С.В. Мочерний та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
104. Економічний довідник аграрника. – К. : Держвидав «Преса України», 2003. – 799 с.
105. Економічний розвиток України : інституціональне та ресурсне забезпечення : монографія / О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін. – К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
106. Експерт : Вітчизняні виробники поступово забезпечать український ринок сільгоспмашин [Електронний ресурс] / Р. Швець // Інформагенство Форум. 13.09.2012. – Режим доступу : <http://for-ua.com/article/534784>.
107. Ємець Ю. Питання підвищення якості молока як головного фактору конкурентоспроможності [Електронний ресурс] / Ю. Ємець. – Режим доступу : www.confciarv.at.ua.
108. Єрмаков О.Ю. Підприємництво в аграрних формуваннях : навч.-метод. посіб. для студентів аграрних вузів / О.Ю. Єрмаков. – К. : НУБіПУ, 2008. – 271 с.
109. Єрмаков О.Ю. Інноваційно-інвестиційне забезпечення виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств : монографія / О.Ю. Єрмаков, А.А. Гребеннікова. – К. : Аграр Медіа Груп, 2011. – 160 с.
110. Єрмолаєв. А. Аграрний сектор України : тенденції, суб'єкти, перспективи реформування [Електронний ресурс] / А. Єрмолаєв, І. Клименко, В. Ємець, С. Таран // Нова Україна. Інститут стратегічних досліджень. – 2015. – 28 с. – Режим доступу : <http://newukraineinstitute.org/media/news/549/file/Agro%202015.pdf>.
111. Жанкина Д.К. Иностранные инвестиции в Республику Казахстан : плюсы и минусы / Д.К. Жанкина. – Казахстан на пути к новой модели развития : тенденции, потенциал и императивы роста. Ч.4. – Алматы. – 2001. – С. 84–87.
112. Жеревчук Ю.В. Регіональні аспекти залучення прямих іноземних інвестицій [Електронний ресурс] / Ю.В. Жеревчук, О.І. Янко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2013. – №1. – С. 79-86. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpnudps_2013_1_10.pdf.

113. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – 4-те вид., випр. та допов. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. – 566 с.
114. Загородній А.Г. Інвестиційний словник : навч. посібник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Г.О. Партин. – Львів : Бескид Біт, 2005. – 512 с.
115. Западно-европейская социология XIX века : О. Конт, Д. Милль, Г. Спенсер : Хрестоматия / Составитель В.П. Трошкина ; под общ. ред. В.И. Добренькова. – М. : Междунар. ун-т бизнеса и упр., 1996. – 352 с.
116. Збарський В.К. Особливості стимулювання процесів інвестування в агропромисловому комплексі / В.К. Збарський // Інноваційна економіка. – 2012. – №8(34). – С. 8–11.
117. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція : проблеми адаптації аграрного сектора економіки : монографія / Т.О. Зінчук ; Ін-т економіки та прогнозування НАНУ. – Житомир : ДВНЗ «ДАУ», 2008. – 384 с.
118. Зовнішньоторговельні аспекти конкурентної політики України в умовах СОТ : монографія / А.А. Мазаракі, В.В. Юхименко, О.П. Гребельник, Т.М. Мельник та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 309 с.
119. Зоря А. Щоб інвестиції принесли урожай / А. Зоря, К. Звягіна // Агробізнес. – 2015. – №6(301). – С. 18–20.
120. Игошин Н.В. Инвестиции. Организация управления и финансирование : учеб. для вузов / Н.В. Игошин. – М. : ЮНИТИ-ДАТА, 2001. – 542 с.
121. Ільчук В.П. Концепція організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку підприємств галузі рослинництва / В.П. Ільчук, В.С. Садчиков. – Чернігів : ЧНТУ – 2015. – 38 с.
122. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество : природа, противоречия, перспективы : учеб. пособие для студентов экон. направлений и специальностей / В. Л. Иноземцев. – М. : Логос, 2000. – 302 с.
123. Иншаков О.В. Экономические институты и институции : к вопросу о типологии и классификации / О.В. Иншаков // Социологические исследования. – 2003. – №9. – С. 42–49.
124. Іваночко С.С. Суть та види інвестицій / С.С. Іваночко, О.М. Свінцов // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.15. – С. 181–187.
125. Івахненко І.С. Інвестиційна діяльність в Україні : сучасний стан та можливості її активізації / І.С. Івахненко // Інвестиції : практика та досвід. – 2010. – №2. – С. 7–9.

126. Інвестиційна політика в аграрному секторі України : проблеми та заходи щодо їх вирішення. Проект «Аграрна політика для людського розвитку». [Електронний ресурс] / Під редакцією Б. Супіханова. – К., 2003. – (№5 квітень). – Режим доступу : http://www.undp.org.ua/agro/pub/ua/P2003_01_043_03.pdf.
127. Інвестиційна політика держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gufer.net/investitsii/249-nvesticyna-poltika-derzhavi.html>.
128. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / П.Т. Саблук, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська та ін. ; за ред. М.І. Кісіля і М.Ю. Коденської – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 478 с.
129. Інвестиційний розвиток сільського господарства Київської області / Ю.О. Лупенко, М.І. Кісіль, М.Ю. Кожем'якіна та ін. ; за ред. М.І. Кісіля. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 86 с.
130. Інвестування української економіки : монографія / за ред. А.І. Сухорукова. – К. : Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2005. – 440 с.
131. Карпінський Б.А. Інвестиційний клімат України / Б.А. Карпінський // Фінанси України. – 2001. – №7 – С. 139–148.
132. Касич А.О. Вплив бюджетно-податкової політики на інвестиційно-інноваційну активність підприємств / А.О. Касич // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №11. – С. 144–152.
133. Катан Л.І. Інвестиції та інвестування як економічна категорія [Електронний ресурс] / Л.І. Катан // Ефективна економіка. – 2011.– №11. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua>.
134. Катан Л.І. Інвестиційне фінансування розширеного відтворення матеріально-технічної бази підприємств аграрної сфери економіки України / Л.І. Катан // Ефективні підходи до розвитку підприємств, галузей, комплексів : [колективна монографія] / Р.М. Аксьонова, Л.І. Катан, Я.В. Колісник та ін. – Одеса : КУПРИЕНКО СВ, 2013. – С. 22–38.
135. Кваша С.М. Аграрна політика та чинники її реалізації в нинішніх умовах трансформації сільського господарства України / С.М. Кваша // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2010. – №6/1. – С. 3–11.
136. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег : пер. с англ. / Дж. М. Кейнс. – М. : «Прогресс», 1978. – 496 с.
137. Кернасюк Ю. Де чекають українського аграрія / Ю. Кернасюк // Агробізнес. – 2015. – №3(298). – С. 10–14.
138. Кизим М.О. Вплив асиметрії умов членства України в СОТ на її зовнішню торгівлю з країнами ЄС і Митного союзу ЄврАзЕС / М.О. Кизим,

І.Ю. Матюшенко, С.В. Беренда, І.В. Ярошенко // Бізнес-інформ. – 2014. – №4. – С. 8–18.

139. Кириленко І.Г. Аграрна реформа в Україні : надбання, проблеми / І.Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2005. – №5. – С. 8–14.

140. Кирилюк Є.М. Аграрний ринок в умовах трансформації економічних систем : монографія / Є.М. Кирилюк. – К. : КНЕУ, 2013. – 571 с.

141. Кирюхин В.В. «Инвестиционный риск в анализе инвестиционной привлекательности» / В.В. Кирюхин // Проблем современной экономики. – 2006. – №3(19). – С. 19-27.

142. Кісіль М.І. Зміни в рейтингах інвестиційної привабливості сільського господарства регіонів / М.І. Кісіль // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – №2(26). – С. 92–97.

143. Кісіль М.І. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного виробництва та сільських територій / М.І. Кісіль // Менеджмент : збірник наукових праць. – 2009. – №11. – С. 225-232.

144. Кісіль М.І. Критерій і показники економічної ефективності малого та середнього бізнесу на селі / М.І. Кісіль // Економіка АПК. – 2001. – №8. – С. 59–64.

145. Кісіль М.І. Моніторинг інвестиційних процесів у сільській місцевості / М.І. Кісіль // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – №3(21). – С. 24–27.

146. Кісіль М.І. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства / М.І. Кісіль // Економіка АПК. – 2012. – №9. – С. 36–39.

147. Кісіль М.І. Інвестиційне забезпечення розвитку сільського господарства / М.І. Кісіль, М.Ю. Кожем'якіна // Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ ІАЕ. – 2012. – С. 76–80.

148. Коваленко С.О. Інвестиційний клімат в Україні та напрями його покращення / С.О.Коваленко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – №38. – С. 366–368.

149. Ковальов В.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері : монографія / В.В. Ковальов ; за ред. В.В. Кузьміна. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 182 с.

150. Коденська М.Ю. Мотиваційні чинники інвестиційного забезпечення розвитку аграрного-промислового виробництва [Електронний ресурс] / М.Ю. Коденська // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації

профспілок України. – 2013. – №2. – С. 62-66. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VAPSV_2013_2_11.pdf.

151. Кожем'якіна М.Ю. Інвестиційне забезпечення як основа розвитку аграрної економіки України / М.Ю. Кожем'якіна // Економіка АПК. – 2009. – №12. – С. 68–73.

152. Коломойцев В.Е. Альтернатива розрусі. Латиноамериканський інвестиційний досвід подолання глобальної фінансово-економічної кризи. Перші успіхи України в залученні іноземних інвестицій / В.Е. Коломойцев. – К. : Молодь, 2000. – 405 с.

153. Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року. Розпорядження КМУ від 23 грудня 2009 р., №1650-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/>.

154. Концепція Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки. Документ №1990-р від 29 вересня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1900-2010-%D1%80>.

155. Копійка В. Поточна суспільно-політична ситуація в Україні [Електронний ресурс] / В. Копійка. – Режим доступу : www.iir.edu.ua/downloads/.../Копіука%20rus...

156. Косякіна О.А. Іноземні інвестиції в контексті впливу на економічний розвиток України / О.А. Косякіна // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. – №1(3), Т. 2. – С. 145-152.

157. Косянчук Т.Ф. Аналіз існуючих підходів щодо оцінки результативності діяльності підприємства / Т.Ф. Косянчук, О.В. Рибак // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – №4, Т. 2. – С. 62–66.

158. Косянчук Т.Ф. Результативність діяльності підприємства та її діагностика / Т.Ф. Косянчук, Ю.Г. Галкіна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №3, Т. 1. – С. 121–124.

159. Кот О. Особливості інвестування в Україну : інтерв'ю [Електронний ресурс] / О. Кот – Режим доступу : <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=121413>.

160. Крупка М.І. Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України : монографія / М.І. Крупка, Д.В. Ванькович, Н.Б. Демчишак, М.І. Кульчицький ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2011. – 404 с.

161. Кузьмін Є.С. Методи визначення ефективності інвестицій підприємств молочної промисловості [Електронний ресурс] / Є.С. Кузьмін // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – вип. 22, ч. II. – С. 1–7. – Режим доступу : http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22%282%29_ekon/stat_20_1/44.pdf.

162. Кулекеєв Ж.А. Республика Казахстан : етапы реформ на пути долгосрочного роста / Ж.А. Кулекеєв // Казахстан на пути к новой модели развития : тенденции, потенциал и императивы роста. Ч.1. – Алматы. – 2004. – С. 3–10.

163. Кулик К.О. Оцінка причин кризи та сильних і слабких сторін сільськогосподарських підприємств // К.О. Кулик / Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки. – 2015. – №12, Ч. 2. – С. 67–70.

164. Курило С.В. Інвестиційна політика, її сутність і роль сучасних умовах / С.В. Курило // Держава та регіони. – 2009. – №2. – С. 109–111.

165. Кухта П. Трактуювання поняття «інвестиції» : класичний і сучасний підходи / П. Кухта // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія Економіка. – 2011. – Вип. 121-122. – С. 29–33.

166. Лагута Світлана Миколаївна. Інвестиційне забезпечення діяльності вертикально інтегрованих підприємств аграрного сектора : дис... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Світлана Миколаївна Лагута ; Житомирський національний агроєкологічний університет. – Житомир, 2013. – 200 с.

167. Ланченко Є.О. Державна підтримка інвестиційної діяльності аграрних підприємств / Є.О. Ланченко // Економіка АПК. – 2005. – №5. – С.73–78.

168. Ланченко Є.О. Формування і реалізація інвестиційної політики в аграрному секторі економіки України / Є.О. Ланченко // Агроінком. – 2005. – №11-12. – С. 59–64.

169. Ларіна Я.С. Холістична концепція як основа розвитку маркетингу підприємств аграрного сектору України / Я.С. Ларіна // Науковий вісник Таврійського державного агротехнологічного університету. – 2013. – №1(1). – С. 303–310.

170. Левандівський О.Т. Особливості інвестиційного забезпечення АПК [Електронний ресурс] / О.Т. Левандівський // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2012. – Вип. 8(2). С. 242–248. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/aprer_2012_8\(2\)__43.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/aprer_2012_8(2)__43.pdf).

171. Левченко Н.В. Методи оцінювання інвестиційної привабливості сільського господарства регіонів України в контексті стратегічного планування / Н.В. Левченко, В.В. Огліх // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №8(134). – С. 285–293.
172. Леус М.М. Теоретико-методологічні основи класифікації інвестицій / М.М. Леус // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.1. – С. 130–137.
173. Липченко Е.А. Инвестиционное обеспечение развития сельского хозяйства региона : автореф. дисс. на получение науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством (по отраслям и сферам деятельности) / Липченко Елена Алексеевна ; Российский государственный аграрный университет. – М., 2008. – 20 с.
174. Лігоненко Л.О. Дискусійні питання щодо трактування сутності та співвідношення понять «ефективність» і «результативність» управління підприємством / Л.О. Лігоненко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №10. – С. 207–216.
175. Луговий М. Польський досвід кредитування фермерів : використовувати чи ні? [Електронний ресурс] / М. Луговий // Херсонська правда. – 2013. – 12 квітня. – Режим доступу : <http://pravda.ks.ua/publikacii/print:page,1,19590-polskij-dosvid-kredituvannya-fermeriv.html>.
176. Лукінов І.І. Концепція інвестиційної політики / І.І. Лукінов та ін. ; НАН України, Ін-т економіки. – К., 1997. – 84 с.
177. Ляшенко А.М. Умови залучення іноземних інвестицій в економіку України [Електронний ресурс] / А.М. Ляшенко // Соціум. Наука. Культура : матеріали Міжнар. наук. інтернет-конф. – Режим доступу : <http://intkonf.org/lyashenko-am-umovi-zaluchennya-inozemnih-investitsiy-v-ekonomiku -ukrayini>.
178. Мазур Г.О. Особливості державної інвестиційної політики України / Г.О. Мазур // Економіка ринкових відносин. – 2008. – №2. – С. 77–85.
179. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність : підручник для студ. вищ. навч. закл. / Т.В. Майорова. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
180. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств : методологія і механізми : монографія / М.Й. Малік, О.А. Нужна. – К. : ННЦ ІАЕ. – 2007. – 270 с.
181. Малік М.Й. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка підприємництва і менеджмент) / М.Й. Малік, М.Ф. Кропивко, О.Г. Булавка та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 642 с.

182. Марголин А.М. Экономическая оценка инвестиционных проектов : учеб. для вузов / А.М. Марголин. – М. : ЗАО «Издательство «Экономикс», 2007. – 367 с.
183. Маркс К. Капітал (три томи в одній книзі) / К. Маркс. – К, 1982. – 1540 с.
184. Мартинюк М.А. Інновації у сільському господарстві / М.А. Мартинюк, Т.М. Ратошнюк // Наука й економіка. – 2014. – №2(34). – С. 94–98.
185. Марцин В. Удосконалення державного регулювання інвестиційної діяльності в економіці України / В. Марцин // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №5(71). – С. 52–53.
186. Маталка С.М. Управління ефективністю зовнішньоекономічної діяльності підприємств : монографія / С.М. Маталка ; Луганський національний аграрний університет. – Луганськ : Ноулідж, 2011. – 210 с.
187. Мельниченко О.А. Механізми реалізації інвестиційної політики держави / О.А. Мельниченко // Теорія та практика державного управління. – 2015. – №1(48). – С. 78–84.
188. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств і організацій : затв. наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23 лютого 1997 р. №22 // Державний інформ. бюл. про приватизацію. – 1998. – №7. – С. 18–28.
189. Мискін Ю.І. Галузеві особливості діяльності сільськогосподарських підприємств та їх вплив на аналітичне забезпечення менеджменту / Ю.І. Мискін // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – №1. – С. 316–328.
190. Митний кодекс України. Документ №4495-VI від 13 березня 2012 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
191. Мокій А. Регіонально-секторна модель зовнішньоекономічної інтеграції : передумови і стратегія реалізації / А. Мокій. – Львів : Коопосвіта, 1999. – 346 с.
192. Мокій А.І. Митна політика в системі захисту внутрішнього ринку [Електронний ресурс] / А.І. Мокій, Ю.В. Полякова, І.Ю. Фільченко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – №6. – С. 70–74. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/16.pdf>.
193. Мороз О.О. Інституціональні основи розвитку аграрної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК / Мороз Олена Омелянівна ;

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» УААН. – К., 2006. – 34 с.

194. Мусієнко О.Л. Інвестиційна привабливість як складова системи управління підприємства аграрного виробництва [Електронний ресурс] / О.Л. Мусієнко // Ефективна економіка. – 2013. – №10. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2390>.

195. Назаренко О.В. Інвестиційне забезпечення агропромислового виробництва Сумського регіону / О.В. Назаренко, А.А. Гуцин // Інвестиції : практика та досвід. – 2014. – №14. – С. 19–23.

196. Назарова Л.В. Основні стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислового комплексу / Л.В. Назарова // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – №3(1). – С. 193–197.

197. Найденко П.А. Особенности инвестиционного развития сельского хозяйства России в современных условиях / П.А. Найденко, Н.С. Петрич, С.С. Вайцеховська. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/economy-413/business-sectors-of-the-economy-413/20244-413-1105>.

198. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 році. Статистичний збірник. – Державна служба статистики. – К. : Держаналітінформ. – 2015. – 255 с.

199. Науково-методичні засади поглиблення спеціалізації в аграрних підприємницьких структурах / М.Й. Малік, І.М. Беженар, О.Ю. Грищенко та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2015. – 102 с.

200. Непочатенко О.О. Державна підтримка підприємств АПК через удосконалення системи кредитування / О.О. Непочатенко // Економіка АПК. – 2008. – №8. – С. 95–100.

201. Новак І.М. Теоретико-методологічні засади формування категорії інвестиційний клімат [Електронний ресурс] / І.М. Новак // Економіка : реалії часу. – 2014. – №1(11). – С. 113–118. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/No1/113-118.pdf>.

202. Норт Д. Вклад неинституционализма в понимание проблем переходной экономики [Електронний ресурс] / Д. Норт. – Режим доступу : <http://ie.boom.ru/Referat/North.htm>.

203. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. с англ. : І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.

204. Обсяг прямих іноземних інвестицій у сільське господарство України зменшився на третину за останній рік – УКАБ [Електронний ресурс] – Режим доступу до інформації : <http://www.agroua.net/news/index.php?nd=07&monthsel=04&years=2015>.

205. Обушна Н.І. Державне регулювання прямих іноземних інвестицій в Україні : монографія / Н.І. Обушна, Т.В. Мацибора. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 338 с.
206. Однорог М.А. Реальні інвестиції в сільському господарстві [Електронний ресурс] / М.А. Однорог // Ефективна економіка. – 2015. – №6. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4173>.
207. Окрепка М.Є. Розвиток сільськогосподарського виробництва і проблеми його інвестування [Електронний ресурс] / М.Є. Окрепка. – Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua/ekonom/81/14473-rozvitoksilskogospodarskogo-virobnictva-i-problemi-jogo-investuvannya.html>.
208. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Офіційний сайт / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oecd.org/>.
209. Павленко О. Розвиток агропромислового комплексу – ключ до соціально-економічної і фінансової стабільності нашої країни [Електронний ресурс] / О. Павленко. – Режим доступу : <http://www.agroua.net/news/index.php?nd=20&monthsel=04&yearselsel=2015>.
210. Павлов К.В. Инвестиции и инновации интенсивного и экстенсивного типа : макроэкономический подход [Электронный ресурс] / К.В. Павлов // Теория и практика общественного развития. – 2009. – №1. – Режим доступа : <http://teoria-practica.ru/ru/-1-2009.html>.
211. Панорама інвестиційної привабливості АПК України / М.І. Кисіль, Т.В. Мацибора, С.П. Іващук та ін. ; пер. з англ. Мелколм Андервуд. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 122 с.
212. Панфілова Т. Україна в СОТ : перші результати і наслідки / Т. Панфілова, Л. Саакадзе // Аналітичний бюлетень «Мости». – 2009. – №8. – С. 15–19.
213. Параконний С.В. Напрями інвестиційного забезпечення розвитку економічного потенціалу підприємства / С.В. Параконний, Л.В. Войшвілло, І.В. Шпанковський // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля : наук. журнал. – Луганськ, 2011. – №11(153). – С. 68–76.
214. Парсяк В.Н. Маркетинг від теорії до практики : навч. посіб. / В.Н. Парсяк. – К. : Науково-видавниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2007. – 450 с.
215. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом / А.А. Пересада. – К. : Лібра, 2002. – 471 с.
216. Пилипенко О.І. Аналіз інвестиційної привабливості підприємства : огляд методик / О.І. Пилипенко // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2009. – №1(13). – С. 323–329.

217. Пилипенко О.І. Інтерпретація поняття «інвестиційна привабливість» на різних рівнях економічної системи / О.І. Пилипенко // Вісник ЖДТУ : економічні науки. – 2009. – №3(49). – С. 144–148.

218. Пилипенко О.І. Методика аналізу інвестиційної привабливості підприємства : макро- і мікроекономічний аспекти / О.І. Пилипенко // Вісник ЖДТУ : економічні науки. – 2009. – №4(50). – С. 120–127.

219. Пилитяк А. Инвестиционная привлекательность регионов Украины : социально-демографический аспект / А. Пилитяк // Экономика Украины. – 2004. – №8. – С. 82–85.

220. Питерская Л.Ю. Инвестиционная деятельность в отраслях региона : вопросы теории и практики : монография / Л.Ю. Питерская, И.В. Погодаева, С.Е. Шиянов. – Ставрополь, 2009. – 180 с.

221. Питерская Л.Ю. Инвестиционная деятельность реального сектора экономики (теоретические и методологические аспекты) : монография / Л.Ю. Питерская, А.Я. Глушко, Л.А. Латышева. – Невинномысск : НГГТИ. – 2006. – 168 с.

222. Плеханов Д.О. Наукове забезпечення державного управління агропромисловим виробництвом в Україні : дис...на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : 25.00.02 – механізми державного управління / Плеханов Дмитро Олександрович ; Національна академія державного управління при Президентові України. – К., 2010. – 475 с.

223. Плішка Т.П. Механізми державного управління процесами внутрішнього та зовнішнього інвестування / Т.П. Плішка // Теорія та практика державного управління. – 2011. – №2(33). – С. 82–88.

224. Погорелова Т.В. Аналіз інвестиційної привабливості регіонів України за допомогою статистичних методів [Електронний ресурс] / Т.В. Погорелова, Г.Ю. Микитишина // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. – Вип.2. – С. 251-258. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2014_2_41.

225. Податковий кодекс України. Документ №2755-VI від 02 грудня 2010 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

226. Покровська О.В. Трудові ресурси підприємства і шляхи підвищення ефективності їх використання у сільському господарстві [Електронний ресурс] / О.В. Покровська. – Режим доступу : // <http://repository.vsau.org/getfile/2819.pdf>.

227. Поплавський В.Г. Інвестиції та їх привабливість в АПК України / В.Г. Поплавський // Основні напрями високоефективного виробництва в Україні на інноваційній основі : збірник матеріалів четвертих річних зборів

Всеукраїнського конгресу економістів-аграрників, 25-26 червня 2006 р. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – С. 429–438.

228. Присяжнюк Н.В. Державна інвестиційна політика України / Н.В. Присяжнюк // Сталий розвиток економіки. – 2010. – №3. – С. 165–169.

229. Про Державне агентство з інвестицій та розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 травня 2010 р., №356 (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/356-2010-%D0%BF>.

230. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р., №959-ХІІ (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

231. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р., №1560-ХІІ (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

232. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19 березня 1996 р., №93/96-ВР (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/93/96-vp/ed20120524>.

233. Про захист іноземних інвестицій на Україні : Закон України від 05 жовтня 1991 р., №1540а-ХІІ (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12>

234. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання іноземних інвестицій та кредитування : Закон України від 27 квітня 2010 р., №2155-VI (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2155-17>.

235. Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» : Закон України від 21 жовтня 2010 р., №2623-VI (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2623-17>.

236. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01 липня 2010 р., №2404-VI (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.

237. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць : Закон України від 06 вересня 2012 р., №5205-VI (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>.

238. Про індустриальні парки : Закон України від 21 червня 2012 р., №5018-VI (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>.

239. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30 жовтня 1996 р., №448/96-ВР (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>.

240. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 р., №848-VIII (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

241. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10 лютого 1995 р., №51/95-ВР (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80>.

242. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16 липня 1999 р., №991-XIV (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.

243. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08 вересня 2011 р., №3715-VI (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.

244. Про охорону прав на винаходи і користні моделі : Закон України від 15 грудня 1993 р., №3687-XII (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>.

245. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15 грудня 1993 р., №3689-XII (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>.

246. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція) : Закон України від 12 лютого 2015 р., №191-VIII (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/191-19>.

247. Про аграрні розписки : Закон України від 06 листопада 2012 р., №5479-VI (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>.

248. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17 червня 2004 р., №1807-IV (зі змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1807-15>.

249. Проблеми розвитку інвестиційної діяльності : монографія / за заг. ред. В.М. Гриньової – Харків : ХНЕУ, 2002. – 464с.

250. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив : для людей, а не політиків» : Постанова Кабінету Міністрів №14(14-2008-п) від 16 січня 2008 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001120-08>.

251. Продовольчий комплекс України : стан і перспективи розвитку / Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, П.І. Коренюк, Е.І. Шелудько ; за ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – К. : Наук. думка, 2007. – 276 с.

252. Пузанова Г. Деякі підходи визначення поняття «інвестиція» [Електронний ресурс] / Г. Пузанова. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/14813/%C3#chapter>.

253. Пузыня О.С. Проблемы инвестиционного обеспечения основного капитала предприятий аграрной отрасли Беларуси / О.С. Пузыня // Современные технологии сельскохозяйственного производства : материалы конференции ГГАУ. (Гродно, 17 мая 2013 г.) – Гродно : ГГАУ, 2013. – С. 202–203.

254. Романчук А.Л. Нормативно-правове регулювання інвестиційної діяльності в Україні та країнах СНД : порівняльний аналіз / А.Л. Романчук, О.В. Шудрава. – Режим доступу : <http://ukr.vipreshebnik.ru/invest-men/4402-normativno-pravove-regulyuvannya-investitsijnoji-diyalnosti-v-ukrajini-ta-krajnakh-snd-porivnyalni-analiz.html>.

255. Русак Н.А. Финансовый анализ субъекта хозяйствования : справ. пособие / Н.А. Русак, В.А. Русак. – Минск : Вышэйш. шк., 1997. – 309 с.

256. Саблук П.Т. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрнопромисловому виробництві / П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 46 с.

257. Савчук Н. Стан інвестиційного клімату України та напрями його покращення / Н. Савчук // Науковий вісник «Демократичне врядування». – 2011. – №8. – С. 49–56.

258. Самуэльсон П. Экономикс ; в 2-х т. / П. Самуэльсон. – М. : Алягон, 1993. – Т. 2. – 611 с.

259. Сатир Л.М. Особливості сільського господарства як об'єкт інвестування / Л.М. Сатир // Науковий вісник НУБіП України. Серія : «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». – 2012. – №177, Ч.4. – С. 98-106.

260. Сегеда С.А. Сільське господарство як основна складова аграрно-продовольчого ринку України / С.А. Сегеда // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2013. – Випуск 1(6), Т 1. – С. 227–234.

261. Селюков Ю.Н. Анализ инвестиций в основной капитал сельского хозяйства Беларуси и направления совершенствования инвестиционной

деятельности / Ю.Н. Селюков, В.П. Чатабуль, М.А. Папинова // Аграрная экономика. – 2012. – №8. – С. 2–9.

262. Сільське господарство Вінниччини : тенденції змін ефективності господарської діяльності різних організаційно-правових форм господарювання (за матеріалами вибіркового сільськогосподарських підприємств та особистих селянських господарств Вінницької області) : колективна монографія. – Вінниця : Вінницький національний аграрний університет. – 2011. – 368 с.

263. Сільське господарство України за 2014 рік. Статистичний збірник. – Державна служба статистики. – К. : Держаналітінформ. – 2015. – 381 с.

264. Сільське господарство України : посібник для виробника / Рей Мортон, Кевин Шарп, Богдан Хом'як та ін. – К., 2007. – 97 с.

265. Слушкіна Ю.Ю. Развитие теории инвестиций : от истории к современности / Ю.Ю. Слушкіна // Современные тенденции развития теории и практики управления отечественными предприятиями : материалы II Всерос. науч.-практ. конф. – Ставрополь, 2008. – С. 152-157.

266. Сокол Н.А. Інституційні чинники інвестиційного процесу в Україні [Електронний ресурс] / Н.А. Сокол, Н.А. Гербер // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2013. – Вип. 2(2). – С. 232-237. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/esprstp_2013_2\(2\)__36.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/esprstp_2013_2(2)__36.pdf).

267. Соловьев Б.Б. Основы маркетинговой деятельности предприятия / Б.Б. Соловьев. – К. : Маркетинг, 1997. – 254 с.

268. Стариченко М.А. Зарубіжний досвід організації інвестування сільського господарства / М.А. Стариченко // Економіка та управління АПК : Зб. наук. праць / Білоцерк. нац. аграр. ун-т. – Біла Церква, 2012. – Вип. 9(97). – С.45–50.

269. Староверова Г.С. Экономическая оценка инвестиций : учебное пособие / Г.С. Староверова, А.Ю. Медведев, И.В. Сорокина. – М. : КНОРУС, 2006. – 312 с.

270. Стельмащук Н.А. Удосконалення маркетингу відносин в умовах кластеризації підприємств агропромислового виробництва / Н.А. Стельмащук // Інноваційна економіка. – 2014. – №3(52). – С. 160–171.

271. Стецюк П.А. Теорія і практика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств : монографія / П.А. Стецюк – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 386 с.

272. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2010 года. Утвержден Указом Президента РК от 4.02.2007 г. // Собрание актов. – 2007. – №45–46. – С. 228–251.

273. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю.О. Лупенко, М.Я. Дем'яненко, М.І. Кісіль та ін. ; за ред. Ю.О. Лупенка та М.І. Кісіля. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 66 с.

274. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 182 с.

275. Стратегія секторної конкурентоспроможності для України – фаза III. – Політика щодо інвестування у сільське господарство : Україна [Електронний ресурс] / Звіт за підсумками проекту, грудень 2015 р. – Режим доступу : http://www.oecd.org/globalrelations/Agricultural_Investment_Policies_Ukraine_UKR.pdf.

276. Татаренко О.Г. Інвестиційна складова розвитку аграрного сектору економіки / О.Г. Татаренко // Інвестиції : практика та досвід. – 2012. – №5. – С. 71–73.

277. Томарева В.В. Оцінка інвестиційного клімату України та її регіонів [Електронний ресурс] / В.В. Томарева. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal>.

278. Топсахалова Ф.М.-Г. Современное состояние и оценка эффективности использования инвестиционных ресурсов в аграрном секторе : монография / Ф.М.-Г. Топсахалова, Р.Р. Лепшокова, Д.А. Койчуева. – М. : Издательство «Академия Естествознания», 2009. – 216 с.

279. Трегобчук В. Стратегія і тактика ресурсно-технологічного оновлення національного АПК / В. Трегобчук // Структурні зміни та інвестиційні проблеми української економіки. – К., 1997. – С. 36–38.

280. Третяк А. Стратегія аграрно-земельної реформи в умовах сучасної світової продовольчої кризи / А. Третяк, В. Другак, І. Осадча // Землевпорядний вісник. – 2008. – №5. – С. 4–15.

281. Третяк В.П. Комплексна оцінка ефективності інвестиційного проекту розвитку соціальної інфраструктури організації залізничному транспорту з урахуванням його впливу на соціально-економічний розвиток регіону [Електронний ресурс] / В.П. Третяк // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2013. – №2(23). – С. 107–112. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/piprp_2013_2_23.pdf.

282. Третяк Н.М. Фактори формування інвестиційного клімату в Україні / Н.М. Третяк // Фінансовий простір. – 2013. – №3(11). – 165–170.

283. Трошин Александр Сергеевич. Развитие аграрного сектора экономики России на инвестиционно-инновационной основе : дисс... на

получение науч. степени док. экон. наук : спец. 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами – АПК и сельское хозяйство) / Александр Сергеевич Трошин ; Всероссийский научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства. – М., 2014. – 255 с.

284. Фатьянова И.Р. Институциональные аспекты развития национальных инновационных систем / И.Р. Фатьянова // Вопросы инновационной экономики. – 2011. – №10(10). – С. 3–10.

285. Федоренко В.Г. Інвестування : підручник / В.Г. Федоренко. – К. : Алерта, 2006. – 344 с.

286. Федорова Ю.В. Аналіз підходів до оцінки інвестиційної привабливості підприємств [Електронний ресурс] / Ю.В. Федорова, О.С. Тхор, Г.В. Даниленко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2010_11_2/Fedorova_JU.pdf.

287. Федорчук О. Шляхи фінансового забезпечення оновлення матеріально-технічних засобів сільського господарства [Електронний ресурс] / О. Федорчук, Г. Щаслива. – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1225>.

288. Фоломьев А. Инвестиционный климат регионов России и пути его улучшения / А. Фоломьев, В. Ревазов // Вопросы экономики. – 1998. – №9. – С. 63-67.

289. Хейне П. Экономический образ мышления / П. Хейне, П. Боуттке, Д. Причитко ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2007. – 544 с.

290. Череп О.Г. Формування інвестиційної політики з метою забезпечення конкурентоспроможності економіки держави / О.Г. Череп // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – №6, Т.4. – С. 311–316.

291. Черный Р.В. Конструктивные направления адаптации мирового опыта инвестирования в сельское хозяйство к условиям Украины / Р.В. Черный // Вестник ТГЭУ. – 2013. – №3. – С. 48–58.

292. Черчик Л. Основні проблеми зовнішньоекономічної діяльності підприємств / Л. Черчик // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – 2015. – №2. – С. 21–26.

293. Чорна М.В. Формування ефективної інвестиційної політики підприємства : монографія / М.В. Чорна, С.В. Глухова. – Харків : ФО-П Шейніна О.В., 2010. – 210 с.

294. Чунуй Лі. Державне регулювання розвитку агропромислового комплексу в Китаї / Лі Чунуй // Бізнес Інформ. – 2012. – №2. – С. 122–125.

295. Шапиро С.Б. Актуальные проблемы агропромышленного комплекса Беларуси / С.Б. Шапиро // Вести НАН Беларуси. Серия аграрных наук. – 2008. – №4. – С.20–26.
296. Шараєнко О. Розробка державної політики : аналітичні записки. Вдосконалення механізму залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України / О. Шараєнко. – К., 2011. – 248 с.
297. Шарп У. Инвестиции / У. Шарп, Г. Александер, Дж. Бейли. – М. : Инфра-М., 1998. – 1028 с.
298. Шобанін В.С. Значення інституцій у забезпеченні ефективного розвитку АПК / В.С. Шобанін, О.В. Шобаніна, І.І. Червен // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2011. – №3(60). – С. 3–9.
299. Шевченко Н.О. Розвиток регіональної інвестиційної політики держави в аграрному секторі економіки : теорія, методологія, практичні механізми реалізації : монографія / Н.О. Шевченко ; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. – 375 с.
300. Шевчук О.М. Основи інвестиційної діяльності / О.М. Шевчук, Н.Ю. Рогозжін. – К. : Генеза, 1999. – 217 с.
301. Шелегеда Б.Г. Господарський механізм удосконалення управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємствах агропромислового комплексу [Електронний ресурс] / Б.Г. Шелегеда, О.М. Шарнопольська, К.В. Шарнопольська // Вісник Донецького національного технічного університету. – 2013 – Режим доступу : [ea.dgtu.donetsk.ua:8080/.../Шелегеда, %20Шарнопольська,...](http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/.../Шелегеда,%20Шарнопольська,...)
302. Шепотько Л.О. Українське село : проблеми і перспективи / Л.О. Шепотько та ін. – Київ : Урожай, 1991. – 237 с.
303. Шершньова З.Є. Стратегічне управління : підручник / З.Є. Шершньова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2004. – 699 с.
304. Шкарлет С.М. Інтенсифікація виробництва продукції рослинництва регіону та його економічна ефективність [Електронний ресурс] / С.М. Шкарлет, Т.В. Корж // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – Чернігів : ЧДТУ, 2011. – №2(50). – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vcndtu/2011_50/25.htm.
305. Шпак М. «Украгролізинг – оптимальний фінансовий партнер» журнал для працівників агропромислового комплексу // М. Шпак / Механізація сільського господарства – 2012. – №36. – С. 6–7.
306. Шпикуляк О.Г. Концептуальні аспекти позиціонування рольових характеристик економічних інституцій та інститутів у методології наукового

дискурсу / О.Г. Шпикуляк // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – №1(56). – С. 12–20.

307. Щербакова А.С. Світовий досвід формування та розвитку інвестиційного потенціалу сільськогосподарських організацій / А.С. Щербакова, Е.Ю. Судук // Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». – 2013. – №4(256). – С. 100–105.

308. Щербина В.С. Господарське право : підручник / В.С. Щербина. – 5-те вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 600 с.

309. Щодо розбудови механізмів державної підтримки сільгоспвиробництва в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс] / О.В. Собкевич, В.М. Русан, А.Д. Юрченко // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/articles/910/.

310. Яковлева І.О. Методологія формування портфеля фінансових інвестицій / І.О. Яковлева // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2007. – Вип. 20. – С. 122–127.

311. Янковой А.Г. Многомерный анализ в системе STATISTICA / А.Г. Янковой. – Одесса : Оптимум, 2001. Вип. 1. – 216 с.

312. Яровенко Т.С. Чинники інвестиційного розвитку сфери освіти України / Т.С. Яровенко // Європейський вектор економічного розвитку. – 2015. – №1(18). – С. 236–242.

313. Яценко В.М. Формування та реалізація інвестиційно-інноваційного розвитку сільського господарства / В.М. Яценко // Економіка АПК. – 2004. – №12. – С. 68–74.

314. Яценко О.В. Зарубіжний досвід державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності / О.В. Яценко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2009. – В.2. – С. 65–73.

315. Acs S. Ukraine's agriculture : potential for expanding grain supply. Economic and institutional challenges [Електронний ресурс] / S. Acs, O. Borodina, S. Paloma, A. Kharchenko // European Commission Joint Research Centre, Institute for Prospective Technological Studies. – Policy Report 26170. – Режим доступу : <https://ec.europa.eu/jrc/sites/default/files/jrc84652.pdf>.

316. Assessment of the Agriculture and Rural Development Sectors in the Eastern Partnership Countries : Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/docrep/field/009/aq674e/aq674e.pdf>.

317. Ballard L.V. Social Institutions / L.V. Ballard. – N.–Y, 1936. – 224 p.

318. Bezpiata Iryna. Analysis of agrarian sector resource providing in Ukraine / Iryna Bezpiata // *Baltic Journal of Economic Studies*. – 2016. – Vol.2 №3. – P. 4–8.

319. Bezpyata I.V. A structure of bringing in and basic directions of the investments applying in agrarian sector of Ukraine / I.V. Bezpyata // *Dezvoltarea sistemelor sociale și economice într-un mediu competitiv la nivel global : conferință internațională științifico-practică (Chișinău 26 februar. 2016) / com. org. : O. Țicu (președinte) [et al.]. – Chișinău : S.n., 2016 (Editura Universitate de stat din Moldova). – P. 32–35.*

320. Bezpyata I.V. Bringing in of investments in agrarian sector economy of Ukraine / I.V. Bezpyata // *Modern scientific researches and developments : theoretical value and practical results : materials of International scientific and practical conference (Bratislava, 14–19 march 2016). – K. : LLC «NVP» Interservice», 2016 . – P. 21–22.*

321. Bezpyata Iryna. Investment policy of Ukraine in the agricultural sector / Iryna Bezpyata // *Baltic Journal of Economic Studies*. – 2016. – Vol.2 №1. – P. 11–17.

322. Bunge J. Grain Companies Say They See No Significant Ukraine Impact [Электронный ресурс] / J. Bunge // *Wall Street Journal*. – 2014. – March 3. – Режим доступа : <http://www.wsj.com/articles/SB100014240527023045850045794175233>.

323. Chapin F.St. Contemporary American Institutions : a sociological analysis / F.St. Chapin. – N.–Y, 1935. – 412 p.

324. Cooley Ch.H. Social Organization. A Study of the Large Mind / Ch.H. Cooley. – N.–Y., 1929. – 313 p.

325. Croskery P. Conventions and norms in institutional design / P. Croskery. – Boston : Institutional Design, 1995. – 650 p.

326. Dubman R. Farm Income and Costs : 2010 Farm Sector Income Forecast / R. Dubman. – USDA : ERS, 2010. – 16 p.

327. Feibleman J.K. The Instiutions of Society / J.K. Feibleman. – L., 1956. – 470 p.

328. Farmer Cooperative Statistics 2005. RBS Service Report 46. Washington, D.C. : USDA, 2004. – 124 p.

329. Hall P.A. Political science and the four new institutionalism / P.A. Hall, R.C. Taylor // *Political Studies*. – 1996. – Vol.44. – P. 36.

330. Hamilton W.H. Institutions / W.H. Hamilton // *Encyclopedia of The Social Sciences*. – L., 1932. – Vol. 8. – P. 452.

331. Henzler Herbert. Shaping an International Investment Strategy / Herbert Henzler. – The McKinsey Quarterly, Spring 1981.

332. Hertzler J.O. Social Institutions / J.O. Hertzler. – N.–Y, 1929. – 470 p.

333. Jaroszewska J. Financing and Institutional Set up of Agricultural Advisory Services in Europe – Lessons for Ukraine [Електронний ресурс] / J. Jaroszewska // Kyiv : Institute for Economic Research and Policy Consulting, 2007. – №18. – Режим доступу : www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/Agriculture_dialogue/2007/AgPP_18_Eng.pdf.
334. Kalnitskaya J. Business Opportunities in the Biobased Economy in Ukraine [Електронний ресурс] / J. Kalnitskaya // Kyiv : ProMarketing Ukraine, 2013. – Режим доступу : <http://www.biobasedeconomy.nl/wp-content/uploads/2011/08/BBE-Ukraine-study-2013-12-13.pdf>.
335. Kobuta I. Wheat export economy in Ukraine [Електронний ресурс] / I. Kobuta, O. Sikachyna, V. Zhygadlo // FAO Policy Studies on Rural Transition, 2012. – №4. – Режим доступу : <http://www.fao.org/webtranslate-widjet.systransoft.com/docrep/017/aq344e/aq344e.pdf>.
336. March J.G. The new institutionalism : Organizational factors in political life / J.G. March, J.P. Olsen // American Political Science Review. – 1984. – Vol. 78.
337. Parsons T. Essays in Sociological Theory / T. Parsons. – N.-Y., 1962. – 143 p.
338. Stewart D.K. A general canonical correlation index / D.K. Stewart, W.A. Love // Psychological Bulletin. – 1968. – №70. – P. 160-163.
339. Stobaugh R. How to Analyze Foreign Investment Climates / R. Stobaugh. – Harvard Business Review, September-October, 1969. – 374 p.
340. Toyne B. Global Marketing Management : A Strategic Perspective / B. Toyne, P. Walters. – Massachusetts : Allyn & Bacon, 1989. – P. 53-78.
341. World Development Report 2012: A Better Investment Climate for Everyone (World Development Report) [Електронний ресурс] / The International Bank for Reconstruction and Development. – The World Bank, 2013. – Режим доступу : <https://siteresources.worldbank.org/INTWDR2012/Resources/7778105-1299699968583/7786210-1315936222006/Complete-Report.pdf>.

ДОДАТКИ

Додаток А Зведена вибірка спостережень

Роки	Продукція сільськогосподарства (в постійних цінах 2010 р.) на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	Вартість основних виробничих фондів у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	Вартість основних виробничих фондів у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, тис. грн	Капітальні інвестиції в сільське господарство в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	Капітальні інвестиції в сільське господарство в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, тис. грн	Площа сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, га	Чисельність дослідників, що займаються проблемами сільськогосподарства в розрахунку на 100 тис. га сільськогосподарських угідь, осіб	Енергетичні потужності в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, кВт	Енергетичні потужності в розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, кВт	Виробничі витрати в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	Середньомісячна заробітна плата 1 працівника в сільському господарстві, грн
	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀
2005	484,90	202,20	72,13	13,24	4,72	35,67	18	124,86	44,54	304,75	415
2006	500,21	201,90	81,61	19,54	7,90	40,42	18	118,51	47,90	330,84	624
2007	468,19	211,57	99,94	25,41	12,00	47,24	17	111,95	52,88	327,56	733
2008	550,66	258,48	112,49	45,57	19,83	43,52	17	108,40	47,17	364,12	1077
2009	541,48	278,46	133,11	25,43	12,16	47,80	17	104,71	50,05	347,86	1206
2010	534,11	307,86	156,71	31,00	15,78	50,90	17	100,69	51,25	334,41	1430
2011	640,56	320,82	164,62	45,78	23,49	51,31	15	99,66	51,14	320,22	1801
2012	611,98	374,50	219,72	52,32	30,69	58,67	14	113,59	66,64	395,74	2024
2013	694,76	417,18	261,87	51,22	32,15	62,77	15	118,76	74,55	418,45	2269
2014	690,43	459,35	318,82	50,49	35,04	69,41	14	107,38	74,53	423,73	2476

Додаток Б Результати розрахунку параметрів множинної регресії для Y, X₁, X₂, X₃, X₄, X₅, X₆, X₈, X₉, X₁₀

ВЫВОД ИТОГОВ

Регрессионная статистика

Множественный R	0,979830077
R-квадрат	0,960066980
Нормированный R-квадрат	0,752833408
Стандартная ошибка	14950,76928
Наблюдения	10

Дисперсионный анализ

	df	SS	MS	F	Значимость F
Регрессия	6	57475,60707	58529,22944	22,56387534	0,00417864
Остаток	3	4257,45789	65535,42578		
Итого	9	61733,06496			

	Коэффициенты	Стандартная ошибка	t-статистика	P-Значение	Нижние 95%	Верхние 95%	Нижние 95,0%	Верхние 95,0%
Y-пересечение	2399,115963	259,791361	16,5841888	0,0000275282	1800,036209	2998,195474	1800,036209	2998,195474
X ₁	6,539493322	1,318201493	4,664567298	0,001039571	3,499715889	9,57926878	3,499715889	9,57926878
X ₂	15,45663146	3,130567448	15,56295503	0,003589898	8,237528136	22,67573447	8,237528136	22,67573447
X ₃	67,26728141	13,62423385	67,73000175	0,015623242	35,84973385	98,68482765	35,8497338	98,68482765
X ₄	15,39602907	3,118293113	12,50193577	0,003575823	8,20523042	22,58682741	8,20523042	22,58682741
X ₅	3,646627385	0,735070659	2,601109598	0,000579697	1,951551761	5,341701894	1,951551761	5,341701894
X ₆	-74,0278345	14,9935081	-8,53705955	0,017193422	-89,4527340	108,6029335	-89,4527340	108,6029335
X ₈	24,43133435	3,440236222	24,00098164	0,000344138	16,49813842	32,3645296	16,49813842	32,3645296
X ₉	1,473961419	0,399808222	3,487653485	0,005827117	0,552002599	2,395919522	0,552002559	2,395919522
X ₁₀	0,297656977	0,046432825	2,049417132	0,0000661773	0,19058277	0,40473093	0,19058277	0,40473093

ВЫВОД ОСТАТКА

Наблюдение	Предсказанное Y	Остатки	Стандартные остатки
1	484,90	-4,54747350886464	-0,64559
2	500,21	1,4210854715202	2,017471
3	468,19	1,70530256582424	0,242096
4	550,66	-1,13686837721616	-0,1614
5	541,48	0,0000045872235	0,0000025
6	534,11	-5,6843418860808	-0,80699
7	640,56	-4,54747350886464	-0,64559
8	611,98	-9,09494701772928	-1,29118
9	694,76	-9,09494701772928	-1,29118
10	690,43	-1,13686837721616	-0,1614

ВЫВОД ВЕРОЯТНОСТИ

Перцентиль	Y
5	468,19
15	484,90
25	500,21
35	534,11
45	541,48
55	550,66
65	611,98
75	640,56
85	690,43
95	694,76

**Додаток В Результати розрахунку параметрів лінійної моделі
сценарного прогнозу виробництва продукції сільського господарства в
постійних цінах 2010 р.**

Dependent Variable: Y

Method: Least Squares

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	159903,0024	1115.5310	6.717333	0.0002
T	8952,3012	818.61950	13.34017	0.0000
R-squared	0.956980	Mean dependent var		2142.190
Adjusted R-squared	0.951603	S.D. dependent var		768.7473
S.E. of regression	169.1200	Akaike info criterion		13.27595
Sum squared resid	228812.6	Schwarz criterion		13.33647
Log likelihood	-64.37975	F-statistic		177.9601
Durbin-Watson stat	2.199941	Prob(F-statistic)		0.000001

Додаток Д Основні складові інтегрального інвестиційного потенціалу в аграрному секторі економіки

Земельний потенціал	Технічний потенціал	Трудовий потенціал	Науково-інноваційний потенціал	Інфраструк-турний потенціал	Виробничий потенціал	Фінансово-економічний потенціал	Споживчий потенціал
Площа сільсько-господарських угідь, тис. га	Вартість основних виробничих фондів сільсько-господарського призначення, тис. грн	Чисельність сільського населення, тис. осіб	Кількість навчальних закладів III-IV рівня акредитації в області, од.	Забезпеченість житлом у сільській місцевості, кв.м	Валова продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 р., млн грн	Чистий дохід (виручка) від реалізації сільсько-господарської продукції та послуг, млн грн	Грошові доходи домогосподарств за місяць, грн
Площа ріллі, тис. га	Трактори, тис. шт.	Чисельність сільського населення в працездатному віці, тис. осіб	Кількість навчальних закладів I-II рівня акредитації в області, од.	Кількість лікувальних закладів, які розташовані в сільській місцевості, шт.	Валовий збір зернових культур, тис. т	Прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн грн	Грошові витрати домогосподарств за місяць, грн
Площа багаторічних насаджень, тис. га	Зернозбиральні комбайни, тис. шт.	Кількість сільського населення молодше працездатного віку, тис. осіб	Інноваційно-активні організації та структури щодо розвитку аграрного сектора економіки, од.	Кількість дошкільних та загальноосвітніх закладів у сільській місцевості, шт.	Валовий збір соняшнику, тис. т	Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності, %	
Площа сіножатей та пасовищ, тис. га	Кукурудзозбиральні комбайни, тис. шт.	Кількість найманих працівників у сільському господарстві, тис. осіб	Кількість дослідників, які мають науковий ступінь, що займаються проблемами сільського господарства, осіб	Кількість відділень зв'язку в сільській місцевості, шт.	Виробництво м'яса в забійній вазі, тис. т		
	Установки та агрегати для доїння корів, тис. шт.	Середньомісячна номінальна заробітна плата в сільському господарстві, грн		Щільність автомобільних доріг з твердим покриттям, км на 1000 кв. км	Виробництво молока, тис. т		
	Енергетичні потужності, тис. кВт						

Додаток Е Основні складові інтегрального інвестиційного ризику в аграрному секторі економіки

Корупційний ризик	Кримінальний ризик	Техногенний ризик	Соціальний ризик	Фінансовий ризик
Порушення законодавства про працю	Загальна кількість тяжких та умисних злочинів, зареєстрованих органами внутрішніх справ	Обсяги викидів забруднювальних речовин в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення, тис. т	Потреба роботодавців у робітниках, яка заявлена сільськогосподарськими організаціями та підприємствами в державних установах служби зайнятості, тис. осіб	Збиток від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн грн
Порушення законодавства щодо народного волевиявлення	Злочини проти життя та здоров'я особи	Викиди забрудненої стічної води в поверхневі водні об'єкти, млн куб. м	Середньомісячний розмір соціальної підтримки на одну особу, грн	Питома вага збиткових підприємств у загальній кількості, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, %
Порушення законодавства в галузі фінансів і підприємницької діяльності	Злочини проти власності	Спожито свіжої води, млн куб. м	Рівень безробіття в сільській місцевості, %	
Зловживання владою або службовим становищем	Злочини проти громадської безпеки			
Хабарництво	Кількість злочинів, виявлених на підприємствах та організаціях у сільському господарстві			

Додаток Ж Вихідні дані для визначення інвестиційного клімату

Таблиця 1 Земельний потенціал сільського господарства України (2014 р.)

Область	Площа сільсько-господарських угідь, тис. га	Рейтинг	Площа ріллі, тис. га	Рейтинг	Площа багаторічних насаджень, тис. га	Рейтинг	Площа сіножатей та пасовищ, тис. га	Рейтинг	Сума балів	Кінцевий рейтинг
Вінницька	1831,3	6	1661,3	8	51,5	4	236,9	18	36	7
Волинська	830,7	20	606,2	21	11,7	23	363,7	7	71	19
Дніпропетровська	2197,6	2	2081,4	1	53,3	3	332,6	9	15	2
Донецька	1775,0	8	1558,3	10	57,9	2	329,8	10	30	5
Житомирська	1290,0	17	1051,2	17	23,4	19	312,1	11	64	17
Закарпатська	402,3	24	193,1	24	26,9	14	224,3	19	81	21
Запорізька	2129,5	4	1881,9	3	38,6	8	299,4	12	27	4
Івано-Франківська	492,8	22	377,0	22	16,3	21	210,9	20	85	22
Київська	1513,7	13	1280,3	12	44,7	6	251,6	16	47	12
Кіровоградська	1790,5	7	1730,8	5	25,4	16	242,4	17	45	11
Луганська	1703,0	12	1225,1	14	29,5	11	554,4	2	39	8
Львівська	1012,5	18	718,6	19	23,1	20	444,4	4	61	16
Миколаївська	1773,8	9	1640,9	9	35,7	9	268,2	14	41	10
Одеська	2204,7	1	1959,2	2	86,8	1	402,5	6	10	1
Полтавська	1842,1	5	1712,7	6	29,0	12	361,0	8	31	6
Рівненська	790,0	21	614,4	20	11,6	24	254,7	15	80	20
Сумська	1446,2	15	1158,1	16	24,4	18	447,7	3	52	14
Тернопільська	965,8	19	828,7	18	15,7	22	171,1	21	80	20
Харківська	2176,8	3	1839,9	4	49,1	5	422,3	5	17	3
Херсонська	1772,7	10	1662,5	7	26,0	15	165,1	22	54	15
Хмельницька	1481,6	14	1215,2	15	41,6	7	271,0	13	49	13
Черкаська	1312,8	16	1239,4	13	27,4	13	143,1	23	65	18
Чернівецька	444,7	23	322,5	23	30,0	10	109,1	24	80	20
Чернігівська	1743,0	11	1308,4	11	24,5	17	590,0	1	40	9

Таблиця 2 Технічний потенціал сільського господарства України (2014 р.)

Область	Вартість основних виробничих фондів сільсько-господарського призначення, тис. грн	Рейтинг	Трактори, шт.	Рейтинг	Зернозбиральні комбайни, шт.	Рейтинг	Кукурудзозбиральні комбайни, шт.	Рейтинг	Установки та агрегати для доїння корів, шт.	Рейтинг	Енергетичні потужності, тис. кВт	Рейтинг	Сума балів	Кінцевий рейтинг
Вінницька	10211	4	20154	1	2771	5	144	4	691	6	8839	1	21	1
Волинська	7352	11	18384	2	3012	2	11	22	329	12	619	19	68	10
Дніпропетровська	11852	2	15954	5	2845	3	145	3	389	10	2300	3	26	3
Донецька	5721	15	7527	23	1427	19	49	13	208	16	1109	15	101	18
Житомирська	5482	16	10526	19	1783	17	22	18	516	7	831	17	94	16
Закарпатська	1652	24	5272	24	395	24	12	21	52	23	86	24	140	22
Запорізька	8693	7	13477	14	2728	6	94	8	242	13	2093	6	54	8
Івано-Франківська	3860	22	7726	21	799	22	10	23	96	22	280	22	132	21
Київська	14225	1	14944	8	2181	12	89	9	950	3	2065	7	40	5
Кіровоградська	7383	10	14158	12	2843	4	136	5	213	15	2010	8	54	8
Луганська	4628	19	7607	22	1199	21	74	11	172	19	987	16	108	19
Львівська	5323	17	14377	11	2156	13	10	23	239	14	584	20	98	17
Миколаївська	4697	18	11452	17	2250	11	88	10	178	17	1462	11	84	13
Одеська	9837	5	17181	4	3580	1	235	1	242	13	2189	4	28	4
Полтавська	10710	3	18315	3	2627	7	127	6	1544	1	2549	2	22	2
Рівненська	4590	20	14579	9	2340	10	20	19	346	11	474	21	90	15
Сумська	3980	21	11344	18	1376	20	41	16	463	9	1178	14	98	17
Тернопільська	6217	13	15555	7	2615	8	16	20	131	20	815	18	86	14
Харківська	7922	9	15881	6	2510	9	106	7	731	5	2105	5	41	6
Херсонська	8643	8	11759	16	2010	15	47	14	173	18	1652	10	81	12
Хмельницька	5930	14	13220	15	2151	14	42	15	482	8	1226	13	79	11
Черкаська	9458	6	14105	13	1977	16	152	2	933	4	1775	9	50	7
Чернівецька	2452	23	9999	20	595	23	26	17	110	21	230	23	127	20
Чернігівська	6465	12	14577	10	1642	18	68	12	956	2	1360	12	66	9

Таблиця 3 Трудовий потенціал сільського господарства України (2014 р.)

Область	Чисельність сільського населення, тис. осіб	Рейтинг	Чисельність сільського населення в працездатному віці, тис. осіб	Рейтинг	Кількість сільського населення молодше працездатного віку, тис. осіб	Рейтинг	Кількість найманних працівників у сільському господарстві, тис. осіб	Рейтинг	Середньомісячна номінальна заробітна плата в сільському господарстві, грн	Рейтинг	Сума балів	Кінцевий рейтинг
Вінницька	799,4	2	511,8	5	126,9	6	37,7	3	2598	8	24	2
Волинська	497,6	16	322,6	16	111,6	7	8,8	19	2060	20	78	14
Дніпропетровська	538,6	12	356,5	12	91,0	13	37,0	4	2391	12	53	8
Донецька	403,9	19	271,2	19	60,2	20	18,5	15	2655	5	78	14
Житомирська	520,6	14	333,3	15	92,2	11	12,5	17	2316	15	72	13
Закарпатська	791,1	4	546,7	2	166,3	2	1,9	24	1733	24	56	10
Запорізька	405,2	18	273,0	18	67,7	19	26,7	9	2360	14	78	14
Івано-Франківська	780,6	5	527,2	4	146,9	4	7,1	22	2661	3	38	4
Київська	654,6	6	428,2	6	107,4	8	42,0	2	2994	1	23	1
Кіровоградська	367,6	22	236,8	21	60,2	21	27,0	8	2444	10	82	16
Луганська	293,0	24	199,0	24	39,3	24	11,6	18	2228	17	107	20
Львівська	991,7	1	668,3	1	181,4	1	8,3	20	2632	6	29	3
Миколаївська	373,0	21	251,9	20	68,8	18	20,5	13	2214	18	90	19
Одеська	793,0	3	539,8	3	162,6	3	30,2	6	1918	23	38	4
Полтавська	556,2	10	368,8	9	82,1	14	45,2	1	2622	7	41	5
Рівненська	606,1	7	389,9	8	145,8	5	8,1	21	1928	22	63	12
Сумська	358,0	23	234,7	22	48,3	23	19,8	4	2390	13	85	17
Тернопільська	596,2	8	393,8	7	100,1	10	13,3	16	2202	19	60	11
Харківська	532,7	13	359,2	11	79,8	15	29,1	7	2597	9	55	9
Херсонська	415,3	17	287,1	17	74,1	17	21,3	12	2289	16	79	15
Хмельницька	574,2	9	360,4	10	91,6	12	23,2	11	2762	2	44	6
Черкаська	544,6	11	351,7	13	79,7	16	33,2	5	2661	4	49	7
Чернівецька	520,0	15	348,1	14	101,8	9	5,6	23	1966	21	82	16
Чернігівська	380,8	20	231,0	23	50,8	22	26,5	10	2422	11	86	18

Таблиця 4 Науково-інноваційний потенціал сільського господарства України (2014 р.)

Область	Кількість навчальних закладів III-IV рівня акредитації в області, од.	Рейтинг	Кількість навчальних закладів I-II рівня акредитації в області, од.	Рейтинг	Інноваційно-активні організації та структури щодо розвитку аграрного сектора економіки. од.	Рейтинг	Кількість дослідників, які мають науковий ступінь, що займаються проблемами сільського господарства, осіб	Рейтинг	Сума балів	Кінцевий рейтинг
Вінницька	6	9	17	6	5	8	113	9	32	6
Волинська	4	11	10	12	3	10	15	24	57	19
Дніпропетровська	23	3	29	3	18	4	756	4	14	3
Донецька	6	9	11	11	7	7	163	7	34	7
Житомирська	5	10	15	7	3	10	39	18	45	13
Закарпатська	5	10	9	13	3	10	112	10	43	11
Запорізька	10	5	14	8	7	7	90	14	34	7
Івано-Франківська	5	10	11	11	5	8	42	17	46	14
Київська	77	1	47	1	105	1	11711	1	4	1
Кіровоградська	4	11	13	9	4	9	34	20	49	15
Луганська	4	11	8	14	5	8	20	23	56	18
Львівська	21	4	21	4	22	3	1256	3	14	3
Миколаївська	5	10	11	11	8	6	103	13	40	9
Одеська	21	4	19	5	16	5	627	5	19	4
Полтавська	7	8	12	10	7	7	244	6	31	5
Рівненська	5	10	10	12	4	9	32	21	52	17
Сумська	6	9	10	12	5	8	109	12	41	10
Тернопільська	8	7	12	10	3	10	35	19	46	14
Харківська	37	2	32	2	50	2	3239	2	8	2
Херсонська	8	7	12	10	7	7	117	8	32	6
Хмельницька	9	6	10	12	2	11	26	22	51	16
Черкаська	5	10	11	11	7	7	60	15	43	11
Чернівецька	4	11	13	9	7	7	111	11	38	8
Чернігівська	3	12	14	8	5	8	49	16	44	12

Таблиця 5 Інфраструктурний потенціал сільського господарства України (2014 р.)

Область	Забезпеченість житлом у сільській місцевості, кв.м	Рейтинг	Кількість лікувальних закладів, які розташовані в сільській місцевості, шт.	Рейтинг	Кількість дошкільних та загальноосвітніх закладів у сільській місцевості, шт.	Рейтинг	Кількість відділень зв'язку в сільській місцевості, шт.	Рейтинг	Щільність автомобільних доріг з твердим покриттям, км на 1000 кв. км	Рейтинг	Сума балів	Кінцевий рейтинг
Вінницька	23,8	3	1149	2	1314	2	635	1	339	4	12	1
Волинська	16,4	18	871	7	1027	7	399	12	288	10	54	9
Дніпропетровська	17,8	11	610	16	743	15	380	14	287	11	67	13
Донецька	10,0	24	605	17	416	23	260	23	302	7	94	19
Житомирська	21,7	5	1010	4	1134	5	500	6	280	14	34	5
Закарпатська	14,5	22	524	20	937	10	310	21	261	15	88	17
Запорізька	17,4	13	514	21	563	22	365	18	251	18	92	18
Івано-Франківська	16,6	15	669	14	853	13	398	13	296	9	64	12
Київська	28,4	1	881	6	987	8	579	2	306	6	23	3
Кіровоградська	19,6	9	593	18	743	16	409	11	252	17	71	14
Луганська	11,4	23	429	23	309	24	291	22	219	21	113	22
Львівська	16,2	19	1210	1	1482	1	534	5	376	1	27	4
Миколаївська	15,9	20	526	19	765	14	371	17	195	22	92	18
Одеська	18,0	10	708	12	1035	6	489	8	242	19	55	10
Полтавська	20,3	8	845	8	935	11	550	3	308	5	35	6
Рівненська	16,5	17	746	10	926	12	375	16	252	17	72	15
Сумська	21,0	7	662	15	706	19	334	20	282	13	74	16
Тернопільська	17,4	14	906	5	1180	4	376	15	361	2	40	7
Харківська	17,7	12	744	11	719	17	440	10	299	8	58	11
Херсонська	15,8	21	471	22	622	20	335	19	174	23	105	21
Хмельницька	21,7	6	1112	3	1239	3	546	4	355	3	19	2
Черкаська	23,3	4	700	13	975	9	496	7	284	12	45	8
Чернівецька	16,6	16	376	24	610	21	247	24	256	16	101	20
Чернігівська	26,2	2	782	9	717	18	487	9	227	20	58	11

Таблиця 6 Виробничий потенціал у сільському господарстві України (2014 р.)

Область	Валова продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 р., млн грн	Рейтинг	Валовий збір зернових культур, тис. т	Рейтинг	Валовий збір сояшнику, тис. т	Рейтинг	Виробництво м'яса в забійній вазі, тис. т	Рейтинг	Виробництво молока, тис. т	Рейтинг	Сума балів	Кінцевий рейтинг
Вінницька	19844,6	1	5063,1	1	531,2	9	264,4	2	852,0	1	14	1
Волинська	6744,1	20	1036,8	21	4,2	24	116,9	6	459,3	12	83	17
Дніпропетровська	14241,8	6	3317,8	10	945,6	3	224,5	4	357,2	18	41	6
Донецька	10687,3	10	2362,8	15	740,1	5	105,4	7	283,0	22	59	9
Житомирська	8837,4	17	1907,6	17	169,1	16	51,0	17	589,7	5	72	12
Закарпатська	4308,3	24	343,4	24	6,0	22	59,7	14	409,6	15	99	20
Запорізька	9203,9	15	2417,6	14	771,1	4	64,3	12	267,5	23	68	11
Івано-Франківська	5966,0	21	780,0	22	40,5	19	82,6	9	483,3	9	80	15
Київська	15874,3	2	3361,6	9	300,9	14	235,3	3	467,0	11	39	5
Кіровоградська	11259,7	8	3469,1	8	1165,5	1	53,2	16	324,3	19	52	8
Луганська	5188,9	22	1226,3	19	525,7	10	37,5	23	251,6	24	98	19
Львівська	9299,1	14	1421,9	18	28,9	20	124,3	5	601,0	4	61	10
Миколаївська	8766,9	18	2864,0	12	727,8	6	36,2	24	369,3	17	77	14
Одеська	11060,9	9	3677,2	7	673,6	8	47,1	19	405,9	16	59	9
Полтавська	15520,5	3	4821,5	2	710,8	7	78,1	10	814,1	2	24	2
Рівненська	6905,7	19	1222,7	20	5,9	23	60,2	13	458,3	13	88	18
Сумська	10323,3	11	3940,6	4	423,8	12	45,0	20	427,1	14	61	10
Тернопільська	9169,4	16	2651,4	13	42,1	18	53,9	15	480,6	10	73	13
Харківська	15100,4	4	4466,3	3	1152,8	2	94,8	8	525,5	8	25	3
Херсонська	10315,4	12	2156,2	16	272,3	15	48,6	18	302,9	20	81	16
Хмельницька	13291,6	7	3289,1	11	87,5	17	67,8	11	602,3	3	49	7
Черкаська	14710,3	5	3699,7	5	496,8	11	325,2	1	529,8	7	29	4
Чернівецька	4703,9	23	669,7	23	10,1	21	41,5	22	299,3	21	110	21
Чернігівська	10114,9	13	3692,9	6	301,5	13	42,1	21	572,2	6	59	9

Таблиця 7 Фінансово-економічний потенціал у сільському господарстві України (2014 р.)

Область	Чистий дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн грн	Рейтинг	Прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн грн	Рейтинг	Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності, %	Рейтинг	Сума балів	Кінцевий рейтинг
Вінницька	10573,2	5	1911,8	8	22,1	18	31	9
Волинська	2043,7	22	460,2	22	29,1	8	52	14
Дніпропетровська	10361,9	7	2348,6	6	29,3	7	20	5
Донецька	7411,3	13	1034,7	17	16,3	22	52	14
Житомирська	3946,8	20	675,9	20	20,7	20	60	16
Закарпатська	356,6	24	38,8	24	12,2	23	71	18
Запорізька	6727,3	16	1263,5	15	23,1	17	48	13
Івано-Франківська	3961,0	18	1303,2	14	49,0	1	33	10
Київська	15033,8	2	2619,0	3	21,1	19	24	6
Кіровоградська	9676,2	8	2590,5	5	36,6	3	16	3
Луганська	2834,2	21	609,3	21	27,4	12	54	15
Львівська	6270,4	17	1581,4	12	33,7	4	33	10
Миколаївська	7725,2	12	1858,8	9	31,7	6	27	8
Одеська	8383,1	10	1827,4	10	27,9	11	31	9
Полтавська	15440,5	1	3291,1	1	27,1	13	15	2
Рівненська	3950,2	19	976,9	18	32,9	5	42	12
Сумська	7774,7	11	1732,0	11	28,7	9	31	9
Тернопільська	6794,1	15	1114,9	16	19,6	21	52	14
Харківська	10690,1	4	2156,9	7	25,3	15	26	7
Херсонська	7162,4	14	1509,5	13	26,7	14	41	11
Хмельницька	10458,9	6	3187,7	2	43,8	2	10	1
Черкаська	11716,3	3	2600,6	4	28,5	10	17	4
Чернівецька	1881,1	23	373,4	23	24,8	16	62	17
Чернігівська	8930,2	9	713,8	19	8,7	24	52	14

Таблиця 8 Споживчий потенціал у сільському господарстві України (2014 р.)

Область	Грошові доходи домогосподарств за місяць, грн	Рейтинг	Грошові витрати домогосподарств за місяць, грн	Рейтинг	Сума балів	Кінцевий рейтинг
Вінницька	3733,09	15	3423,29	14	29	12
Волинська	3868,83	13	3469,49	11	24	11
Дніпропетровська	3998,66	11	3466,31	12	23	10
Донецька	3669,56	18	3344,04	16	34	15
Житомирська	3715,44	16	3297,44	19	35	16
Закарпатська	5148,91	1	4979,89	1	2	1
Запорізька	4276,82	6	4180,67	2	8	3
Івано-Франківська	4172,15	8	3788,57	7	15	7
Київська	4334,45	5	3337,18	17	22	9
Кіровоградська	3441,85	23	3042,50	23	46	20
Луганська	3456,55	22	3105,43	20	42	18
Львівська	4605,00	3	4052,43	4	7	2
Миколаївська	4116,25	9	3886,46	5	14	6
Одеська	4846,49	2	3757,18	8	10	4
Полтавська	3988,24	12	3318,39	18	30	13
Рівненська	3799,59	14	3029,11	24	38	17
Сумська	3398,75	24	3091,54	21	45	19
Тернопільська	3700,10	17	3439,21	13	30	13
Харківська	4246,63	7	3801,79	6	13	5
Херсонська	4020,52	10	3683,36	9	19	8
Хмельницька	3626,17	20	3056,29	22	42	18
Черкаська	3528,16	21	3543,95	10	31	14
Чернівецька	4402,97	4	4165,18	3	7	2
Чернігівська	3631,50	19	3350,39	15	34	15

Таблиця 9 Інтегральний інвестиційний потенціал України (2014 р.)

Область	Земельний	Технічний	Трудовий	Науково-інноваційний	Інфраструктурний	Виробничий	Фінансово-економічний	Сложивчий	Сума балів з коефіцієнтами	Інвестиційний потенціал
Вінницька	7	1	2	6	1	1	9	12	4,786	1
Волинська	19	10	14	19	9	17	14	11	14,052	19
Дніпропетровська	2	3	8	3	13	6	5	10	6,275	6
Донецька	5	18	14	7	19	9	14	15	12,676	14
Житомирська	17	16	13	13	5	12	16	16	13,475	18
Закарпатська	21	22	10	11	17	20	18	1	15,215	21
Запорізька	4	8	14	7	18	11	13	3	9,737	10
Івано-Франківська	22	21	4	14	12	15	10	7	13,348	17
Київська	12	5	1	1	3	5	6	9	5,387	3
Кіровоградська	11	8	16	15	14	8	3	20	11,879	11
Луганська	8	19	20	18	22	19	15	18	17,292	24
Львівська	16	17	3	3	4	10	10	2	8,345	7
Миколаївська	10	13	19	9	18	14	8	6	12,235	13
Одеська	1	4	4	4	10	9	9	4	5,574	4
Полтавська	6	2	5	5	6	2	2	13	5,148	2
Рівненська	20	15	12	17	15	18	12	17	15,821	23
Сумська	14	17	17	10	16	10	9	19	14,141	20
Тернопільська	20	14	11	14	7	13	14	13	13,287	16
Харківська	3	6	9	2	11	3	7	5	5,802	5
Херсонська	15	12	15	6	21	16	11	8	13,220	15
Хмельницька	13	11	6	16	2	7	1	18	9,228	8
Черкаська	18	7	7	11	8	4	4	14	9,261	9
Чернівецька	20	20	16	8	20	21	17	2	15,752	22
Чернігівська	9	9	18	12	11	9	14	15	12,018	12
Частка в інтегральному потенціалі	0,140	0,132	0,123	0,110	0,134	0,123	0,115	0,123	x	x

Таблиця 10 Корупційний ризик України (2014 р.)

Область	Порушення законодавства про працю (кількість розглянутих справ)	Рейтинг	Порушення законодавства щодо народного волевиявлення (кількість розглянутих справ)	Рейтинг	Порушення законодавства в галузі фінансів і підприємницької діяльності (кількість розглянутих справ)	Рейтинг	Зловживання владою або службовим становищем (кількість розглянутих справ)	Рейтинг	Хабарництво (кількість розглянутих справ)	Рейтинг	Сума балів	Кінцевий рейтинг
Вінницька	1815	15	4	3	5654	11	19235	16	79	6	51	11
Волинська	1046	4	2	2	4341	6	9907	5	98	14	31	4
Дніпропетровська	3329	23	1	1	25630	24	46676	23	186	20	91	22
Донецька	1525	11	7873	16	3550	2	79	6	35	6
Житомирська	2249	20	7	6	8070	17	14331	11	84	9	63	16
Закарпатська	1139	5	1	1	6010	14	14602	12	82	8	40	8
Запорізька	2060	18	5	4	12019	21	47049	24	82	8	75	18
Івано-Франківська	1369	8	16	12	4701	7	11444	8	75	5	40	8
Київська	2176	19	34	13	9823	20	39135	21	86	10	83	19
Кіровоградська	1810	14	13	10	5126	9	17723	15	93	12	60	15
Луганська	432	1	1	1	2021	1	2100	1	31	1	5	1
Львівська	2418	21	10	7	8437	18	27675	19	81	7	72	17
Миколаївська	1825	16	12	9	5947	12	4293	3	106	15	55	13
Одеська	2956	22	11	8	17811	22	36682	20	174	18	90	21
Полтавська	1512	9	9133	19	26654	18	91	11	57	14
Рівненська	1240	6	2	2	5151	10	11195	7	135	17	42	9
Сумська	1314	7	6	5	6007	13	22822	17	58	2	44	10
Тернопільська	1524	10	3795	2	8831	4	98	14	30	3
Харківська	4726	24	1	1	20752	23	43748	22	181	19	89	20
Херсонська	1922	17	4	3	4301	5	16298	14	98	14	53	12
Хмельницька	1564	12	14	11	6248	15	10412	6	112	16	60	15
Черкаська	977	3	4	3	4277	4	11619	9	96	13	32	5
Чернівецька	533	2	1	1	3909	3	15268	13	63	3	22	2
Чернігівська	1590	13	5	4	4989	8	12488	10	65	4	39	7

Таблиця 11 Кримінальний ризик України (2014 р.)

Область	Загальна кількість тяжких та умисних злочинів, зареєстрованих органами внутрішніх справ	Рейтинг	Злочини проти життя та здоров'я особи, випадків	Рейтинг	Злочини проти власності (кількість розглянутих справ)	Рейтинг	Злочини проти громадської безпеки (кількість розглянутих справ)	Рейтинг	Кількість злочинів, виявлених на підприємствах та організаціях в сільському господарстві	Рейтинг	Сума балів	Кінцевий рейтинг
Вінницька	14599	13	4206	11	295	12	37459	21	2433	20	77	17
Волинська	7691	3	2510	4	269	10	14229	8	434	4	29	2
Дніпропетровська	48311	23	15218	23	782	24	43990	22	1894	15	107	22
Донецька	55860	24	25218	24	338	16	10512	2	769	8	74	16
Житомирська	10382	6	3538	9	459	21	22280	14	1233	11	61	12
Закарпатська	10852	9	3194	7	142	3	16756	11	162	1	31	3
Запорізька	33667	22	11703	21	349	17	24738	18	1931	16	94	19
Івано-Франківська	7590	2	2140	2	419	19	22766	15	392	3	41	5
Київська	17538	16	6768	18	410	18	32269	20	1797	14	86	18
Кіровоградська	17275	15	4760	14	253	7	11311	3	2053	17	56	11
Луганська	29614	20	12647	22	92	1	5851	1	344	2	46	6
Львівська	21645	18	6387	17	424	20	13491	7	957	10	72	15
Миколаївська	14617	14	5007	15	301	13	12704	6	2974	22	70	14
Одеська	25731	19	11100	20	263	9	48880	23	8178	24	95	20
Полтавська	18064	17	5343	16	172	5	14382	9	3349	23	70	14
Рівненська	10509	8	2668	5	330	15	22853	16	553	6	50	8
Сумська	14525	11	4316	12	287	11	22050	13	745	7	54	10
Тернопільська	5652	1	1529	1	141	2	17457	12	548	5	21	1
Харківська	32069	21	9901	19	525	23	57181	24	2296	19	106	21
Херсонська	14572	12	4712	13	166	4	11530	4	2228	18	51	9
Хмельницька	10098	5	3059	6	482	22	23628	17	1778	13	63	13
Черкаська	12264	10	3710	10	261	8	15309	10	858	9	47	7
Чернівецька	8090	4	2287	3	323	14	12484	5	1485	12	38	4
Чернігівська	10429	7	3214	8	238	6	29063	19	2905	21	61	12

Таблиця 12 Техногенний ризик України (2014 р.)

Область	Обсяги викидів забруднювальних речовин в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення, тис. т	Рейтинг	Викиди забрудненої стічної води в поверхневій водні об'єкти, млн куб. м	Рейтинг	Спожито свіжої води, млн куб. м	Рейтинг	Сума балів	Кінцевий рейтинг
Вінницька	124,5	19	1	1	110	10	30	10
Волинська	4,3	3	1	1	66	2	6	2
Дніпропетровська	855,8	23	312	16	1359	24	63	19
Донецька	1043,0	24	296	15	1135	22	61	18
Житомирська	10,9	6	3	3	157	13	22	7
Закарпатська	3,9	2	2	2	30	1	5	1
Запорізька	206,7	21	73	14	1146	23	58	17
Івано-Франківська	228,8	22	1	1	92	7	30	10
Київська	96,2	17	2	2	808	20	39	14
Кіровоградська	11,8	8	4	4	93	8	20	6
Луганська	38,2	13	30	11	87	6	30	10
Львівська	100,2	18	45	12	151	12	42	15
Миколаївська	15,9	9	24	10	218	17	36	13
Одеська	23,2	11	50	13	278	18	42	15
Полтавська	62,9	15	4	4	214	16	35	12
Рівненська	11,6	7	7	6	171	14	27	9
Сумська	27,0	12	20	9	100	9	30	10
Тернопільська	8,2	5	2	2	72	4	11	4
Харківська	150,5	20	12	7	309	19	46	16
Херсонська	7,2	4	1	1	1062	21	26	8
Хмельницька	17,1	10	1	1	70	3	14	5
Черкаська	66,7	16	5	5	205	15	36	13
Чернівецька	2,5	1	3	3	80	5	9	3
Чернігівська	41,9	14	19	8	142	11	33	11

Таблиця 13 Соціальний ризик України (2014 р.)

Область	Потреба роботодавців у робітниках, яка заявлена сільськогосподарськими організаціями та підприємствами в державних установах служби зайнятості, осіб	Рейтинг	Середньомісячний розмір соціальної підтримки на одну особу, грн	Рейтинг	Рівень безробіття в сільській місцевості, %	Рейтинг	Сума балів	Кінцевий рейтинг
Вінницька	42	11	1108	15	9,2	11	37	11
Волинська	12	20	1071	18	12,3	19	57	20
Дніпропетровська	162	3	1409	2	8,8	10	15	3
Донецька	36	14	1398	3	16,5	22	39	13
Житомирська	61	8	1103	16	10,5	14	38	12
Закарпатська	2	21	991	24	7,7	5	50	19
Запорізька	18	19	1214	8	8,3	6	33	8
Івано-Франківська	23	17	1000	23	6,1	1	41	14
Київська	167	2	1613	1	8,3	7	10	1
Кіровоградська	85	7	1128	13	10,5	15	35	10
Луганська	2	21	1215	7	14,3	20	48	18
Львівська	32	15	1125	14	8,5	8	37	11
Миколаївська	119	6	1069	19	8,7	9	34	9
Одеська	119	6	1321	4	6,3	2	12	2
Полтавська	138	5	1283	5	14,9	21	31	7
Рівненська	39	13	1014	21	10,3	13	47	17
Сумська	58	9	1142	12	8,3	7	28	5
Тернопільська	36	14	1004	22	9,7	12	48	18
Харківська	170	1	1233	6	11,9	18	25	4
Херсонська	45	10	1049	20	7,4	4	34	9
Хмельницька	19	18	1159	11	11,1	16	45	16
Черкаська	40	12	1177	10	7,2	3	25	4
Чернівецька	24	16	1076	17	8,7	9	42	15
Чернігівська	145	4	1179	9	11,3	17	30	6

Таблиця 14 Фінансовий ризик сільськогосподарської діяльності України (2014 р.)

Область	Збиток від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн грн	Рейтинг	Питома вага збиткових підприємств у загальній кількості, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, %	Рейтинг	Сума балів	Кінцевий рейтинг
Вінницька	1136,9	10	14,0	9	19	10
Волинська	1245,7	14	18,9	18	32	16
Дніпропетровська	1104,4	9	13,6	8	17	8
Донецька	1266,8	15	15,6	14	29	14
Житомирська	2456,9	24	27,8	21	45	24
Закарпатська	747,1	2	9,2	2	4	2
Запорізька	1234,3	12	15,2	11	23	12
Івано-Франківська	1242,4	13	15,3	12	25	13
Київська	1348,0	16	16,6	15	31	15
Кіровоградська	690,2	1	8,5	1	2	1
Луганська	1024,4	6	9,8	4	10	5
Львівська	1412,9	17	17,4	16	33	17
Миколаївська	1063,8	7	13,1	6	13	6
Одеська	763,3	3	9,4	3	6	3
Полтавська	987,6	5	15,5	13	18	9
Рівненська	1835,2	23	22,6	20	43	23
Сумська	1456,7	18	17,4	16	34	18
Тернопільська	1510,4	19	18,6	17	36	19
Харківська	1226,2	11	15,1	10	21	11
Херсонська	1713,4	22	21,1	19	41	22
Хмельницька	1080,0	8	13,3	7	15	7
Черкаська	958,2	4	11,8	5	9	4
Чернівецька	1534,8	20	18,9	18	38	20
Чернігівська	1645,7	21	18,9	18	39	21

Таблиця 15 Інтегральний інвестиційний ризик України (2014 р.)

Область	Корупційний	Кримінальний	Техногенний	Соціальний	Фінансовий	Сума балів з коефіцієнтами	Інвестиційний ризик
Вінницька	11	17	10	11	10	11,832	14
Волинська	4	2	2	20	16	8,850	5
Дніпропетровська	22	22	19	3	8	14,823	22
Донецька	6	16	18	13	14	13,326	17
Житомирська	16	12	7	12	24	14,553	21
Закарпатська	8	3	1	19	2	6,409	1
Запорізька	18	19	17	8	12	14,837	23
Івано-Франківська	8	5	10	14	13	9,969	8
Київська	19	18	14	1	15	13,647	19
Кіровоградська	15	11	6	10	1	8,505	4
Луганська	1	6	10	18	5	7,723	3
Львівська	17	15	15	11	17	15,106	24
Миколаївська	13	14	13	9	6	10,915	10
Одеська	21	20	15	2	3	12,184	15
Полтавська	14	14	12	7	9	11,227	12
Рівненська	9	8	9	17	23	13,376	18
Сумська	10	10	10	5	18	10,838	9
Тернопільська	3	1	4	18	19	9,097	7
Харківська	20	21	16	4	11	14,509	20
Херсонська	12	9	8	9	22	12,302	16
Хмельницька	15	13	5	16	7	11,176	11
Черкаська	5	7	13	4	4	6,469	2
Чернівецька	2	4	3	15	20	8,991	6
Чернігівська	7	12	11	6	21	11,670	13
Частка в інтегральному ризику	0,204	0,206	0,183	0,186	0,221	x	x

Додаток 3 – Вихідні дані для проведення канонічного аналізу та побудови канонічної моделі за допомогою програмного забезпечення STATISTICA

Таблиця 1 Матриця вихідних даних щодо оцінки інвестиційного клімату аграрного сектора економіки в областях України у 2014 р.

Результативні показники	Позначення Y_j	Факторні показники	Позначення X_k
Земельний потенціал	Y_1	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	X_1
		Площа ріллі, тис. га	X_2
		Площа багаторічних насаджень, тис. га	X_3
		Площа сіножатей та пасовищ, тис. га	X_4
Технічний потенціал	Y_2	Вартість основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення, тис. грн	X_5
		Трактори, тис. шт.	X_6
		Зернозбиральні комбайни, тис. шт.	X_7
		Кукурудозбиральні комбайни, тис. шт.	X_8
		Установки та агрегати для доїння корів, тис. шт.	X_9
		Енергетичні потужності, тис. кВт	X_{10}
Трудовий потенціал	Y_3	Чисельність сільського населення, тис. осіб	X_{11}
		Чисельність сільського населення в працездатному віці, тис. осіб	X_{12}
		Кількість сільського населення молодше працездатного віку, тис. осіб	X_{13}
		Кількість найманих працівників у сільському господарстві, тис. осіб	X_{14}
		Середньомісячна номінальна заробітна плата в сільському господарстві, грн	X_{15}
Науково-інноваційний потенціал	Y_4	Кількість навчальних закладів I-IV рівня акредитації в області, од.	X_{16}
		Інноваційно-активні організації та структури щодо розвитку аграрного сектора економіки, од.	X_{17}
		Кількість дослідників, які мають науковий ступінь, що займаються проблемами сільського господарства, осіб	X_{18}
Інфраструктурний потенціал	Y_5	Забезпеченість житлом у сільській місцевості, кв.м	X_{19}
		Кількість лікувальних закладів, які розташовані в сільській місцевості, шт.	X_{20}
		Кількість дошкільних та загальноосвітніх закладів у сільській місцевості, шт.	X_{21}
		Кількість відділень зв'язку в сільській місцевості, шт.	X_{22}
		Щільність автомобільних доріг з твердим покриттям, км на 1000 кв. км	X_{23}
Виробничий потенціал	Y_6	Валова продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 р., млн грн	X_{24}
		Валовий збір зернових культур, тис. т	X_{25}
		Валовий збір соняшнику, тис. т	X_{26}
		Виробництво м'яса в забійній вазі, тис. т	X_{27}
		Виробництво молока, тис. т	X_{28}
Фінансово-економічний потенціал	Y_7	Чистий дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн грн	X_{29}

		Прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн грн	X_{30}
		Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності, %	X_{31}
Споживчий потенціал	Y_8	Грошові доходи домогосподарств за місяць, грн	X_{32}
		Грошові витрати домогосподарств за місяць, грн	X_{33}
Корупційний ризик	Y_9	Порушення законодавства про працю	X_{34}
		Порушення законодавства в галузі фінансів і підприємницької діяльності	X_{35}
		Зловживання владою або службовим становищем	X_{36}
		Хабарництво	X_{37}
Кримінальний ризик	Y_{10}	Загальна кількість тяжких та умисних злочинів, зареєстрованих органами внутрішніх справ	X_{38}
		Злочини проти життя та здоров'я особи	X_{39}
		Злочини проти власності	X_{40}
		Злочини проти громадської безпеки	X_{41}
		Кількість злочинів, виявлених на підприємствах та організаціях в сільському господарстві	X_{42}
Техногенний ризик	Y_{11}	Обсяги викидів забруднювальних речовин в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення, тис. т	X_{43}
		Викиди забрудненої стічної води в поверхневі водні об'єкти, млн куб. м	X_{44}
		Спожито свіжої води, млн куб. м	X_{45}
Соціальний ризик	Y_{12}	Потреба роботодавців у робітниках, яка заявлена сільськогосподарськими організаціями та підприємствами в державних установах служби зайнятості, тис. осіб	X_{46}
		Середньомісячний розмір соціальної підтримки на одну особу, грн	X_{47}
		Рівень безробіття в сільській місцевості, %	X_{48}
Фінансовий ризик	Y_{13}	Збиток від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн грн	X_{49}
		Питома вага збиткових підприємств у загальній кількості, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, %	X_{50}

Наукове видання

БЕЗП'ЯТА Ірина Володимирівна

**ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО
СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ**

Монографія

Комп'ютерний набір *Безп'ята І.В.*

Підписано до друку 20.09.2016 р. Формат 60×84 1/16

Папір друк. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 21,0

Тираж 300 прим. Зам. № 57. Ціна договірна.

Надруковано у видавничому відділі

Миколаївського національного аграрного університету

54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1155 від 17.12.2002 р.